

173230

**AVRUPA BİRLİĞİ VE TÜRKİYE'DE
BÖLGESEL POLİTİKAYA YÖNELİK
DEVLET YARDIMLARI**

Didar KEDİK
(Yüksek Lisans Tezi)

Eskişehir, 2003

**Anadolu Üniversitesi
Merkez Kütüphane**

YÜKSEK LİSANS TEZ ÖZÜ**AVRUPA BİRLİĞİ VE TÜRKİYE'DE BÖLGESEL POLİTİKAYA YÖNELİK
DEVLET YARDIMLARI****Didar KEDİK****İktisat Anabilim Dalı****Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ağustos, 2003****Danışman: Yrd.Doç.Dr. Elif DAĞDEMİR**

Dünyadaki ülkeler arasında gelişmişlik seviyelerinde farklılıklar vardır. Bu farklılıklar ülkelerde de bölgesel olarak ortaya çıkmaktadır. Her ülke bölgesel problemlerini ortadan kaldırmak için doğrudan ya da dolaylı devlet müdahalesine ihtiyaç duyar. Ülkelerin bu amaçla kullandıkları en önemli araçları devlet yardımlarıdır. Devlet özel sektörün ilgi göstermediği bölgesel sorunları ortadan kaldırmak için ekonomi içerisinde yer almak zorunda kalmıştır.

Avrupa'daki en başarılı ekonomik ve siyasi entegrasyon olan Avrupa Birliği bölgesel sorunların giderilmesi için tüm üye ülkeler ile bölgesel politika altında ortak bir çalışma yapmaktadır. Her üye ülkenin sorunu haline gelen bölgeler arasındaki farklılıkların ortadan kaldırılabilmesi için Avrupa Birliği ortak hareket etmek zorundadır. Avrupa Birliği'nin genişleme süreci devam ettiği sürece bölgesel sorunların tamamen ortadan kalkması mümkün olmamaktadır. Avrupa Birliği'ne üye ülkelerde var olan bölgesel sorunlar tüm aday ülkelerde de görüldüğünden, Avrupa Birliği bu ülkelerin de bölgesel sorunlarının giderilmesi için bütçesinden kaynak ayırarak mali destek sağlamaktadır.

Türkiye tüm aday ülkeler arasında bölgesel sorunları olan ülkelere bir tanesidir. Bölgeler arasındaki farklılıkların giderilebilmesi için uzun yıllardan beri kalkınma planların da bölgesel politikalara yer vermiştir. Ancak bu politikalar olumlu sonuçlarını geç vermektedirler. Avrupa Birliği Komisyonu tarafından hazırlanan tüm raporlar da Türkiye'nin bölgelerarası farklılıkları gidermeye yönelik bölgesel politikalar geliştirdiği ancak politikaların uygulanmasında başarılı olunamadığı belirtilmektedir. Türkiye bölgesel politikalarını etkin bir şekilde uygulaması halinde bölgesel sorunlarını çözümlenecek ve Avrupa Birliği üyeliğine bir adım daha yaklaşmış olacaktır.

ABSTRACT**STATE AIDS ACCORDING TO REGIONAL POLICIES IN TURKEY AND
EUROPEAN UNION****Didar KEDİK****Supervisor: Asst. Prof. Elif DAĞDEMİR**

There have been differences in the levels of development of countries in all around the world. There are regional differences even in one single country as well. Every country therefore needs to interfere directly or indirectly for removing regional problems. For this purpose the most important tools are the state aids. States have been then found themselves in economy in order to solve regional problems that private sectors are not interested in.

In the European Union, which has been the most successful economic and political integration yet, every member state has been working together to solve regional problems under the regional policies. The Union has to coordinate its efforts to remove these regional differences which also become problems of the member states. It seems impossible to eliminate these problems entirely as the Union enlarges. Since the candidate states have also these kinds of problems, the Union has to spare funds in its budget.

Turkey is one of the country which has regional problems among all of the candidate countries. That is why regional policies has been put in every planning programs for years. But positive results have been slow. Every report of the Union states that Turkey has developed regional policies to eliminate regional differences but unsuccessful in implementing these policies. With the effective application of these policies, Turkey will solve regional problems and come closer to the full membership.

JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAYI

Didar KEDİK'in "Avrupa Birliği ve Türkiye'de Bölgesel Politikaya Yönelik Devlet Yardımları" Bir Araştırma başlıklı tezi 10 Ekim 2003 tarihinde, aşağıdaki jüri tarafından Lisansüstü Eğitim Öğretim ve Sınav Yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca, **İktisat** (Uluslararası İktisat) Anabilim Dalında, yüksek lisans tezi olarak değerlendirilerek kabul edilmiştir.

İmza

Üye (Tez Danışmanı) : Yrd.Doç.Dr.Elif DAĞDEMİR
Üye : Doç .Dr.Erol KUTLU
Üye : Yrd.Doç.Dr.Tayfun MOĞOL

Prof.Dr. Nurnan AYDIN
Anadolu Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

İÇİNDEKİLER

ÖZ	ii
ABSTRACT	iii
JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAYI	iv
ÖZGEÇMİŞ	v
TABLolar LİSTESİ	xii
ŞEKİLLER LİSTESİ	xiv
KISALTMALAR	xv
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

BÖLGESEL GELİŞMİŞLİK FARKLILIKLARININ TEORİK ÇERÇEVESİ VE BÖLGESEL KALKINMADA DEVLET YARDIMLARI

1. BÖLGESEL GELİŞMİŞLİK FARKLILIKLARININ ORTAYA ÇIKIŞ NEDENLERİ	3
1.1. Tarihsel Nedenler	5
1.2. Ekonomik Nedenler	5
2. BÖLGESEL KALKINMA POLİTİKASININ TEMEL İLKELERİ VE AMAÇLARI	6
2.1. Bölgesel Kalkınma Politikasının Temel İlkeleri	9
2.2. Bölgesel Kalkınma Politikasının Amaçları	11

2.2.1.	Nüfusun Ülkede Ussal Dağılımı	11
2.2.2.	Geri Kalmış Bölgelerin Ekonomik ve Sosyal Kalkınması	12
3.	BÖLGESEL GELİŞMİŞLİK FARKLARINI AZALTICI POLİTİKALARIN ARAÇLARI	13
3.1.	Bölgesel Kalkınmada Devlet Yardımları	14
3.1.1.	Devlet Yardımlarının Kapsamı	14
3.1.2.	Devlet Yardımlarının Türleri	16
3.1.2.1.	Amaçlarına Göre Devlet Yardımları	16
3.1.2.2.	Veriliş Şekillerine Göre Devlet Yardımları	17
3.2.	Bölgesel Kalkınma İçin Gerekli Kamu Yatırımlarının Gerçekleştirilmesi	19
3.3.	Ekonomik Faaliyetlerin Teşvik Tedbirleriyle Geri Kalmış Yörelere Yönelmesinin Sağlanması	20
3.4.	Yönetimsel Örgütün Bölgesel Kalkınma Sorunlarına Adaptasyonunun Sağlanması	21
3.5.	Metropolitan Bölgelerin Gelişmesinin Sınırlandırılması	24

İKİNCİ BÖLÜM

AVRUPA BİRLİĞİ'NDE BÖLGESEL POLİTİKAYA YÖNELİK DEVLET YARDIMLARI

1.	AVRUPA BİRLİĞİ'NİN BÖLGESEL POLİTİKASI VE GELİŞİMİ	25
2.	AVRUPA BİRLİĞİ'NDE DEVLET YARDIMLARI	29
2.1.	Genel Kural: Rekabete Aykırı Devlet Yardımlarının Yasaklanması	30

2.2. İstisnalar: Bazı Devlet Yardımlarının Yasak Kapsamı Dışında Bırakılması	32
2.3. Devlet Yardımlarının Avrupa Komisyonu Tarafından Sınıflandırılması	35
2.4. Avrupa Birliği'nde Devlet Yardımları Mekanizması ve İşleyişi	38
3. AVRUPA BİRLİĞİ'NDE BÖLGESEL YARDIMLAR	40
3.1. En Düşük Gelişmişlik Düzeyindeki Bölgelere Yapılan Yardımlar	45
3.2. Az Gelişmişlik Düzeyi Dışında Kalan Bölgelere Yapılan Yardımlar	48
4. BÖLGESEL KALKINMA POLİTİKASI KAPSAMINDA ÜYE ÜLKELERE SAĞLANAN YARDIMLAR	50
4.1. Bölgesel Kalkınma Hedefleri	50
4.2. Yapısal Fonlar	55
4.2.1. Avrupa Tarımsal Yönerme ve Garanti Fonu (FEOGA)	56
4.2.2. Avrupa Bölgesel Kalkınma Fonu (ERDF)	60
4.2.3. Avrupa Sosyal Fonu (ESF)	63
4.3. Diğer Topluluk Yardımları	65
4.3.1. Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu Tarafından Sağlanan Yardımlar	65
4.3.2. Avrupa Yatırım Bankası Kredileri	67
4.3.3. Yeni Topluluk Aracı (NIC)	67
4.4. Hedef Bölgelerin İstatistikî Coğrafi Sınıflandırılması (NUTS)	69
4.5. Yapısal Fonlarda Reform	71
4.6. Bölgeler Komitesi	80

4.7. Uyum Fonu (The Cohesion Fund)	81
4.8. Avrupa Birliği Bütçesinde Yapısal Fonların Yeri	83

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE'DE BÖLGESEL POLİTİKAYA YÖNELİK DEVLET YARDIMLARI, TEŞVİKLER VE UYGULAMALARININ AVRUPA BİRLİĞİ UYUM SÜRECİNDEKİ DURUMU

1. TÜRKİYE'DE BÖLGELERARASI SOSYAL VE EKONOMİK GELİŞMİŞLİK FARKLARI	90
1.1. Türkiye'de Bölgelerarası Farklılıkların Ortaya Çıkış Nedenleri	90
1.2. Bölgelere Ait Ekonomik Ve Demografik Göstergeler.	91
1.3. Bölgelerarası Gelişmişlik Farklarının Gelişimi ve Bu Farkları Azaltmaya Yönelik Politikalar	100
1.3.1. 1923-1950 Yılları Arasındaki Dönem (Devletçilik Dönemi)	101
1.3.2. 1950-1960 Yılları Arasındaki Dönem (Liberal Dönem)	103
1.3.3. 1960'dan Günümüze Kadar Uzanan Planlı Dönemde Bölgelerarası Gelişmişlik Farklarını Azaltmaya Yönelik Politikalar	103
1.3.3.1. Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1963- 1967)	104

1.3.3.2.	İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1968-1972)	106
1.3.3.3.	Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1973-1977)	107
1.3.3.4.	Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1979-1983)	109
1.3.3.5.	Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1985-1989)	110
1.3.3.6.	Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı (1990-1994)	112
1.3.3.7.	Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1996-2000)	114
1.3.3.8.	Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001-2005)	116

2. TÜRKİYE'DE YATIRIMLARA SAĞLANAN DEVLET

YARDIMLARI	117
2.1. Devlet Yardımlarının Amaç ve Kapsamı	117
2.2. Yatırımlara Sağlanan Devlet Yardımları	121
2.2.1. Gümrük Vergisi ve Toplu Konut Fonu Muafiyeti	121
2.2.2. Yatırım İndirimi	122
2.2.3. Vergi, Resim ve Harç İstisnası	123
2.2.4. Yatırımları Teşvik Fonundan Kredi Tahsisi	123
2.2.5. Enerji Desteği ve Arsa Tahsisi	124

3. TÜRKİYE'NİN BÖLGELERARASI GELİŞMİŞLİK FARKLILIKLARINI GİDERMEYE YÖNELİK BÖLGESEL PLAN VE PROJELER	125
4. AVRUPA BİRLİĞİ UYUM SÜRECİNDE BÖLGESEL DEVLET YARDIMLARI	129
4.1. Ankara Antlaşması ve Ortaklık Konseyi Kararları Çerçevesinde Devlet Yardımları	129
4.2. Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne Tam Üyeliği Varsayımı Altında Bölgesel Devlet Yardımlarından Yararlanma Olanakları	132
4.3. Helsinki Zirvesi Sonrasında Yaşanan Gelişmeler	134
SONUÇ	151
EKLER	156
KAYNAKÇA	165

TABLolar LİSTESİ

Tablo 1: Avrupa Birliği Yardımlarında Kullanılan Araçlar ve Yardımlar.....	35
Tablo2: Avrupa Birliği'ne Üye Ülkelerde Yardım Gruplarının Uygulanma Oranları % (1997-1999).....	37
Tablo 3: Topluluk Ülkelerinde Ortalama İşsizlik Oranları (2002 -%).....	41
Tablo 4: Avrupa Birliği'nin Değişik Bölgelerinde Kişi Başına GSYİH (1994).....	42
Tablo 5: Avrupa Birliğinde Gayri Safı Milli Hasıla (Milyon Euro) (1999).....	44
Tablo 6: Madde 87/3(a)'dan Yararlanan Bölgeler.....	46
Tablo 7: Avrupa Birliği'nde Devlet Yardımları (Milyon Euro) (1999 Yılı Fiyatları).....	48
Tablo 8: Avrupa Birliği'nde Devlet Yardımlarının Sektörel ve Fonksiyonel Dağılım (1997-1999 Yılları Arasında Ortalama, %).....	49
Tablo 9: Avrupa Birliği'nde Bölgesel Hedeflerin Kapsamına Giren Nüfus (Toplam Nüfusun Yüzdesi) (1994 Yılı).....	53
Tablo 10: Avrupa Birliği'nde 1994-1999 Dönemindeki Yapısal Yardımların Hedeflere ve Ülkelere Göre Dağılımı (1994 Fiyatlarıyla Milyon ECU).....	54
Tablo 11: Avrupa Birliği Bütçesinde FEOGA Harcamaları (Milyon Euro).....	60
Tablo 12: Yapısal Fonların Hedefleri.....	64
Tablo 13: Kredi Olanakları Özel Tablosu.....	68

Tablo 14: Öncelikli Hedeflerde Eski ve Yeni Durumun Karşılaştırılması.....	73
Tablo 15: Avrupa Birliği'nde Hedef 1 Kapsamında Yardıma Hak Kazanan Bölgeler.....	75
Tablo 16: 2000-2006 Döneminde Yapısal Fonların Hedeflere Göre Dağılımı (%).....	77
Tablo 17: 2000-2006 Döneminde Üye Devletlere Tahsis Edilen Fonlar (Milyon Euro, 1999 fiyatlarıyla).....	78
Tablo 18: 2000-2006 Döneminde Yapısal Fonların Topluluk Girişimlerinin Ülkelere Göre Dağılımı (Euro milyon, 1999 fiyatları).....	79
Tablo 19: 1993-1999 Yılları İçin Yenilenmiş Finansal Perspektif (milyon, Euro 1999 yılı fiyatlarıyla).....	85
Tablo 20: Avrupa Birliği Program Bütçesi Finansal Perspektif (2000-2006) (Milyon Euro, 2000 fiyatlarıyla).....	87
Tablo 21: Bölgeler İtibariyle GSYİH (Cari Fiyatlarla Milyon TL).....	92
Tablo 22: Bölgeler İtibariyle GSYİH'ya Katkılar (Cari Fiyatlarla %).....	92
Tablo 23: Bölgeler İtibariyle Sektörlere Göre Cari Fiyatlarla GSYİH (2000 Yılı).....	93
Tablo 24: Bölgeler İtibariyle Sektörlerin GSYİH İçindeki Payları ve Gelişme Hızları (2000 Yılı %).....	94
Tablo 25: Bölgelere Göre Kişi Başına GSYİH (1987 Yılı Fiyatlarıyla 1000TL).....	95
Tablo 26: Bölgelere Göre Kişi Başına GSYİH (Cari Fiyatlarla 2000 Yılı).....	96
Tablo 27: Bölgelerin Büyüme Hızları (1987 Yılı Fiyatlarıyla %).....	96
Tablo 28: Bölgeler İtibariyle Yıl Ortalaması Nüfus Tahminleri	97

Tablo 29: Bölgelere Göre Şehir ve Köy Nüfusu ve Yıllık Nüfus Artış Hızı.....	98
Tablo 30: Coğrafi Bölgelere Göre Kurumsal Olmayan Sivil Nüfusun İşgücü Durumu.....	99
Tablo 31: Kalkınmada Öncelikli Yörelerdeki Kamu Yatırım Tahsisleri (Cari Fiyatlarla, Milyar TL.).....	114
Tablo 32: Yatırım Teşvik Belgelerinin Çeşitli Yıllar İtibariyle Bölgesel Dağılımı.....	120
Tablo 33: Devlet Yardımlarının Yöreler İtibariyle Karşılaştırılması.....	124
Tablo 34: Avrupa Birliği'ne Üye Ülkelerde Kişi Başına GSYİH (Cari Fiyatlarla €).....	133
Tablo 35: Avrupa Birliği'ne Üye Ülkelerde İşsizlik Oranı (%).....	134

SEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1:	Devlet Yardımının Veriliş Mekanizması.....	39
Şekil 2:	Avrupa Birliği'nin 1994 yılı Bütçesinde Yapısal Fonların Hedeflere Göre Yüzde Dağılımı	86
Şekil 3:	Avrupa Birliği'nin 2002 Bütçesinde Yapısal Fonların Yüzdelik Dağılımı.....	89

KISALTMALAR

AB	Avrupa Birliği
ABGS	Avrupa Birliği Genel Sekreterliği
AET	Avrupa Ekonomik Topluluğu
AKÇT	Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu
AT	Avrupa Topluluğu
AYB	Avrupa Yatırım Bankası
DAP	Doğu Anadolu Projesi Ana Planı
DİE	Devlet İstatistik Enstitüsü
DOKAP	Doğu Karadeniz Bölgesel Gelişme Planı
DPT	Devlet Planlama Teşkilatı
ERDF	Avrupa Bölgesel Kalkınma Fonu (European Regional Development Fund)
ESF	Avrupa Sosyal Fonu (European Social Fund)
EURO	Avrupa Para Birimi
EQUAL	İstihdam Piyasasına Girişte Ayrımcılık ve Eşitsizliklerle Mücadeleyi Hedefleyen Topluluk Programı
FEOGA	Avrupa Tarımsal Yönverme ve Garanri Fonu (European Agricultural Guidance and Guarantee Fund)
GAP	Güneydoğu Anadolu Projesi
GSMH	Gayrisafi Milli Hasıla
INTERREG	Sınır Bölgelerine Yönelik Topluluk Programı
KİT	Kamu İktisadi Teşebbüsleri

KÖY	Kalkınmada Öncelikli Yöreler
KÖYD	Kalkınmada Öncelikli Yöreler Dairesi
LEADER	Kırsal Ekonomilerin Çeşitlendirilmesi ve Sosyo-Ekonomik Yapılarının Geliştirilmesine Yönelik Topluluk Programı
MEDA	Avrupa Birliği Bölgesel Mali Yardım Programı
NIC	Yeni Topluluk Aracı (Nowel Insrument Communautaire)
NUTS	Hedef Bölgelerin İstatistiki Coğrafi Sınıflandırılması (Nomenclature of Terrioterial Units Statistics)
OECD	Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı (Organization for Economic Cooperation and Development)
OGT	Ortak Gümrük Tarifesi
OKK	Ortaklık Konseyi Kararı
OSB	Organize Sanayi Bölgeleri
PHARE	Polonya ve Macaristan Ekonomilerinin Yeniden Yapılanmasına Yönelik Destek Programı
URBAN	Şehirleşmenin Yarattığı Sorunların Çözümlemesini Amaçlayan Topluluk Programı

GİRİŞ

Ülkeler arasında ekonomik ve sosyal yönden gelişmişlik farklılıkları ile karşılaşılırken, bu farklılıklar ülke içerisinde de bölgesel olarak ortaya çıkmaktadır. Birinci Sanayi Devrimi ile gelişmiş ülkelerde bölgeler arasındaki gelişmişlik farklılıkları azalmaya başlarken, gelişmekte olan ülkelerde bölgesel farklılıklar giderek artma eğilimi göstermiştir. Devletler, makroekonomik hedeflere ulaşmak için çeşitli ekonomi politika araçlarını kullanarak ekonomiye yön vermeye çalışmaktadırlar. Bu politika araçlarından birisi de devlet yardımlarıdır. Bölgeler arasındaki aşırı farklılaşma ve bunun yarattığı sosyoekonomik sorunların giderilmesi için yapılacak yatırımlar, piyasa güçlerine bırakıldığında sosyal sorunlar önemsenmemiştir. Bu nedenle devlet, kaynaklarını kullanarak ekonomiye müdahale etmek zorunda kalmıştır. Sosyal devlet anlayışı içerisinde, devletin ülkedeki sosyal amaçlı yatırımları yapmak zorunluluğu olduğundan devletin bu görevi yerine getirirken kullanacağı araçlara, devlet yardımları denilmektedir. Devletin ekonomiye müdahale etmesi, serbest piyasa ekonomisinin işleyişine zarar vereceğinden devletin ekonomi içerisindeki yerinin iyi belirlenmesi gerekmektedir.

Bölgeselleşme kapsamında ülkeler arasındaki ekonomik ve siyasi ilişkiler sürekli olarak değişiklik göstermektedir. Avrupa'da birden çok ekonomik entegrasyon olmasına rağmen Avrupa Birliği kuruluşundan günümüze kadar çok başarılı bir ilerleme göstermiştir. Birlik bir yandan ekonomik entegrasyonun aşamalarını tamamlarken diğer yandan da genişlemesini sürdürmektedir. Ancak Birliğe sonradan katılan üye ülkelerin gelişmişlik seviyelerinin kurucu ülkelerinkinden düşük olması nedeniyle üye ülkeler arasında gelişmişlik farklılığı daha da artmıştır. Avrupa Birliği bölgesel sorunların çözümü için bütçesinin önemli bir kısmını Yapısal Fonlar ve Uyum Fonu aracılığıyla harcamaktadır. Avrupa Birliği bölgesel sorunlar için bütçesinden kaynak ayırması, bu konuya ne kadar önem verdiğini göstermektedir.

Türkiye Avrupa Birliği arasındaki ilişki Ankara Antlaşması ile başlamıştır. Türkiye 1963 yılından itibaren eski adı AET şimdiki adı Avrupa Birliği ile sıkı ekonomik ilişkiler içerisinde. 1996 yılında gerçekleşen Gümrük Birliği sonucunda Avrupa Birliği ile olan ekonomik ilişkilerimiz daha da artmıştır. Gümrük Birliği'nin son dönemine geçişte Avrupa Birliği'ne tam üyelik hedeflenmiştir. 1999 yılında yapılan Helsinki Zirvesi sonucunda Türkiye aday ülke statüsünü almıştır. Helsinki Zirvesi'nden

sonra uyum sağlanması gereken konulardan bir tanesi de bölgelerarası farklılıkların giderilmesidir. Aslında Türkiye, 1963 yılından itibaren beş yıllık dönemler için hazırlanan kalkınma planlarında da bölgeler arasındaki farklılıkları gidermeye çalışmaktadır.

Çalışmanın Birinci bölümünde bölgelerarası gelişmişlik farklılıklarının ortaya çıkış nedenleri belirlenmiştir. Bölgesel farklılıkların kaldırılmasına yönelik yapılan Bölgesel Kalkınma Politikası'nın, temel ilke ve amaçları açıklanmıştır. Daha sonra bölgesel farklılıkların giderilmesi için ne tür araçlar kullanıldığı hakkında bilgi verilmiştir. Ayrıca Bölgesel Kalkınma Politikası'nın en önemli aracı olan devlet yardımlarının kapsamı ve türleri de bu bölüm içerisinde açıklanmıştır.

İkinci bölümde Avrupa Birliği'nin bölgesel politikası ve gelişimi, Birlik'de yer alan üye ülkeler arasındaki, bölgesel farklılıkların giderilmesi için izin verilen devlet yardımlarının hukuki çerçevesi belirtilmiştir. Üye ülkelere yapılacak yardımların hedefleri saptanarak Yapısal Fonlar ve diğer Topluluk yardımları hakkında açıklamalara yer verilmiştir. Son kısımda Avrupa Birliği'nin Roma Antlaşması'nın 1987 yılında revizyona tabi tutulması ile Yapısal Fonlar da yapılan reform çalışmaları incelenmiştir. Birlik bütçesinden bölgesel sorunların ortadan kaldırılması için bütçeden ne kadar kaynak sağlanacağı konuları anlatılmıştır.

Üçüncü bölümde ise Türkiye'de bölgelerarası farklılıkların ortaya çıkış nedenleri, bu farklılıkların azaltılmasına yönelik uygulanan politikalar ile hazırlanan kalkınma planları, yatırımlara sağlanan devlet yardımlarının amaç ve kapsamı konuları açıklanmıştır. Daha sonra Türkiye ve Avrupa Birliği arasında Gümrük Birliği'ne dayanan ve ileride tam üyeliği öngören Ankara Antlaşması ve 1 Ocak 1973 yılında yürürlüğe giren Katma Protokol ile 1/95 sayılı Ortaklık Konseyi Kararı çerçevesinde kabul edilebilecek devlet yardımlarına ait ilgili maddeler ele alınmıştır. Ayrıca, 1999 yılında yapılan Helsinki toplantı sonuçları temel alınarak hazırlanan Ulusal Program da yer alan bölgesel yardım konuları ile Bölgesel Kalkınma İstihdam ve Sosyal Politika Alt Komite toplantılarının da alınan kararların ilgili maddeleri yer almaktadır. Son olarak 2001-2002 yılı İlerleme Raporları, Katılım Ortaklığı Belgeleri ile Katılım Öncesi Ekonomik Program da bölgesel gelişmeye ait maddelere yer verilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

BÖLGESEL GELİŞMİŞLİK FARKLILIKLARININ TEORİK ÇERÇEVESİ VE BÖLGESEL KALKINMADA DEVLET YARDIMLARI

Ülkelerin bölgeleri arasındaki gelişmişlik farklarının azaltılmasında devlet yardımları önemli bir yere sahiptir. Devlet yardımlarının amacı ülkeden ülkeye değişiklik göstermekte ve her ülke bölgesel sorununu çözmek için çeşitli politikalar uygulamaktadır. Bu bölümde bölgeler arasındaki farklılıkların nedenleri, farklılıkların kaldırılması için uygulanacak Bölgesel Kalkınma Politikasının temel ilkeleri, amaçları ve araçları konularına yer verilmektedir.

1. BÖLGESEL GELİŞMİŞLİK FARKLILIKLARININ ORTAYA ÇIKIŞ NEDENLERİ

Bölge kavramı tam anlamıyla açıklanabilmiş bir kavram değildir. Küreselleşme ve bölgeselleşmenin neden olduğu etkiler sonucunda ekonomik, sosyal, teknolojik ve politik değişimler geleneksel bölge kavramını tartışmaya açmıştır. Geleneksel anlayışta bölge, yanyana gelmiş yerel birimlerin mekansız bütünlüğü ile oluşan, ulus devlet dışına kapalı, ulus devletin denetiminde, sınırları çizilmiş bir birimdir. Küresel anlayışta ise bölge, ilişki ağı ile belirlenen, mekansal süreklilik koşulu olmayan yerellerin oluşturduğu, uluslararası ilişkilere doğrudan açılan, sınırları değişken bir birimdir. Bölgenin ölçeği bölgenin amaçlarına göre değişmektedir. Bölge sınırlarının çizilmesinde coğrafi, ekonomik, toplumsal, yönetsel gibi ölçütler kullanılmaktadır.¹

Bölgelerin gelişme dinamiklerinde çeşitli nedenlerle farklılıklar oluşur. Bu nedenlerin en önemlileri; yeraltı ve yerüstü kaynaklarının, nüfus ve beşeri sermayenin, tarihsel ve kültürel birikimlerin yersel yoğunlaşmalarındaki farklılıklardır.² Sözü edilen ölçütlerin yanı sıra, değişik ülkelerin durumlarının incelenmesinde, bölgelerarası gelişmişlik seviyelerindeki farklılıkların ortaya çıkmasının temel nedenlerinin; coğrafi

¹DPT., Bölgesel Gelişme, Özel İhtisas Komisyonu Raporu, (Ankara: 2000), s.7.

²Gülen ELMAS, Küreselleşme Sürecinde Bölgesel Dengesizlikler, (Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, Yayın No: 287, 2001), s.1-2.

konum, doğal şartlar, nüfus yoğunluğu, ikinci dünya savaşı ve endüstrinin özel alanlardaki öneminin azalması olduğu kabul edilmiştir.³ Ayrıca küreselleşme, ekonomik birleşmelerin etkileri sonucunda uygulanan politikalar, bölgeler arasındaki dengesizliklerin artmasına neden olmaktadır.

Bölgesel dengesizliği, bir ülkedeki farklı bölgelerde görülen her türlü eşitsizlik olarak nitelendirirsek, her ülkede mutlaka bölgesel dengesizliğin var olduğunu görebiliriz.⁴ Ülkeler gelişme düzeylerine göre az gelişmiş, gelişmekte olan ve gelişmiş şeklinde ayırma tabi tutuluyorsa bu ayırım bölgeler için de yapılabilir.⁵

Bölgesel eşitsizlikler, ekonomik, sosyal ve siyasal fırsat eşitsizliği olarak değişik biçimlerde ortaya çıkmaktadırlar. Ekonomik fırsat eşitsizliği; farklı bölgelerdeki kişilerin gerek iş bulma gerekse eşit işe eşit ücret elde etme fırsatına sahip olamamaları şeklinde tanımlanabilir. Sosyal fırsat eşitsizliği; Farklı bölgelerde yaşayan kimselerin sağlık ve eğitim hizmetlerinden, kültürel faaliyetlerden aynı derecede yararlanamamalarıdır. Siyasi fırsat eşitsizliği ise değişik sayıda seçmen kitlesine hitap edebilecek imkana sahip olamamaktır.

Bu tür eşitsizlikler evrenseldir ve kendi başlarına bölgesel politika ihtiyacı doğurmazlar. Önemli olan bu eşitsizliklerin bölgede problem yaratıp yaratmadıkları ve bir müdahaleyi gerektirip, gerektirmedikleridir. Eşitsizlik bir problem olarak ortaya çıktığında, bu eşitsizlik belirli bir safhaya ulaşmaya kadar pek önemsenmez ve görmezlikten gelinir. Eşitsizliklerin problem yarattıkları ispat edilse bile her hangi bir müdahaleye girişmeden önce bu eşitsizliklerin kendiliğinden düzelme imkanının olmadığını göstermek gerekmektedir. Yani serbest piyasa güçlerinin bu problemi ortadan kaldıracak yönde veya hızda işlemedikleri gösterilmelidir. Böylece piyasanın hakim olduğu ekonomilerde bölgesel politika uygulanmasının haklılığı, büyük ölçüde piyasa mekanizmasının yerel düzeyde işleme bozukluklarında kendini gösterecektir. Örneğin bölgelerarası emek akıcılığını arttırarak bölgesel işsizlik farklarını azaltma politikasını ele alalım. Bu politika piyasa mekanizmasından doğan bozuklukları azaltmak amacıyla uygulanır, fakat aile ünitelerinin parçalanmasına neden olacağı için böyle bir politikanın sosyal maliyeti yükselmektedir. İktisadi etkinlik, ailenin bir kısmının iş bulacağı alanlara kaymasını gerektirirken, buna uyulmazsa aile bütünlüğünün bozulmamasını, piyasa

³Results of a Study Carried Out in Different Countries by the International Information Centre For Local Credit, Government Measures for the Promotion of Regional Economic Development, The Hague, Mortinus Nijhoff, 1964, s.2.

⁴Zeynel DİNLER, Bölgesel İktisat, (Bursa: Ekin Kitabevi Yayınları, 5.Basım, 1998), s.109.

⁵Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliği, Türkiye'de Bölge Planlamasının Evreleri, (Ankara: 1993), s.20.

bozukluklarının düzeltilmesinden daha üstün tutulan bir hedef olarak benimsenmediği anlaşılr. İktisadi, siyasi ve sosyal unsurların karşılıklı ilişkileri bölgesel iktisat konusunu daha karmaşık hale getirmektedir.⁶

Genel anlamda farklılıkların nedenlerini açıkladıktan sonra bölgesel farklılıkların nedenlerini tarihsel ve ekonomik nedenler olarak iki ana başlık altında değerlendirebiliriz.

1.1. Tarihsel Nedenler

Bir ülke içerisinde veya ülkeler arasında dengesizliklerin ortaya çıkış nedenlerinin başlangıç noktası olarak sanayi devrimi kabul edilmektedir. Sanayi devrimi ile birlikte ülkelerde bir çok şeyin değiştiğini görmekteyiz. Devrimi gerçekleştiren ülkeler büyük gelişmeler göstermişler ve bunun sonucunda milli gelir artış hızlarında önemli yükselmeler elde etmişlerdir. Devrimi gerçekleştiremeyen ülkeler de ise gelişmiş ülkeler tarafından ticari yönden sömürülmüşlerdir. Bu durum dünyada gelişmiş ve gelişmekte olan iki ülke grubunun ortaya çıkmasına neden olmuştur.

1.2. Ekonomik Nedenler

Ülkede ekonomik gelişme bir bölgede başlar ve orada yoğunlaşır. Bunun iki nedeni vardır. Birinci neden ölçek ekonomilerinden maksimum seviyede yararlanmak isteyen işletmeler, üretim ölçeğini optimum seviyeye erdirmek için yeni yatırımlar yapmalıdır yani genişleme göstermelidir. Böylece işletme pozitif içsel ekonomiler şeklinde faaliyette bulunduğu yöredeki, ekonomik faaliyetleri arttırmış olacaktır. İkinci neden İşletmeler faaliyetleri için mesleki hizmet sunulan bölgelere yönelecekler ve bulundukları bölgede yerleşme merkezleri oluşturacaklardır.

Sonuç olarak girişimciler, ekonomik faaliyetler için avantajlı olan bölgelerde yatırım yapmaya başlarlar. Böylece bazı merkezlerde başlayan gelişme hareketleri içsel ve dışsal ekonomiler sonucunda giderek artarken bu merkezlerdeki ekonomik faaliyetler daha da gelişmektedir. Gelişme noktası olmayan bölgelerde ise ekonomik faaliyetlerde duraklama ve hatta gerileme yaşanmaktadır.⁷

⁶J.B.Frank STILWELL, *Bölgesel İktisat Politikası*, Çeviren: Sevgi GÜRAL, (İstanbul: 1980), s.11-13.

⁷DİNLER, a.g.e., s.120-122.

2. BÖLGESEL KALKINMA POLİTİKASININ TEMEL İLKELERİ VE AMAÇLARI

Ülkeler ekonomik büyüme ve kalkınma süreçlerini hızlandırmak için planlamaya başvurmaktadırlar. Planlama toplumsal, çevresel ve ekonomik gelişmeye yönelik olarak eldeki kaynakların verimli kullanımını sağlayan bir yönetim aracıdır. Planlama içerik ve kapsamı açısından; ulusal, bölgesel, altbölge, metropoliten alan, il, kent ve kent kesimleri ölçeğinde ele alınmaktadır. Konumuz gereği sadece ulusal ve bölgesel planlar açıklanmaktadır.

Ulusal Planlama: ülkenin geleceğe yönelik vizyonu ve gelişme stratejileri çerçevesinde, ulusal hedeflere erişmek için kaynakların en etkin dağılımını sağlamaktır. Diğer bir deyişle ekonomik ve sosyal gelişmenin en genel kapsamdaki mekansal boyutudur. Ayrıca ulusal plan, bölge planları arasındaki eşgüdümü ve dengeyi sağlar.

Bölgesel Planlama: çeşitli kaynakların dengeli dağılmaması, toplumun tarihsel, fiziksel, yapısal ve örgütsel özelliklerindeki farklılıklar, dünyada ülkesel mekanlarda problem ve potansiyel alanların oluşmasına neden olmaktadır. Bölgesel planlama, dünyada bu tür alanların ekonomik, toplumsal ve fiziksel bütünleşmesinde yararlanılan bir araçtır. Bölgesel planlamanın ana teması bölgelerarası dengesizliklerin giderilmesidir. Bölgesel plan ve stratejiler, ulusal önceliklerin ve politikaların yerel ölçekteki gereksinimlere yanıt verecek biçimde olmalıdır. Yerel öncelikleri tanımlayan bölgesel planlama, ulusal bağlamda mekansal bütünleşmeyi sağlayacak sektörel programları detaylandırmaktadır.⁸

Kalkınma planları her ülkenin ekonomik ve sosyal yapısına göre yapılmalıdır. Bu nedenle kalkınma planlarının amaçları ülkeden ülkeye geçişliklik gösterebilmektedir.⁹

Ulusal kalkınma planlarının amaçları şu şekilde sıralanabilir:¹⁰

- Milli gelir artış hızının arttırılması;
- Ödemeler dengesi açıklarının kapatılması;
- Tam istihdamın sağlanması (işsizliği en alt seviyeye düşürülmesi);

⁸ DPT., a.g.e., s.9-10

⁹ Vural SAVAS, *Kalkınma ve Planlama*, (İstanbul: Özel İktisadi ve Ticari ilimler Yüksekokulu Yayınları: 20, 1968) s.73.

¹⁰ Akın İLKİN, *Kalkınma ve Sanayi Ekonomisi*, (İstanbul : İstanbul Üniversitesi Yayınlarından No:3175, İktisat Fakültesi Yayınlarından No:498, 1983) s.270-273.

- Üretim kapasitesinin yükseltilmesi için yatırımların arttırılması;
- Sektörler arasında denge oluşturulması;
- Gelir grupları arasında sosyal adaletin sağlanması.

Ulusal kalkınma planlarının hazırlanmasında, J. Timbergen tarafından ileri sürülen aşamalı planlama tekniği kullanılmaktadır. Bu aşamalar sırasıyla; makro planlama, sektör analizleri ve proje seçimidir. İlk aşamada planın hedefleri, makro büyüklükleri belirlenir. İlk olarak, yıllık milli gelir artış hızı hesaplanır. Bu artış hızının sağlanması için gerekli olan tasarruf ve yatırım oranları belirlenir. İkinci aşamada, her sektörün ayrı ayrı üretim artış hedefleri belirlenir. Bu hızın belirlenmesinde her sektörün ürünlerine olan nihai talep (iç ve dış talep toplamı) tahminleri yapılır. Son aşamada ise ilk iki aşamada şekillenen planın, projelerle tamamlanılmasına çalışılır. Böylece her sektörün belirlenen gelişme hızına erişebilmesi için hangi projelerin gerçekleştirilebileceği ve o sektöre ne kadar yatırım yapacağı belirlenir.

Ulusal kalkınma planlarının bölgeselleştirilmesi için ülkenin plan bölgelerine ayrılması gerekir. Bir ülkede, ekonomik gelişmenin o ülkenin bölgeleri arasında dengeli dağılımını sağlayacak politikaların izlenebilmesi için bölgeler üçe ayrılmıştır. Bunlar:

- Mevcut durumun saptanması yönünden homojen bölge,
- Fonksiyonel ilişkiler yönünden, polarize bölge ve
- Bölgesel kalkınma politikalarının yürütülmesi için oluşturulan plan bölgedir.

Homojen ve polarize bölge, plan bölgelerinin belirlenmesi için yapılan analizler sonucunda elde edilen etüd bölgelerdir.

Homojen bölge: bir ülkede bölgelerarası gelişmişlik farkının azaltılması politikasına başlanırken başvurulmuş bir bölge tipidir. Aynı gelişmişlik düzeyinde olan komşu iller, gelişmişlik düzeyi yönünden homojen bölgeyi oluştururlar. Homojenlik ölçütleri arasında; kentli nüfus oranı, eğitim düzeyi, beslenme düzeyi, işsizlik oranı, endüstriyel işletme sayısı, kişi başına düşen milli gelir, v.b. yer almaktadır.¹¹

Polarize bölge: bölgeler arasındaki mevcut gelişmişlik farkının saptanması ile elde edilen bölge ayrımı statik bir değerlendirmedir. Ayrıca bölgeler arasındaki sosyo-ekonomik gelişmişlik farkının boyutlarının ne olduğunun ortaya konulmasını sağlar.

¹¹ DİNLER, a.g.e., s.99-110.

Bölgesel gelişme politikası izlenirken, bir bölgenin diğer bölgelerle olan ilişkilerinin yoğunluğunun da göz önüne alınması gerekmektedir. Bu şekilde yapılan bölge ayırımına polarize bölge denilmektedir.

Bir ülkede mevcut tüm yerleşme merkezleri karşılıklı ilişki içerisindeyler. Küçük merkezler ticari yönden daha büyük yerleşme merkezlerine bağlıdır. Bir yerleşme merkezi, kendisinden daha küçük bir ya da birkaç yerleşme merkezini etki alanına alıyorsa, söz konusu merkez bir cazibe merkezi haline gelmiş yani kutuplaşmıştır. Bir ya da birden çok küçük yerleşme merkezlerini etkisi altına alan, cazibe merkezlerinin etki sahası ile birlikte kapsadığı alan polarize bölgeyi oluşturmuştur. Polarize bölgenin saptanabilmesi için yerleşme merkezleri arasındaki ticari ilişkilerin yoğunluğunun belirlenmesi gerekir.

Plan bölge: bölgesel politikayı uygulamakla görevli yönetimin yetki alanı içerisinde kalan sahadır. Diğer bir deyişle, bölge planının uygulandığı alanlar bütünüdür. Plan bölgeler, bölgesel planlamayı uygulayan ülkeler de planlama anlayışına ve ülkenin bölgesel sorunlarının niteliğine ve yoğunluğuna göre tüm ülkeyi kapsayabileceği gibi sadece belirli problemlili bölgeleride kapsayabilir. Plan bölgelerinin belirlenmesinde bölge sayısı ve bölgelerin genişliğinin ne kadar olacağı önemli bir sorundur. Ulusal kalkınma planının kaç tane bölgesel plandan oluşacağı, planlama tekniğine ve planlamanın amacına bağlıdır.¹²

Türkiye’de homojen bölge ayırımı, İmar ve İskan Bakanlığı ile DPT tarafından 1970’li yıllarda yapılmıştır. Bu ayırma göre Türkiye 8 ana bölgeye, bu ana bölgelerin 4’ü de ayrıca kendi içinde 15 alt bölgeye ayrılmıştır. Alt bölgelerde toplam 19 bölgeye ayrılmıştır. Bu ayırimda Doğu Anadolu da bulunan 5 bölgeye ait 19 il Türkiye’nin en geri kalmış illerini, Marmara ve Ege bölgesindeki illerde en gelişmiş illeri oluşturmaktaydılar. Günümüzde bu durum değişmemiştir.

Ülkemizde en polarize bölge, merkezi İstanbul olan Doğu Marmara bölgesidir. Daha sonra merkezi İzmir olan Ege bölgesi ile merkezi Ankara olan Orta Anadolu Bölgesi gelmektedir. Bu bölgelerden sonra sırayı Adana–Hatay bölgesi, Doğu Karadeniz bölgesi almaktadır.¹³

Ayrıca Türkiye’de tüm ülkeyi kapsayan plan bölge ayırımına yönelik çalışmalarda yapılmaktadır. 1950’li yıllardan beri DPT ile çeşitli bakanlıklar aracılığıyla bölgesel farklılıklar, bölgesel planların oluşturulması ile giderilmeye çalışılmaktadır.

¹² DPT., a.g.e., s.82.

¹³ DİNLER. a.g.e., s.113.

Keban, Antalya, Doğu Marmara, Zonguldak bölge planlama çalışmaları yapılmış ancak Keban bölgesi planı uygulama alanı bulmuştur. 1980'lerde ise GAP bölgesi kalkınma planı, 1990'lı yılların sonlarında Zonguldak-Bartın-Karabük bölgesel gelişme planı uygulamaya konulmuş ve Doğu Anadolu projesi, Doğu Karadeniz projesi ve Yeşilırmak Havza planı yürütülmektedir.¹⁴

2.1. Bölgesel Kalkınma Politikasının Temel İlkeleri

Bölgelerarası gelişmişlik farklarını azaltabilmek için geri kalmış bölgeleri kalkındırmaya yönelik bir politikanın izlenmesi gerekmektedir. Bölgesel kalkınma kavramı ile ifade edilmek istenen, bir ülkede ülkenin diğer bölgelerine oranla geri kalmış bir bölgenin ekonomik ve sosyal yönden kalkındırılmasıdır. Bölgesel kalkınma uygulamaları ilk defa, birinci dünya savaşından sonra gelişmiş batılı ülkelerin kendi bölgeleri arasındaki ekonomik ve sosyal kalkınma farklılıklarını ortadan kaldırmak için kamu otoritesinin faaliyetlerde bulunmasıyla ortaya çıkmıştır.¹⁵

Bölgesel kalkınma politikasının temel ilkelerini üç grupta toplamak mümkündür. Bu ilkeler sosyal kârlılık, kalkınma kutupları ve halkın katılımı ilkeleridir.¹⁶

- *Sosyal Kârlılık İlkesi:* Bölgesel kalkınma politikasının ilk ilkesi, özel sektörün yatırım yapmak istemediği geri kalmış bölgelerde devletin gerekli altyapı yatırımlarını ve ekonomiye canlılık kazandıracak üretken yatırımları gerçekleştirmesidir.¹⁷ İlk hedefi kâr elde etmek olan girişimciler, üretim kararını alırken, öncelikli olarak kâr sağlayabilecekleri mal ve hizmet üretimine yönelirler. Girişimcinin bu kararı kendi açısından ussal bir davranış iken toplum için ussal olmayabilir. İşletmelerin kârlılık amacına yönelik yatırım kararlarında işletmenin özel yararı ile toplumun sosyal yararı çakışabilmektedir. Dolayısıyla özel sektörün yatırım yapmadığı, geri kalmış bölgelerin ihtiyaçlarını karşılayacak yatırımları devlet veya otoritesini devletten alan kamu kuruluşlarının yapması gerekmektedir.
- *Kalkınma Kutbu İlkesi:* Sosyal kârlılık ilkesinin sonucu diyebileceğimiz bu ilkeyi F.Perroux "Ekonomik gelişme aynı anda her yerde birden görülmez, farklı

¹⁴ 3. Bölümde adı geçen plan ve projeler hakkında detaylı bilgi verilmektedir.

¹⁵ Erdiç TUTAR, *Bölgesel Kalkınma Planı Olarak Güneydoğu Anadolu Projesi'nin Türkiye ve AT Tarımlarının Uyumlaştırılmasına Etkisi*, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, (Eskişehir: 1991), s.3-4.

¹⁶ Zeki YILMAZ, *AT'da Bölgesel Kalkınma Politikaları ve Türkiye Ekonomisi Üzerindeki Etkileri*, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, (Eskişehir: 1995), s.17.

¹⁷ TUTAR, a.g.e., s.4.

şiddetlerde, gelişme kutup ya da noktalarında görülür, çeşitli kanallardan değişen nihai etkilerle bütün ekonomiye yayılır" şeklinde ifade etmektedir. Bir kutup yaratılırken, yatırımın tüm sektörler değil, bölgenin özelliğine göre daha hızlı gelişme şansı olan sektöre yöneltilmesi gerekmektedir. Bu faaliyetler sonucunda kalkınma kutupları ortaya çıkmaktadır.¹⁸

Böyle bir kutbun belirlenmesiyle, bölge daha önceden elde edemediği, artan ölçekten doğan bazı birikimler elde etmeye başlar. Bunlardan yalnız bölgedeki sürükleyici üretim birimleri değil, onlarla dolaylı ya da dolaysız ilişkisi olan diğer birimler de yararlanır. Bu gelişmenin iki etkisi olur. Birincisine "yığılma etkisi" adı verilir. Yığılma etkisi belirli bir yerdeki sürükleyici üretim birimlerinin, tamamlayıcı birimleri de o yere çekmesi ve ucuz olanaklar sağlaması sonucu ortaya çıkar. İkincisine de "kesişme etkisi" adı verilir. Bu etki, sürükleyici üretim birimlerine ve onlarla yakından ilişkisi bulunan birimlere hizmet eden ve çevresindekilere o ana kadar kendilerine kapalı olan pazarlardan yararlanma olanağı veren yeni bir yol ağının yaratılması sonucunda ortaya çıkar.¹⁹

Çoğu ülkelerde sanayileşme döneminde, sanayi kuruluşlarının belirli bölgelerde toplanması raslantı değil, ekonomik koşulların bir sonucudur. Kutuplaşma belirli sayıda iktisadi kuruluşun faaliyetleri nedeniyle fonksiyonel bir bütünleşme sonucunda ortaya çıkan dengesiz bir kalkınma sürecidir.²⁰

Ülkenin geri kalmış bölgelerinde yapay olarak yaratılacak kalkınma kutbu çevresinde ekonomik, sosyal ve coğrafi planda da bir dizi kutuplaşma etkisi görülebilir. Bu tür bir kalkınma kutbu oluşturulması devlete ağır yükler getirecektir. Özellikle gelişmekte olan ülkelerde, zaten kıt olan kaynakların geri kalmış bölgelere aktarılması, ekonomik kalkınma hızını yavaşlattığı için bu ilke eleştirilmektedir. Böyle bir eleştirinin cevabı ise kısa dönemde yavaşlatıcı bir etki oluşturmaya karşın, uzun dönemde sağlanacak olumlu katkıların bunu telafi edecek nitelikte olmasıdır.²¹

- *Halkın katılımı ilkesi*; Bölgesel kalkınma politikasının başarısı ancak yöre halkının politikada söz sahibi olmasıyla, yani ekonomik ve sosyal ortamın etkin beraberlikleriyle gerçekleştirilebilir.²² Katılma, devlet memurları ile özel sektör

¹⁸DİNLER, a.g.e., s.275-277.

¹⁹Ruşen KELEŞ, *Kentleşme Politikası*, (Ankara: İmge Kitabevi Yayınları, 5. Baskı, 2000), s.234.

²⁰Ergül HAN, *Az Gelişmişlik ve Kalkınma Ekonomisi*, (Eskişehir: Birlik Ofset Yayıncılık, 1994), s.277.

²¹TUTAR, a.g.e., s.5.

²²DİNLER, a.g.e., s.279.

görevlileri arasından tayin ile görev başına getirilenlerin, bölgenin yerel halkına, bölgesel kalkınma faaliyetleri konusunda fiilen veya danışmanlık olarak katkıda bulunmalarıdır.²³ Halkın belirlenecek olan faaliyetlere katılması için kalkınma planı hakkında bilgilendirilmesi, yararlarının açıklanması gerekir. Böylece plan hakkında önceden oluşabilecek olumsuz düşünceler de önlenmiş olacaktır.²⁴

2.2. Bölgesel Kalkınma Politikasının Amaçları

Bölgesel kalkınma politikası ile hangi amaçlara ulaşmak istenmektedir? Bu soruya değişik cevaplar alınabilir. Bu cevaplardan bazıları şunlardır:²⁵

- Ülke nüfusunun bölgeler arasında dengeli dağılımı,
- Ülkenin geri kalmış bölgelerinin ekonomik ve sosyal kalkınması,
- Bölgenin kaynaklarının değerlendirilmesi,
- Gelişmenin bütün ekonomiye yayılması,
- Bölgesel ekonomilerin entegrasyonu,
- Bölgelerde sağlıklı büyümenin özendirilmesi,
- Sanayinin ülkede uygun dağılımının sağlanması.

Bölgelerarası gelişmişlik farklarını azaltıcı politikanın amaçları konusunda, Jules Milhau 1957 yılında Fransız İktisat Konseyi'ne sunduğu raporda, bu politikanın iki amacının olması gerektiğini önerdi. Bu iki amaç "nüfusun ülkede ussal dağılımı" ve "geri kalmış bölgelerin ekonomik ve sosyal kalkınması"dır.

2.2.1. Nüfusun Ülkede Ussal Dağılımı

Bölgesel dengesizliğin ortaya çıkış sürecinde, önce uygun koşullara sahip olan bazı merkezlerde kalkınma kutuplarının kendiliğinden ortaya çıktığı görülmektedir.²⁶ Kalkınma kutupları oluşumu sanayileşme sürecinde meydana gelen, bölgesel ekonomik farklılaşmadır. Kalkınma döneminde, ülkenin belirli bölgelerinin, diğer bölgelere oranla daha çok geliştiği gözlemlenmiştir.²⁷

²³YILMAZ, a.g.e., s.19.

²⁴TUTAR, a.g.e., s.6.

²⁵DİNLER, a.g.e., s.153.

²⁶DİNLER, a.g.e., s.279.

²⁷Results Of a Study..., s.3.

Belirli merkezlerin gelişmesiyle bölgesel dengesizlik ortaya çıkmakta ve bu durum sonucunda ekonomik kalkınma zorunlu hale gelmektedir. Gelişme sürecine başlamış bölgelerin, diğer bölgeler üzerinde gelişmeyi durdurucu yönde olumsuz etkileri olmaktadır. Bu etkiler az gelişmiş bölgelerden gelişmiş bölgelere yönelen göç hareketidir. Bu göçler sonucunda nüfusu yoğun bölgeler ile nüfus yoğunluğu az olan bölgeler ortaya çıkmaktadır. Bir bölge gelişmeye başlayıp diğer bölgeden göç alırken, göç veren bölgeler canlılıklarını kaybedeceklerdir. Göç veren bölgede istihdam olanakları ile hizmetlerin azalmasıyla yeni göçler olacak ve belirli bir noktadan sonra her göç, yeni göçlere neden olacaktır.²⁸

Dengeli ekonomik gelişim, aşırı yoğunlaşmaya yönelmeyi kısıtlayıcı önlemler ve problem bölgenin ekonomik gelişiminin sağlanması aracılığıyla ilerletilebilir. Kötü durumdaki bölgelerin ekonomilerinin büyümesi için getirilen önlemler başarılı ise birlikte iki şey başarılmış demektir. İlk olarak geri bölge kalkınmasının yaratılması ile nüfusun göçü önlenir. İkinci olarak da ekonomik olarak daha ileri bölgelere, nüfus göçü engellenerek bu bölgelerdeki nüfus yoğunlaşmasının hızı azaltılır.²⁹

Özellikle işgücü hareketliliğinin tek nedeni bölgeler arasındaki ücret farkı değildir. İşgücü hareketliliğine yol açan etkenlerin bir kısmı işgücünün özelliklerinden kaynaklanmaktadır. Bölge veya şehirlerin sosyal ve ekonomik gelişme düzeyleri, yığılma ekonomileri, şehirlerin sahip oldukları üst ve altyapı donatımlarına bağlı olarak sunulan iş, gelir, kuruluş ve yerleşim avantajları işgücünün göçünde etkili olmaktadır. Bu avantajlar sayesinde bölge veya şehirler işgücünü çekmektedirler. Diğer yandan kişilerin yaşam şekli, eğitim düzeyleri, akrabalık ilişkileri, değer yargıları da işgücü hareketliliğini etkilemektedir.³⁰

2.2.2. Geri Kalmış Bölgelerin Ekonomik ve Sosyal Kalkınması

Bölgesel dengesizliği ortadan kaldırmak ya da azaltmak için izlenmesi gerekli bölgesel kalkınma politikasının ikinci amacı, geri kalmış bölgelerin ekonomik ve sosyal kalkınmalarının sağlanması olmalıdır. Bu amaca ulaşılırken ulusal yararda, zarar meydana getirilmeden, ülkenin bütününde kalkınmanın sağlanması hedeflenmelidir.³¹ Burada temel sorun, geri kalmış bölgelerdeki kalkınma politikalarının, ulusal kalkınma politikaları ile

²⁸HAN, a.g.e., s.277.

²⁹TUTAR, a.g.e., s.7.

³⁰Hüsnü ERKAN, *Sosyo-Ekonomik Bölgesel Gelişme Teorik ve Uygulamalı Bir Yaklaşım*, (İzmir: D.E.Ü. Yayınları No: 09.06.87.AR.005.038, 1987), s.126.

³¹DİNLER, a.g.e., s.281.

nasıl uyum sağlaması gerektiğidir.³² Ülkenin gelişmiş bölgelerindeki mevcut faaliyetler azaltılmadan, az gelişmiş bölgelerin ekonomik kalkınma düzeylerinin artırılması gerekmektedir. Bu politika sonucunda az gelişmiş bölgeler ülke ekonomisine kazandırılarak, gelişmiş bölgeler için daha geniş pazar olanağı yaratacak ve bunun sonucunda bütün ekonomi yarar sağlayacaktır.

3. BÖLGESEL GELİŞMİŞLİK FARKLARINI AZALTICI POLİTİKALARIN ARAÇLARI

18.yy.'dan günümüze kadar geçen zaman içerisinde, her ülkede mutlaka bölgesel dengesizlikler ortaya çıkmıştır. Ama her ülkenin yapısına göre bu bölgelerin sorunları farklılıklar göstermektedir. Dolayısıyla, uygulanacak bölgesel kalkınma politikası da ülkeden ülkeye değişiklik gösterecek ve aynı olmayacaktır. Bu nedenle farklı araçlarla, farklı sonuçlara ulaşmayı amaçlayan birden fazla bölgesel kalkınma politikası uygulanabilmektedir.

Bölgeler arasındaki gelişmişlik farklarını azaltıcı politikanın araçları, gelişmiş ve az gelişmiş ülkelerde farklılıklar gösterebilmektedir. Bu farklılıklar dikkate alınarak, bölgeleri ya da bölgelerin bulunduğu ülkeleri kategorilere ayırarak, her bölge türü için ortak nitelikteki araçlar belirlenmelidir.³³ Ayrıca uygulanacak olan politikanın bedelinin ne olacağı önceden tanımlanmadan, bölgelere yönelik araçlar üretilmesi pek çok mali kaynağın boşa gitmesine neden olabilir. Bu nedenle politikalar ile ulaşmak istenen amaç çok iyi belirlendikten sonra kaynak aktarımına gidilmelidir.³⁴

Bölgesel kalkınma politikasının araçları dört grup içinde düşünülebilir:

1. Bölgesel kalkınma için gerekli kamu yatırımlarının gerçekleştirilmesi,
2. Ekonomik faaliyetlerin teşvik tedbirleriyle geri kalmış yörelere yönelmesinin sağlanması,
3. Yönetimsel örgütün bölgesel kalkınma sorunlarına adaptasyonunun sağlanması,
4. Metropolen bölgelerin gelişmesinin sınırlandırılması.

³²TUTAR, a.g.e., s.7.

³³DİNLER, a.g.e., s281-283.

³⁴Ayda ERAYDIN, Türkiye'de Ulusal Kalkınma Planlarının Bölgesel Ayrıştırılmasına Yönelik Bir Yaklaşım, (Eskişehir: 1983), s.10.

3.1. Bölgesel Kalkınmada Devlet Yardımları

Küreselleşme sürecinde ülkeler ekonomik ve siyasal açıdan bütünleşme eğilimi içerisindeyler. Her ülkede gelişmişlik seviyesinin farklı olması sebebiyle, bütünleşme sürecinde birçok sorunla karşılaşmaktadır. Ülkeler çeşitli ekonomi ve politika araçlarını kullanarak sorunlarına çözüm aramaktadırlar. Bu ekonomi politika araçlarından birisi de devlet yardımlarıdır.

3.1.1. Devlet Yardımlarının Kapsamı

Devletin temel hedeflerinin başında, ülkedeki vatandaşların refah seviyelerinin yükseltilmesi gelmektedir. Devlet bu temel hedefe ulaşmak için üretimin artırılması, tam istihdamın sağlanması, fiyat istikrarının korunması, gelir ve servet dağılımının dengelenmesi, kamusal ihtiyaçların karşılanması, nüfus büyüklüğünün düzeltilmesi, ülke güvenliğinin sağlanması gibi değişik amaçlarda faaliyette bulunmaktadır.³⁵ Devlet ulaşmaya çalıştığı ekonomik amaçlar için çeşitli ekonomi politika araçlarını kullanarak ekonomiye müdahale eder.³⁶ Devletin genel ekonomi politikası uygulaması içinde büyüme, tam istihdam, ödemeler dengesi denklığı gibi makroekonomik hedefleri veya sanayi, teknoloji, çevre, enerji politikaları, sosyal ve bölgesel politika hedeflerini gerçekleştirirken kullandığı ekonomiye müdahale araçlarından biri de devlet yardımlarıdır.³⁷

Ülkeler serbest piyasa ekonomisi içerisinde, bahsedilen hedeflere ulaşabilmek için gerekli tüm imkanlara sahip değillerdir. Yatırım ve üretim faktörlerinin kıtlığı, para ve sermaye piyasalarının yeterince gelişmemiş olması, bölgelerarası farklılık, teknolojik yetersizlik, uluslararası ticarete rekabet gücüne sahip olamaması, özel sektörün sosyal amaçlı faaliyetlere çok az yatırım yapması gibi nedenlerden dolayı devlet ekonomiye zorunlu olarak müdahale etmek durumunda kalmaktadır.³⁸

Devlet yardımı en basit tanımıyla devlet tarafından açık veya gizli olarak yapılan ve mal veya hizmetin maliyetini düşüren bir ödemedir. Tanımı biraz daha genişletecek olursak devlet yardımı, devlet ya da devlet kaynakları aracılığıyla belirli bir işletmeyi veya üretimi, üretim yöntemini ya da faaliyet konusunu etkilemek, üreticileri teşvik ve himaye

³⁵ DPT., GATT Normları ve Uluslararası Bütünleşme Açısından Devlet Yardımı, (Ankara: 1995), s.1.

³⁶ İsmail AYDOĞUŞ, Türkiye'nin AB ile Bütünleşme Sürecinde Devlet Yardımları, (Afyon: Kocatepe Üniversitesi Yayın No: 28, 2000), s.3.

³⁷ Barbaros İNECİ, AT ve Türkiye'de Sübvansiyonlar, (İstanbul: İstanbul Sanayi Odası, 1993), s.4.

³⁸ DPT., GATT Normları..., s.1.

etmektedir. Ayrıca rekabet gücünün artmasına katkıda bulunmak, kuruluş yerini etkilemek suretiyle belirli bir bölgenin gelişmesinin sağlamak amacıyla denk bir karşılık beklemeden yapılan yardımlar³⁹ ile dolaylı ve dolaysız olarak herhangi bir ürünün ihracatını artırmaya ya da ithalatını kısımaya yönelik gelir veya fiyat desteklemesi de devlet yardımı sayılırlar.⁴⁰

Piyasa ekonomisi içerisinde, devletin ekonomiye yapacağı müdahalelerin devlet yardımı olarak nitendirilmesi için yapılan bu müdahalelerin bazı özelliklere sahip olması gerekmektedir. Bu özellikler şunlardır:

- Devlet, işletmelere doğrudan veya dolaylı olarak yardım ettiği zaman bu kamu tarafından yapılan bir fon transferidir. Burada faaliyetler tamamen özel işletmeler tarafından yürütülmektedir,
- Yapılan yardım bütçeye gider veya vazgeçilen gelir olarak etki eder. Bu nedenle gümrük tarifeleri veya tarife dışı ticari koruma araçları devlet yardımı tanımı kapsamına girmezler.⁴¹ Gümrük tarifeleri serbest dış ticarete getirilen önemli bir kısıtlama türü olup, hükümetlerin dış ticarete müdahale için kullandıkları bir dış ekonomi politikası aracıdır. Tarife dışı kısıtlamalar ise hükümetlerin gümrük vergisi dışında, dış ticaret üzerinde daraltıcı etki yaratan kanuni, idari ve politik bütün uygulamalarıdır.⁴² Bu araçlarda çeşitli yönlerden devlet yardımıyla aynı hedeflere hizmet ederler. Bu araçlarla elde edilen gelir işletmelere değil kamuya gitmektedir. Yerli üreticilerin ise varlıklarını sürdürmelerini kolaylaştırmaktadırlar,⁴³
- Devlet yardımı nakdi yardım olabileceği gibi ayni yardım şeklinde de olabilir,
- Bir yardımın devlet yardımı sayılabilmesi için üretimde bulunan girişimcinin üretim maliyetinin, vergi, resim, harç istisnası ya da ucuz girdi temin edilerek azaltılması gerekmektedir,
- Devlet yardımı, devletin olağan görevlerinden dolayı işletmelere sunduğu yardımların dışında kalan yardımlardır,

³⁹ İNECİ, a.g.e., s.4.

⁴⁰ S.Rıdvan KARLUK, *Dünya Ekonomisinde Uluslararası Ekonomik Kuruluş ve Birleşmeler*, (Eskişehir: Bilim Teknik Yayınevi, 1990), s.124.

⁴¹ İNECİ, a.g.e., s.5.

⁴² S.Rıdvan KARLUK, *Uluslararası Ekonomi*, (4. Baskı, İstanbul: Beta Basım Yayın Dağıtım A.Ş., Yayın No: 618, İşletme-Ekonomi Dizini: 61, 1996), s.174-184.

⁴³ İNECİ, a.g.e., s.7.

- Hükümet devlet yardımını doğrudan verebileceği gibi kamu kuruluşları ya da devletin bu işle görevlendirildiği özel işletmeler aracılığıyla verebilir. Ancak; verilen yardımın kaynağının kamu olması gerekir. Çünkü kaynağı özel şahıs olan yardımlar devlet yardımı tanımının dışında kalmaktadır,
- Genelde devlet yardımı, kamu sektörü dışındaki işletmelere verilir. Ancak; demiryolu, haberleşme hizmetleri ve altyapı yatırımları gibi faaliyette bulunan kamu işletmeleri de devlet yardımından faydalanabilmektedir,
- Devlet yardımını veren karşılığında eşdeğer bir karşılık almamaktadır. Verilen yardımın belirli bir işletme veya ortak özellikleri olan bir işletme grubuna, belirli bir ekonomik kitleye verilmiş olması esastır,
- Devlet yardımının hedefi piyasada belirli bir mali davranışı teşvik etmek ya da caydırmak ve kaynak ile gelir dağılımını değiştirmektedir. Bu amaçla kullanılan devlet yardımları pazarın işleyişine müdahalede kullanılan bir ekonomi politika aracı niteliğindedir.⁴⁴

Devlet yardımları, ekonomik amaçlıdır. Ancak ülkenin milli güvenliği, ithalatını yaptığı malları ülke içerisinde daha ucuza üretmek gibi ekonomik olmayan amaçlar için de kullanılabilir.⁴⁵

3.1.2. Devlet Yardımlarının Türleri

Devlet yardımları amaçlarına ve veriliş şekline göre ikiye ayrılmıştır. Bu ayrımın nedeni devlet tarafından verilecek yardımların istenen amaca uygun olarak kullanılmasından kaynaklanmaktadır. Böylece devlet yardımlarının etkinliği de arttırılmış olacaktır.

3.1.2.1. Amaçlarına Göre Devlet Yardımları

Amaçlarına göre devlet yardımları, teşvik ve idame devlet yardımları olarak iki gruba ayrılır. Teşvikli devlet yardımı başlıca iki amaç için verilir.⁴⁶ Bu amaçlardan ilki, belirli bir sektörde veya bölgede faaliyette bulunan işletmelerin üretimlerinin arttırılmasının sağlanması diğeri ise, işletmeler için cazip görülen ve devlet tarafından

⁴⁴ İNECİ, a.g.e., s.6-7.

⁴⁵ AYDOĞUŞ, a.g.e., s.4.

⁴⁶ İNECİ, a.g.e., s.8.

uygun bulunan ancak sermayesi ve riski yüksek olan alanlara işletmelerin yönlendirilmesinin sağlanmasıdır.

Teşvik amacıyla yapılan yardımlar uygulamada, yatırımların ve ihracatın teşvik edilmesi, uluslararası rekabet gücünün artırılması, yabancı sermayenin özendirilmesi, bölgesel ekonomik kalkınmanın teşviki, eksik kalmış yatırımların ekonomiye kazandırılması, girişimcinin riskinin azaltılması, çevre kirliliğinin önlenmesi, kalifiye işgücünün oluşturulması ve artırılması, verimliliğin sağlanması şeklinde görülmektedir.⁴⁷

İdame devlet yardımlarının amacı, verimli olarak çalışmayan, bu yüzden pazarda kalabilme özelliğini kaybetmiş, diğer bir ifade ile rekabet şansı kalmamış işletmelerin üretimde kalmalarını sağlamak ve rekabet güçlerini yeniden arttırmaktır. Bu işletmelerin tekrar kendi başlarına rekabet edebilecek duruma gelme imkanları bulunuyorsa idame devlet yardımı kısa süreli olarak uygulanmaktadır.⁴⁸ Üretimin desteklenmesi amacıyla yapılan devlet yardımları da hükümet yerli üreticiye dünya fiyatı ile yurtiçi maliyeti arasındaki fark kadar katkıda bulunur.

Düşük kapasiteli çalışan işletmelerin, tam kapasite ile çalışmalarını teşvik etmek amacıyla ve zor durumda olan özel veya kamu teşebbüslerinin eski verimine gelmelerini sağlamak için üretime yönelik olarak yapılan yardımlar da idame devlet yardımları kapsamı içinde ele alınırlar.

3.1.2.2. Veriliş Şekillerine Göre Devlet Yardımları

Veriliş şekillerine göre devlet yardımları nakdi yardımlar, aynı yardımlar, vergiler ile ilgili yardımlar, devlet kefaleti ve garantisi şeklinde yardımlar ile destekleme alımları garanti fiyatları ve tercihli devlet alımları ile yapılan yardımlar şeklinde sınıflandırılabilir.⁴⁹

Nakdi yardımlar; belirli bir işletme veya işletme grubuna ya da üretim dalına doğrudan bütçeden bir bütün olarak sağlanan parasal yardımlardır.⁵⁰ Nakdi yardımlar karşılıksız olabileceği gibi karşılığı nakit olarak ifade edilebilen değerlerle yapılan yardımlar şeklinde de olabilmektedir. Karşılıksız nakdi yardımlar, devletin hiç bir karşılık beklemeden, para olarak yapmış olduğu yardımlardır. Bu yardımlar hibeler veya primler şeklinde yapılmaktadır.

⁴⁷ AYDOĞUŞ, a.g.e., s.6.

⁴⁸ İNECİ, a.g.e., s.8.

⁴⁹ AYDOĞUŞ, a.g.e., s.7.

⁵⁰ İNECİ, a.g.e., s.9.

Karşılığı nakit olarak ifade edilebilen nakdi yardımlarda da devlet belirli sektördeki veya üretim dalındaki işletmelere piyasadaki cari faiz haddinden daha düşük bir faizle kredi sağlanmaktadır. Tarım sektörüne sağlanan krediler bu tür yardımlardır. Kredi teşvikleri düşük faizli yardımlar şeklinde veya sadece ana paranın vade sonunda ödenmesini öngören faizsiz yardımlar olarak verilebilir⁵¹.

Devlet işletme özsermayesine hisse senedi yoluyla katılabilir ve tarım sektöründe müdahale amacıyla alımlarda bulunabilir. Devletin işletme özsermayesine hisse senedi yoluyla katılmasının nedeni; normal piyasa koşulları gereği şirketlere ortak olmak değil⁵² şirketin zor durumda olması nedeniyle bu şirketlerin sermayelerine katılarak zor durumdan çıkmasına yardımcı olmaktır. Bu tür yardımların en önemli özelliği yardım tutarının önceden hesaplanabilir olmasıdır.⁵³

Aynı yardımlar; bütçe gelirlerinden vazgeçmek suretiyle sağlanan, devletin karşılıksız veya düşük fiyat uygulaması şeklinde yapmış olduğu yardımlardır ve önceden tahmin edilmeleri oldukça zordur. Bu tür yardımlara örnek olarak, mal ve hizmetlerin devlet tarafından karşılığında hiç bir bedel talep edilmeden veya normal piyasa koşullarına göre daha ucuza temin edilmelerini, sosyal sigorta primlerinde indirimlerini, vergi muafiyeti ve indirimlerini,⁵⁴ tarım kesimindeki işletmelere tohum gübre ve zirai mücadele ilaçlarının bedelsiz ya da çok düşük fiyatla verilmesini ve devletin özel kişi veya kurumlara bedava ya da çok düşük bir fiyatla kamu arazilerinin tahsis edilmesini verebiliriz.

Vergilerle ilgili yardımlarda ise devlet belirli işletmeleri, ürettikleri malın cinsi, faaliyette bulunduğu sektör, ölçeği gibi kısıtları gözönünde bulundurarak, devlete ödenmesi gereken vergiler konusunda çeşitli kolaylıklar sağlayarak desteklemektedir.⁵⁵ Devlet bu yardım kapsamında işletmeyi ödemekle yükümlü olduğu vergiden tamamen veya kısmen muaf tutarak ya da vergi indirimi uygulayarak, vergi yükü bakımından avantajlı duruma getirmekte ve sonuçta işletmenin maliyetlerini azaltmaktadır. Bu tür yardıma örnek olarak, belirli bir sürede ödenmesi gereken verginin ertelenmesi, faizsiz kredi sübvansiyonu şeklinde verilen yardımları verebiliriz.

⁵¹ AYDOĞUŞ, a.g.e., s.7-8.

⁵² İNECİ, a.g.e., s.10.

⁵³ AYDOĞUŞ, a.g.e., s.8.

⁵⁴ İNECİ, a.g.e., s.8.

⁵⁵ AYDOĞUŞ, a.g.e., s.7-8.

Devlet kefaleti ve garantisi şeklindeki yardımlardan ise devletin belirli sektörde veya üretim dalında faaliyet gösteren işletmelere aldıkları krediler için anapara ve faiz ile birlikte ödeneceğine dair garanti vermesi, devlet kefaleti ile ise bu kredinin geri ödenmemesi durumunda kefalet gereği, borcu devletin ödemeyi üstlenmesi anlaşılır. Bu tür uygulamada devlet, işletme veya işletmeler geri ödemeyi yapmamışlarsa ödemeyi bizzat kendisinin yapacağından, devlet kefaleti ve garantisi bütçede fiilen gider olarak görünen bir devlet yardımı haline dönüşmektedir.⁵⁶

Destekleme alımları, garanti fiyatları ve tercihli devlet alımları ile yapılan yardımlarda, devlet bazı üretim dalında, üreticiyi teşvik etmek ve piyasadaki fiyatların aşağıya düşmesini önlemek amacıyla destekleme alımlarına gidebilir. Destekleme alımları gerçek piyasa fiyatının üzerindeki bir fiyattan malın devlet tarafından satın alınarak üreticinin desteklenmesine yöneliktir. Garanti fiyatları ile yapılan yardımlarda devletin belirli bir üretim dalında üretimi desteklemek amacıyla, üreticinin malını piyasada satamaması halinde bu malları belirli bir fiyattan satın alacağını önceden garanti etmektedir.⁵⁷

3.2. Bölgesel Kalkınma İçin Gerekli Kamu Yatırımlarının Gerçekleştirilmesi

Hükümetlerin bölgeler arasındaki gelişmişlik farklarını azaltmak için kullanacakları bir diğer önemli araçta kamu yatırımlarıdır. Yatırım konusunda en önemli sorunlardan biri kamu ve özel kesim yatırımlarının kalkınma politikası içerisindeki yeridir. Kalkınmanın ilk dönemlerinde altyapı yatırımlarının mutlaka yapılmasının zorunluluğu ve özel kesimde sermaye birikiminin yetersiz olması sonucunda kamu yatırımları zorunlu olarak ortaya çıkmaktadır. Devlet, kuruluş döneminde kamu yatırımlarını yaparken ulusal çıkarı ön planda tutmakta ve kısa dönemde kârlılığı düşünmemektedir.⁵⁸ Böylece bölgelere daha fazla harcama yapılarak, ek bir satınalma gücü yaratılmaya çalışılmaktadır. Sonuçta bölgede başlayacak ekonomik canlanma ile kamu yatırımları bölgenin üretim kapasitesini arttıracak, eksik olan altyapı yatırımları devlet tarafından tamamlanarak işletmelerin yatırım yapma isteği arttırılmış olunacaktır.

Devletin üretken kamu yatırımlarını geri kalmış bölgelere doğrudan aktarması izlediği iktisat politikasına bağlıdır. Geri kalmış bir bölgenin canlanması için devlet bölgeye bizzat üretici olarak girmekte ve böylece bölgede faaliyete geçirdiği işletmeyi, kâr elde edecek seviyeye gelince özel sektöre devretmektedir. Devlet geri kalmış bölgeye

⁵⁶ İNECİ, a.g.e., s.11-12.

⁵⁷ AYDOĞUŞ, a.g.e., s.9.

⁵⁸ İLKİN, a.g.e., s.114-115.

yatırım yaparken ekonomik faaliyetlerin yanında sosyal amaçlı faaliyeti de ön plana çıkaran yatırımları da dikkate almak zorundadır. Sosyal amaçlı yatırımlar ekonomiye bir yük getirdiğinden kamu kesimi üretken yatırımlarını geri kalan bölgelere daha fazla aktarmak zorundadır.

3.3. Ekonomik Faaliyetlerin Teşvik Tedbirleriyle Geri Kalmış Yörelere Yönelmesinin Sağlanması

Geri kalmış bölgelerin temel özelliği, istihdam alanlarının yetersizliği nedeniyle işsizliğin ve bunun sonucunda gelir düzeyinin düşük olmasıdır. Bu bölgelerde girişimcilerin yatırım yapmaları için bu bölgelerden sağlayacakları avantajların diğer bölgelerdekine oranla daha fazla olması gerekmektedir. Bu tür bir yaklaşım sonucunda teşvik tedbirleri düşüncesi ortaya çıkmaktadır. Yatırımların maliyetini azaltmaya veya işletmenin kârlılığını arttırmaya yönelik teşvik tedbirleri sonucunda bu bölgeler, girişimciler için cazip hale gelecek ve ekonominin canlanması için yeni olanaklar yaratılacaktır.⁵⁹

Dış yatırımlar, eğer yatırımı alan geri kalmış bölge için faydalı değilse, bu bölgenin düşünmesi gereken esaslar, potansiyel fayda ve maliyetlerin ne olacağıdır. Bölgesel kaynaklar yatırımlara dönüştürülürken, başlangıçta sağladığı avantajlar ile daha sonra sağlanacağı avantajlar değerlendirilmelidir. Özel şirketin kârlılığı ile kamu kuruluşlarına yapılan vergi ve faiz ödemelerini doğru orantıda dengelemesi gerekir. Dengenin kurulması ile bölgeye yapılan yatırımı mümkün kılan avantajlar sayesinde yapılan faaliyetler, yatırımı alan bölgede ancak uzun vadede etkisini gösterecektir.⁶⁰

Bölgesel ekonomik gelişim için kullanılacak politikalar, hükümetin makroekonomik yönetimi içerisinde kullanıma hazırdır. Para politikası, geleneksel olarak makroekonomik düzeyde belirlenir. Ama bölgesel politika ortamı, para politikasının uygulanması için aktif bir ortam değildir. Monetarist'lere göre, pazar ekonomisi kendi kendine dengeye gelir ve politik bir müdahaleye gerek yoktur. Para piyasası araçları (hisse senetleri, şirket ve devlet tahvilleri, tüketici kredileri, hazine bonoları, mevduat sertifikaları, repo v.s.) serbest piyasanın dengeye ulaşmasında zararlı olabilir. Bu nedenle kamu sektörü potansiyel olarak, özel sektör aktivitesinin çöktüğü yerlerde müdahalede bulunmalıdır. Bir çok ülkede bölgesel politikalarda, para politikasından ziyade maliye politikası araçları uygulanmaktadır.⁶¹

⁵⁹DİNLER, a.g.e., s.284-290.

⁶⁰Marion TEMPLE, *Regional Economics*, (London: 1984), s.161-162.

⁶¹TEMPLE, a.g.e., s.227.

Vergisel avantajlar, geri kalmış bölgelere girişimcileri getirebilmek için bazı vergisel avantajlar uygulanabilir. Bu avantajlar; gelir vergisi, gümrük vergisi, kayıt ve tescil vergileri ile yerel vergilerde sağlanacak avantajlar şeklinde olacaktır. Belirli bölgelerin gelişmesini teşvik için, bu bölgelerde faaliyete başlayan işletmelere gümrük ile ilgili olarak vergi avantajları da sağlanabilir. Bu avantajlar; işletmelerin ithal edecekleri her türlü araç ve gereçlere vergi muafiyeti, gümrük vergisi indirimi ya da taksitlendirilmesi şeklinde olabilir. Ayrıca bölgede faaliyete geçen işletmelerin ödemekle yükümlü oldukları her türlü kayıt ve tescil ile ilgili vergiler, yerel yönetimlerin alacağı her türlü resim, harç ve vergilerde indirim ya da muafiyet şeklinde uygulanabilir.

Kredi avantajları olarak geri kalmış bölgelerde faaliyete başlayan firmalara uzun vadeli, faizsiz veya düşük faizli krediler verilebilir. Bunların dışında üretim maliyetini azaltıcı başka avantajlar da sağlanabilir. Bu avantajlar arasında, gelişme ve teşvik fonları, devlet iştiraki, döviz tahsisinde öncelik, katlı kambiyo kuru, işletmelerin sağladıkları her yeni istihdam için para yardımı, kamu ulaştırma araçlarında indirimli tarife, bölgedeki işletmelerin eleman yetiştirme giderlerine devlet katkısı, devlet ya da yerel yönetimlere ait tesis bina ve arazinin yeni ek kurulacak işletmelere uygun fiyata satılması ya da düşük kira ile uzun süre için kiralanması örnek olarak verilebilir.

Devlet, geri kalmış bölgelerde kurulan işletmelere, gelişmiş bölgelerdeki işletmelerin kazandıkları oranda kârı garanti edebilir. Yani devlet zarar eden veya beklenenin altında kâr elde eden işletmelere, bu kayıpların tazminat olarak ödeneceği garantisini verir. Diğer bir avantaj da bu işletmelere ucuz arsa, bina sağlanması ve bu bölgeye gelecek işletmelere sanayi bölgeleri organize edilerek bu bölgelerdeki alt yapısı tamamlanmış arsa ve binalar çok uzun vadeli olarak satılabilmesidir. Buraya kadar anlatılan teşvikler girdi fiyatlarını düşürmeye yönelik tedbirlerdir. Bir de çıktı fiyatını iyileştirmeye yönelik tedbirler vardır. Bu tür tedbirler, ihracata vergi iadesi ve çeşitli sübvansiyon sistemi kurulması şeklinde olup, azgelişmiş bölgelerin hızla gelişmesini amaçlamaktadır.⁶²

3.4. Yönetimsel Örgütün Bölgesel Kalkınma Sorunlarına Adaptasyonunun Sağlanması

Bir ülkede, bölgesel kalkınma politikası uygulamaya başlandığında mevcut yönetimsel örgütün çözmesi gereken sorunları vardır. Bu sorunlar şunlardır:

⁶²DİNLER, a.g.e., s.285-287.

- *Mevcut yönetsel yapının tesbit edilen plan bölgelerine göre yeniden örgütlenmesi:* Bölgesel kalkınma politikasının uygulanabilmesi için, ülkedeki illeri gelişmişlik düzeylerine göre gruplara ayırmak gerekir. Bu ayırımdan sonra bölgesel kalkınma politikasının uygulanacağı plan bölge belirlenir. Böylece merkezi idarenin bölge düzeyindeki belirleyeceği faaliyetler, kalkınma politikasına uygun şekilde gerçekleştirilecektir.
- *Planlanan bölge içerisinde teknik hizmetlerin hazırlanması ve uygulanması:* Bölgesel Koordinasyon Komitesi ve Bölge Valiliği planlanan bölge içerisinde teknik hizmetlerin hazırlanması ve uygulanması konularında yardımcı olacaktır. Bölgesel Koordinasyon Komitesi, plan bölgelerinin merkezinde bulunan teknik hizmet başkanlarından oluşur. Bu Komite, bölgesel kalkınma planlarının hazırlanması ve uygulanmasında gerekli teklif ve önerileri karşılaştırabilir. Komitenin bazı zorluklarla karşılaşması durumunda teknik hizmetlerin düzenlenmesi tek bir sorumluya verilecektir. Bu durumda Bölge Valiliği sisteminden söz etmek gerekir. Bu sistemde, geleneksel il valilerinin üzerinde yer alan Bölge Valisi, planlı bölge içerisindeki bölgesel kalkınma çalışmaları ile bölgesel kamu kuruluş ve hizmetlerin koordinasyonunu sağlayacaktır.
- *Planlı bölgelerin yönetim kademelerinde yetki devri, yetki genişliği ve yerinden yönetim ilkelerinin uygulanması:* Merkeziyetçi sistem de kararlar merkez tarafından alınır ve alt seviyede ki yönetim kademelerinin merkez tarafından alınan kararları uygulamaları istenir. Yüz ölçümü ve nüfus bakımından geniş olan ülkelerde, bölgesel dengesizliği azaltmak amacıyla alınan tedbirlere ait tüm bilgilerin, merkezden yöreye iletilmesi hem zaman alır hem de maliyetleri arttırır. Bu nedenle bölgesel planların yapılması için bölge düzeyinde yeni bir yönetim yapısının oluşturulması ve bu yeni yönetsel merkezin yetkilerinin bir kısmının devredilmesi gerekmektedir. Bu yetki devri, yetki terki, yetki genişliği ve yerinden yönetim olmak üzere üç şekilde yapılabilir. Yetki terki, merkezin yerel yönetimlere yetkilerini devretmesidir. Yetki genişliği, merkezi yönetimin yükünü azaltmak için bazı yetkilerini bölgesel ya da yerel yönetime bırakmasıdır. Yerinden yönetim ise bölgesel kalkınmayı hızlandırmak ve etkinliğini arttırmak için alınan kararlarda, karar verme yetkisinin yerel ya da bölgesel kamu tüzel kişilere verilmesidir.⁶³
- *Bölgesel yönetimin mali olanaklarının arttırılması ve yeterli sayıda personelin sağlanması:* Geri kalmış bölgelerin kalkınması için kaynaklar sınırlıdır. Ayrıca yönetimde de yeterli eleman bulunmamaktadır. Yerinden yönetim ilkesinin

⁶³DİNLER, a.g.e., s.297-300.

uygulanması halinde, özerk yönetim kuruluşlarının mali ve personel olanaklarının çok sınırlı olması, bölgede uygulanmakta olan kalkınma politikasının etkinliğini azaltacaktır. Ülkede geri kalmış bölgelerin kalkınması için geleneksel idari teşkilatın yeniden düzenlenmesi amacıyla çeşitli yönetim kademeleri arasında rasyonel bir görev dağılımının yapılması ve halkın yapılan programa katılımı sağlanmalıdır. Bunun için de yeterli sayıda kalifiye personel bölgede görevlendirilmelidir. Ancak yerel ve bölgesel yönetim yöre halkı ile uyum içinde çalışacak, nitelikli ve yeterli sayıda personel bulmakta zorluk çekecektir. Gelişmiş yörelerin ekonomik ve sosyal açıdan daha avantajlı olması nedeniyle uzman personel büyük kentleri tercih edecek ve geri kalmış yörelerde eleman temini zorlaşacaktır. Dolayısıyla geri kalmış yörelerde idari ve teknik faaliyetler için yetenekli elemanın bulunmaması, uygulanacak olan kalkınma programını olumsuz yönde etkileyecektir. Yönetimin, personel ile ilgili olan diğer bir sorunu da bölgesel yönetimin mali olanaklarıdır. Bölgeler arasındaki ekonomik ve sosyal gelişmişlik farklarını azaltıcı bir bölgesel kalkınma politikası uygulanırken, bu amaç için gerekli olan mali olanaklarında sağlanmış olması gerekmektedir. Plan bölgelerinde mali olanakların sağlanması için yerel birimlere ayrı bir ödenek verilmesi, yerel ve bölgesel birimlere vergi koyarak diğer yollardan gelir sağlama yetkisinin verilmesi, bu bölgelere mali yardım ayrılması ve kullanımının denetlenmesi, büyük kalkınma projelerinin merkezi yönetim tarafından bizzat finanse edilmesi gerekmektedir.

- *Halkın yönetime katılımının sağlanması:* Bölgesel kalkınma programının sadece merkez tarafından yapılan çalışmalarla yürütülmesi zordur. Bu nedenle yerinden yönetim görevlilerinin bölge halkı tarafından seçilip, kabul edilmesi gerekmektedir. Ancak bu şekilde uygulama yapılması halinde bölgesel programlar başarılı sonuçlar verecektir.
- *Yönetim kademeleri arasında gerekli koordinasyonun sağlanması:* Bölgeler arasındaki gelişmiş farkını azaltmak için alınan önlem ve girilen faaliyetler ne kadar iyi koordine edilirse, o ölçüde başarılı olacaktır. Bu nedenle yerel ve bölgesel düzeyde olduğu kadar ulusal düzeyde de faaliyetleri alansal düzeyde yatay ve merkezle alan arasında yapılması gereken düzey koordinasyonunun sağlanması gerekir.
- *Bazı özel görevlerin yerine getirilmesi için gerektiğinde geleneksel yönetimin dışında özel kuruluşların oluşturulması:* Ülkenin az gelişmiş bölgelerinde ekonomik ve sosyal kalkınmanın sağlanması, geleneksel idari teşkilatla mümkün

olmayabilir. Bu durumda kamu veya özel faaliyetlerin yapılabilmesi için yerel, bölgesel ve hatta ülke düzeyindeki özel kuruluşlara başvurulabilir.⁶⁴

3.5. Metropolitan Bölgelerin Gelişmesinin Sınırlandırılması

Metropolitan, ana kent anlamına gelmektedir. Büyük bir yerleşim alanı ile ona bağımlı küçük yerleşim birimleri düşünülerek bu deyim oluşturulmuştur. Metropolitan bölge ise; iki sınır ve bir çevreden ibarettir. Birinci sınır kentin iş merkezi, ikinci sınır ise iş merkezinin etrafında, iş merkezi ile günlük ilişkileri olan mesken bölgesidir.⁶⁵

Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde, büyük metropollerin yer aldığı, aşırı kalabalık bölgelerde yaşayan insanların sosyal ihtiyaçlarının karşılanması güç ve pahalı olmaktadır. Bu bölgelerde işletmeler olumsuz dışsal ekonomilerle karşılaşmaya başlar ve üretimlerinin maliyeti yükselir. Maliyetlerin yükselmesi demek çevrenin korunması için yapılması gerekli olan harcamaların yapılamaması demektir. Dolayısıyla çevre kirlenmesi hızla artmaya başlar ve sonuçta bölgede yaşam zorlaşır. Büyük metropollerin bulunduğu bu bölgelerin daha da kalabalıklaşmasını önlemek gerekir. Geri kalmış bölgelerin kalkınması sonucunda, nüfusun bu bölgeden metropolitan bölgelere kayması bir ölçüde engellenmiş olacaktır.

Kırsal kesimden göç eden nüfus, istihdam olanaklarının fazla olduğu büyük kentlere yönelmektedir. Bu göçü durdurmak için kırsal yerleşme merkezlerinde, tarıma dayalı sanayilerin gelişmesini teşvik edici programlar ile emek yoğun bazı sanayi işletmelerinin bu bölgelere kurulmasını özendirici politikalar uygulanması ve ayrıca yörede el sanatlarının öğretilmesi ile gelir getirici projelerin desteklenmesi ve de altyapı, eğitim sağlık gibi sosyal tesislerin tamamlanması gerekmektedir. Sonuçta bulunduğu yörede iş bulan, tarımdışı alanlarda ek gelir elde eden köylüler için kırsal kesimin itici gücü azalmış olacaktır.⁶⁶

⁶⁴DİNLER, a.g.e., s.301-302.

⁶⁵Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliği, a.g.e., s.22-23.

⁶⁶DİNLER, a.g.e., s.305-306.

İKİNCİ BÖLÜM

AVRUPA BİRLİĞİ'NDE BÖLGESEL POLİTİKAYA YÖNELİK DEVLET YARDIMLARI

Dünya'da ekonomik ve siyasi entegrasyona yönelik pek çok çalışmaların olduğunu görmekteyiz. Bu entegrasyonlardan birisi olan Avrupa Birliği, kuruluşundan günümüze kadar başarılı bir ilerleme ve genişleme göstermiştir.⁶¹ Bu bölümde Avrupa Birliği'nin bölgesel politikasının gelişimi, bu amaçla verilen devlet yardımlarının kapsamı açıklandıktan sonra, bölgesel kalkınma politikası kapsamında üye ülkelere sağlanan yardımlar, Yapısal Fonlar, diğer Topluluk yardımları, hedef bölgelerin istatistiki coğrafi sınıflandırılması, Yapısal Fonlar da reform çalışmaları, Uyun Fonu ve Avrupa Birliği bütçesi içerisindeki Yapısal Fonlar'ın miktarı incelenmiştir.

1. AVRUPA BİRLİĞİ'NİN BÖLGESEL POLİTİKASI VE GELİŞİMİ

Avrupa Toplulukları'nı kuran Roma Antlaşması'nın önsözünde kuruluş amaçlarından biri olarak, "çeşitli bölgeler arasındaki farklılığın kaldırılması, daha az gelişmiş bölgelerin geri kalmışlığının giderilmesi" konuları yer almaktadır. Fakat Antlaşma'da ortak bir bölgesel politikanın izlenmesine ilişkin bir hüküm bulunmamaktadır. Bununla beraber bir çok madde (Mad. 90-92) bölgesel farklılıkların giderilmesine yöneliktir.⁶²

Avrupa Topluluğu'nun kuruluşundan günümüze kadar uzun bir süre geçmesine rağmen Topluluk içerisindeki bölgesel gelişmişlik farklarının ortadan kaldırılamadığı görülmektedir. Avrupa Topluluğu'nda bölgesel farklılıkların bulunmasındaki en önemli nedenler şunlardır;

⁶¹ Çalışmanın bundan sonraki kısımlarında 1992 Maastricht Antlaşması'na kadar olan bütünleşme sürecinde Avrupa Topluluğu ifadesi, sonraki dönem için Avrupa Birliği ifadesi kullanılmıştır.

⁶²Rıdvan S.KARLUK, AB ve Türkiye, (İstanbul: Beta Yayın Dağıtım AŞ, 5. Baskı, Yayın No:720, 1998), s.301.

- Avrupa Topluluğu'na daha sonraki yıllarda yapılan katılmalar: Topluluğun kuruluş yıllarında sadece İtalya için düşünülen bu sorun, İrlanda, Yunanistan, İspanya ve Portekiz'in Topluluğa üyeliklerinden sonra daha geniş kapsamlı bir hale gelmiştir,
- Avrupa Topluluğu'nun 1970'li yıllardan itibaren içinde bulunduğu ekonomik kriz ve sanayide meydana gelen gerilemeler,
- İki Almanya'nın birleşmesidir.⁶³

Geçiş dönemi boyunca Avrupa Topluluğu'nun bir bölgesel politikası olmamıştır. 1970'lerden sonra bölgesel yardım miktarı arttıkça, üye ülkelerin bölgesel politikalarının uyumlaştırılması sorunu ortaya çıkmıştır. 15 Ekim 1969 tarihinde Komisyon, Roma Antlaşması'nın 235'inci maddesi çerçevesinde bölgesel kalkınma konusunda bir paket hazırlamıştır. Pakete göre Komisyon, belirli süreler ile üyelerin az gelişmiş bölgelerindeki gelişmeleri izleyerek, bu yörelerin kalkınmaları için gerekli önlemleri alacaktır. 15-21 Ekim 1972 tarihlerinde yapılan Paris Zirvesi'nde ortak bir bölgesel politika izlenmesi konusundaki görüşler ağırlık kazanmıştır.⁶⁴

Paris Zirve Toplantısı'nda devlet başkanları Avrupa Topluluğu bölgesel politikasının, Topluluğu güçlendirmek için önemli bir unsur teşkil ettiğini kabul etmiş ve bu çerçevede yapılması gerekenleri tanımlamıştır. Bunlar, üye ülkelerin bölgesel politikalarının uyumlaştırılması ve Bölgesel Kalkınma Fonu'nun oluşturulmasıdır. 31 Aralık 1973 tarihinde Komisyon, Bölgesel Kalkınma Fonu'nun kurulmasını istemiş ve Konsey, 18 Mart 1975'te bu Fon'a ilişkin mali hükümleri oluşturan ve Bölgesel Politika Komitesi'ni kuran tüzüğü kabul etmiştir.⁶⁵

Avrupa Topluluğu'nun 1975'den bu yana ortaya koyduğu bölgesel politikası üç boyutludur. Birinci boyutta, diğer Topluluk politikalarına bölgesel bir yaklaşım katılmıştır. Böylece belirlenen ortak hedeflerde bölgelerin kalkınmışlık düzeyleri de göz önünde tutulacaktır. İkinci boyutta, Avrupa Topluluğu üyeleri arasında bölgesel kalkınma politikaları koordine edilmektedir. Sonuçta bir bölgenin kalkınmasının diğer bölgelerin kalkınmasına engel teşkil etmemesi için çalışılmaktadır. Üçüncü boyutta ise geniş bir mali destek imkanı, bölgesel kalkınma politikalarının hizmetine sunulmuştur. Sözü edilen üç

⁶³AYDOĞUŞ, a.g.e., s.60.

⁶⁴KARLUK, a.g.e., s.301.

⁶⁵İKV., Avrupa Birliği'nde Teşvik Sistemi, İlkeler ve Uygulamalar, (İstanbul: İKV:127, 1994)

boyutta kalkınmaya yönelik müdahaleler yapılabilmesi için bölgelerin sosyo-ekonomik yapılarının izlenmesi gerekmektedir. Bu çalışmaları her yıl Komisyon, bölgelerin sosyo-ekonomik durumunu belirten bir rapor ile Bakanlar Konseyine sunmakta ve gelecekteki öncelikli bölgeler belirlenerek yardımlar hazırlanmaktadır.⁶⁶

Avrupa Topluluğu'nda bölgelerarası gelişmişlik farklılıklarının belirlenmesinden sonra incelenmesi gereken konu, Topluluk'daki ekonomik bütünleşme çabalarının, mevcut farklılıkları ne yönde etkileyeceğidir. Ekonomik bütünleşme, birçok aşamadan oluşan bir süreçtir. Avrupa Topluluğu bu sürecin Gümrük Birliği aşamasını Temmuz 1968'de gerçekleştirmiştir. 1992 sonunda ki hedefi ise mal ve hizmetlerin yanı sıra, üretim faktörlerinin de serbest dolaşım olanağı elde edeceği bir "Ortak Pazar" yaratmaya yöneliktir. Tüm bunlar, bir çok alanda uyumlaştırılmış veya ortak politikaların izlenmesini gerekli kılmıştır. Bölgesel Politika da bunlardan bir tanesidir.

Avrupa Topluluğu çerçevesinde yeniden bir canlanma ve Roma Antlaşması'nın günün koşullarına uyarlama çabalarının bir sonucu durumundaki Beyaz Kitap ile 1986 yılında imzalanarak Temmuz 1987 de yürürlüğe giren Tek Avrupa Senedi, Topluluğun sosyal bütünleşmesini sağlayamadığı takdirde, ekonomik bütünleşmeyi de gerçekleştiremeyeceği yolundaki 22 Haziran 1984 tarihli Konsey görüşünü yansıtmaktadır. Bu nedenle Tek Avrupa Senedi ile diğer hususların yanı sıra sosyal politika ve özellikle bölgesel politikalar konusunda önemli hükümler getirilmiştir.⁶⁷

1 Temmuz 1987 tarihinde yürürlüğe giren ve Roma Antlaşması'na ekler ve düzenlemeler getiren Avrupa Tek Senedi'nin 130 A, B, C, D ve E maddeleri bölgelerarası farklılıklarla ilgilidir.

Madde 130 A: Avrupa Topluluğu, Topluluğun tümü içinde uyumlu bir gelişmeyi gerçekleştirmek amacıyla, ekonomik ve sosyal birleşmesini güçlendirmeye yönelik eylemini sürdürür ve geliştirir. Avrupa Topluluğu özellikle çeşitli bölgeler arasında var olan farkları azaltmayı ve en az gözetilen bölgelerin geri kalmışlığını telafi etmeyi amaç edinmiştir.

⁶⁶İKV., *Avrupa Topluluklarının Bölgesel Kalkınma Politikası, 1975-1987*, (İstanbul: İKV:62, 1988), s.5.

⁶⁷ Ahmet GÖKDERE, *AT'da Bölgesel Politikalar*, (Ankara: Ankara Üniversitesi AT Araştırma ve Uygulama Merkezi, 1998), s.12-24.

Madde 130 B: Üye devletler, ekonomik politikalarını sürdürür ve 130 A sayılı maddede ifade edilen amaçlara ulaşmak için koordine ederler. Ortak politikaların ve iç pazarın uygulamaya geçirilişi 130 A ve 130 C sayılı maddelerde ifade edilen amaçları gözönüne alır ve bunların gerçekleşmesine katkıda bulunur. Avrupa Topluluğu, bu amaçlara varılmasını, yapısal nitelikteki Fonlar (Avrupa Tarımsal Yönverme ve Garanti Fonu -yönverme kesimi, Avrupa Sosyal Fonu, Avrupa Bölgesel Kalkınma Fonu), Avrupa Yatırım Bankası ve var olan diğer mali araçlar çerçevesinde yürüttüğü faaliyetler yoluyla destekler.

Madde 130 C: Avrupa Bölgesel Kalkınma Fonu, Avrupa Topluluğu içinde var olan temel bölgesel farkların giderilmesine, geri kalmış bölgelerin yapısal ıslahı ve gelişimi ile gerilemekte olan sınai bölgelerin sosyal ve ekonomik kurumlarına katılarak yardımda bulunmayı amaç edinir.

Madde 130 D: Komisyon, Konseye Avrupa Tek Senedi'nin yürürlüğe girmesinden başlayarak var olan yapısal amaçlı Fonların görevlerini 130 A ve 130 C sayılı maddelerde ifade edilen amaçların gerçekleştirilmesine katkıda bulunmak amacıyla saptamak ve rasyonalize etmek ve etkinliklerini arttırmak ile birbirleriyle ve var olan diğer mali araçlar arasında koordinasyonu sağlamak için bu Fonların işleyiş kuralları ve yapılarına değişiklik getiren toplu bir önergeyi sunar. Konsey bu önerge üstüne Avrupa Parlamentosu ve Ekonomik ve Sosyal Komite'nin görüşünü aldıktan sonra bir yıllık süre içinde oybirliği ile karar alır.

Madde 130 E: 130 D sayılı maddede öngörülen kararın alınmasından sonra Avrupa Bölgesel Kalkınma Fonu'na ilişkin uygulama kararları, Komisyonun önergesi üzerine ve Avrupa Parlamentosu ile işbirliği içinde Konsey tarafından alınır. Avrupa Tarımsal Yönverme ve Garanti Fonu Yönverme kesimi ve Avrupa Sosyal Fonu ile ilgili 43, 126 ve 127. maddeler uygulamada kalacaktır.⁶⁸

⁶⁸Haluk GÜNUĞUR, *AET'ni Kuran Antlaşma (Roma Antlaşması)*, (Ankara: Barışcan Yayıncılık, 2. Baskı, 1988), s.103-104.

2. AVRUPA BİRLİĞİ'NDE DEVLET YARDIMLARI

Avrupa'da bir Birlik kurmaya yönelik hareketlerin başlangıcı çok eskilere dayanmaktadır. Birlik yaratma konusundaki girişimler, 18.yy'ın sonuna doğru sanayileşme devriminin başlamasıyla, artan sanayi üretimine pazar arayışıyla birlikte hız kazanmıştır. 1.Dünya Savaşından sonra 5 Eylül 1944'te Belçika, Hollanda ve Lüksemburg arasında bir "Ekonomik Birlik" kurulması kabul edilmiştir. Bu gelişmeden önce 18 Temmuz 1932 tarihinde bu üç ülke arasında imzalanan Ouchy sözleşmesi ile ilk ekonomik birleşme olan Benelux kurulmuştur. Sözleşmenin amacı üç ülke arasında tedrici olarak bir Gümrük Birliği yaratmaktır.

Benelux'ten sonra Avrupa'da ikinci ekonomik birleşme olan Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu (AKÇT) 18 Nisan 1951 tarihinde Paris Antlaşması ile kurulmuştur. Paris Antlaşmasının imzalanmasıyla Benelux ülkeleri ile Almanya, Fransa ve İtalya arasında kömür, demir cevheri, hurda demir ve çelik ürünleri ticaretine konan kısıtlamalar tamamen kaldırılmış, Avrupa Topluluğu dışında kalan ülkelere de Ortak Gümrük Tarifesi (OGT) uygulanmaya başlanmıştır.

AKÇT'nin kurulmasından sonra göstermiş olduğu başarılı gelişme, Avrupa'da daha geniş kapsamlı bir ekonomik birleşmenin gerçekleştirilmesi konusunu gündeme getirmiştir. AKÇT'na üye ülkelerin Dış İşleri Bakanları bir Komite kurarak Batı Avrupa'da yeni bir ekonomik entegrasyonun kurulması amacıyla bir rapor hazırlamıştır. Hazırlanan raporda Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET) ve Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu (EURATOM) isimli iki yeni topluluğun kurulması önerilmiştir.⁶⁹ Bu şekilde başlayan çalışmalar 1956 yılında sonuçlanmış ve 25 Mart 1957 tarihinde Roma'da EURATOM ve AET'yi meydana getiren Antlaşma imzalanmıştır. Antlaşmanın ilgili devletlerin Parlamento'ları tarafından onaylanmasıyla 1 Ocak 1958 tarihinde AET'yi ve EURATOM'u kuran Roma Antlaşması yürürlüğe girmiştir.⁷⁰

AET'nin nihai hedefi Avrupa'nın siyasi bütünlüğe ulaşmasıdır. Bu hedefe ulaşmak için öngörülen ekonomik dengeyi sağlamak üzere ilk araç olarak üye ülkeler arasında

⁶⁹ KARLUK, AB ve Türkiye, s.1-9.

⁷⁰S.Rıdvan KARLUK, *Türkiyenin AET ile Olan Ortaklık İlişkileri ve Türk Dış Ticareti İçinde Topluluğun Yeri*, (Eskişehir: Eskişehir İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi 12/75, Türkiye Ekonomisi Araştırma Enstitüsü Yayın No: 1, 1974), s.5.

malların, hizmetlerin, sermayenin ve emeğin serbestçe dolaştığı bir Ortak Pazar ve Gümrük Birliği kurulması öngörülmüştür.⁷¹

1 Temmuz 1967 yılında AET, AKÇT ve EURATOM'un yönetim organlarının birleştirilmesi ile üç ayrı kuruluş bir araya gelerek, Avrupa Toplulukları adı altında ortak bir idare ile yönetilmeye başlanmıştır.⁷² Avrupa Toplulukları 1991 yılında Maastricht şehrinde yapılmış olan Devlet ve Hükümet Başkanlığı Zirvesi ile iç bütünleşme yolunda tarihi bir dönüm noktasından geçmişlerdir. 7 Şubat 1992 tarihinde Topluluklara üye devletlerin Dış İşleri ve Maliye Bakanlarınca imzalanan Maastricht Antlaşması (Avrupa Birliği Antlaşması) ekonomik ve mali bütünleşme amaçlarını Avrupa Birliği çatısı altında toplamıştır.⁷³

16-17 Haziran 1997 tarihlerinde Amsterdam Zirvesi gerçekleştirilmiştir. Zirvede Ekonomik ve Parasal Birlik hedeflerinin korunması, istihdan ve sosyal sorunlar, özgürlük, güvenlik, adalet, dış ilişkiler ve Avrupa Birliği'nin genişleme süreci konuları görüşülmüştür. Amsterdam Antlaşması 2 Ekim 1997 yılında imzalanmış, 1 Mayıs 1999 tarihinde yürürlüğe girmiştir.

7-9 Aralık 2000 tarihleri arasında düzenlenen Nice Zirvesi'nde Temel Haklar Şartı, genişleme, Avrupa Ortak Güvenlik ve Savunma Politikası, dış ilişkiler, ekonomik ve sosyal konular ele alınmıştır. Zirve'de Avrupa Birliği'nin genişlemesi ile ilgili hukuki bir zemin oluşturulmuş, nitelikli çoğunluk oylama sisteminin kapsamı genişletilmiştir. 12 aday ülkenin tam üyelikleri ile ilgili hukuki zemin yaratılmıştır.⁷⁴

2.1. Genel Kural: Rekabete Aykırı Devlet Yardımlarının Yasaklanması

Kurucu Roma Antlaşması'nda Avrupa Topluluğu'nun temel hedefleri belirlenmiştir. Birinci hedef uzun dönemli olup, Topluluğa üye devletler arasında daha yakın işbirliğinin sağlanması olan politik hedeflerdir. Diğer hedefler ise ekonomik hedeflerdir. Topluluğun ekonomik hedefleri olarak Antlaşmada;

- Avrupa Topluluğu içinde, devamlı, dengeli uyumlu ve istikrarlı bir ekonomik gelişmenin sağlanması,

⁷¹TC Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı AB Genel Müdürlüğü, AB ve Türkiye, (Ankara:1999), s.10.

⁷² İKV, Ortak Pazar'da Türkiye, (İstanbul: İKV.: 7, 1971), s.12.

⁷³ KARLUK, AB ve Türkiye, s.48-54.

⁷⁴ DTM., TOBB., AB ve Türkiye, (Ankara: 2002), s.182-115.

- Hayat seviyesinin hızla yükseltilmesi amaçlanmaktadır.

Avrupa Topluluğu bu hedeflere ulaşmak için iki amaç seçmiştir. Bunlar: üye devletler arasında bir Ortak Pazar kurulması ve üye devletlerin ekonomik politikalarının birbirine yakınlaştırılmasıdır.

Ortak Pazar, üye devletler arasında gümrük vergi ile resimlerinin ve miktar kısıtlamalarının, eş etkili vergi ve tedbirlerin kaldırılması, üçüncü ülkelere karşı ortak bir gümrük tarifesinin kabul edilmesi ve ortak bir ticaret politikasının kabulü, üye devletlerdeki kişilerin hizmetlerin ve sermayenin serbest dolaşımını önleyen engellerin kaldırılması ile oluşturulacaktır. Ortak Pazar Avrupa Topluluğu'nun temel hedefidir ve tüm ortak politikalar bu hedef için şekillendirilmiştir.⁷⁵

Kamu kuruluşlarının ekonomi politikaları çerçevesinde bazı işletmeleri ya da üretimi desteklemeye yönelik bir müdahale aracı olarak kullanılan devlet yardımları rekabeti bozucu ya da tehlikeye düşürücü ve dolayısıyla Ortak Pazar'ın işleyişini bozacak bir etki yaratabilir. Bu nedenle devlet yardımları sıkı bir denetim altında uygulanmalıdır. Roma Antlaşması'nda devlet yardımları 92-94. Maddeleri ile belirlenmiştir. 92-94. Maddelerinin üye devletler tarafından doğru bir şekilde uygulanmasının kontrolü ile ilgili yetki Topluluğun yürütme organı olan Komisyona verilmiştir.⁷⁶

Avrupa Topluluğu'nda devlet yardımları Roma Antlaşması'nın 92, 93 ve 94. maddelerinde düzenlenmiştir. 1 Mayıs 1999 tarihinde yürürlüğe giren Amsterdam Antlaşması'nın 12. maddesi uyarınca bu maddeler yeni sistemde 87, 88 ve 89. Maddeler olarak değiştirilmiştir. Bundan sonraki kısımlarda yeni madde numaraları kullanılacaktır.

Devlet yardımları prensip olarak Ortak Pazar ile bağdaşmamaktadır. Ancak Ortak Pazar'ın amaçlarına uygun olarak uygulanacak devlet yardımlarına izin verilebilmektedir. Anlaşmanın 87\1 maddesinde devlet yardımları konusunda temel ilkeler belirlenmiştir.

AET Antlaşması'nın 87\1 maddesi şöyledir: iş bu Antlaşma'da öngörülen karşıt hükümler saklı kalmak üzere bazı ürünleri ya da bazı işletmeleri üstün duruma getirerek rekabeti bozan veya korkusu yaratan, devlet tarafından ya da hangi şekilde olursa olsun devlet kaynakları aracılığıyla yapılan yardımlar, üye devlet arasındaki alış-verişleri

⁷⁵ İNECİ, a.g.e., s. 70-71.

⁷⁶ İKV, Avrupa Birliğinde Teşvik Sistemi..., s.14-15.

etkiledikleri ölçüde Ortak Pazar ile bağdaşmaz.⁷⁷ Bu maddeden şu sonuçları çıkarmak mümkündür:

- Sadece devlet tarafından verilen kaynakların yasaklanması üzerinde durulmuş ve bununla birlikte devlet kaynakları aracılığıyla yapılan yardımları da kapsama almıştır. Yani sözkonusu yardımın devletin kasasından yapılmış olması gerekmektedir. Dolayısıyla devlet kaynakları aracılığıyla yapılan yardımlarda devlet aktif olarak yardım sürecine katılmayabilir;
- Yapılan yardımın mutlaka devlet yardımı şeklinde ve bu isim altında yapılması gerekmektedir;
- Yapılan yardımın mutlaka teşebbüslere yapılması zorunluluğu yoktur. Belirli malların üretiminin kaydırılması da yasak kapsamına alınmıştır. Belirli malların üretiminin kaydırılması, o sektörde faaliyet gösteren firmalar için dolaylı bir destek sağlamaktadır. Dolayısıyla ülkenin tümünde ve tüm sektörlerde yapılan yardımlar yasak kapsamı dışındadır.⁷⁸

2.2 İstisnalar: Bazı Devlet Yardımlarının Yasak Kapsamı Dışında Bırakılması

Verilecek yardımlar eğer Avrupa Topluluğu'nun genel çıkarlarına uygun bulunur ise Ortak Pazar'ın işleyişini bozucu etkisi olmadığı kabul edilerek, Ortak Pazar ile bağdaşabilir. Avrupa Topluluğu kuralları 87/1 maddenin getirdiği yasaklama hükmüne bu çerçevede bazı istisnalar getirmiştir. Antlaşma'nın 87/2 maddesinde, bazı yardım türleri yasaklamadan kesin olarak istisna edilirken, 87/3 madde bazı yardım türlerini belirli koşulları yerine getirmesi koşulu ile bu yasakların dışında tutmuştur.⁷⁹

Antlaşma'nın 87/2 maddesinde Ortak Pazar'la bağdaşacak yardımlar şunlardır:

- a- Ürünlerin kaynağına bağlı olarak bir ayrıcalık yapılmaması koşuluyla tüketicilere verilen sosyal nitelikteki yardımlar,

⁷⁷ Roma Antlaşması Metni.

⁷⁸Ercüment TEZCAN, "AB Hukukunda Devlet Yardımları: Yeni Düzenlemelere ve İçtihadı İlişkin Değerlendirmeler" *Rekabet Dergisi*, (Sayı 3, Cilt 1 Ankara: 2000), s.28.

⁷⁹ İNECİ, a.g.e., s.94.

- b- Doğal afetler ya da diğer olağanüstü olaylar tarafından ortaya çıkan zararları kapatmaya ayrılan yardımlar,
- c- Almanya'nın bölünmesinden etkilenen Alman Federal Cumhuriyeti'nin bazı bölgelerinin ekonomisine, bu bölünmeden doğan iktisadi güçlükleri gidermek için gerekli olduğu ölçüde yapılan yardımlar.⁸⁰

c fıkrasında ifade edilen koşullar 1 Ekim 1990 tarihinde iki Almanya'nın birleşmesi ile ortadan kalkmıştır. Bu nedenle sözkonusu yardımların 1 Ocak 1991 tarihinden itibaren başlayan bir geçiş dönemi içerisinde aşamalı olarak azaltılması karara bağlanmıştır.

Ortak Pazar ile bağdaşır kabul edilen yardımlar, Komisyonun ön izni olmadan doğrudan uygulamaya konulabilmektedir. Fakat Komisyon, yardım konusunun doğru yorumlanıp yorumlanmadığını kontrol edebilmektedir.⁸¹

Antlaşma'nın 87/3 maddesinde, özelliğine göre Ortak Pazar'la uyulaşabilir sayılabilecek devlet yardımları şunlardır:

- a- Yaşam düzeyi anormal derecede düşük olan ya da eksik istahdamın şiddetli bir şekilde hüküm sürdüğü bölgelerin ekonomik kalkınmasını teşvik eden yardımlar;
- b- Avrupa'nın ortak yararına olan önemli bir projenin gerçekleştirilmesini kolaylaştırmaya ya da bir üye devlet ekonomisindeki önemli bir bozukluğu düzeltmeye ayrılan yardımlar;
- c- Ticaret koşullarını ortak çıkarlara zarar verecek ölçüde olumsuz yönde etkilemeyen ve belirli ekonomik bölgeler veya belirli ekonomik faaliyetlerin gelişimini kolaylaştırmak için yapılan yardımlar: Ancak, 1 Ocak 1957 tarihi itibariyle gemi yapımına verilen yardımlar, sadece gümrük korumasının yokluğunun telafi edilmesi amacıyla kullanılmaları ölçüsünde, iş bu Antlaşma'nın üçüncü ülkelere yönelik ortak ticaret politikası ile ilgili hükümleri saklı kalmak kaydıyla, gümrük vergilerinin kaldırılmasında uygulanan koşullara tabi olarak tedricen azaltılır;⁸²
- d- Avrupa Topluluğu içinde ticaret koşullarını ve rekabeti ortak çıkarlara zarar verecek ölçüde olumsuz yönde etkilemeyen ve kültür mirasını korumayı teşvik

⁸⁰ Roma Antlaşma Metni.

⁸¹ AYDOĞUŞ, a.g.e., s.53.

⁸² Roma Antlaşma Metni

etmeye yönelik yardımlar (Bu fıkra Maastricht Antlaşması'yla Avrupa Birliği Antlaşması'na eklenmiştir);

- e- Komisyonun önerisi üzerine Konseyin nitelikli çoğunlukla alacağı kararla belirlenebilecek diğer yardım türleri.⁸³

Avrupa'nın ortak menfaati için yapılacak yardımlara Avrupa Topluluğu Komisyonu tarafından bazı kriterler getirilmiştir. Bunlar:

- Yapılacak yardımlara ait projelerin birden fazla üye ülkeyi ilgilendiren Ortak Avrupa Projesi olmaları ya da
- Ortak bir tehdide örneğin çevre kirliliğine karşı üye devletlerin ortak mücadelesini öngören projeler olmaları gerekir.

Üye devletlerin ekonomik hayatlarındaki ciddi bir aksaklığın giderilmesi amacıyla yapılan yardımlarda da Komisyon bazı hususları dikkate almaktadır. Bunlar;

- Bölgesel ya da global ekonomik kriz sonucu işsizliğin artış göstermesi, işletmelerin yapısal güçlüklerle karşılaşmaları, büyümenin düşmesi gibi ekonomik sorunlarla karşı karşıya bulunulmalıdır;
- Yardımların hedefi istihdamı korumak, güçlük içinde bulunan işletmelerin işten çıkarmalarını önlemek, özellikle genç işçiler için yeni iş olanakları yaratmak olmalıdır;
- Konjonktürel kötüleşme nedeni ile zor duruma düşen, ekonomik kriz öncesinde yapısal yönden sağlıklı durumda bulunan işletmelere kriz sırasında bozulan yapılarını düzeltmek, ya da hala sağlıklı bir yapıyı krize rağmen koruyan işletmelere bu durumlarını korumalarına yardımcı olmak için verilmelidir.⁸⁴

⁸³ TEZCAN, a.g.e., s.33

⁸⁴ İNECİ, a.g.e., s.97-98.

2.3. Devlet Yardımlarının Avrupa Komisyonu Tarafından Sınıflandırılması

Devlet Yardımı, kamu yetkillileri açısından bir maliyet veya gelir kaybı iken, teşvikten faydalanan için bir kazanç anlamına gelmektedir. Avrupa Topluluğu'nun devlet yardımlarına ait yıllık raporlarında üye devletler tarafından sağlanan yardımların doğru bir biçimde tesbit edilebilmesi amacıyla yardımlar gruplara ayrılmıştır.⁸⁵

Tablo 1: Avrupa Birliği Yardımlarında Kullanılan Araçlar ve Yardımlar

Grup A; Bu grupta yardımdan faydalananlaradirekt olarak aktarılan yardımları gruplandırabiliriz. Diğer bir deyimle yardımın miktarı, nakit değerine eşittir. Bu grupta yer alan yardımlarda yardımın bütçeden yapılan Hibeler A1 veya Vergi, Sosyal Güvenlik giderlerinden yapılan yardımlarA2 gibi bölebiliriz.
A1 ve A2 grubundaki araçlar, - Hibeler - İşletmeleredirekt olarak uygulanan faiz indirimleri - Vergikredileri veya vergi ile ilgilidirek yardımlar (Verginintahakkuk etmesinden önce verilen yardımın oluşacak vergiden fazla olma durumunda kalan kısmı sonradan geri alınan yardımlar), - Vergiler için avanslar, muafiyetler veindirimler, - Kamuya ait arazinin piyasa fiyatlarının altında bir işletmeye satışı ve tahsisinin parasal değeri.
Grup B; Kamunun ortaklık yolu ile gerçekleştirdiği her türlü malikaynaklar.
Grup C; Zaman içinde uygun şartlarda geri ödenecek ancak verildiğidönem için işletmelere finansal kaynak ve avantaj sağlayacak destekler. Kamunun uygun koşullarda sağladığı krediler C1 (genelledüşük faiz oranı veya faizsiz krediler) veya vergilerin faizsiz olarak ertelenmesi C2.
C1 ve C2 grubundaki araçlar; - Kamu kaynakları veya özel fonlardan sağlanan düşük faiz oranlıkrediler, - Projelere katılım ve destek amaçlı - Projenin başarılı olması durumunda geri ödenecek krediler - Vergi ertelemeleri.
Grup D; İşletmelerin kredi taleplerinin karşılanmasında verilen garantiler. Kredi garanti fonları eli ile gerçekleştirilenbu desteklerde temel amaç fon maliyetlerinin düşürülerek destek sağlanmasıdır. Uygulama sırasında ortaya çıkacak kredi batıklarında DIA gibi(batan kefaletin hibeye dönüşmesi) değerlendirilebilir.

Kaynak: SÖĞÜT, a.g.e., s.26.

Yapılan ayırıma göre, A grubunda nakit yardımı ve vergi indirimine bağlı olarak yapılan yardımlar, B grubunda devletin özsermayeye hisse senedi yoluyla katılımına bağlı olarak sağlanan yardımlar, C grubunda uygun koşullu kredi ve vergi ertelemesinin bağlı olarak yapılan yardımlar, D grubunda ise garantiler yer almaktadır.⁸⁶

A grubunu oluşturan nakdi yardımlar, Bütçeden yardım (A1) ve vergi yada sosyal sigorta sistemi ile sağlanan yardım (A2) olmak üzere iki alt gruba ayrılmıştır. A1 ve A2

⁸⁵ DPT, Devlet Yardımları..., s.21

⁸⁶ AYDOĞUŞ, a.g.e., s.59

gruplarının kapsadığı teşviklerin listesinde, hibeler, faiz sübvansiyonu, Ar-Ge faaliyetlerinin finansmanı, vergi kredileri ve diğer vergi önlemleri, vergi indirimi veya muafiyeti, sosyal sigortalar primlerinde indirim yer almaktadır ve Avrupa Topluluğu içinde en çok uygulanan yardım türüdür. Bunun nedeni nakit ödemeye dayalı yardımların verilmesinin herhangi bir yaşam faaliyetine bağlı olmamasıdır.

B grubunda, devletin özsermayeye hisse senedi yoluyla katılım şeklinde yapılan finansal bir transferin bir yardım veya kamu sektörünün ticari bir faaliyete girişmesi ve normal piyasa koşulları altında özel yatırımcı gibi faaliyette bulunması şeklinde gerçekleşip gerçekleşmediğinin belirlenmesi gerekmektedir. Özsermayeye katılım ayrı bir grup olarak B1 altında yer almıştır. B1 grubundaki yardımların listesinde normal piyasa koşullarında bir başka işletmenin benzer bir davranışta bulunmasının mümkün olmadığı, sözkonusu işletmenin durumunun hisselerinin hiç bir talep görmeyecek kadar kötü olduğu durumlarda devletin yaptığı yardımlar yer almaktadır.

C grubunda teşvikler transfer edilen sermayeden tasarruf edilen faizdir. Finansal transfer ya düşük faizli kredi şeklinde (C1) veya ertelenmiş vergi (C2) şeklindedir. C1 ve C2 grubunda yer alan teşviklerin listesinde kamu ve özel kaynaklı düşük faizli krediler, kamu veya özel kaynaklı yatırım kredileri, başarı halinde geri ödenecek avanslar ve ertelenmiş vergi provizyonları (rezervler, hızlandırılmış amortisman) yer almaktadır.

D grubundaki teşvikler, nominal olarak ifade edilen garantileri kapsar. Kredi faizsiz veya düşük faizli olabilir. Bu grupta yer alan teşviklerin listesinde garanti programının kapsadığı miktarlar ile ödenen prim dışında garanti programlarından kaynaklanan kayıplar yer almaktadır. Bu grubdaki yardımlar, özellikle ticaret ve ihracatı desteklemek, şirket kurtarma operasyonlarına yardımcı olmak, küçük ve orta ölçekli işletmelerin gelişmesini güçlendirmek için kullanılmaktadır.⁸⁷

⁸⁷ İKV, AB'de Teşvik Sistemi..., s.22-25.

Tablo 2:Avrupa Birliği'ne Üye Ülkelerde Yardım Gruplarının Uygulanma Oranları % (1997-1999)

Ülkeler	Grup A		Grup B	Grup C		Grup D	Toplam
	Hibeler A1	Vergi Muaf. A2	Hisse, Ortaklık	Uygun Krediler	Vergi Ertelemeleri	Kredi Garantileri	
Avusturya	77	0	0	18	0	5	100
Belçika	72	17	5	4	1	1	100
Danimarka	56	35	0	7	0	2	100
Almanya	60	11	0	21	1	5	100
Yunanistan	97	1	0	2	0	0	100
İspanya	91	0	2	7	0	0	100
Finlandiya	88	2	1	8	0	0	100
Fransa	30	47	13	8	0	2	100
İrlanda	30	58	8	0	0	5	100
İtalya	64	33	1	3	0	0	100
Lüksemburg	94	4	0	2	0	0	100
Hollanda	64	20	0	5	8	2	100
Portekiz	85	4	2	9	0	0	100
İsveç	70	16	2	12	0	0	100
İngiltere	97	1	0	1	1	0	100
AB 15 Üye Ortalaması	61	22	3	11	1	3	100

Kaynak: Commission Of The European Communities, Report From The Commission- Twelfth Annual Report On The Structural Funds(2000), (E.U. Luxemburg: 2001) s.50.

Tablo 2 de Avrupa Birliği'nin yardım grupları içerisinde A grubundaki hibelerin ve vergi indirimlerinin en yüksek paya sahip olduğunu görüyoruz. Nakit yardımlardan (hibeler) en fazla yararlanan ülkeler Yunanistan, İngiltere, Lüksemburg, İspanya iken vergi indirimlerinden en çok yararlanan ülkeler Fransa, İtalya, Danimarka ve İrlanda'dır. Yardım grupları içerisinde en az paya sahip olan yardım türü C grubunda yer alan vergi ertelemeleridir. Bu yardım grubundan sadece Belçika, Almanya, Fransa, Hollanda ve İngiltere yararlanmaktadır.

Avrupa Birliği devlet yardımlarının veriliş amaçlarını gözönünde bulundurarak da yatay (genel) amaçlara ilişkin yardımlar, spesifik sektörlere ait yardımlar ve bölgesel nitelikli yardımlar olmak üzere devlet yardımları üç kategoriye ayrılmıştır.

Yatay amaçlara ilişkin yardımların kapsamına Ar-Ge faaliyetleri, çevreyi koruma, küçük ve orta ölçekli işletmeler, ihracat, enerji tasarrufu, genel yatırım ve diğer amaçlara yönelik yardımlar girmektedir.

Spesifik sektörlere verilen yardımlar, çelik sektörü, gemi yapımı, ulaştırma sektörü, kömür üretimine yönelik ve diğer yardımlardır. Bu tür yardımlar Avrupa Birliği genelinde özel önem taşıyan, hassas sektörlerin desteklenmesi için verilmektedir.

Bölgesel yardımlar ise Antlaşma'nın 87. maddesinde belirtilen koşullar kapsamında Avrupa Birliği ortalamasının altında, gelişmişlik düzeyine sahip bölgeleri kaldırmak ve böylece bölgesel farklılıkların ortadan kaldırılmasını sağlamak amacıyla verilmektedir.⁸⁸

2.4. Avrupa Birliği'nde Devlet Yardımları Mekanizması ve İşleyişi

Avrupa Birliği tarafından yasaklanan veya izin verilen yardımların kontrolü ile ilgili prosedür Antlaşma'nın 88. maddesinde düzenlenmiştir. Bu prosedürdeki en belirgin nokta Komisyonun geniş yetkilerle donatılmış olmasıdır. 88. madde de yardımların önceden var olmasına ya da yeni olmasına göre iki farklı rejim öngörülmüştür.

Antlaşma'nın 88. maddesi şöyledir:

- 1- Komisyon, üye devletlerle birlikte, bu devletlerde bulunan yardım rejimlerini devamlı olarak inceler. Komisyon, bu devletlere Ortak Pazar'ın kalkınması için ya da işlemesinin gerektirdiği yararlı önlemleri önerir;
- 2- Komisyon, ilgili taraflara kendi görüşlerini bildirmeleri için uyarıda bulunduktan sonra devlet veya devlet kaynakları vasıtasıyla sağlanan yardımın 87. maddeye göre Ortak Pazar'la bağdaşmadığını veya bu tür yardımın kötüye kullanıldığını tespit eder ise ilgili devletin Komisyon tarafından belirlenecek süre içinde böyle bir yardımı kaldırmasına veya değiştirmesine karar verir.

Söz konusu devletin öngörülen süre içerisinde bu karara uymaması halinde Komisyon veya ilgili herhangi bir devlet, 160. ve 170. madde hükümlerine uymaksızın doğrudan Adalet Divanı'nda dava açabilir.

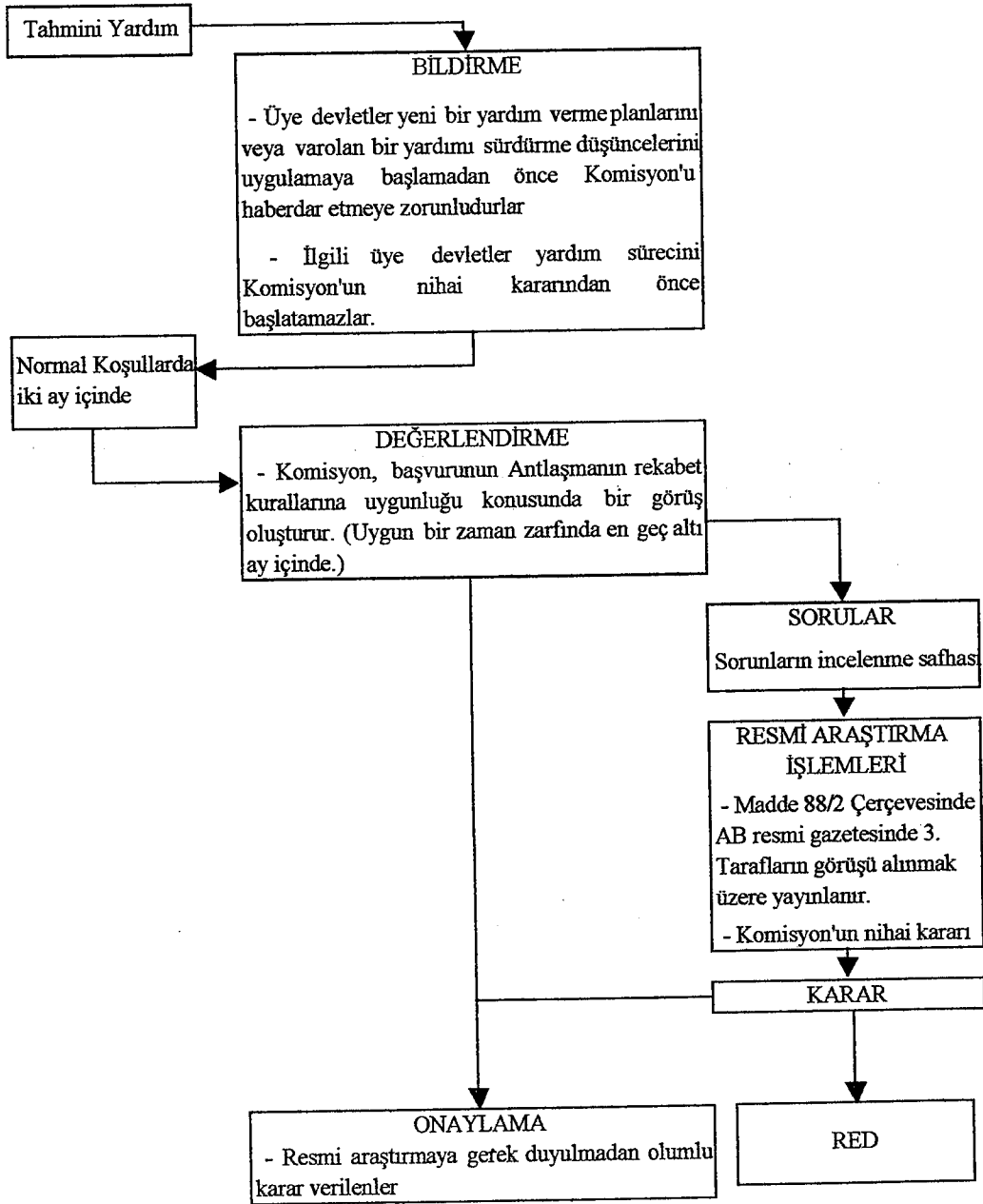
Konsey bir üye devletin talebi üzerine istisnai durumlar gerektirdiği takdirde bu devlete verdiği veya vereceği yardımın 87. madde hükümlerine veya 89. maddede belirtilen tüzüklere uymaksızın Ortak Pazar'la bağdaştığına oy birliği ile karar verebilir.

Bunlarla beraber Konsey, müracaat tarihinden itibaren üç aylık bir süre zarfında herhangi bir davranışta bulunmadığı takdirde, bu konuda Komisyon kendisi karar verir.

⁸⁸DPT, Devlet Yardımları..., s.22.

- 3- Komisyon görüşlerini bildirebilmesi için yardımın yapılması veya değiştirilmesi ile ilgili tasarımlardan zamanında haberdar edilir. Eğer Komisyon, bu tür bir tasarımın 87. maddeye göre Ortak Pazar'la bağdaşmadığını düşünürse ikinci paragrafta belirlenen süreci gecikmeksizin başlatır. İlgili üye devlet bu süreç nihai bir kararla sonuçlanmadan tasarlanan tedbirleri yürürlüğe koyamaz.

Şekil 1: Devlet Yardımının Veriliş Mekanizması

Kaynak: İKV., AB'de Teşvik Sistemi İlkeler ve Uygulamalar, s.105.

Pratikte bu maddenin uygulanışı şu biçimde olmaktadır:

- 1- Önce Komisyon kendisine iletilen bir yardım projesinin Ortak Pazar'la bağdaşmadığı konusunda ciddi şüpheler duyuyorsa, sözkonusu üye devleti ve eğer varsa diğer tarafları konu ile ilgili olarak bir ay içinde görüşlerini açıklamaya davet eder.
- 2- Eğer üye devlet, hiç bir açıklama yapmazsa, ya da yapacağı açıklamalar Komisyonu tatmin etmezse, Komisyon söz konusu yardımın iki ay içinde değiştirilmesine ya da kaldırılmasına karar verebilir.
- 3- Eğer üye devlet Komisyonun kararına uymazsa Komisyon ya da bu durumdan mağdur olan diğer üye devlet konuyu Adalet Divanı'na götürebilir.
- 4- Üye devlet sözkonusu yardımın değiştirilmesi ya da kaldırılması yönünde Komisyon tarafından verilen karara karşı başvuru süresini geçirmeden Adalet Divanı'na gidebilir.
- 5- Bunun yanı sıra üye devlet söz konusu yardımın Ortak Pazar'la bağdaştığı yönünde karar vermesi için Konseye başvurabilir. Bu başvuru Komisyonun başlatmış olduğu prosedürü durdurucu niteliktedir. Ancak Konseyin üç ay içinde karar vermemesi durumunda Komisyon bu konuda karar vermeye yetkili hale gelir.⁸⁹

Antlaşma'nın 34.maddesine göre; Konsey, Komisyonun önerisi üzerine 87 ve 88.maddelerin uygulanması amacıyla ve özellikle 88\3 maddede uygulanan koşulları ve bu işleminden ayrı tutulan yardım kategorilerini saptamaya yarayan bütün tüzükleri nitelikli oy çokluğu ile çıkartabilir.

3. AVRUPA BİRLİĞİ'NDE BÖLGESEL YARDIMLAR

Avrupa Komisyonu bazı üye ülkelerdeki Avrupa Birliği vatandaşlarının yerel bazda yaşadıkları yoksulluğu düzeltmeye yönelik çareler aramaktadır. Ancak bunu yaparken de bir takım önemli zorluklarla kısıtlamalarla karşı karşıya kalmaktadır. Karşılaşılan zorlukların kolay aşılabilmesi için politik ve ekonomik araçları yerinde ve zamanında devreye sokmak gerekmektedir.⁹⁰

⁸⁹TEZCAN, a.g.e., s.37.

⁹⁰ Stefaan De Rynck and Paul Mc Aleavey "The Cohesion Deficit In Structural Fund Policy" *Jurnal of European Public Policy* 8,(4 August 2001), s.541.

Avrupa Birliği siyasi, ekonomik ve askeri bütünleşmelerde olduğu gibi bölgesel kalkınma sorunu ile yakından ilgilenmek zorunluluğunu duymuştur. Avrupa Birliği üyelerinin bölgesel kalkınma düzeyleri arasında ciddi farklılıklar olduğu gözlemlenmiştir. Avrupa Birliği'nin en fakir bölgeleri arasında Güney İtalya, Yunanistan, Portekiz ve Batı İrlanda yer alırken, Fransa'nın Paris, Almanya'nın Hamburg bölgelerinde en zengin yöreler olduğu görülmektedir.⁹¹

Avrupa Birliği üyesi ülkeleri arasında önemli derecede bölgesel gelişmişlik farklılıkları vardır. Bu farklılık Avrupa Birliği boyutunda daha da belirgin hale gelmektedir. Bu farklılıkların en önemli nedeni Avrupa Birliği'ne daha sonraki yıllarda yapılan katılmalarıdır. Kuruluş yıllarında sadece İtalya ölçeğinde olan bu sorun, daha sonraki dönemlerde İrlanda, Yunanistan, İspanya ve Portekiz'in üyelikleri ile daha kapsamlı bir hale gelmiştir. Bu olumsuz gelişmenin yanı sıra Avrupa Birliği ekonomisinde canlanmalar da olmuştur. Bu katılmalar sonucunda Avrupa Birliği'nin alanı ikiye katlanmış, nüfusu ise %60 oranında artmıştır, GSMH cinsinden ölçüldüğünde, ticaretin boyutu ABD'nin iki katı büyüklüğe, Japonya'nınki ile de aynı düzeye gelmiştir.⁹² 1991 verilerine göre Avrupa Birliği nüfusunun %20'si geri kalmış bölgelerde yaşamaktadır. 60 milyonun üstünde olan bu nüfusun Avrupa Birliği ortalamasının % 75'inin altında bir kişi başına gelir elde etmekte olduğu ve bu bölgelerde işsizliğin % 30'un üstünde olduğu ifade edilmektedir. Avrupa Birliği'ndeki işsizlik oranına ülke bazında bakıldığında, 2002 yılındaki durumu tablo 3'deki gibidir.

Tablo 3: Avrupa Birliği Ülkelerinde Ortalama İşsizlik Oranları (2002 -%)

Ülke	Ekim (2002)	Kasım 2002)	Ülke	Ekim (2002)	Kasım 2002)
İspanya	11,7	11,8	İsveç	4,9	5,0
Finlandiya	9,0	8,9	Yunanistan	10,5	10,3
İrlanda	4,4	4,4	Almanya	8,3	8,4
Fransa	8,8	8,8	Hollanda	2,9	:
İtalya	8,9	:	Portekiz	5,0	5,1
Danimarka	4,7	:	Avusturya	4,1	4,1
Belçika	7,4	7,5	Lüksemburg	2,5	2,6
Birleşik Krallık	5,0	:	EU15	6,5	5,2

Kaynak: Eurostat, Euro-Indicators News Release, (January 2003) s.1.

⁹¹İKV., (1994), a.g.e., s.39-40.

⁹²A.Nejla UĞURLU, AT Bölgesel Politikası, Yapısal Fonlar ve Bu Fonlardan Türkiye'nin Yararlanma Olanakları, (Ankara: DPT AT ile İlişkiler Genel Müdürlüğü, DPT: 2295, 1992), s.6.

2002 yılında Avrupa Birliği'nde işsizlik oranı en yüksek olan ülkeler İspanya, Yunanistan, Finlandiya, Almanya'dır. İşsizlik oranın düşük olduğu ülkeler ise Lüksemburg, Avusturya ve İrlanda'dır.

Avrupa Birliği'ndeki gelişmişlik farkını belirleyen temel göstergeler esas alınarak, Avrupa Birliği 64 Bölge, 166 temel idari bölge ve 822 alt bölgeye ayrılmıştır. Bu temel göstergeler ise; kişi başına gayrisafi yurtiçi hasıla (Kişi Başına GSYİH), işsizlik oranları, altyapıya dayalı farklılıklar, merkez çevre ilişkileri ve sentetik indekstir.⁹³

Avrupa Birliği üyesi ülkelerin çeşitli bölgelerinin kişi başına GSYİH rakamları 15 Avrupa Birliği ülkesinin ortalaması 100 varsayılarak aşağıda gösterilmiştir.

Tablo 4: Avrupa Birliğinin Değişik Bölgelerinde Kişi Başına GSYİH (1994)

Ülkeler Bölgeler	Kişi Başına GSYİH (Satınalma Gücü Paritesi ABGS)=100)
Hamburg (Almanya)	196
Region Wallonne (Belçika)	183
Lüksemburg	169
İlede France (Fransa)	161
Bremen (Almanya)	156
Hessen (Almanya)	152
Lombardia (İtalya)	131
Bayern (Almanya)	128
Emila-Romagno (İtalya)	128
Ahvenanmaa/Ahland (Finlandiya)	126
Baden-Württemberg (Almanya)	126
Östosterreich (Avusturya)	122
Lozio (İtalya)	119
Nord Est (İtalya)	119
Güney-Doğu Bileşik Krallık	117
Nord Ovest (İtalya)	116
Bruxelles (Belçika)	115
Danimarka	114
West-Nederland (Hollanda)	113
Nordrhein-Westfalin (Almanya)	112
Westosterreich (Almanya)	110
Centro (İtalya)	107
Soorland (Almanya)	106
Schlesewing-Holstein (Almanya)	106
Niedersachsen (Almanya)	105
Berlin (Almanya)	104
Centre-Est (Fransa)	102
Noord-Nederland (Hollanda)	102
Zuid-Nederland (Hollanda)	101
Doğu Angila (Bileşik Krallık)	100
Est (Fransa)	100

⁹³ELMAS, a.g.e., s.31.

Est (Fransa)	100
Rheinland-Pfalz (Almanya)	100
Bassin Parisien (Fransa)	98
Scotland (Bileşik Krallık)	98
İsveç	98
Madrid (İspanya)	95
Güney-Batı (Bileşik Krallık)	95
Doğu Midlands (Bileşik Krallık)	93
Oost-Nederland (Hollanda)	93
Sud-Ovest (Fransa)	93
Manner-Suomi (Finlandiya)	91
Medeterronee (Fransa)	91
Ovest (Fransa)	91
Vlaams Gewest (Belçika)	91
Batı Midlands (Bileşik Krallık)	90
Noreste (İspanya)	89
İrlanda	88
Kuzey-Batı (Bileşik Krallık)	88
Abruzzi-Molisa (İtalya)	87
Nord-Pas-de Calais (Fransa)	87
Sudosterreich (Avusturya)	87
Yorkshire-Humberside (Bileşik Krallık)	87
Este (İspanya)	86
Kuzey Bileşik Krallık	85
Wales (Bileşik Krallık)	81
Kuzey İrlanda (Bileşik Krallık)	80
Sardegna (İtalya)	78
Canarios (İspanya)	75
Attiki (Yunanistan)	73
Sicilia (İtalya)	70
Campania (İtalya)	69
Continentale (Portekiz)	68
Sud (İtalya)	68
Nisia Aigaiov,Kriti (Yunanistan)	67
Centro (İspanya)	65
Brandenburg (Almanya)	64
Noroeste (İspanya)	64
Voreia Ellade (Yunanistan)	62
Sachsen (Almanya)	60
Sachsen-Anhalt (Almanya)	60
Thüringen (Almanya)	60
Sur (İspanya)	58
Kentriki Ellade (Yunanistan)	57
Mecklenburg-Vorpommern (Almanya)	57
Madeira (Portekiz)	52
Açores (Portekiz)	48

Kaynak: ELMAS, a.g.e., s.34-36.

Tablo 4'e bakıldığında Avrupa Birliği'nin en zengin bölgeleri Hamburg-Region Wallone, Lüksemburg ve en fakir bölgeleri de Madeira, Açores'tir. Hamburg ve Açores bölgeleri arasındaki kişi başına GSYİH bakımından aradaki fark dört kat civarındadır.

Tablo 5: Avrupa Birliği'nde Gayri Safi Milli Hasıla (Milyon Euro) (1999)

	1997	1998	1999
Avusturya	183.183	188.452	192.378
Belçika	217.870	223.749	229.432
Danimarka	151.336	155.190	157.790
Almanya	1.883.194	1.921.864	1.951.751
Yunanistan	105.249	108.464	112.108
İspanya	501.967	523.647	544.715
Finlandiya	109.539	115.532	120.177
Fransa	1.254.607	1.293.104	1.330.890
İrlanda	70.979	77.052	84.627
İtalya	1.047.752	1.063.825	1.078.948
Lüksemburg	15.606	16.389	17.618
Hollanda	337.875	351.620	365.215
Portekiz	95.693	99.004	101.879
İsveç	205.933	212.003	220.023
İngiltere	1.226.739	1.259.035	1.286.225
EU15	7.383.993	7.610.830	7.817.449

Kaynak: Commission of The European Communities, Second Edition, State Aid Scoreboard, Brussels, 20.12.2001, p.23.

Tablo 5'de Avrupa Birliği'ne üye ülkelerin GSMH rakamları yer almaktadır. GSMH'sı en yüksek olan ülkeler Almanya, Fransa, İngiltere, ve İtalyadır. En düşük olan ülkeler de Lüksemburg, İrlanda, Portekiz olarak görülmektedir. Bu rakamları nüfus oranı ile birlikte değerlendirmek gerekir. Bu şekilde değerlendirildiğinde GSMH oranı en düşük olan ülkelerin Yunanistan, Portekiz ve İspanya olduğu ortaya çıkmaktadır.

Avrupa Birliği, bölgesel gelişmişlik farklarının giderilmesine yönelik olarak iki ayağı olan bir politika izlemektedir. Birincisi, bölgesel gelişmişlik farklarını gidermeye yönelik ulusal kaynaklardan sağlanan devlet yardımlarına Avrupa Birliği kurallarının öngördüğü genel yasaklamadan muafiyet tanımak; ikincisi, bizzat Avrupa Birliği kendi ortak mali kaynaklarından bölgesel kalkınmayı hedefleyen projelere parasal destek sağlamaktır.⁹⁴

Üye devletler bölgesel kalkınma politikası çerçevesinde Avrupa Birliği'nin sunmuş olduğu yardımlardan yararlanmaktadırlar. Ancak yapılan yardımların miktarının üye devletler arasında farklılık göstermesinden dolayı bölgesel gelişmişlik farklılıkları sorunu, Avrupa Birliği ölçeğinde bir çıkmaza gireceğinden, bu soruna ortak kurallarla müdahale edilmektedir. Yatırımlar, sübvansiyonun geri dönüş oranı içindeki payının en yüksek olduğu bölgelere yöneltilecektir. Ayrıca Avrupa Birliği yapılacak yardımların belirli

⁹⁴INECI, a.g.e., s.113.

şartları yerine getirmesi koşuluyla, bölgesel kalkınma amaçlı ulusal devlet yardımlarına da izin vermektedir.⁹⁵ Belirlenen bu şartlar Avrupa Birliği'nin ulusal devlet yardımlarına ilişkin belirlediği ortak kurallardır. Kurallar, yardıma ihtiyaç duyan bölgelerin belirlenmesi ve ulusal bölgesel yardım sistemleri arasında koordinasyon sağlanmasını içermektedir. Avrupa Birliği adına bu görevi Komisyon yürütmektedir. Bunun dışında geri kalmış bölgelerin kalkındırılması ile ilgili faaliyetleri başlatma görevi üye devletlere bırakılmıştır.⁹⁶

Avrupa Birliği içerisinde ciddi sorunları olan bölgeler, doğu ve güney bölgeleridir. Buralarda yaşayan nüfus 60 milyonu aşmaktadır ve bu Avrupa Birliği nüfusunun 1/6'sına eşittir.⁹⁷

Avrupa Birliği içindeki bölgelerarası farklılıklar incelendiğinde problemli bölgeler iki ana gruba ayrılabilir:

- Birinci grup; az gelişmişlik süreci içerisinde olan kırsal bölgelerdir. En düşük gelişmişlik düzeyinde olan bu bölgelerde, gelir seviyesi düşük, işsizlik seviyesi yüksek, altyapı yetersiz ve ekonomi tarıma dayanmaktadır. Bu bölgelere Yunanistan, İspanya'nın önemli bir bölümü, Portekiz, İtalya'nın Mezzogiorna bölgesi, Kuzey İrlanda ve Fransa'dan Korsika'yı örnek gösterebiliriz.
- İkinci grup bölgeleri ise Avrupa'nın endüstrileşme aşamasını geçmiş ancak teknoloji yönünde eski teknolojileri kullanan sektörlerin yoğunlaştığı bölgelerdir. En düşük gelişmişlik düzeyinin dışında sayılan bu bölgelerde, eski endüstriyel yapıya⁹⁸ yoğun işsizlik eklenmektedir. Bu bölgelere Doğu Fransa, Belçika ve İngiltere'de rastlanmaktadır.

3.1. En Düşük Gelişmişlik Düzeyindeki Bölgelere Yapılan Yardımlar

Avrupa Birliği bölgeleri iki ana grupta toplamış ve her grup için uygulanacak yardım miktarları ile ilgili olarak ayrı ayrı tavanlar tespit etmiştir. Kabul edilen tavan aşağıdaki şekilde belirlenmektedir;

- a) Tavan, başlangıç yatırımının yüzdesi olarak belirlenmektedir. Burada sözkonusu olan yeni bir işletmenin kurulması, mevcut işletmenin genişletilmesi veya üründe ya

⁹⁵AYDOĞUŞ, a.g.e., s.61.

⁹⁶İNECİ, a.g.e., s.114.

⁹⁷UĞURLU, a.g.e., s.7.

⁹⁸İKV. (1988), a.g.e., s.3-4.

da mevcut işletmenin üretim projesinde tam bir değişikliği içeren faaliyetin başlatılmasına yönelik, sabit sermaye yatırımıdır,

- b) Tavan her yeni yaratılan istihdam için ECU⁹⁹ olarak tesbit edilmektedir.¹⁰⁰ İlk grubu en düşük gelişmişlik düzeyindeki bölgeler oluşturmaktadır. Avrupa Birliği bu bölgeleri son üç yılın kişi başına GSYİH oranının, Avrupa Birliği ortalamasından en az %25 düşük olduğu bölgeler olarak tanımlamıştır. Yaşam standartlarının çok düşük olduğu ve önemli boyutta işsizliğin bulunduğu bölgeler (Madde 87/3(a)) olarak kabul edilen bu bölgeler Avrupa Birliği nüfusunun yaklaşık %20'sini kapsamaktadır.

Tablo 6: Madde 87/3(a)'dan Yararlanan Bölgeler

Üye Devlet	87 (3) (a)'dan Yararlanan Bölgeler 31.12.1999
Yunanistan	Ülkenin Tamamı
İrlanda	Ülkenin Tamamı
Portekiz	Ülkenin Tamamı
Avusturya	Burgenland
Almanya	Berlin (Doğu Bölümü)
	Brandenburg
	Mecklenburg-Vorpommern
	Sachsen
	Sachsen-Anhalt
	Thüringen
Fransa	Guadeloupe
	Martinique
	Guyane
	Reunion
İtalya	Campania
	Puglia
	Basilicata
	Calabria
	Sicilia
	Sardegna
İspanya	Galicia
	Castilla-Leon
	Castilla-la Mancha
	Extremadura
	Andalucia
	Murcia
	Ceuta y Mellina
	Canarias
	Asturias
	Cantabria
	Comunidad Valancia
İngiltere	Northern Ireland

Kaynak: Commission Of The European Communities, Report From The Commission- Twelfth Annual Report On The Structural Funds(2000), (E.U. Luxemburg,2001) s.97.

⁹⁹ Maastricht Antlaşması'nda tek para ECU olarak tanımlanırken Aralık 1995 Madrid Zirvesi'nde tek para ismi EURO olarak değiştirilmiştir. 01.01.1999 tarihinden itibaren 1 ECU = 1 EURO eşitlenerek ECU, EURO'ya dönüştürülmüştür. Bundan sonraki kısımlarda para birimi EURO olarak alınacaktır.

¹⁰⁰İKV. (1994), a.g.e., s.37.

Bu bölgelerin gelişmesi için yapılacak yatırım yardımları için tavan, Komisyonun 1979 tarihli “genel bölgesel yardım sistemlerinin koordine edilmesi” başlıklı bildirisinde, sermaye yoğun projelerde ilk yatırım maliyetinin % 75’i veya emek yoğun projelerde ilk yatırımla yaratılan her yeni iş başına 13.000 Euro olarak tesbit edilmiştir. 3 Milyon Euro’nun üzerindeki yatırımlarda beş yıla yaymak kaydıyla ilk yatırım maliyetinin % 25’i ya da ilk yatırımla yaratılan her yeni iş başına 4.500 Euro ilave yardım yapılabilmesine izin verilmiştir. Yunanistan, Portekiz ve İrlanda’nın tamamı, İtalya ve İspanya’nın bazı bölgelerinin örnek gösterilebileceği bu grup bölgelere, ulusal devlet yardımlarına uygulanan yasal topluluk disiplini içinde diğer bölgelere oranla daha esnek davranılmaktadır.

Komisyonu göre istisnai davranılmasının nedeni; 87/3 (a) maddede tanımlanan bölgelerin sahip olduğu ciddi boyuttaki elverişsiz koşullardır. Bu bölgelerdeki şirketler altyapı yetersizlikleri nedeniyle ek maliyete katlanmak zorunda kalarak, rekabet yönünden dezavantajlı konumda olacaklardır. Bu nedenle bütün bölgelerde “faaliyet yardımlarına” izin verilmesi mümkün olmaktadır.

Avrupa Birliği; en az gelişmişlik düzeyindeki bölgelere ilişkin örnekler verirken, bu bölgelerde sanayi yapının bulunmadığını, faaliyette bulunan işletmelerin çok küçük olduğunu, geleneksel sektörlerde faaliyette bulunduklarını ve dışarıdan gelen bir teşvik olmaz ise gelişmelerinin mümkün olamayacağını belirtmiştir. Avrupa Birliği bu yörelerdeki olumsuzlukları kaldırmak amacıyla, pazarlama yardımlarına, coğrafi koşullar nedeniyle ortaya çıkan aşırı nakliye masrafları yüzünden artan maliyet masraflarını ortadan kaldırmaya yönelik faaliyet yardımlarına ve haberleşme dezavantajını giderecek yardımlara izin verilebileceği görüşünü benimsemiştir.¹⁰¹

Komisyon bu özel güçlükleri olan bölgelerde faaliyet yardımlarına izin verirken bazı koşullar aramaktadır. Bu koşullar şunlardır:

- Yardım kısa süreli ve bu bölgelerde yerleşik bulunan şirketlerin yapısal eksikliklerini gidermeye yönelik olmalıdır.
- Yardım, ekonomik faaliyetlerin kalıcı ve dengeli gelişimini sağlamalıdır. Ayrıca söz konusu bölgesel probleminden daha ciddi bir sektörel problemin oluşması halinde,

¹⁰¹INECI, a.g.e., s.117-118.

sektörel devlet yardımlarına ilişkin düzenlemelerin uygulanmasına özen gösterilmelidir.

- Yardımlar güç durumdaki şirketlere verilen yardımlara ilişkin kuralları ihmal etmemelidir.
- Yardım uygulamaları hakkında yıllık raporlar hazırlanıp, Komisyona sunulmalıdır.

3.2. Az Gelişmişlik Düzeyi Dışında Kalan Bölgelere Yapılan Yardımlar

İkinci grup bölgeler, azgelişmişlik düzeyindekiler dışında kalan nisbi olarak az gelişmişliğe sahip bölgelerdir. Bu bölgeler Antlaşmanın 87/3 (c) maddesinde tanımlanmıştır. Bu madde, yardımların üye devletler arasındaki ticari ilişkilere, Avrupa Birliği ortak çıkarlarına ters düşmeyecek şekilde, bazı ekonomik bölgelerin kalkınması amacıyla verileceğini belirtmektedir.

Bir üye devletin durumu Avrupa Birliği ortalamasından ne kadar iyi ise, yardım alabilmesi için o üye devletteki söz konusu bölgenin ulusal çerçevede yapılacak karşılaştırmada göstereceği farklılığın çok büyük olması gerekmektedir. Böylece bir üye devlet için geri kalmış durumda görünen ancak Avrupa Birliği ortalamasının üstünde olması nedeniyle, diğer üye devletlerdeki benzer bölgelerden daha iyi durumda olan bölgelerin durumu dikkate alınmıştır.

Tablo 7: Avrupa Birliği'nde Devlet Yardımları (Milyon Euro) (1999 Yılı Fiyatları)

	1997	1998	1999
Avusturya	2.304	2.175	2.061
Belçika	3.122	3.117	3.217
Danimarka	1.531	1.536	1.975
Almanya	29.089	27.503	23.555
Yunanistan	1.608	1.210	1.096
İspanya	3.307	6.219	5.734
Finlandiya	2.074	2.060	1.848
Fransa	19.617	18.559	15.311
İrlanda	722	1.133	1.339
İtalya	16.580	13.700	10.537
Lüksemburg	162	245	246
Hollanda	2.935	3.054	3.489
Portekiz	2.054	1.331	1.219
İsveç	1.739	1.899	1.739
İngiltere	8.291	8.121	6.294
EU15	98.133	91.863	79.660

Kaynak: Commission of The European Communities, Second Edition, State Aid Scoreboard, Brussels, 20.12.2001, p.23.

Tablo 7 incelendiğinde, toplam olarak devlet yardımlarından en çok yararlanan ülkelerin Almanya, Fransa, İtalya, İngiltere olduğu görülmektedir. Yıllar itibarıyla

bakıldığında verilen devlet yardımlarının miktarında azalma olmuştur. 1997 yılında verilen toplam yardım 98.133 Milyon Euro iken bu tutar 1999 yılında 79.660 Milyon Euro'ya gerilemiştir. Komisyon verilen devlet yardımlarının miktarını her sene kademeli olarak azaltmak istemektedir.

Tablo 8:Avrupa Birliği'nde Devlet Yardımlarının Sektörel ve Fonksiyonel Dağılım (1997-1999 Yılları Arasında Ortalama, %)

	AU	B	DK	D	GR	E	FIN	F	IRL	I	L	NL	P	S	UK	EUR15
Yatay Amaçlar	62	66	92	29	4	38	74	48	65	22	37	83	65	59	39	37
AR-GE	33	19	25	13	0	14	37	25	3	5	10	26	6	21	9	14
Çevre	11	1	37	1	0	1	1	1	0	0	5	14	0	22	0	2
KOBİ	14	23	2	13	3	16	16	6	1	12	22	4	12	9	22	12
Ticaret	0	1	5	0	1	0	10	3	1	0	1	4	0	0	7	1
Enerji Tasar.	1	0	22	2	0	2	9	1	1	0	0	29	5	7	2	2
Diğerleri	3	1	0	0	0	4	0	13	0	4	0	0	3	0	0	3
Sektörel Destek	3	0	6	5	3	40	10	10	1	5	0	3	18	0	1	7
Gemi İmalatı	0	0	6	3	1	28	8	6	0	3	0	3	6	0	0	5
Diğer Sektörler	3	0	0	2	1	13	2	4	1	2	0	0	12	0	0	2
Bölgesel Destekler	35	34	2	67	93	22	16	42	34	73	63	14	17	41	61	56
2.Bölgeler 87/3(a)	6	0	0	59	93	6	0	15	34	71	0	0	17	0	17	42
1.Bölgeler 87/3(c)	29	34	2	8	0	16	16	27	0	3	63	14	0	41	44	14
Toplam	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100

AU: Avusturya, B; Belçika, DK: Danimarka, D: Almanya, GR: Yunanistan, E: İspanya, FIN: Finlandiya, F: Fransa, IRL: İrlanda, I: İtalya, L: Lüksemburg, NL: Hollanda, P: Portekiz, S: İsveç, UK: İngiltere

Kaynak: Commission Of The European Communities, Report From The Commission- Twelfth Annual Report On The Structural Funds (2000), (E.U. Luxemburg, 2001) s.49.

Tablo 8'de görülebileceği gibi Avrupa Birliği'nde devlet yardımlarının ağırlıkla Bölgesel Yardım Programları yöntemi ile gerçekleştirildiğini görmekteyiz. Toplam yardımın %56'si olan bu oran, 1992-1994 döneminde %47'dir. Bölgesel destekler; en düşük gelişmişlik düzeyindeki bölgeler (Mad. 87/3(a) 1. Bölgeler) ile nisbi olarak az gelişmişlik düzeyine sahip bölgelere (Mad. 87/3 (c) 2 bölgeler) yapılan yardımları kapsar. 1. bölgeler, bölgesel desteklerin yaklaşık olarak 3/4 oranını kapsamaktadır. Ülke bazında bakıldığında Yunanistan'ın Madde 87/3(a) kapsamından en fazla yardım olan ülke olduğu görülmektedir. Yunanistan'dan sonra sırayı İtalya, Almanya, İrlanda, İngiltere almaktadır. Belçika, Danimarka, Finlandiya, Lüksemburg, Hollanda ve İsveç bu madde kapsamında hiç bölgesel yardım almamışlardır. Madde 87/3(c) kapsamındaki yardımlardan en fazla Lüksemburg yararlanmıştır. Bu ülkeden sonra sırayı İsveç, İngiltere ve Belçika almaktadır. Yunanistan, İrlanda ve Portekiz bu tür yardımlardan yararlanmamışlardır. Bölgesel destekler toplam olarak ülkeler bazında değerlendirildiğinde, bu tür yardımdan sırasıyla en fazla Yunanistan, İtalya, Almanya, Lüksemburg ve İngiltere yararlanırken, Danimarka, Hollanda, İspanya ve Finlandiya'nın çok az miktarda yararlanmış oldukları görülmektedir.

4. BÖLGESEL KALKINMA POLİTİKASI KAPSAMINDA ÜYE ÜLKELERE SAĞLANAN YARDIMLAR

Avrupa Birliği'nde üye ülkelerin ekonomik ve sosyal yapıları nedeniyle bölgesel sorunlar farklılık göstermektedir. Dolayısıyla Avrupa Birliği içerisinde bölgesel farklılıktan doğan sorunların giderilmesi için tüm üye ülkeleri kapsayan bir bölgesel kalkınma politikasına ihtiyaç vardır. Bu politika kapsamında öncelikle kalkınma hedefleri belirlenecek ve daha sonra bu hedefler doğrultusunda üye ülkelere yardım sağlanarak, sorunlarına çözüm aranacaktır.

4.1. Bölgesel Kalkınma Hedefleri

Bazı bölgelerin dezavantajlı konumda bulunmasının sebepleri çok eskiye dayanır ve yapısal çözümlere ihtiyaç vardır. Bazıları coğrafi konumlarından dolayı olumsuz etkilenmiş olan bölgelerin tamamı, farklı ölçülerle olmakla birlikte bazı ortak özellikler taşırlar. Bu özellikler şunlardır:

- Temel altyapının yetersizliği;
- İşgücü nitelikleri ile araştırma ve teknolojik geliştirme düzeyinin düşük olması;
- Yerel mali piyasaların, küçük firmaların kredi ihtiyaçlarını uygun biçimde karşılamamasıdır.

Bütün bu sorunlar bu bölgelerin tek pazar içerisinde başarı şansını azaltmaktadır. Avrupa Birliği bu tür problemleri çözmek için iyi tanımlanmış ölçütlere dayanan altı gelişme hedefi kullanarak ekonomik ve sosyal öncelikleri tanımlamıştır. Bu hedeflerden bazılarının kapsamı coğrafi konum nedeniyle dezavantajlı durumda olan bölgelerle sınırlıdır.¹⁰² Gelişmeyi Teşvik Önlemlerinden yararlanan bölgeler şunlardır:

Hedef 1 Gelişme Düzeyi Bakımından Geri Kalmış Olan Bölgeler: Hedef 1 kapsamına, kişi başına GSYİH'nın Avrupa Birliği ortalamasının % 75'inin altında kaldığı bölgeler girmektedir. Avrupa Birliği, bu bölgelerin kalkınmalarına yardımcı olmak amacıyla doğrudan üretime yönelik yatırımların yapılmasını, ekonomik gelişme ve çevrenin korunması için gerekli olan alt yapının inşasını, bölgenin kaynaklarından yüksek

¹⁰²Avrupa Komisyonu Türkiye Temsilciliği, *Avrupa Bölgesel Gelişmenin Hizmetinde*, (Ankara: 1996), s.6.

verim alınabilmesi için küçük firmalara bu konuda danışmanlık hizmetinin verilmesini, eğitim ve sağlık gibi sosyal amaçlı altyapı yatırımlarının yapılmasını ve çeşitli kırsal gelişme önlemlerinin alınmasını hedeflemektedir.

Hedef 2 Sanayinin Gerilemekte Olduğu Yöreler: Bu hedef sanayi, hizmetler veya balıkçılık sektöründeki değişiklikten etkilenen bölgeleri, ekonomik çeşitliliğin bulunmaması sebebiyle ciddi bir düşüş içinde bulunan kırsal bölgeleri ve ekonomik faaliyetlerin kaybı sebebiyle güçlük içinde bulunan kentsel bölgeleri kapsamaktadır. Hedef 1 bölgelerin dışında, Avrupa Birliği nüfusunun yaklaşık beşte biri, işsizlik oranının Avrupa Birliği ortalamasının üzerinde bulunduğu bölgelerde yaşamaktadır. Genç işsizlerin sayısı % 30'un üzerindedir. İşsizliğin belirli bölgelerde % 30-% 50 arasında olduğu kentlerde sorunlar daha önemli boyutlardadır. İşsizlik, iş gücünün yeterli şekilde kullanılmamasına ve dolayısıyla Avrupa Birliği için büyüme potansiyelinin kaybına yol açmaktadır.

Hedef 3 Avrupa Birliği'nin her yerindeki uzun dönemli işsizlerin, iş arayan gençler ve işgücü piyasasının dışında kalma tehlikesiyle karşı karşıya olanlar yöreler: Özellikle Avrupa Sosyal Fonu müdahaleleri ile gerçekleştirilen, insan kaynakları faaliyetinin geliştirilmesi, Hedef 1 ve 2 bölgelerinde ve diğer yerlerde önemli bir unsur olacaktır. Hedef 3, üyelerin eğitim, öğretim ve istihdam sistemlerini uyumlu hale getirilmesi ve modernleştirilmelerine yardımcı olmak için Hedef 1 ve 2 kapsamında bulunmayan bölgelere uygulanmaktadır.¹⁰³

Hedef 4: Avrupa Birliği içerisindeki istihdam durumları sanayi ve üretim sistemlerindeki değişimlerden olumsuz yönde etkilenen çalışanlar bu hedef kapsamındadır.

Hedef 5a: Avrupa Birliği'nin her yerindeki çiftçiler, balıkçılar ve üretim yapılarındaki değişimlerle karşı karşıya olan sektörlerin ürünlerinin işlenmesinde veya pazarlanmasında çalışanlar bu hedef kapsamındadırlar. Yani tarımsal yapının uyumunun hızlandırılmasıdır.

Hedef 5b Kırsal Kesim: Sosyo-ekonomik gelişme düzeyi düşük olan ve ayrıca tarımda yüksek istihdam oranı, düşük tarımsal gelir düzeyi ve düşük bir nüfus yoğunluğu

¹⁰³ KARLUK, AB ve Türkiye..., s.321.

ya da yüksek göç oranı gibi üç faktörden ikisini mutlaka birlikte taşıyan yöreler bu hedef kapsamında değerlendirilmektedir. Bu hedefin amacı kırsal alanların kalkınmasının teşvik edilmesidir. Avrupa Birliği, bu tür yörelerde özellikle alternatif alanlarda yatırımın özendirilmesi için çalışmaktadır. Bu amaca ulaşılması için tarım dışında istihdam yaratmak, çevreyi korumak amacıyla özellikle altyapı çalışmalarının tamamlanması, değişik sektörlerde yatırım yapan küçük firmalara çeşitli konularda destek sağlanması hedeflenmiştir.¹⁰⁴

Komisyon 1994 yılında üye ülkelerin bu hedef kapsamına dahil olan bölgelerini belirlemiştir. 1995 yılında Avrupa Birliği'ne üye olan Avusturya, Finlandiya ve İsveç ile ilgili belirlemeleri de aynı yıl yapmıştır. Hedef 5b kapsamındaki bölgelerde 32.748 bin insan yaşamaktadır. Bu rakam toplam Avrupa Birliği nüfusunun yaklaşık %8.8'dir.¹⁰⁵

Hedef 6 Çok Düşük Nüfus Yoğunluğu Olan Bölgeler: Nüfus yoğunluğu son derece düşük olan yöreler, başka bir deyişle kilometre kareye 8'den az kişinin düştüğü yöreler bu kapsamdadır. Bu bölgelere yönelik önlemler, bu yörelerde nüfus yoğunluğunu artırılması için alınmaktadır. Bu amaçla, yörede istihdamı artırarak yatırımları geliştirmek, tarımda modernizasyon ve insan kaynaklarını geliştirmek gibi önlemlerin alınması hedeflenmektedir.¹⁰⁶

Finlandiya'da Lapland ve Kainunu idari bölgesi, Pohjois-Karjala ve Etala-savo bölgelerinin tamamı, Pohjois-Savo, Keski Suomi, Keski Pohjonma bölgeleri ise kısmen Hedef 6 kapsamındadır. İsveç'te ise Jamthands bölgesinin tamamı ile Norbotten ve Vastebotten bölgeleri ve bu bölgelerin sahillerinde kalan kısımları, Västernorrlands, Gävleborgs, Kappabergs ve Varmlands bölgeleri kısmen Hedef 6 kapsamındadır.¹⁰⁷

Hedeflerden 1, 2, 5b ve 6 bölgesel hedefler, 3, 4 ve 5a da tüm Avrupa Birliği'ni kapsayan hedeflerdir. 1990'ların ikinci yarısında İngiltere'nin kırsal kesimleri (İskoç adaları) Avrupa Birliği'nin bölgesel yardımlarından yararlanmaya devam edeceğini tahmin etmiştir. Bununla beraber diğer kırsal bölgeler olan Goller ve Güney Batı İngiltere, Avrupa Birliği'nin çok daha farklı bölgeleri olan Yunanistan ve Doğu Almanya ile yardım konusunda yarışmak zorunda kalmıştır. Avrupa Birliği 1992 de yaklaşık olarak

¹⁰⁴ELMAS, a.g.e., s.53-54.

¹⁰⁵KARLUK, AB ve ..., s.408.

¹⁰⁶ELMAS, a.g.e., s.54.

¹⁰⁷KARLUK, AB ve ..., s.409.

132 Milyon pountluk bir bütçeyi, ekonomik yapılanmanın gelişmesi için ayırmayı kabul etmiştir. Ayrılan toplam bütçenin yaklaşık 2/3'ü Hedef 1 kapsamındaki, Avrupa Birliği'nin en fakir bölgelerini desteklemek için ayrılmıştır. Hedef 1'in kriterlerini taşıyanlar, İngiltere'de olan İrlanda'nın Hayland bölgesi ve adaları, Yunanistan'ın tümü, Güney İspanya, Doğu Almanya, Belçika'nın bazı bölgeleridir. Tüm bu bölgeler 1993'den önce Hedef 1 kapsamına alınmak için rezervasyon yaptırmışlardır. Avrupa Birliği 1993'de yapılan önemli değişikliklere, Doğu Avrupa'nın tamamının Hedef 1 kapsamına alınmasını ve Kuzey İspanya ile Kuzey İtalya'nın artık gelişmiş bölgeler oldukları sebebiyle Hedef 1 kapsamından çıkarılmasını istemiştir. Hedef 1 kapsamından çıkarılan bölgeler Hedef 2 kapsamındaki daha az gelişmiş bölgelerin fonundan yararlandırıldılar. Hedef 3 kapsamındaki yardımlardan, yapısal değişimleri uzun vadeli bir süreci gerektiren bölgeler ile işsizlik oranının Avrupa Birliği ortalamasının üzerinde beklenen alanlar faydalandılar. Yeni eğitim programlarından yararlanmak isteyenlerde Hedef 4 kapsamına alındılar. Hedef 5 kapsamına ise nihai amaçları, zırai ve kırsal kesim ekonomilerinin geliştirilmesini amaçlayan bölgeler alınmıştır.¹⁰⁸

Tablo 9: Avrupa Birliği'nde Bölgesel Hedeflerin Kapsamına Giren Nüfus (Toplam Nüfusun Yüzdesi) (1994 Yılı)

Ülkeler	Hedef 1	Hedef 2	Hedef 5b	Hedef 6	Toplam
Belçika	12,8	14	4,5	-	31,3
Danimarka	-	8,8	7	-	15,8
Almanya	20,7	8,8	9,6	-	39,1
Yunanistan	100	-	-	-	100
İspanya	58,2	20,3	4,4	-	82,9
Fransa	4,4	25,9	17,3	-	47,6
İrlanda	100	-	-	-	100
İtalya	36,6	10,8	8,4	-	55,8
Lüksemburg	-	34,2	7,8	-	42
Hollanda	1,45	17,3	5,4	-	24,15
Avusturya	3,5	8,2	28,9	-	40,6
Portekiz	100	-	-	-	100
Finlandiya	-	15,5	21,5	16,6	53,6
İsveç	-	11	8,6	5	24,6
Birleşik Krallık	6	31	4,9	-	41,9
AB	25	16,4	8,8	0,4	50,6

Kaynak: Avrupa Komisyonu Türkiye Temsilciliği, 1997, a.g.e., s.7.

Tablo 9'a göre İrlanda, Yunanistan ve Portekiz'in tümü ve İspanya'nın büyük bir kısmı Hedef 1 kapsamındadır ve öncelikle kalkındırılması gereken bölgeler kapsamında

¹⁰⁸TEMPLE, a.g.e., s.248-249.

değerlendirilmektedirler. Hedef 2 kapsamında bulunan yörelerden en fazla olan ülkeler Lüksemburg, Birleşik Krallık ve Fransa'dır. Yunanistan, İrlanda ve Portekiz. Hedef 2 kapsamında yer almamaktadırlar. Avusturya, Finlandiya ve Fransa'nın Hedef 5b kapsamında en yüksek oranda yer aldığını görüyoruz. Bu hedef grubunda Yunanistan, İrlanda ve Portekiz yer almamaktadırlar. Hedef 6 kapsamında ise sadece Finlandiya ve İsveç yer almaktadır. Çünkü 1995 yılında bu ülkelerin Avrupa Birliği'ne tam üye olarak katılmaları sonucunda Hedef 6'nın temel ilkeleri belirlenmiştir. Avrupa Birliği içerisindeki Hedeflerin oranına bakıldığında nüfusun en çok kısmının Hedef 1 kapsamında olduğunu görülmektedir. Tüm hedeflerden yararlananların oranı ise Avrupa Birliği nüfusunun %50.6'sıdır.

Tablo 10: Avrupa Birliği'nde 1994-1999 Dönemindeki Yapısal Yardımların Hedeflere ve Ükelere Göre Dağılımı (1994 Fiyatlarıyla Milyon ECU)

Ülkeler	Hedef 1	Hedef 2	Hedef 3-4	Hedef 5a	Hedef 5b	Hedef 6	T.İ.*	Toplam
Belçika	730	342	465	195	77	-	287	2,096
Danimarka	-	119	301	267	54	-	102	843
Almanya	13,64	1,566	1,942	1,143	1,227	-	2,206	21,724
Yunanistan	13,98	-	-	-	-	-	1,151	15,131
İspanya	26,3	2,416	1,843	446	664	-	2,774	34,443
Fransa	2,19	3,774	3,203	1,933	2,238	-	1,601	14,938
İrlanda	5,62	-	-	-	-	-	483	6,103
İtalya	14,86	1,463	1,715	814	901	-	1,893	21,646
Lüksemburg	-	15	23	40	6	-	20	104
Hollanda	150	650	1,079	165	150	-	421	2,615
Avusturya	162	99	387	380	403	-	143	1,574
Portekiz	13,98	-	-	-	-	-	1,058	15,038
Finlandiya	-	179	336	347	190	450	150	1,652
İsveç**	-	157	509	204	135	247	125	1,377
Bir. Krallık	2,36	4,581	3,377	450	817	-	1,57	13,155
Toplam***	93,972	15,36	15,18	6,916	6,862	697	14,051	153,038

* Topluluk insiyatifleri.

** Yeni üye ülkelere ilişkin tahsisler 1995-99 dönemini kapsar.

*** Ükelere göre ayrılmamış miktarlar dahil.

Kaynak: Avrupa Komisyonu Türkiye Temsilciliği, a.g.e., s.15.

Tablo 10'a göre 1994 fiyatlarıyla Yapısal Fonların bölgesel hedefleri için tahsisi toplam 153 Milyon Euro'dur. Bu Avrupa Birliği GSMH'sının %1.2'sine karşılık gelen Avrupa Birliği bütçesinin üçte biri düzeyindedir. Avrupa Birliği GSMH'sı içerisinde az bir yer tutan bu rakam Avrupa Birliği bütçesinde önemli bir yer tutmaktadır. Buradan Avrupa Birliği'nin ortak hedefler içerisinde ortak kaynakların tahsisine bakılarak, bölgesel hedeflere daha fazla ağırlık verdiği sonucunu çıkartabiliriz.¹⁰⁹

¹⁰⁹ELMAS, a.g.e., s.59.

4.2. Yapısal Fonlar

Avrupa Birliği Yapısal Fonları, Avrupa Komisyonu ve Avrupa Yatırım Bankası'nın idare ettiği, bölgelerin ekonomik kalkınması, istihdamın teşviki, çevrenin korunması, yeni enerji kaynaklarının bulunması, altyapının geliştirilmesi ve tarım, balıkçılık, çelik v.b. faaliyet sektörlerinin uyumunu sağlamaya yönelik, Avrupa Birliği içerisinde yürütülen proje ve uygulamaları finanse eden araçlardır.¹¹⁰

Dezavantajlı bölgelere istihdam ve ekonomik kalkınma için yardım eden Avrupa Birliği Yapısal Fonları, Avrupa'lılar arasındaki dayanışmayı sağlamak için başlıca araç olarak kullanılmaktadır. Yapısal Fonların amacı, Avrupa Birliği'nin farklı bölgelerinde uygulanan projelere mali yardım sağlamaktır. Fonlar, birden çok yılı kapsayacak şekilde programlanır. Böylece çeşitli Avrupa Fonlarının koordine edilmesine imkan verir ve ayrıca az gelişmiş bölgelerdeki büyümenin sağlanmasıyla Avrupa'nın bütününde sürdürülebilir gelişme sağlanmış olur.¹¹¹

Devlet yardımları başlıca üç Yapısal Fondan veya balıkçılık sektörüne yönelik araçlar yoluyla yapmaktadır:

- Avrupa Topluluğu içerisindeki bölgesel dengesizliğin azaltılması amacıyla 1975'te kurulmuş olan Avrupa Bölgesel Kalkınma Fonu (ERDF);
- İşçilerin istihdamına yönelik girişimleri teşvik etmek amacını taşıyan Avrupa Sosyal Fonu (ESF);
- Ortak Tarım Politikası'nda reform doğrultusunda tarımsal yapıların uyumunu hızlandırmak ve kırsal alanların gelişimine katkıda bulunmak amacını taşıyan Avrupa Tarımsal Yönerme ve Garanti Fonu (FEOGA).¹¹²

Bu üç aracın dışında Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu mekanizmaları, Avrupa Yatırım Bankası ve Yeni Topluluk Aracı da Yapısal Fonlar ile aynı amaç için kullanılabilirler.¹¹³

¹¹⁰İKV. (1994), a.g.e., s.38.

¹¹¹Avrupa Komisyonu Türkiye Temsilciliği, **AB Bölgesel Politika**, (Ankara: 2001), s.4.

¹¹²M.SAYIN, ve M.A. FAZLIOĞLU, **AB'de KOBİ Destekleme Programları ve Diğer Teşvik Araçları**, (Ankara: KOSGEB Avrupa Birliği Merkezi, 2. Baskı, 1997), s.94.

¹¹³S.Rıdvan KARLUK, **AB ve Türkiye**, (İstanbul: Beta Basım Yayın Dağıtım A.Ş., Yayın No: 1194, 6. Baskı, 2002), s.377.

Yapısal Fonlar aşağıdaki dört ilkeye göre işlemektedirler;¹¹⁴

- *Konsantrasyon (yoğunlaşma)* : Bir takım yeni önceliklere hedef belirlenmesi;
- *Programlama*: Parça parça projelerden ziyade stratejik bir programlamanın detaylı olarak belirlenmesi;
- *Ortaklık*: Hem üye devletlerin hem de hükümetlerin daha alt seviyesindeki birimleri ile diğer birimler arasında sosyal ortaklıklar;
- *Toplama (ekleme)*: Avrupa Birliği tarafından yapılan bölgesel amaçlı harcamaların, üye ülkelerin yapacağı ulusal harcamalara eklenmesi gerekmektedir. Böylece üye ülkeler ortak bir finans programı oluşturmak zorunda kalacaklardır.

4.2.1. Avrupa Tarımsal Yönverme ve Garanti Fonu (FEOGA)

Tarım sektörü Ortak Pazar içinde başlangıçtan beri bütünleşme hareketini yavaşlatan bir sorun olmuştur. Roma Antlaşması'nda, tarım ürünleri için ortak bir politikanın, geçiş dönemi içerisinde gerçekleştirilmesi gerektiği üzerinde durulmuş ve ana hatları ile ortak politikanın prensipleri ortaya konmuştur. Bu prensipler, tarım sektörlerinin her üye ülkede teknik ve verimlilik açısından geliştirilmesi, tarımsal nüfus gelirinin yükseltilmesi, fiyat istikrarının sağlanması gibi esaslardır. Bu ayrıcalıkların nedeni, tarım sektörünün sosyolojik ve siyasal alanda diğer sektörlerle oranla daha geleneksel bir yapıda olması ve taşıdığı değerler sisteminin bunları yansıtmasıdır.¹¹⁵

Avrupa Topluluğu'nda tarımsal üretimi arttırmak, üreticilere daha iyi bir yaşam seviyesi sağlamak ve piyasaları istikarara kavuşturarak arzın devamlılığını sağlamak gibi hedefleri gerçekleştirmek üzere 1960 yılında düzenlenen Ortak Tarım Politikası üç temel prensibe dayandırılmıştır:

- Topluluk ürünleri tercihi,
- Ortak fiyatlarla pazar oluşturulması,
- Mali dayanışma.

¹¹⁴Iain BEGG, "Reform Of The Structural Funds After 1999", *European Planning Studies*, (Oct.1997, Vol.5, Issue 5), s.56.

¹¹⁵Memduh AYTÜR, *Kalkınma Yarışı ve Türkiye*, (Ankara: Bilgi Yayınevi, Özel Dizi: 9 Birinci Baskı, 1970), s.134-135.

Ortak tarım politikasının gereklerinin yerine getirilmesine ilişkin ödemelerin ortak sorumluluk ilkesine uygun biçimde karşılanması öngörülmüştür. Avrupa Topluluğu bu mali desteğin yükümlülüğünü Avrupa Tarımsal Yönverme ve Garanti Fonu aracılığıyla yerine getirmektedir.¹¹⁶

Roma Antlaşması'nda tarım politikasının temel amaçları ortaya konulmuştur. Bu amaçlar Antlaşma'nın 39. maddesinde şu şekilde belirtilmektedir:¹¹⁷

- a) Teknik ilerlemeyi geliştirerek, tarımsal üretimi rasyonel biçimde artırarak ve üretim faktörlerini, özellikle işgücüne en iyi biçimde kullanarak tarımda verimliliği yükseltmek;
- b) Tarımla uğraşanların kişisel gelirlerini artırarak çiftçilerin iyi bir yaşam düzeyine kavuşmasını sağlamak;
- c) Piyasalara istikrar kazandırmak;
- d) Tarım ürünlerinin arzını güvence altına almak;
- e) Ürünlerin tüketiciye uygun fiyatlarla ulaşmasını sağlamak.

Antlaşmanın 40. maddesi tarım piyasalarının ortak düzenlenmesini öngörmektedir. Bu nedenle Bakanlar Konseyi 1962 tarihinde tarım piyasalarının desteklenmesi ve tarım ürünleri ile bu ürünlerin ticaretinin geliştirilmesi için yapılacak giderlerin karşılanması amacı ile bir Fon kurulmasına karar vermiştir. Avrupa Topluluğu 4 Nisan 1962 tarihinde Avrupa Tarımsal Yönverme ve Garanti Fonu'nu kurmuştur. Fon'un işleyişi 17/74 nolu Karar ile tesbit edilmiştir. İşleyiş Kararı'na göre;

- Tarım piyasasının desteklenmesi için harcanacak miktar garanti adı altında toplanmıştır,
- Tarımsal altyapının geliştirilmesi için yapılacak harcamalar ise yönverme adı altında birleştirilmiştir. Bu kısmın uygulama alanına, zirai üretimin arttırılması ve üretimin ticaretine yönelik altyapının geliştirilmesi girmektedir.¹¹⁸

¹¹⁶T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı, AB ve Türkiye, (Ankara: 1999), s.106.

¹¹⁷Ragıp ŞAHİN, AB Bütçesi Fonları ve Türkiye'nin Tam Üyeliği, (Ankara: DPT AB ile İlişkiler Genel Müdürlüğü, 1998), s.60-61.

¹¹⁸İKV., AT'nun Geri Kalmış Bölgeler Politikası, (İstanbul: 1974), s.20.

Fon'un İşleyiş Kararı'nda belirtildiği gibi Fon, tarımsal üretimin desteklenmesini sağlayan Garanti Bölümü ve yapısal düzenlemelere yönelik faaliyetleri destekleyen Yönerme Bölümünden oluşmaktadır.

FEOGA, tarımsal üretim ve dağıtım yapısının modernize edilmesine yönelik hibe şeklinde yardımda bulunmaktadır. Fonun Garanti Bölümü piyasanın işleyişini ve fiyat garantilerini sağlarken, 1964 yılında işlerlik kazandırılan Yönerme Bölümü, bölgesel politikalarla ilişkili olarak kullanılmakta ve tarım sektöründe sosyal ve yapısal tedbirleri hedeflemektedir.¹¹⁹

FEOGA'nın Yönerme Bölümü tarafından alınan tedbirler, tarımsal yapıların organize edilmesi ve güçlendirilmesi, üretimin diğer çiftçilik türlerini dönüştürülmesi ve çiftçilerin hayat standartlarının güvence altına alınmasına yöneliktir.¹²⁰

FEOGA-Yönerme Bölümü, Antlaşma'da belirtilen genel ilkeler doğrultusunda, Ortak Tarım Politikası'nın yapısal sorunlarını çözmek amacıyla yapılan yatırımların finansmanına katkıda bulunmaktadır. Fon yardımlarında, Topluluk tarafından tesbit edilmiş 1, 5a, 5b, ve 6 nolu Hedefler çerçevesinde hareket etmektedir. Bu Hedefler çerçevesinde Fon tarafından üye ülkelere sağlanan yardımlarda aranan nitelikler aşağıda belirtilmiştir:¹²¹

a) Tarım alanlarının yeniden üretime açılması, ürünlerin çeşitlendirilmesi ve desteklenmesi için tarım ve ormancılık yapısının güçlendirilmesi ve kırsal çevrelerde sürdürülebilir bir kalkınmanın gerçekleştirilmesine yönelik amaçlara ulaşılması için Fon, Hedef 1 kapsamında kalan bölgelere yardım sağlamaktadır. Hedef 1 kapsamında yer alan bölgelerdeki tarımsal projelerin Fon yardımlarından faydalanabilmesi için bazı nitelikler aranmaktadır. Bu niteliklerden bazıları şunlardır:

- Gıda maddeleri dışında kalan üretim de dahil olmak üzere tarımsal üretim potansiyelinin güçlendirilmesi yeniden düzenlenmesi ve değiştirilmesi;

¹¹⁹DTM. (1999), a.g.e., s.106.

¹²⁰Pars KUTAY, AT'da Devlet Yardımları ve Yatırım Teşvikleri, (Ankara: T.C. Başbakanlık HDTM. Araştırma İnceleme Dizisi No: 25, 1993), s.31.

¹²¹ŞAHİN, a.g.e., s.61.

- Ormancılık ürünlerinin ve bölgesel tarım ürünlerinin kalitelerinin iyileştirilerek yatırımların bu alana teşviki;
 - Kırsal yörelerin tarımsal altyapısının geliştirilmesi ve kalkındırılması;
 - Çiftçilere yönelik iş çeşitlendirme projeleri;
 - Kırsal mirasın korunması ve köylerin geliştirilmesi ve yenilenmesi;
 - Ormanlık alanların işletilmesi;
 - Tarım ve ormancılık alanlarında mesleki eğitim ve rehberlik servislerinin geliştirilmesidir.
- b)** Avrupa Topluluğu, tarım, ormancılık, balıkçılık ve su ürünleri alanına Hedef 5a kapsamında yardım sağlamaktadır. Avrupa Topluluğu bu kapsamda öncelikle;
- FEOGA-Garanti Bölümünce finanse edilmeyen ve pazar ile üretim arasında yeniden bir denge kurulmasına yönelik politikaların desteklenmesi;
 - Üretim yapısının yenilenmesi ve geliştirilmesi;
 - Pazarlama ve üretim tekniklerinin geliştirilmesi;
 - Çiftçilere yönelik yönetim, üretim ve pazarlama birliklerinin oluşturulması gibi alanlardaki projelerin finansmanına katkıda bulunmaktadır.
- c)** Fon, coğrafi gelişme seviyesiyle ilgili olan ve tarımsal yapı problemlerini çözmeye yönelik kırsal gelişme planları ve birbirlerine yakın bölgelerin entegrasyonuna yönelik programlara Hedef 5b kapsamında global yardımlar sağlamaktadır.
- d)** Avrupa Birliği 1994 yılından itibaren balıkçılık sektörüne yönelik olarak Balıkçılık Sektörü için Mali Araçlar adı altında toplanan bir Fon oluşturmuştur.

Avrupa Birliği'nde yüksek fiyatla tarımsal destekleme politikalarının finansmanı üye ülkeler tarafından paylaşılmaktadır. FEOGA Birlik bütçesinin ortalama olarak üçte ikisini kapsamaktadır.¹²²

¹²²KARLUK (1998), a.g.e., s.349.

Tablo 11: Avrupa Birliği Bütçesinde FEOGA Harcamaları (Milyon Euro)

FEOGA	1996	Bütçe (%)	1997	Bütçe (%)	1998	Bütçe (%)	1999	Bütçe (%)	2000	Bütçe (%)
Garanti Bölümü	39,108	48,6	40,423	50,3	38,748	48,9	40,440	48,2	40,526	48,6
Yönlendirme Bölümü	3,935	4,9	4,132	5,2	4,367	5,5	5,545	6,6	2,618	3,2
FEOGA Toplam	43043	53,5	44,555	55,5	43,115	54,54	42,985	54,8	43,144	51,8

Kaynak: KARLUK (2002), a.g.e., s.429.

Tablo 11'e göre FEOGA Bütçesinin yaklaşık %90'ını Garanti Bölümü, %10'unu da Yönlendirme Bölümü tarım sektöründe yapısal politikalara ilişkin önlemlerin tümü ve kırsal kalkınma önlemlerin bir kısmının finansmanında kullanmaktadır.¹²³

4.2.2. Avrupa Bölgesel Kalkınma Fonu (ERDF)

Roma Antlaşması'nda bölgesel politikaya ait maddeler yer almaktadır (Madde2). Maddede birbirleri ile uyumlu ve dengeli aktivitelerin oluşturulması amaçlanmaktadır. Bunun gerçekleşebilmesi için uygulamaya konulan tüm hedeflerin iki önceliği vardır: Az gelişmiş ülkelerin geliştirilmesi ve bu bölgelere yapılan devlet yardımlarının artırılması. Bölgesel politikalar Antlaşmada yer almasına rağmen Danimarka, İngiltere ve İrlanda'nın 1973 yılında Avrupa Topluluğu'na katılmalarından sonra uygulanmaya başlanmıştır.¹²⁴ Avrupa Bölgesel Kalkınma Fonu (The European Regional Development Fund: ERDF) Roma Antlaşması hükümlerinde yer almayan bir kurumdur. Ancak bu tür bir Fonun kurulma fikri 1966 yılında Avrupa Parlamentosu'nda M. Bersani Raporu ile gündeme gelmiştir. Fonun kuruluşu için ilk önemli adım 1972 Paris Zirvesi'nde atılmış ve bölgesel kalkınma amaçlı bir fonun kurulması konusunda karar alınarak 724/75 sayılı Konsey Tüzüğü ile 1975 yılında ERDF kurulmuştur.¹²⁵

ERDF, azgelişmiş bölgelerin kalkındırılması için sanayi, hizmet ve altyapı yatırımlarının finansmanını sağlar. Ayrıca üye ülkelerin kalkınmalarına yönelik projeleri ile beraberinde yaptıkları programların finansmanının uyumlaştırılması için çalışır.¹²⁶ Fon, aynı zamanda, bölgelerin gelişmesi, sanayinin gerilemesinden şikayet eden sınır bölgeleri

¹²³KARLUK (2002), a.g.e., s.428.

¹²⁴ Gilles DELAND, "Regional Policy And Statistics-A Long Story", *Regional Statistics SIGMA*, (1\ 2000) s.6.

¹²⁵ŞAHİN (1998), a.g.e., s.67.

¹²⁶İKV. (1988), a.g.e., s.58.

ve bu bölgelerin ilgili bölümleri bakımından merkezi bir rol oynamakta ve köysel alanların kalkınmasına yardım etmektedir.¹²⁷

Bölgesel Fon'un işleyiş ve kuralları, 1979 yılında değişikliklere uğrayarak yardım programları kota içi ve kota dışı olmak üzere iki bölüme ayrılmıştır. Kota içi bölümü, Fon kaynaklarının % 95'ine sahip olup, bu bölümün kaynakları üye ülkelerin bölgesel sorunları dikkate alınarak dağıtılmaktadır.¹²⁸ Bu bölüm içerisinde sanayi ve hizmet sektöründe istihdamı koruyucu ve yaratıcı yatırımlar da yer almaktadır. Bu tür projelerin % 20'sine Fon katkıda bulunur. Kota dışı yardımlar ise üye ülkelerin bölgesel kalkınma faaliyetlerine yardımcı olmak amacıyla kurulmuş ve spesifik faaliyetlerin dışında kalan alanları kapsamıştır. Bu tip yardımlar dört bölgeyi içine alır. Bunlar:

- Avrupa Topluluğu'nun genişlemesinden etkilenen bölgeler: Güney İtalya, Midi Pyrenees ve Languedoc-Roussilion (Fransa);
- Demir, çelik, gemi ve inşaa sanayinin İngiltere'de krize giren bölgeleri, Kuzey ve Güney Galler, Strathlyide, Messeyside, Corby, Cleveland ve Bedfost (İrlanda);
- Enerji sorunu olan dağlık bölgeler: Güney İtalya;
- İrlanda ve Kuzey İrlanda'nın sınır bölgeleri.¹²⁹

28 Haziran 1984 tarihinde Fon'da önemli değişiklikler yapılmıştır. Yapılan yeni düzenlemede Fon'un kota içi ve kota dışı bölümleri kaldırılmıştır. Bunun yerine Avrupa Topluluğu tarafından üye ülkeler için belirlenen alt ve üst sınır uygulaması olan "makas sistemi" uygulamaya konulmuştur. Sistemin alt ve üst sınırı vardır. Üye ülkeler kendileri için ayrılan alt sınırdan aşağı olmamak şartıyla Fondan yararlanmaktadırlar. Avrupa Birliği tarafından belirlenen bu limitler, üye ülkelerin bölgesel farklılıkları, üretim düzeyleri, işsizlik oranları oranları gibi kıstaslar dikkate alınarak belirlenmekte ve her üç yılda bir yeniden değerlendirilmektedir.¹³⁰

ERDF faaliyetlerinde iki tür planlamaya yer verilmektedir:

1. Bölgesel Planlar
2. Bölgesel Faaliyet Programları

¹²⁷KUTAY (1993), a.g.e., s.30.

¹²⁸Mehmet ŞAHİN, "Bölgesel Dengesizlikleri Giderici Maliye Politikaları ve Türkiye Uygulamaları", Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, (Eskişehir: 1994), s.66.

¹²⁹KARLUK (2002), a.g.e., s.378-379.

¹³⁰ŞAHİN (1998), a.g.e., s.67.

Hedef 1, 4 ve 5b ye ilişkin planlar yetkili ulusal ya da bölgesel meciler tarafından coğrafi düzeyde hazırlanır ve üye ülke tarafından Komisyona sunulur. Hedef 1'e ilişkin bölgeleri ilgilendiren bölgesel kalkınma planlarının, gerileyen endüstri bölgelerinin yeniden yapılanması, kırsal alanların kalkınmasına yönelik istihdam ve mesleki eğitim önlemlerini içermesi gerekmektedir. Planda sunulan önlemler diğer Hedef'lerden farklı olmak zorundadır. Planda üye ülkelerin talep ettikleri yardım miktarı da belirtilmelidir. Her plan 3-5 yıllık bir dönemi kapsar nitelikte olmalıdır. Komisyon, üye ülkeler tarafından hazırlanan planları aldıktan sonra altı ay içerisinde Avrupa Birliği Destekleme çerçeve yapısını onaylayan kararı almak zorundadır. Bu karar Avrupa Birliği Resmi Gazetesi'nde yayınlanır.¹³¹

Fondan Hedef 1, 2, 5b ve 6 kapsamında yer alan bölgeler faydalanabilir. Fon, belirtilen hedeflerin kapsamında olması şartıyla aşağıda belirtilen özelliklere sahip projelerin finansmanına öncelik verecektir.¹³²

- a) Devamlı istihdam yaratmayı sağlayarak verimli yatırımlar,
- b) Altyapı yatırımları,
- c) KOBİ faaliyetlerini destekleyecek tedbirler,
- d) Hedef 1 kapsamında olmak şartıyla eğitim ve sağlık yardımları,
- e) Bölgesel gelişmeye katkıda bulunacak, insan kaynaklarını geliştirecek, iş gücü piyasası ile ilgili ar-ge faaliyetleri,
- f) Çevrenin korumasına katkıda bulunacak altyapı yatırımları ve bölgesel gelişmeyle ilişkili verimli yatırımlar,
- g) Üye ülkelerin sınır bölgelerinin Avrupa Birliği seviyesine yükseltilmesine yardımcı olacak faaliyetler.

ERDF vasıtasıyla yürütülen bölgesel politika harcamaları tüm Avrupa Birliği ülkelerinde önemli bir yer tutmaktadır. Fon yardımları, Yunanistan, İrlanda Cumhuriyeti ve Portekiz gibi ikinci derecede küçük Avrupa ekonomisinin büyümesi ve gelişimi için imkan tanıyan (özellikle altyapı için) büyük bir finans kaynağı olmaktadır.¹³³

¹³¹Bekir ÇAKMAK, AT Bölgesel Politikasının Yapısı ve İşleyişi, Yapısal Fonlar ve Diğer Mali Araçlar, (Ankara: 1990), s.23-24.

¹³²ŞAHİN (1998), a.g.e., s.68-69.

¹³³TEMPLE, a.g.e., s.228.

1975-1988 yılları arasında ERDF yardımlarının % 93 ünden yedi ülke yararlanmıştır. İlgili yıllarda toplam ERDF yardımlarından en büyük payı % 32.5 ile İtalya ve % 20.9 ile İngiltere elde etmiştir. İspanya ve Portekiz üye ülke oldukları 1986'dan sonra Fondan yararlanmaya başlamışlardır. Fondan 1975-92 yılları arasında yardım alan bölge sayısı 97'dir. Bunların arasında Fransa 25 bölge ile birinci sıradadır. Avrupa Topluluğu içinde en fazla yardımı alan bölgeler ise İtalya'nın Campanla Bölgesidir: 2.1 milyon Euro, İngiltere'nin Scotland (944 milyon Euro), İtalya'nın Sicilia (839 milyon Euro) ve Yunanistan'ın Makedonya (661 milyon Euro) bölgeleridir.¹³⁴

4.2.3. Avrupa Sosyal Fonu (ESF)

Avrupa Sosyal Fonu (The European Social Fund) Roma Antlaşması'nın 123. maddesine göre kurulmuştur. Antlaşmanın 123. maddesi; Ortak Pazar içinde işçiler için istihdam imkanlarını iyileştirmek ve yaşam standardının yükselmesine katkıda bulunmak amacıyla Avrupa Sosyal Fonu kurulmasını hükme bağlamıştır.

AET, 9 Kasım 1968'de işçi hareketlerini tamamen serbestleştirmiştir. Üye ülkelerdeki işçiler, istedikleri diğer ülkelerde, istediği işe girmek, o ülkenin yerli işçisi ile aynı sosyal hakları kullanma yetkisine sahiptir. Ülkeler arasındaki bu hareketi kolaylaştırmak amacıyla Avrupa Sosyal Fon'u kurulmuştur. Fonun görevi, işçilerin coğrafi ve mesleki bakımından bağımlılıktan kurtulması için eğitim, öğretim, konut, problemlerine mali destek sağlamaktır.¹³⁵

Antlaşmanın 124. maddesinde ise, Fonun Komisyon tarafından yönetileceği hükme bağlanmıştır. Komisyon, bu görevini, bir Komisyon üyesinin başkanlığında hükümetler, sendikalar ve işveren kuruluşları temsilcilerinden oluşan bir komitenin yardımı ile yapacaktır. Antlaşma Fonun işleyişi ve çalışma kuralları hakkında ayrıntılı düzenlemeler getirmiştir.¹³⁶

Fonun iki ana öncelikli hedefi vardır. Birincisi genç nüfustur. Fon kaynaklarının %75'i 25 yaşın altındakilerin eğitim veya istihdamına ayrılmaktadır. İkincisi de azgelişmiş bölgelerdir. Bunlar Güney İtalya (Mezzogiorna Bölgesi), İrlanda, Portekiz, Kuzey

¹³⁴ Stephan LEIBFRIED, *European Social Policy Between Fragmentation And Integration*, (The Brookings Institution, Washington D.C. 1995) s. 130-131.

¹³⁵ AYTÜR, a.g.e., s.135.

¹³⁶ ŞAHİN (1998), a.g.e., s.71.

İrlanda, Yunanistan ve Fransa'nın denizaşırı kısımlarıdır. 1986'dan itibaren Fonun %44.5'i bu bölgelere aktarılmıştır.¹³⁷

ESF'unun verdiği kredilerin % 75'i istihdam politikası kapsamındaki faaliyetlere ayrılmıştır. İstihdam alanında yenilikler getiren projelere de % 5 oranını geçmemek üzere kredi verilebilmektedir.¹³⁸

Avrupa Sosyal Fonu yardımları; öğrenci ücreti desteği, eğitim programlarının hazırlanması, sürdürülmesi, yönetilmesi ve değerlendirilmesine ait masraflar, öğrencilerin konaklama ve seyahat masrafları ile azami bir yıl süreli istihdam sübvansiyonları yardımlarını kapsamaktadır.

Avrupa Sosyal Fonu'nun yeniden düzenlenmesinden sonra 1972 yılından 1986 yılına kadar geçen süre içinde Fon'dan yapılan toplam yardım miktarı 18 Milyar Euro'ya ulaşmıştır. Bu Fon'dan en fazla yardım sağlayan ülkeler, İngiltere ve İtalya'dır. Her iki ülke de ortalama olarak devlet yardımlarının 1/4'ünü almışlardır. Bu Fon, Avrupa Topluluğu'nun üç Yapısal Fonu içinde, Topluluk bütçesinden ikinci önemli harcama yapılan Fon'dur.¹³⁹

Avrupa Sosyal Fonu ile ilgili son düzenleme Haziran 1993 tarihinde 2084/93 sayılı tüzükle gerçekleştirilmiştir. Tüzük çerçevesinde, Fon kaynaklarından, Avrupa Birliği tarafından belirlenen Hedef 1, 2, 3, 4, 5b ve 6 kapsamında olması şartıyla projeler yararlanabilmektedirler. Hedef 3 kapsamında yer alan bölgeler projelerde birinci önceliğe sahiptirler.

Tablo 12: Yapısal Fonların Hedefleri

Hedef1	ERDF	ESF	FEOGA-Yönverme	
Hedef2	ERDF	ESF		
Hedef3		ESF		
Hedef4		ESF		
Hedef5a			FEOGA-Yönverme	FIFG*
Hedef5b	ERDF	ESF	FEOGA-Yönverme	
Hedef6	ERDF	ESF	FEOGA-Yönverme	

*Balıkçılığın Yönlendirilmesi için Finansal Araç (Financial Instrument for Fisheries Guidance-FIFG): 1993 yılında kurulan bu Fon balıkçılık sektöründeki yapısal önlemleri teşvik amaçlı olup, üye devletlerin kalkınma önlemleri doğrultusunda yaptıkları bağışlardan oluşmaktadır.

Kaynak: KARLUK (2002), a.g.e., s.406.

¹³⁷UĞURLU, a.g.e., s.27.

¹³⁸IKV. (1998), a.g.e., s.57.

¹³⁹KARLUK (2002), a.g.e., s.387.

Tablo 12’de belirlenen hedeflerin kapsamına giren bölgelere, hangi Fonlar aracılığıyla kaynak aktarıldığı görülmektedir.

4.3. Diğer Topluluk Yardımları

Yapısal Fonlar dışında, bölgesel politikalara kaynak sağlayan yardımlar; Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu tarafından sağlanan krediler, Avrupa Yatırım Bankası Kredileri ve Yeni Topluluk Araçları’dır.

4.3.1. Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu Tarafından Sağlanan Yardımlar

Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu (AKÇT) mekanizmasıyla sağlanacak olan bölgesel yardımlar, Paris Antlaşması ile düzenlenmiştir. AKÇT Antlaşması’nın 4(c) maddesi, her ne şekilde olursa olsun devlet tarafından verilen yardımların, kömür ve çelik Ortak Pazar’ıyla bağdaşmaz sayılacağını ve bu nedenle Avrupa Topluluğu içerisinde kaldırılacağını ve yasaklanacağını öngörmektedir.

Bununla birlikte 1980 yıllarının başında, çelik sektöründe yaşanan durgunluk nedeniyle, AKÇT Antlaşması’nın Avrupa Topluluğu kurumlarına kömür ve çelik sektörleri itibariyle, Avrupa Topluluğu amaçları doğrultusunda düzenleme yapma yetkisi tanıyan madde çerçevesinde, devlet yardımları verilebilmesine yönelik bir yardım kodu düzenlemesi çalışmaları başlatılmıştır. Sektöre yönelik yapılacak yardımlar 1986 yılından itibaren belirli bir süre için uygulamaya konmuştur.¹⁴⁰

AKÇT aracılığı ile sağlanan yardımlar, kömür ve çelik sektöründeki yapının yenileştirilmesi için düşük faizli kredi sağlama imkanı vermektedir. Komisyon ayrıca gerektiğinde bu sektörde çalışan işçilerin ihtiyaçlarını gidermek amacıyla düşük faizli borç temin ederek, o bölgenin kalkınmasına dolaylı olarak yardımcı olmaktadır.¹⁴¹

AKÇT mekanizmasının sağlıklı bir şekilde izleyebilmesi için Komisyon dönemsel olarak, üye ülkelerdeki bu sektöre ait üretimi desteklemeye yönelik yardımları belirlemektedir.

AKÇT mekanizmaları yardım ve kredi olarak iki ana gruba ayrılabilir. Yardımların kapsamına; bu sektörde çalışıp daha sonra işten çıkartılanların yeniden işe girinceye kadarki masraflarını giderecek yardımlar, geçici bir süre için işten çıkarılanların devamlı

¹⁴⁰<http://www.dtm.gov.tr/ab/AB%20sayfasi/ortkREK.htm>(12.01.2002.)

¹⁴¹TOBB., *Kalkınmada Öncelikli Yörelere ve Bölgesel Gelişme İçin Bir Model*, (Ankara: 1989), s.65.

- Üretim birimlerinin tamamen kapatılması veya kısmen azalması nedeniyle ortaya çıkan sosyal ve bölgesel sorunları çözmeye yönelik yardımlar;
- Çevre korunması standartlarına uyum amacıyla verilen yardımlar.

4.3.2. Avrupa Yatırım Bankası Kredileri

Avrupa Yatırım Bankası (AYB) Roma Antlaşması'nın 129. maddesine dayanılarak kurulan, kar amacı gütmeyen bir kuruluştur. Antlaşma'nın 130. maddesinde ise AYB'nin, Avrupa Topluluğu içerisinde dengeli kalkınmanın sağlanması amacıyla ve bu yönde yapılacak yardımın finansmanının, Bankanın kaynaklarından veya Avrupa Topluluğu'na üye ülkelerinin sermaye piyasasından ya da uluslararası yani Avrupa Topluluğu dışındaki ülkelerin sermaye piyasalarından karşılanacağı açıkça belirtilmiştir.

AYB'nin finansman sağladığı yatırım türleri şunlardır:

- Az gelişmiş bölgelerin kalkınması için yürütülen faaliyetler;
- Avrupa Topluluğu'na üye ülkelerin ortak çıkarlarını korumak amacıyla ortaklaşa yaptıkları kalkınmaya yönelik faaliyetler;
- İşletmelerin genişlemesi, gelişmesi için sağlanan yatırımlar.¹⁴⁵

Banka kredilerinin % 65'lik kısmından, Portekiz, Yunanistan, İrlanda, İtalya'nın Mezzogiorno bölgesi, İspanya'nın belirli bölgeleri ile Kuzey İrlanda yararlanmıştır. AYB ayrıca Avrupa Birliği dışındaki ülkelere de Avrupa Birliği kurallarına uygun olarak kredi sağlamaktadır.¹⁴⁶

AYB belirtilen yatırımların finansmanını sağlamak için, projelerin en az 2 Milyon Euro tutarında olması, iyi bir fizibilitesinin bulunmasını ve ekonomik değil sosyal amaçlı yatırımların projeleri olması gerekmektedir.¹⁴⁷

4.3.3. Yeni Topluluk Aracı (NIC)

Yeni Topluluk Aracı (Nowel Instrument Communautaire / NIC) 1978 yılında, Avrupa Topluluğu'nun diğer yardım kuruluşlarının, çalışmalarının olumlu sonuçları göstermeleri sonucu, yatırımların artırılması amacıyla Konseyin aldığı bir kararla

¹⁴⁵İKV. (1998), a.g.e., s.77.

¹⁴⁶SAYIN ve FAZLIOĞLU, a.g.e., s.96.

¹⁴⁷UĞURLU, a.g.e., s.34.

kurulmuştur.¹⁴⁸ Avrupa Topluluğu'nda ki yatırımların daha da arttırılması için Konsey, Yeni Topluluk Aracı vasıtasıyla Komisyona kaynak sağlama imkanı bulmuştur.¹⁴⁹

Yeni Topluluk Aracı'nın ilk hedefi, Avrupa Topluluğu üyelerinin ekonomi politikalarını entegrasyonunu hızlandıracak projelere kaynak sağlamaktır. Belirtilen bu amaçla, Komisyon, Konseyden yetki olarak, Avrupa Topluluğu adına enerji ve sanayi sektörlerine, altyapı yatırımları ile bölgesel kalkınmayı hızlandırmak amacıyla var olan işsizlik probleminin çözümüne yönelik proje kredi imkanı sağlamaktadır.¹⁵⁰

Yeni Topluluk Aracı'nın 1979-86 döneminde vermiş olduğu kredi miktarı, 5,5 Milyar Euro'dur. Bu yıllar arasında verilen krediden en fazla yararlanan ülkeler İtalya (2.7 Milyar Euro) ile Fransa'dır (1Milyar Euro).¹⁵¹

Tablo 13: Kredi Olanakları Özel Tablosu

	AYB	NIC (Yeni Topluluk Aracı)	AKÇT
Kapsanan Alanlar	Dezavantajlı bölgelerde altyapı Yapısal güçlükleri giderme projeleri Ortak ilgi alanına giren projeler	KOBİ'lerin aşağıdaki yatırım projeleri - Sanayi - Yeni teknolojilerin uygulanması - Enerji kullanımı	Kömür ve çelik sektörüyle bağlantılı projeler
Verilebilecek Destek	Aşağıdaki özellikler taşıyan münferit krediler: - Yatırım tutarının yarısına kadar olan bölümü karşılanabilir; - Asgari miktar 7 milyar EURO veya hiçbir global kredi yoksa 20.000 EURO; - Üst sınır yok Global krediler: - Sadece araçlar yoluyla verilebilir; - En az 20.000 EURO; - En çok 20 milyon EURO.	Gayri maddi varlıklar için kredi (patent, uzmanlık) Mali katkılar Dezavantajlı bölgelerdeki projeler	AKÇT bölgelerinde istihdam yaratmaya yönelik yeniden yapılanma fonları Kömür ve çelik sektöründe işçi eğitime yardım
KOBİ'leri özellikle ilgilendiren hususlar	Global krediler için; - Araçlar listesi Avrupa Bilgi Merkezlerinden alınabilir. - Bazı sektörlerde KOBİ'lere öncelik tanınır.		Yeniden yapılanma fonları gittikçe daha çok KOBİ'lere kanalize edilmektedir.

Kaynak: SAYIN ve FAZLIOĞLU, a.g.e., s.98.

¹⁴⁸İKV. (1988), a.g.e., s.81.

¹⁴⁹TOBB., a.g.e., s.65.

¹⁵⁰İKV. (1998), a.g.e., s.81.

¹⁵¹KARLUK (2002), a.g.e., s.377.

Tablo 13 de AYB, YTA ve AKÇT'nin kapsadığı alanlar ile bu kapsamda verilebilecek destekler yer almaktadır.

4.4. Hedef Bölgelerin İstatistiki Coğrafi Sınıflandırılması (NUTS)

NUTS (Nomenclature of Terrioterial Units Statistics: İstatistiki Hedef Bölgelerinin Coğrafi Sınıflandırılması) sistemi tek ve tutarlı bir coğrafi dağılım yapısı sağlanmak üzere Avrupa İstatistik Ofisi (Eurostat) tarafından oluşturulmuştur. Bu sistem Yapısal Fonlar ile ilişkili olarak 1988'den beri Avrupa Birliği mevzuatı içinde kullanılmaktadır.¹⁵²

Avrupa Birliği 1988'den itibaren, Avrupa Birliği içerisinde ekonomik ve sosyal uyum politikalarının uyumlaştırılması ve bütünleştirilmesi ile uğraşmıştır. Avrupa Birliği içerisinde alınan kararların uygulanmasında ve izlenmesinde bölgesel istatistikler, politikaların uygulanmasında anahtar rol oynamıştır.

NUTS aşağıdaki ilkelere göre kurulmuş ve geliştirilmiştir:

- Üye ülkelerdeki var olan kurumsal sınırların gözetlenmesi ve benimsenmesi,
- Verilerin, bölgesel politikalara uygulanması için hazır bulunması ve kolay sonuçlandırılması,¹⁵³
- Özel etkinlik alanları (tarım, işgücü, ulaşım alanları gibi) için genel bölgesel birimlerin benimsenmesi. Bu bölgelerde birimler varsa bunun yerine daha genel standartlar tanımlanmaktadır.

Avrupa Birliği NUTS'u kullanarak Avrupa Birliği içerisindeki tüm ekonomik alanı birimlere (bölgelere) ayırmıştır. Hedef bölgelerin doğru bir şekilde saptanabilmesi için oluşturulan NUTS üç seviyeli (eyalet, şehir, altşehir) bir hiyerarşik sınıflandırmadan oluşmaktadır. Bu nedenle İlk üç seviye gerçek NUTS bölgeleri olarak kabul edilmektedir. Bu bölgelere ilave olarak 4. ve 5. seviyede lokal (kıtasal) bölgeler yer almaktadır. Bu ek seviyelerin oluşturulma amacı, her bir seviyede ekonomik büyüklük olarak birbirlerine benzer bölgeleri saptamaktır. Böylece ilave seviyeler yardımıyla idari bir yapıyı temsil

¹⁵²<http://www.euturkey.org.tr/ab/bölgesel> (05.11.2002)

¹⁵³ DECAND, a.g.e., s.7.

eden bölgeler çok daha kesin tanımlanmış olur. İlave seviyeler ilk üç NUTS seviyelerinden herhangi birisinin içerisinde bulunabilirler.¹⁵⁴

NUTS sınıflandırması nüfusa göre yapılmaktadır. Nüfusu 7 milyondan az 3 milyondan fazla olan bölgeler NUTS 1 seviyesinde, nüfusu 3 milyondan az 800 binden fazla olan bölgeler NUTS 2 seviyesinde, nüfusu 800 binden az 150 binden fazla olan bölgeler de NUTS 3 seviyesinde değerlendirilmektedir.¹⁵⁵

Yürürlükte olan sınıflandırmaya göre Avrupa Birliği'ne üye 15 ülke alt birimlere göre yapılan sınıflandırma aşağıdaki gibidir:

78 tane NUTS 1 seviyesindeki birimler:Almanya, Belçika, Danimarka, İsveç, İrlanda, Wales ve Scotland bölgeleri, Fransa'nın belirli çalışma alanlarını kapsayan ZEAT bölgeleri ile diğer büyük bölgeler,

210 tane NUTS 2 seviyesindeki birimler: İspanya'nın bağımsız bölgeleri, Fransa'nın denizaşırı bölgeleri, Belçika ve Hollanda'nın vilayetleri, İtalya'nın bazı bölgeleri, Avusturya-Lander , Almanya –Regierungsbezirke, v.s.

1093 tane NUTS 3 seviyesindeki birimler: Yunanistan Nomoi, Finlandiya Maakunnat, İsveç Lan, Almanya Kreise, Fransa'nın bazı kısımları, İspanya ve İtalya'nın vilayetleri v.s.¹⁵⁶

Hedef 1 çerçevesinde yardıma hak kazanabilmek için temelde NUTS 2 seviyesi referans alınmaktadır. Hedef 2'den yararlanacaklar da genelde NUTS 3 seviyesinden referans alınarak tanımlanmaktadır.

Hedef 1 Temel olarak NUTS 2 bölgelerinden oluşur. Bu da kişi başına GSYİH, alım gücü paritesine göre Avrupa Birliği nüfus ortalamasının % 75'inden az olan bölgelerdir. Avrupa Birliği'nin çok uzağındaki çevre bölgeleri, Fransa'nın denizaşırı bölgeleri Azaros Madeira ve Canary adaları, (km²'ye sekiz kişiden daha az kişi düşen bölgeler) Hedef 1'in çerçevesinde yardıma hak kazanan bölgelerdir.

¹⁵⁴Berthold FELDMANN, "Regional Data- Not Just For Policy Purposes", *Regional Statistics SIGMA*, (2000-1, Luksemburg) s.15.

¹⁵⁵http://europa.eu.int/eurostat.htm/regional_policy (28.10.2002)

¹⁵⁶<http://europa.eu.int/eurostat.htm/serven/home.htm> (02.11.2002)

Hedef 2 Temel olarak NUTS 3 bölgelerinden oluşur. Dört çeşit yapısal güçlüklerle karşı karşıya olan bölgeler, yapısal yardımı Hedef 2 kapsamında almaya hak kazanırlar. Sanayi bölgeleri (servis sektörü dahil), kırsal kesimler, kentsel bölgeler ve balıkçılığa bağlı bölgelerin yapısal sorunu varsa Hedef 2 yardımlarından yararlanacaklardır.

Sanayi bölgeleri, kırsal ve kentsel kesimler ile balıkçılıkla geçinen alanların NUTS sınıflandırmasına göre yardım alabilmeleri için gerekli şartlar şunlardır:

Sanayi bölgeleri: Bu bölgelerde işsizlik oranları ve sanayi iş oranı, Avrupa Birliği ortalamasının üzerinde ise ve bu işgücü kategorileri bir azalma gösteriyorsa ilgili bölgeler yardıma hak kazanırlar.

Kırsal kesimler: Km² ye 100 kişiden daha az kişi düşüyor ya da tarım işgücü oranı, Avrupa Birliği ortalamasının iki katı ise veya işsizlik oranı Avrupa Birliği ortalamasının üzerinde ve nüfusta bir azalma varsa yardım alır.

Kentsel kesimler: Aşağıdaki kriterlerden en az birini taşıyan bölgeler yardım kapsamına alınırlar:

- Uzun süreli işsizlik oranı, Avrupa Birliği ortalamasının üzerinde ise,
- Yüksek yoksulluk oranı, çok kötü ev koşullarında dahildir.
- Çevrenin bozulmaya başlaması ve insan sağlığını tehdit etmesi,
- Yüksek suç oranı,
- Eğitim oranının, Avrupa Birliği standartlarından düşük olması.

Balıkçılıkla geçinen alanlar: Balıkçılık sektöründe yüksek işgücü oranı ve yapısal problemler nedeni ile bu sektörde önemli ölçüde işgücünde azalma olması nedeniyle yardım alabilirler.¹⁵⁷

4.5.Yapısal Fonlarda Reform

1987 yılında imzalanan Tek Avrupa Senedi ile kurucu Roma Anlaşması'nın maddelerine yeni açıklamalar ve düzenlemeler getirilmiştir. Avrupa Konseyi, Yapısal Fonlara 1988 yılında iki önemli kararla etkinlik kazandırmıştır:

¹⁵⁷DECAND, a.g.e. s.8.

- Öncelikle Konsey Fonların finansman kaynaklarını 1989-1993 dönemleri içinde 60 milyar Euro'ya çıkararak iki kat arttırmıştır. Böylelikle Fonların toplam bütçeden aldıkları pay %19'dan %25'e yükselmiştir,
- İkinci önemli karar ise, Avrupa Birliği yardımları, tek tek endüstrilere değil, en az gelişmiş bölgeler ve nüfus yönünden mağdur olan bölgelerin problemlerine çözümler üreten yaklaşımları benimsemişlerdir.¹⁵⁸

1980'li yılların sonlarında İspanya, Portekiz, ve Yunanistan'ın Avrupa Topluluğu'na dahil olmasıyla bölgesel dengesizlikler daha da artmıştır. Ayrıca Beyaz Kitap ile başlayan piyasalardaki serbestleştirme işlevinin, bölgesel dengesizlikler ile ilgili riskleri arttırdığı ortaya çıkmıştır. Komisyonun bazı raporlarında Tek Pazar'ın sağlayacağı faydaların paylaşamayacağı tehlikesinin olduğu anlaşılmıştır. İlgili raporda bölgesel dengesizlikler nedeniyle artan risklerden dolayı ve yapısal olarak zayıf ülkenin bölgelerinin en kısa sürede uyum sağlaması için önlemlerin alınması gerektiği vurgulanmıştır. 1988 reformunun altında yatan neden Tek Pazar'ın gerçekleştirilmesi ile Yapısal Fonların etkinliğinin geliştirilmesi ve Avrupa Birliği içerisinde ekonomik ve sosyal uyumun sağlanmasıdır. Yapısal Fonlar'ın reformu 1988 yılının sonunda tamamlanmıştır. Reform ile Yapısal Fonlar'ın etkinliği yeniden artırılmış, Avrupa Yatırım Bankası ile diğer finansal kurumlar arasında koordinasyon sağlanmıştır.

Bu reform aynı zamanda Avrupa Birliği'nin bölgesel politikalarının uygulanmasında da bir takım ilke ve prensipleri ortaya koymuştur.¹⁵⁹

- Öncelikli hedefler çerçevesinde üye ülkeler tarafından planların sunulması,
- Yerel, bölgesel ve ulusal düzeyde eşdeğer resmi otoriteler arasında ortaklık kurulması,
- Topluluk önlemlerinin eklenmesi,
- Diğer Topluluk politikalarıyla Yapısal Fonlar'ın uyumluluğu,

¹⁵⁸İhracatı Geliştirme Etüd Merkezi Araştırma ve Geliştirme Başkanlığı, **AB'nde Uygulanan Devlet Yardımları, Teşvikler ve Türkiye ile Mukayeseli İncelenmesi**, (Ankara: 2. Baskı, 1995), s.106-107.

¹⁵⁹John BACHT and Ivan TUROK, "The Cohorence of EU Regional Policy- Contrasting Perspectives on the Structural Funds", **Regional Policy And Development Series:17**, (England-London, 1997) s.18-19.

- Eldeki mevcut kaynakların özellikle en az gelişmiş bölgeler üzerine odaklanması,
- Farklı Topluluk araçlarının birleştirilmesi ve koordinasyonu.

1994-1999 dönemlerinde temel prensip, çok sayıda küçük projelere, az miktarda yardım sağlamak yerine, az sayıda sınırlı amaçlar belirlenerek kaynakların bu yörelere aktarılması olmuştur. Bu dönemde de 1989-1993 dönemlerinde olduğu gibi Yapısal Fonlar'dan kaynak sağlayacak sorunlu bölgeler için 6 hedef belirlenmiştir. Ancak bu 2 dönem arasında hedeflerde bazı değişiklikler yapılmıştır. Yapılan bu değişiklikler karşılaştırmalı olarak Tablo 14'de görülmektedir.

Tablo 14: Öncelikli Hedeflerde Eski ve Yeni Durumun Karşılaştırılması

1989-1993 döneminde geçerli olan eski yönetmelikler.	1994-1999 döneminde geçerli olan yeni yönetmelikler.
Hedef 1: Gelişme düzeyi görece düşük ülkelerin gelişimi ve yapısal uyumu	Revize yönetmelikler Hedef 1 ve 2'nin tanımını değiştirmemektedir.
Hedef 2: Sanayideki gerilemenin ciddi biçimde etkilediği bölgelerin veya bölgeler içindeki kısımların dönüşümü	
Hedef 3: Uzun dönemli işsizliğin azaltılması	Yeni Hedef 3, mevcut Hedef 3 ve 4'ü birleştirmekte ve ayrıca "işgücü piyasasından dışlanmış kişilerin bütünleştirilmesi"ni amaçlamaktadır.
Hedef 4: Gençlerin (25 yaşından küçük olanlar) çalışma hayatına geçişi.	Yeni hedef 4 Maastricht Antlaşması'nda ASF (Avrupa Sosyal Fonu) için öngörülen yeni görevlerin yerine getirilmesini, yani "her iki cinsiyetten işçilerin sanayideki ve üretim sistemindeki değişikliklere uyum sağlamasının kolaylaştırılması"nı sağlamaktadır.
Hedef 5a: Tarımsal yapıların uyumunun hızlandırılması	Hedef 5a'nın OTP reformu çerçevesinde tarımsal yapıların uyumunu hızlandırma amacı muhafaza edilmiştir; bunun yanı sıra balıkçılığın modernizasyonu ve yeniden yapılanması için yardım dahil edilecektir.
Hedef 5b: Kırsal alanların gelişimi	Hedef 5b "kırsal alanların gelişimini ve yapısal uyumunu" kolaylaştırmaktadır.
Hedef 1, 2 ve 5b özellikle bölgesel nitelik taşır. Seçilebilir belirli bölgelerle veya bölgeler içindeki belirli alanlarla sınırlı olan önemleri etkilerler	
Öte yandan, Hedef 3, 4 ve 5a AB'nin tümünü kapsar. .	Ayrıca, 1992'de Edinburg'ta toplanan Avrupa Zirvesi'nin verdiği sonuçlar doğrultusunda, revize yönetmelikler balıkçılık faaliyetlerinin gerilemesinden zarar gören alanların Hedef 2 ve Hedef 5b için yeni geçerli ölçütlerin kabul edilmesi yoluyla bölgesel hedefler için seçilebilecek alanlara dahil edilmesini öngörmektedir.

Kaynak: M.SAYIN, A.Mustafa FAZLIOĞLU, AB'de KOBİ Destekleme Programları ve Diğer Teşvik Araçları, T.C. Sanayi Bakanlığı, KOSGEB, Ankara, 1997, s.95.

Avrupa Birliği üye devletlerin liderleri Yapısal Fonlar ile ilgili reformların yapılması için 25-26 Mart 1999 tarihinde Berlin’de toplanmışlardır. Berlin Zirvesi’nde Gündem 2000, Komisyonun istifası ve Kosova krizi gibi konular tartışılmıştır. ¹⁶⁰

Gündem 2000 Avrupa Birliği’nin önümüzdeki yıllarda karşılaşacağı güçlüklerin, özellikle genişleme ile ilgili sorunların üstesinden gelinmesini sağlayacak bir reform paketi olarak tanımlanmıştır. Berlin Zirvesi’ndeki görüşmelerde ayrıca bölgesel kalkınmayı amaçlayan Yapısal Fonlar’ın üzerinde daha fazla durulması istenmiştir. Yapısal Fonlar’daki son reform işlemleri Avrupa Komisyonunun Gündem 2000 adlı dökümanın yayınlanmasıyla başlamıştır. Bu döküman 2000-2006 dönemi için Avrupa bütçesini oluşturmaktadır. Ayrıca Avrupa Birliği iç politikalarının reformu, Yapısal Fonlar’ın yeniden düzenlenmesi, verilen yardımların seviyelerinin düşürülmesi, doğrudan destek yerine kırsal kesimin gelişiminin desteklenmesi hedeflenmiştir. ¹⁶¹

Avrupa Birliği Yapısal Fonlar’ının 1999 reformunun en önemli konuları, yardıma hak kazananların doğru ve güvenilir bir yol ile saptanması ve tahakkuk kriterlerinin basitleştirilmesidir. ¹⁶² Berlin Zirvesi’nde 2000-2006 yılları arasında yürürlüğe girmesi öngörülen yeni Yapısal Fonlar’ın uygulanmasına ilişkin kararlar alınmıştır. Komisyon yeni bir programlama yaparak yardımları belirli alanlarda yoğunlaştırma kararı sonucunda, önceki dönemlerdeki Hedeflerin sayısını üçe indirmiştir. Ayrıca Zirve’de alınan karar ile ondört olan Topluluk Gişimleri’nin sayısı dörde indirilmiştir.

Komisyon, Yapısal Fonlar’la 3 hedefin adaptasyonu ve eğitim-öğretimin istihdamının modernizasyonunu desteklemektedir. Belirlenen Hedef 1, 2 ve 3 bazı fonksiyonlara sahip olmalıdır. Bunlar; seçilecek rasyonel bir bölgenin bütününe, insan kaynaklarını ilerletmek için bütün önlemler bir politika çerçevesinde bağımsız olarak alınmalıdır. Seçilecek politika, ülkelere teklif edilen önlemleri ortaya koymakta ve Avrupa Sosyal Fonu’nu dışarıda bırakmamak kaydıyla ekonomik ve sosyal tüm konularda katkıda bulunmaya çalışmaktadır.

- Coğrafi bölgelere, Avrupa Sosyal Fon’u aracılığıyla verilen bir programlama ile veya finansal desteklere yatay olarak müdahale edilebilecektir.

¹⁶⁰ <http://ekutup.dpt.gov.tr/abhaber/1999/04-05.html> (22.05.2003).

¹⁶¹ John SHUTT, Adrian COLWEL and Stratis KOUTSOUKOS “Structural Funds and Their Impact: Signed and Sealed, But Can We Deliver”, *European Planning Studies*, (Vol 10, No.1, 2002) s.111.

¹⁶² Stavros RODOKANAKIS “Assessment of the EU Structural Funds Reforms in 1988, 1993 and 1999: A Critical Approach”, *IAER*, (Kasım 2001, Cilt 7, No:4), s.506.

- Milli konulardaki planlama desteği için (istihdam için) ulusal eylem planlarının desteğinde, bu alandaki çalışmalar insan kaynaklarının Topluluk Girişimi kapsamında geliştirilebilecektir.¹⁶³

Hedef 1 Kalkınmada Geri Kalmış Yörelere: Gelişmeleri geri kalmış bölgelerdeki yapısal uyumun geliştirilmesine yöneliktir. Avrupa Birliği yardımlarının büyük bir çoğunluğu Hedef 1'e yönlendirilmektedir. Hedef 1 kapsamında 50 bölge vardır. Bu bölgeler Avrupa Birliği nüfusunun %22'sini kapsamaktadır. Toplam Yapısal Fon'un %70'lik kısmı Hedef 1 aracılığıyla bu bölgelere aktarılmaktadır. Fransa'nın denizaşırı illeri, Azor adaları, Madeira ve Kanarya Adaları, Finlandiya ve İsveç'in az nüfuslu kesimleri, Belçika'nın Hainaut bölgesi, İngiltere'nin İskoç adaları, Hollanda'nın Flevoland bölgesi, NUTS 2 seviyesinde değerlendirilip, bu hedef kapsamında yardım almaktadırlar. Bu bölgeler önceden Hedef 6 kapsamında yer almaktaydılar. Bu hedef kapsamındaki geri kalmış bölgeler listesi, Avrupa Birliği'nin toplam nüfusunun yaklaşık %20'si kadardır.

Tablo 15: Avrupa Birliği'nde Hedef 1 Kapsamında Yardıma Hak Kazanan Bölgeler

Üye Devletler	Hedef 1 Kapsamında Yardıma Hak Kazanan yada Geçiş Desteği* Alan Bölgeler
Almanya	Brandenburg-Western Pomerania, Saxony, Saxony-Anhalt, Thuringia; Geçiş Desteği: Doğu Berlin
Avusturya	Burgenland
Belçika	Geçiş Desteği: Hainaut
İspanya	Galicia, Asturias, Castile-Leon, Castile-La Mancha, Extremadura, Valencia, Andalusia, Murcia, Ceuta-Melilla, the Canary Islands; Geçiş Desteği: Cantabria
Finlandiya	Doğu Finland, (part of) Central Finland, (part of) Kuzey Finland
Fransa	Guadeloupe, Martinique, French Guiana, Reunion; Geçiş Desteği: Corsica and the districts of Valenciennes, Douai and Avesnes
Yunanistan	Doğu Macedonia, Thrace, Central Macedonia, Batı Macedonia, Thessaly, Epirus, Ionian Islands, Western Greece, Continental Greece, Peloponnese, Attica, Kuzey Aegean, South Aegean, Crete (i.e. the entire country)
İrlanda	Border, Midlands and Western; Geçiş Desteği: Southern, Eastern
İtalya	Campania, Apulia, Basilicata, Calabria, Sicily, Sardinia Geçiş Desteği: Molise
Hollanda	Geçiş Desteği: Flevoland
Portekiz	North, Centre, Alentejo, Algarve, Azores, Madeira; Geçiş Desteği: Lisbon and Tagus valley
İngiltere	South Yorkshire, Batı Wales & the Valleys, Cornwall & Isles of Scilly, Merseyside; Geçiş Desteği: Northern Ireland, Highlands and Islands
İsveç	(Parts of) Kuzey-Central Sweden, (parts of) Central Norrland, (parts of) Upper Norrland

*Geçiş Desteği 1994-1999 dönemlerinde Hedef 1 kapsamında yardım almaya hak kazanan bölgelerin bir uygulama döneminden diğer bir uygulama dönemine geçişte verilen bir yardımdı. Bu yardım 2000-2006 döneminde uygulanmamaktadır.

Kaynak: <http://europa.eu.int/scadplus/leg/en/tvb/g24203.htm> (16.06.2003)

¹⁶³European Commission, "The Structural Funds and Their Coordination with the Cohesion Fund, Guidelines for Programmes in the Period 2000-2006" European Union Regional Policy, (Luxembourg:1999), s.29-30.

Tablo 15’de Hedef 1 kapsamında yardıma hak kazanan üye ülkeler yer almaktadır. Temmuz 1999’da alınan Komisyon kararı ile yardıma hak kazanan ülkelerin listesi 1 Ocak 2000 tarihinden itibaren yedi yıl için geçerli olacağı açıklanmıştır.

Üye ülkelerin yararlanmaları için Fonlara ayrılan kaynaklar 1992-1999 yıllarını kapsayan dönemde iki katına çıkartılmıştır. 2000–2006 dönemi için ayrılan kaynaklar ise 218,4 Milyar Euro olarak hedeflenmiştir. Bu kaynakların yaklaşık üçte biri Hedef 1 bölgelerine yönlendirilmiştir.¹⁶⁴

Hedef 2 Yapısal Krizdeki Bölgeler: Kıyıda kalan uç bölgelerin ya da sanayisinin azalması nedeniyle ekonomileri olumsuz yönde etkilenen bölgeleri iyileştirmeyi amaçlar. Hedef 2 kapsamındaki bölgeler Avrupa Birliği nüfusunun %15’ini kapsamaktadır. Krizden etkilenerek işten çıkartılan işsizlerin sayısı Avrupa Birliği nüfusunun %18’i kadardır. Bu oran farklı bölgelerden oluşur. Bunlar endüstriyel çöküşten etkilenen bölgeler (önceki Hedef 2), zayıf kırsal alanlar (önceki Hedef 5b), balıkçılık sektörüne bağlı olan bölgeler ile hizmet sektörüne bağımlı alanlardır. Hedef 2 kapsamındaki bu bölgelere, toplam Yapısal Fon yardımlarının %11.5’luk kısmı aktarılmaktadır.

Hedef 1 ve Hedef 2’yi kapsayacak bölgelerin nüfusunun %51 den % 35-40 seviyelerine indirilmesi planlanmaktadır. Hedef 2’yi kapsayacak nüfusun limitin sağlanması için Komisyon her bir üye ülke için bir nüfus tavanı belirleyecektir. Bu tavanları saptarken Komisyon üç faktörü göz önünde bulunduracaktır. Bu faktörler şunlardır:

- Üye ülkenin yardım kriterlerine hak kazanan NUTS 3 toplam nüfusu,
- Üye ülkenin diğer ülkeler ile karşılaştırıldığında, ulusal seviyede karşılaştığı yapısal problemlerin büyüklüğü,
- %18 limiti için gerekli kaynakların sağlanmasına yönelik yapılacak adil katkılar.

Yardıma hak kazanan bölgeler, eğer bu bölgeler NUTS 3 seviyesine dahilseler ya da bunu temsil ediyorlarsa veya aşağıdaki üç kriteri sağlıyorlarsa yardım kriterlerini taşıyorlar demektir:

¹⁶⁴Andrew EVANS, *The EU Structural Funds*, (Oxford University Press NewYork, 1999), s.69-70.

- a) Son üç yıl içindeki ortalama işsizlik oranı Avrupa Birliği ortalamasının üzerinde ise,
- b) Toplam işgücündeki sanayi işgücünün oranı Avrupa Birliği seviyesine eşit veya aşmış ise,
- c) 1975'den bu yana sanayi işgücünde önemli oranda bir azalma varsa.¹⁶⁵

Hedef 3 İnsan Kaynaklarının Geliştirilmesi: Birleştirici bir amacı vardır. Oysa Hedef 1 ve 2 belirli bir bölgeye ait hedeflerdir. Bu Hedef, adaptasyonun desteklenmesi, istihdam, eğitim ve öğretim için ulusal ve Avrupalı politikaların modernleştirilmesi amacına yöneliktir. Hedef 1 kapsamına girmeyen tüm alanlar için finansman sağlanabilir. İnsan kaynaklarını verimli hale getirecek tüm faaliyetleri desteklemekte ve Avrupa Birliği yardımının % 12,3'lük bir kısmını kapsamaktadır.

Tablo 16: 2000 - 2006 Döneminde Yapısal Fonların Hedeflere Göre Dağılımı

	Hedef 1	Hedef 2	Hedef 3
Çözülmesi hedeflenen sorun nedir?	Kalkınmada geri bölgeler	Yapısal kriz yaşayan bölgeler	Eğitim ve istihdam gereksinimi olan bölgeler
Yapısal Fon Bütçesi % (1)	69.7 %	1.5 %	12.3 %
Hangi Fonlar? (2)	ERDF, ESF, FEOGA-Yönverme,BSMA-Balıkçılık	ERDF, ESF	ESF
Nüfusu Kapsama Oranı %	22.2 %	%18	(geçerli değil)

(1)Geri kalan meblağ, Topluluk inisiyatiflerine ayrılmıştır.

(2)FEOGA ve BSMA Fonları Hedef 1 bölgeleri dışında bazı etkinlikleri desteklemekte de kullanılmaktadır

Kaynak: <http://www.gap.gov.tr/Turkish/Dergi/D9152001/abbkp.html> (18.08.2002)

Tablo 16'da 2000-2006 dönemi için yapısal fonların hedeflere göre nasıl dağıldığı yer almaktadır. Hedef 1, kapsamındaki bölgelere Yapısal Fonlardan %69.7 oranında katkı sağlarken, Hedef 2 ve 3 içerisindeki bölgeler ise toplam olarak %13.8 oranında finansman sağlamaktadır.

Önceki hedefler çerçevesinde (1, 2 ve 5b) yardım almaya hakkı olan ancak yeni Hedef 1 ve 2'nin kriterini sağlayamayan bölgeler, şimdiye kadar sağlamış oldukları ilerlemeyi sürdürmek için bir geçiş desteği almaktadırlar. Bu destek 2005 yılında sona erecektir.¹⁶⁶

¹⁶⁵Evans, a.g.e. s.80.

¹⁶⁶AKTT (1996), a.g.e., s.5-6.

**Tablo 17: 2000-2006 Döneminde Üye Devletlere Tahsis Edilen Fonlar
(Milyon Euro, 1999 Fiyatlarıyla)**

Üye Ülke	Hedef 1	Hedef 1 Çerçevesinde Ulaştırma Yardımları	Hedef 2	Daha Önceki Hedef 2 ve Hedef 5 b	Hedef 3	Toplam
Belçika	0	625	368	65	737	1,795
Danimarka	0	0	156	27	365	548
Almanya	19,929	729	2,984	526	4,581	28,049
Yunanistan	20,961	0	0	0	0	20,961
İspanya	37,744	352	2,553	98	2,14	42,887
Fransa	3,254	551	5,437	613	4,54	14,395
İrlanda	1,315	1,773	0	0	0	3,088
İtalya	21,935	187	2,145	377	3,744	28,388
Lüksemburg	0	0	34	6	38	78
Hollanda	0	123	676	119	1,686	2,604
Avusturya	261	0	578	102	528	1,469
Portekiz	16,124	2,905	0	0	0	19,029
Finlandiya	913	0	459	30	403	1,805
İsveç	722	0	354	52	720	1,848
İngiltere	5,085	1,166	3989	706	4,568	15,514
EUR 15	127,543	8,411	19,733	2,721	24,050	182,458

Kaynak: <http://europa.eu.int/com/regionalpolicy/intro/regions5.en.htm> (16.09.2002)

Tablo 17’de 2000-2006 döneminde üye devletlere tahsis edilen kaynaklar yer almaktadır. Tablo incelendiğinde Hedef 1 kapsamında, en fazla yardıma hak kazanan ülkelerin İspanya, İtalya, Yunanistan ve Almanya, hiç yararlanmayan ülkelerinde Danimarka ve Lüksemburg olduğu görülmektedir. Hedef 2 kapsamında en çok yardım alacak ülkelerde Fransa, İngiltere, Almanya ve İspanya’dır. Hedef 3 kapsamında ise en çok yararlanacak ülkeler İngiltere, Almanya, İtalya ve Hollanda’dır.

Yapısal Fonlar, Ulusal ve Topluluk Girişim Programları’nı birlikte finanse ederler. Bu girişimler bölgesel kalkınmaya yönelik ortak sorunlara güncel çözümler getirmeyi amaçlarlar. Önceden 1994-1999 döneminde Topluluk Girişimleri’nin (inisiyatiflerin) sayısı on dört iken bu sayı, 2000-2006 programlama dönemi içerisinde, bir yenilik olarak Interreg, Leader ve Equal olmak üzere üçe düşürülmüştür. Berlin Zirvesi kararlarıyla yürürlükten kaldırılan ancak Avrupa Parlamentosu’nun girişimleri üzerine, devam etmesi kararlaştırılan Urban girişimi içinde bütçeden kaynak ayrılmıştır¹⁶⁷. Tüm Topluluk Girişimleri, Yapısal Fonlar ile finanse edilmektedir.

Avrupa Birliği’nde hem kendi üyeleri arasında hem de üçüncü ülkelerle işbirliği son yıllarda önemli hale gelmiştir. Avrupa Birliği üyeleri ve üye olmayanlar, işbirliğini bazı programlar ile yürütme amacındadırlar.

¹⁶⁷ KARLUK, (2002), a.g.e., s.411.

Bu programlardan *INTERREG*; Bir Topluluk Girişimidir. Amacı da Yapısal Fonlar tarafından finanse edilen ve sadece Avrupa Birliği içerisinde yürütülen bölgelerarası işbirliğinin yürütülmesidir. *Interreg III* girişiminin amacı, Avrupa Birliği içerisinde yürütülen bölgelerarası işbirliğinin düzenli bir şekilde yürütülmesini sağlamak ve Avrupa Bölgesel Kalkınma Fonu tarafından finanse edilmektedir. 2000-2006 dönemi içerisinde yeni *Interreg III* girişimine toplam 4.875 Milyon Euro tahsis edilmiştir.¹⁶⁸

Urban II, sürdürülebilir kentsel gelişmeyi teşvik etmek amacına yöneliktir. Bu girişim için 2000-2006 döneminde 700 Milyon Euro ayrılmıştır. Bu girişim de Avrupa Bölgesel Kalkınma Fonu tarafından finanse edilecektir.

Leader+; girişiminin amacı, sosyal ve ekonomik yönden kırsal bölgedeki kalkınmayı teşvik etmektir. Avrupa Bölgesel Kalkınma Fonu ile finansman sağlanır.

Equal; bu girişim Avrupa'da emek piyasasındaki ayrımcılık ve eşitsizlikle mücadeleyi hedeflemektedir. İşgücü arasındaki cinsiyet farkını ortadan kaldırmak için ülkelerarası işbirliğine gidilmesine yönelik girişimleri kapsar ve Avrupa Sosyal Fonu ile finanse edilir.¹⁶⁹

Bu dört girişim için 2000-2006 döneminde toplam Fondan 10.442 Milyon Euro yaklaşık % 5.35 oranında kaynak ayrılmıştır.¹⁷⁰

Tablo 18: 2000-2006 Döneminde Yapısal Fonların Topluluk Girişimlerinin Ülkelere Göre Dağılımı (Euro Milyon, 1999 Fiyatları)

Üye Ülke	Interreg III	Urban II	Equal	Leader +	Toplam
Belçika	104	20	70	15	209
Danimarka	34	5	28	16	83
Almanya	737	140	484	247	1.608
Yunanistan	568	24	98	172	862
İspanya	900	106	485	467	1.958
Fransa	397	96	301	252	1.046
İrlanda	84	5	32	45	166
İtalya	426	108	371	267	1.172
Lüksemburg	7	0	4	2	13
Hollanda	349	28	196	78	651
Avusturya	183	8	96	71	358
Portekiz	394	18	107	152	671
Finlandiya	129	5	68	52	254
İsveç	154	5	81	38	278
İngiltere	362	117	376	106	961
EUR 15	4.875	700	2.847	2.020	10.442

Kaynak: <http://europa.eu.int/comm/regionalpolcyc> (16.09.2002)

¹⁶⁸European Commission, "A Guide To Bringing Interreg and Tacis Funding Together", EU Regional Policy, 2001, s.5.

¹⁶⁹Commission Of The European Communities, Report From The Commission –Twelfth Annual Report On The Structural Funds (2000) ,(Brussels, 2001) s.6.

¹⁷⁰<http://europa.eu.int/comm/regionalpolicy/intro/regions5en.htm> (16.09.2002)

Tablo18'e göre toplam Topluluk Girişimleri içerisinde en fazla kaynak aktarılan Interreg III girişimidir. Bu girişimden en fazla İspanya, Almanya yararlanırken en az pay Lüksemburg'a aittir. Genel olarak değerlendirildiğinde girişimlerden en fazla paya sahip ülkeler İspanya, Almanya, İtalya ve Fransa iken en az pay da Lüksemburg'a ayrılmıştır.

Avrupa Birliği reformlarının değerlendirilmesi oldukça karmaşık ve zordur. Fonların şeffaflığı, incelenmesi, değerlendirilmesi, yönetilmesi ve denetlenmesi konularında gelişmeler olmasına rağmen Yapısal Fon'ların büyüme ve etkinlik açısından etkileri sınırlı kalmıştır. Var olan kuralların değiştirilmesinin gelecek dönem için kaçınılmaz olduğu saptanmıştır.¹⁷¹

4.6.Bölgeler Komitesi

Yerel ve bölgesel yönetimlerin Avrupa Birliği içerisinde temsil edilmesi talebi ile 1993 yılında yürürlüğe giren Avrupa Birliği Antlaşması'yla kurulmuştur. Yerel ve bölgesel mercileri temsil eden 222 asil ve 222 yedek üyesi vardır. Asil ve yedek üyelerin görev süreleri dört yıldır. Komite'deki temsilciler aracılığıyla bölgeler, kentler ve yerel yönetimler Avrupa Birliği karar mekanizması içerisinde yer almaktadırlar. Bölgeler Komitesi'nin en önemli hedeflerinden birisi üye ülkelerin Avrupa Birliği entegrasyonu içerisinde, ekonomik ve toplumsal kaynaşmasının sağlanmasıdır.¹⁷²

Avrupa Birliği Antlaşması ile Konsey ve Komisyon'un bölgesel çıkarların söz konusu olduğu eğitim, gençlik, kültür, toplum sağlığı, ekonomik ve toplumsal bütünleşme ve Avrupa çapında ulaşım, telekomünikasyon, enerji ağları gibi konularda Bölgeler Komitesi'nin görüşüne başvurmaları hükme bağlanmıştır. Bölgeler Komitesi'nin faaliyetleri yılda beş kez düzenlenen genel kurul toplantıları dışında sekiz komisyon ve dört alt komisyon tarafından yürütülmektedir. Komite'ye bağlı bir özel komisyon Avrupa Birliği'nde kurumsal reform konusunda bir rapor hazırlamaktadır.¹⁷³

¹⁷¹RODOKANAKIS, a.g.e., s.507

¹⁷² <http://www.deltur.cec.eu.int/guncel/ghaber8-09.html> (01.07.2002)

¹⁷³ http://www.abhaber.com/belgeler/belgeler_13.htm (01.07.2002)

4.7.Uyum Fonu (The Cohesion Fund)

Mevcut Yapısal Fonların yanı sıra 1993 Maastricht Antlaşması ile oluşturulmuş bir Fondur. Amacı 1992 yılında kişi başına GSMH'sı Avrupa Birliği ortalamasının %90'ından daha düşük olan Yunanistan, Portekiz, İrlanda ve İspanya'nın Ekonomik ve Parasal Birliğe hazırlanmasına yardımcı olacak projeleri desteklemektir.

Avrupa Parlamentosu tarafından, Ekonomik ve Sosyal Komite ile Bölgeler Komitesinin yaptığı eleştiriler dikkate alınarak Fonlara ait yıllık raporlar hazırlanmaktadır. Yıllık raporların hazırlanmasındaki amaç Uyum Fonlarından yararlanan ülkelerin ekonomik gelişmelerini izlemektir. Uyum Fonundan yardım alan üye ülkelerin çoğu makro ekonomik kriterlere bağlı kalmışlardır. Sadece Portekiz bu duruma uymamıştır. 24 Ekim 2000 tarihinde Lüksemburg'da üye ülkeler ile bir değerlendirme toplantısı yapılmıştır. Bu toplantıda Komisyon Yapısal Fonlar çerçevesinde verilen yardımların finansal açıdan düzeltilmesi ile ilgili prosedürleri, kontrol ve idari sistemi hakkında bir taslak ile sunmuştur. Aynı zamanda 2000 yılı için Uyum Fonu raporları da sunulmuştur. Toplantıda 60 tanesi çevre, 60 tanesi de ulaşım ile ilgili olmak üzere toplam 120 tane proje değerlendirilmiştir. Çevreye ait projelerin uygulanmasında önemli problemler çıkmamış, amaçlanan hedeflere ulaşılmıştır. Bununla birlikte ulaşım sektörüne ait projelerde bir takım problemler ile karşılaşmıştır.

2001 yılında Avrupa Birliği Komisyonu tarafından hazırlanan raporda, Uyum Fonundan yararlanan üye ülkelerin durumları değerlendirilmiştir:

Yunanistan: 2000 de hazırlanan Konseyin aldığı karara müteakip Yunanistan Euro bölgesine 1 Ocak 2001 tarihinde girmiştir. 2001 yılında Yunanistan, ekonomi politikalarında dengeli ve kararlı bir ekonomik program uygulamıştır. Programın amacı: makro ekonomik açıdan dengeyi sağlamak, ve aynı zamanda yapısal reformlar yoluyla da piyasayı geliştirmeye çalışmaktır. Konsey 12 Şubat 2001 tarihinde konuyla ilgili görüşlerini yayınlamıştır. 2001 yılında hükümetin genel bütçesinde olmasına rağmen 2000 yılında bütçede denge sağlanamamıştır. 2000 yılı bütçe açığı, % 0,08 iken 2001 yılında %0,4 oranına düşmüştür. Bu program GSMH da %05'lik bir artış hedeflemiş fakat bu oran 2001 yılı için %01 oranında gerçekleşmiştir. Bütçe hedeflerinin tutturulamamasının nedeni gelir kaynaklarının (özellikle vergilerin) arttırılamamasıdır.

Yunanistan, 2001 yılı Aralık ayında 2001-2004 yıllarını kapsayan dengeli ve uyumlu bir program ile ilgili ilk güncellemeyi sunmuştur. Konseye sunulan programda 2001 yılı bütçe sonuçlarına göre beklenenden az artan GSMH'nın nasıl arttırılacağı ile ilgili bilgilere yer verilmiştir.

İspanya: Hükümet 2001 yılında Konseye sunduğu raporda, 2001-2004 yılları arasında uygulanacak olan temel ekonomi politikalarını Avrupa Birliği'ne uyumlu hale getirecek, hazırladığı uyum programını vermiştir. Konsey'in yaptığı yapısal ve mali analizlerin sonuçları ile İspanya hükümetinin belirlediği ilkeler uyumludur. Uluslararası ekonomik durgunluk nedeniyle GSMH'sı %2.8 oranında büyümüştür. Bu az gelişmeye rağmen, 2000 yılı içindeki bütçe açığı oranı, GSMH oranının %03 oranında gerçekleşerek, hükümetin genel bütçesinin ana hedefleri yine de tutturulmuştur.

İspanya 2002-2005 yıllarını kapsayan 3. Uyum (denge ve kararlılık) programını güncelleştirerek, 9 Aralık 2001 tarihinde Komisyona sunmuştur. Komisyon, genel hatlarıyla büyümenin olumlu olduğunu, başarılı bulunduğunu belirtmiştir (Yunanistan'a göre daha başarılı bulunmuştur).

İrlanda: Konsey 2001-2003 yılları için İrlanda'nın denge programını olumlu bulunmuştur. Önceki yıllarda İrlanda Hükümeti bunu başaramamıştı. Önceden planlanan GSMH %4.3 hedeflenirken, %1.7 olmuştur. Bu düşük performansın nedeni vergilerden yeteri kadar kaynak sağlanamaması ve harcamaların hedeflenenden fazla olmasıdır.

Hükümet programını güncelleştirerek 12 Şubat 2002 tarihinde Konseye sunmuştur. İrlanda yetkilileri bütçede küçük bir artış beklerken, beklenenin tersi olmuş ve bütçede küçük bir gerileme olmuştur. 2003-2004 bütçesi için büyük miktarda alternatif planları vardır. Konsey tarafından alternatif planlar uygulanmasa bile uyumun sağlanması beklenmektedir. GSMH oranının %34 oranında olacağı öngörülmektedir. Bunun neticesinde işsizlik oranı hızla düşecek, borçlarda önemli derecede azalmalar olması hedeflenmiştir.

Portekiz: Programını 12 Mart 2001 tarihinde Konseye sunarak güncelleştirmiştir. Bu programda devlet bütçesinin GSMH'nın %01.1 açığı hedeflenmiştir. Portekiz yetkilileri tarafından 2002 yılında tahmin edilen bütçe açığı %2.025'dir. Bütçe açığının nedeni beklenenden daha yavaş ekonomik gelişmedir. Bununla beraber bütçeyi etkileyen

bir diğerk faktörde 2001 yılında yürürlüğe konan doğrudan vergilendirme reformudur. Bu reformların uygulanması ile ilgili veriler düşük tahmin edilmiştir. Vergi geliri beklenenin çok altında gerçekleşmiş ve harcamalar hedeflenenin çok üstüne çıkmıştır.

Portekiz hükümeti 3. Kararlılık Programı'nı güncelleştirerek Konseye sunmuştur. Hükümet 2004 yılına kadar genel olarak hedeflerin tutturulacağını beyan etmiştir. Bütçedeki dengesizlik kalkacaktır. Buda sıkı bir maliye politikası ile olacaktır. Şu ana kadar Portekiz, henüz makro ekonomik büyüklükleri tutturamamıştır.¹⁷⁴

Komisyon 1993-1999 dönemi için Uyum Fonu'na 15.5 Milyar Euro ayrılmıştır. Bu miktarın 2000-2006 dönemi içinde 18 Milyar Euro'ya ulaşması hedeflenmiştir. Uyum fonundan yararlanan bölgelerin her biri % 90'lık ortalamanın üzerine çıkar ise Fonun miktarı azaltılacaktır.

4.8.Avrupa Birliği Bütçesinde Yapısal Fonların Yeri

1 Temmuz 1967 tarihinde Yönetim ve Organlarını Birleştirme Antlaşması'nın yürürlüğe girmesi ile 1 Ocak 1968 tarihinde Avrupa Topluluğu'nda tek bütçe oluşturulmuştur. Avrupa Topluluğu bütçesi gelirler ve giderler olarak iki kısımdan oluşmaktadır. Konumuz itibariyle bütçenin giderler kalemi içerisinde yer alan Yapısal Fonlar hakkındaki veriler ele alınmaktadır.

Bütçe harcamaları içerisinde iki önemli kalem vardır. Bunlar, Ortak Tarım Politikası harcamaları ile Yapısal Politika harcamalarıdır. Bütçe içerisindeki harcama kalemleri içinde en yüksek pay Ortak Tarım Politikası'na ayrılmaktadır. 1960'lı yılların sonunda FEOGA-Garanti Bölümünün toplam bütçe harcamaları içerisindeki payı % 84.7 iken ilerleyen yıllarda bu oran % 90'ın üzerine çıkmıştır. Bütçe adeta tarımı destekler hale gelmiştir. 1971 yılında ESF'nin yeniden düzenlenmesi, 1975'de ERDF'nin oluşturulması ile FEOGA-Garanti Bölümünün bütçedeki payı % 70 seviyesine kadar inmiştir.

Avrupa Birliği'nin 1970-1980'li yıllarda kuzeye ve güneye doğru genişlemesi, harcamalara yönelik çalışmaları yeniden gündeme getirmiştir. 1987 yılında Tek Avrupa Senedi'nin kabul edilmesi ile Komisyon, bütçe için yeni bir sistem önermiştir.

¹⁷⁴European Commission , *Annual Report of the Cohesion Fund 2001* (Luxembourg Belgium, European Communities, 2002) s.9-15.

Komisyonun bu öneri paketi (Delors I) 1988 tarihinde kabul edilmiştir. Delors I Paketi, Birliğin 1988-1992 dönemindeki beş yıllık mali perspektifini ortaya koyarak, gelirlerdeki istikrarsızlığın ortadan kaldırılmasını amaçlamış ve harcamalar için yedek ödenek ayrılmıştır.

Komisyon 1992 tarihinde, Avrupa Birliği'nin 1993-1999 yılları arasındaki mali çerçeve üzerine hazırladığı, bütçe öneri paketini (Delors II Paketi) kabul ederek, gelecek beş yıl içinde, Avrupa Birliği bütçesinde büyük bir artış yapılmasını öngörmüştür. Bu dönem içerisinde, 1995 yılında Avusturya, İsveç ve Finlandiya, Avrupa Birliği'ne tam üye olmuşlardır. Böylece Avrupa Birliği'nin üye sayısı 12'den 15'e yükselmiştir. Yıllar itibariyle Avrupa Birliği üye sayısı arttıkça, bütçedeki harcama kalemlerinde önemli değişiklikler olmuştur. Delors II paketi ile Avrupa Birliği bütçesinin yarısından fazlasını oluşturan Ortak Tarım Politikası harcamalarının, toplam harcamalar içerisindeki payının azaltılması ve yapısal politikalar için yapılacak harcama payının yükseltilmesi amaçlanmıştır.

Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra Avrupa Birliği, Merkezi ve Doğu Avrupa devletleri ile yoğun ilişkiler içine girmişlerdir. Macaristan, Polonya ve Çekoslovakya ile ileride tam üyeliğe amaçlayan, Avrupa Antlaşmaları imzalanmıştır. Ayrıca bu Antlaşma kapsamına daha sonra Litvanya, Letonya ve Estonya da dahil edilmişlerdir.

1989 yılında Polonya ve Macaristan'ın ekonomilerinin yeniden yapılandırılmasına yönelik PHARE Programı adı altında bir yardım programı yürürlüğe konulmuştur. Bu programa daha sonra Merkezi ve Doğu Avrupa ülkeleri ile Baltık ülkeleri de alınmışlardır. PHARE programından yapılan yardımların finansmanı büyük ölçüde Avrupa Yatırım Bankası ile Avrupa İmar ve Kalkınma Bankası tarafından sağlanmaktadır.

Tablo 19: 1993-1999 Yılları İçin Yenilenmiş Finansal Perspektif
(Milyon, Euro 1999 Yılı Fiyatlarıyla)

Harcamalar	EUR 12		EUR 15				
	Günlük Fiyatlar		Günlük Fiyatlar				
	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999
Taahhütler için ödenekler							
1. Ortak Tarım Politikası	36,657	36,465	37,944	40,828	41,805	43,263	45,205
2. Yapısal Harcamalar	22,192	23,176	26,329	29,131	31,477	33,461	39,025
2.1. Yapısal Fonlar	20,627	21,323	24,069	26,579	28,620	30,482	35,902
2.2. Uyum Fonu	1,565	1,853	2,152	2,444	2,749	2,871	3,118
3. İç Politikalar	4,109	4,370	5,060	5,337	5,603	6,003	6,386
4. Dış Eylemler	4,120	4,311	4,895	5,264	5,622	6,201	6,870
5. Yönetim Harcaması	3,421	3,634	4,022	4,191	4,352	4,541	4,723
6. Rezervler	1,522	1,530	1,146	1,152	1,158	1,176	1,192
Parasal Rezerv	1000	1000	500	500	500	500	500
Yardım Garanti Rezervi	313	318	323	326	329	338	346
Acil Yardım Rezevi	209	212	323	326	329	338	346
7. Dengeleme	0	0	1,547	701	212	99	0
Taahhütler için Toplam Ödemeler	72,021	73,486	80,835	80,496	90,121	94,636	103,396

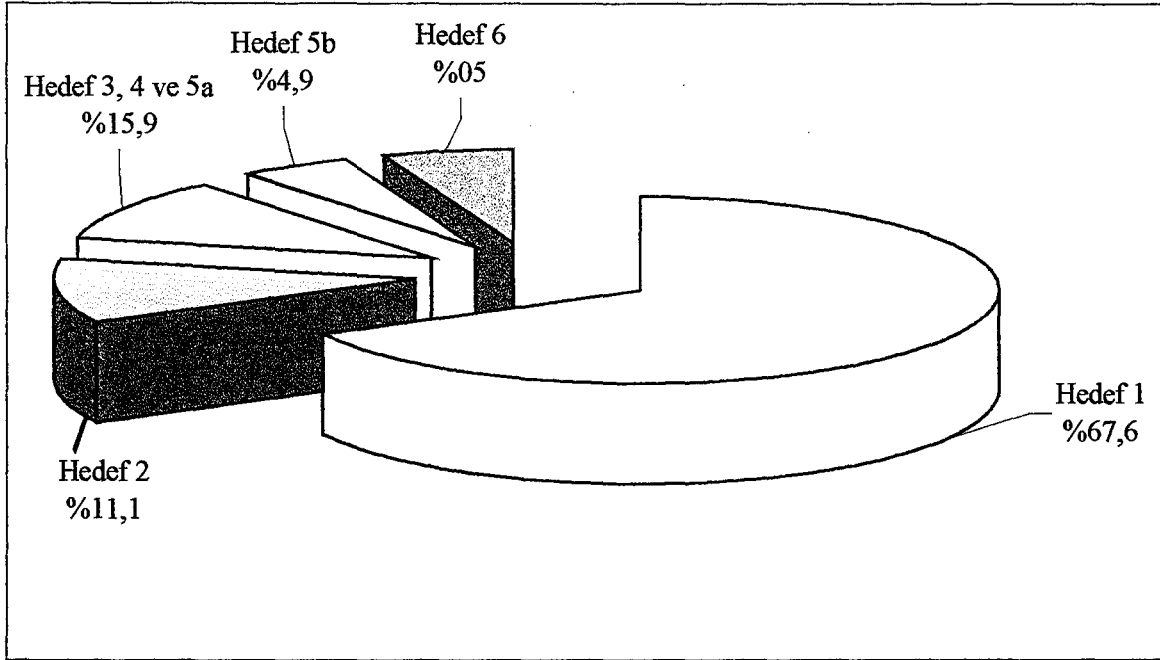
Kaynak: http://www.europa.eu.int/coom/budget/pdf/financialfrwk/persfin/tb19399eur15_en.pdf
(16.01.2003)

Tablo19 da 1993-1999 yılları arasında Avrupa Birliği'nin yapmayı öngördüğü harcamalar yer almaktadır. Avrupa Birliği 12 üyeli iken yapısal harcamalarda % 4 oranında bir artış görülmektedir. Tarıma ayrılan pay azaltılmaya çalışılmaktadır. Genişlemeden sonra 1995 yılından itibaren tarım kesimine ile Yapısal Fonlara aktarılan kaynakta düzenli bir artış görülmektedir.

Delors II Paketinde amaçlanan hedeflerden tarıma ait kısmının yerine getirilemediğini görmekteyiz. Çünkü, harcamalardaki tarımın payının azaltılmayıp, aksine düzenli olarak artmıştır. 1999 yılı itibariyle Yapısal Fonlarda 8.543 Milyon Euro'luk bir artış hedeflenmiştir (yaklaşık %43 oranında).

Şekil 2'de ise 1994 yılında Yapısal Fonlar içerisindeki hedeflerin yüzdelik dağılımı verilmiştir.

Şekil 2: Avrupa Birliği'nin 1994 Yılı Bütçesinde Yapısal Fonların Hedeflere Göre Yüzde Dağılımı

Kaynak: AKTT., a.g.e., s.14.

Avrupa Birliği, Yapısal Fonlar ile desteklenecek projelerin belirlenmesi için 1994-1999 yılları arasında uygulanmak üzere 6 ana hedef belirlemiştir. Bu hedeflerden 1, 2 ve 5b bölgesel, 3, 4 ve 5a tüm Avrupa Birliği'ni kapsayacak özelliklere sahiptir. Hedef 1 (azgelişmiş bölgeler) kapsamında olan bölgelerde Avrupa Birliği nüfusunun %25'i yaşamaktadır. Yunanistan, Portekiz ve İrlanda'nın tüm nüfusu ile İspanya ve İtalya nüfusunun çoğunluğu, bu hedef kapsamında, Yapısal Fonlardan yararlanmaktadırlar. Bu nedenle Yapısal Fonlara ayrılan bütçenin en yüksek payı (%67,6) Hedef 1'e ayrılmıştır. Hedef 2 (gerileyen sanayi bölgeleri) kapsamında en çok nüfusu olan ülkeler İngiltere, Fransa, İspanya ve Almanya'dır. Bu hedefin Fon içerisindeki payı %11,1'dir. Hedef 3, 4 ve 5a bölgesel olmayan uyum politikalarını kapsamaktadır. Fon içerisindeki toplam payları %15,9 oranındadır. Hedef 5b (kırsal kesim) kapsamındaki alanlarda sosyo-ekonomik düzey düşüktür. Bu hedef kapsamındaki bölgelerde Avrupa Birliği nüfusunun yaklaşık %8.8'i yaşamakta olup Fondan aldığı pay %4,9 oranındadır. Hedef 6, (çok düşük nüfus yoğunluğu olan bölgeler) Avrupa Birliği'ne Avusturya, Finlandiya ve İsveç'in katılımı ile ortaya konmuştur. Bu hedefin Fondan aldığı pay da %05 oranındadır.¹⁷⁵

¹⁷⁵KARLUK, AB ve Türkiye (2002), s.406-409.

Tablo 20: Avrupa Birliği Program Bütçesi Finansal Perspektif (2000-2006)
(Milyon Euro) (2000 Fiyatlarıyla)

Harcamalar	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
Taahhütler İçin Ödenekler							
1. Tarım	41,738	44,530	45,379	45,538	44,488	43,624	43,344
CAP (kırsal gelişim içermiyor)	37,352	40,035	40,874	41,023	39,962	39,088	38,797
Kırsal gelişim ve eşlik eden önlemler	4,386	4,495	4,505	4,515	4,526	4,536	4,547
2.Yapısal Harcamalar	32,678	32,720	32,106	31,503	30,785	30,785	30,343
Yapısal Fonlar	30,019	30,005	29,391	28,788	28,174	28,174	27,737
Uyum Fonu	2,659	2,715	2,715	2,715	2,611	2,611	2,606
3. İç Politikalar	6,031	6,272	6,386	6,500	6,614	6,729	6,853
4. Dış Faaliyetler	4,627	4,755	5,019	5,025	5,029	5,035	5,040
5. Yönetim Harcamaları	4,798	4,939	4,880	4,984	5,088	5,192	5,296
6. Rezervler	906	916	666	416	416	416	416
Parasal Rezerv	500	500	250				
Acil Yardım Rezervi	203	208	208	208	208	208	208
Borç Garanti Rezervi	203	208	208	208	208	208	208
7. Katılım Öncesi Yardımlar	3,174	3,240	3,260	3,216	3,260	3,259	3,259
Tarım	529	540	540	540	540	540	540
Katılım Öncesi Yapısal Araçlar	1,058	1,080	1,080	1,080	1,080	1,080	1,080
Phare (Başvuran Ülkeler)	1,587	1,620	1,620	1,620	1,620	1,620	1,620
Akdeniz Katılım Öncesi Stratejisi (MEDA II)			20	20	20	19	19
Taahhüt edilen ödenekler-Toplam	93,958	97,372	97,696	97,226	95,680	95,040	94,551

Kaynak: European Union , **European Union Public Finance** (Directorate- General For The Budget European Commission, Luxembourg 2002) s.82.

Komisyon, 6 yıllık program çerçevesindeki bütçeyi 2000 yılında uygulamaya koymuştur. 2000 yılında ilk defa bütçenin gider kısmında, yeni mali perspektif çerçevesinde yeni bir kalem olan katılım öncesi yardımları (7) açılmıştır. Katılım Öncesi stratejiye uygun olarak 2000-2006 yıllarında Avrupa Birliği bütçesine her yıl 3.163 Milyon Euro kaynak tahsis edilmiştir. Ayrıca Komisyon, Birlik üye devletlerinin ortalama %2.5 aday ülkelerin de %4'lük ortalama büyüme oranını dikkate alarak, 2006 yılında yaklaşık 20 Milyon Euro'luk bir ek mali kaynağa kavuşacağını öngörmüştür.

Yapısal politikalara ilişkin Yapısal Fonlar ile Uyum Fonundan yapılacak harcamalar 2000-2006 yılları arasında 275 Milyar Euro'ya ulaşacak ve 1997'deki sınır olan Avrupa Birliği milli gelirinin %0.46'sını aşmayacaktır.¹⁷⁶

Tablo 20'de Avrupa Birliği'nin 2000-2006 yılları arasında gerçekleştirilmesi planlanan harcamalar yer almaktadır. Bu dönemde Tarım ve Yapısal Fonlar için taahhüt edilen ödeneklerde fazla değişimler beklenmemektedir. Yapısal Fonların yıllar itibariyle toplam olarak %7 oranında azaltılması istenmekte, ödenekler toplamında 2001 yılında 3.420 milyon Euro'luk artış yapılması, 2002 yılından sonra ise aşamalı olarak azaltılması

¹⁷⁶KARLUK,(2002) a.g.e.,s.431.

hedeflenmektedir. Avrupa Birliği genişleme süresi içerisinde hem üye ülkelere hem de aday ülkelere mali destek sağlamaktadır. 2000 bütçesinde yer alan PHARE programı adı altında programdaki ülkelere, düzenli olarak 1.620 milyon Euro'luk kaynak aktarılacaktır. Bu harcama kalemi 1993-1999 yılındaki bütçede yoktur.

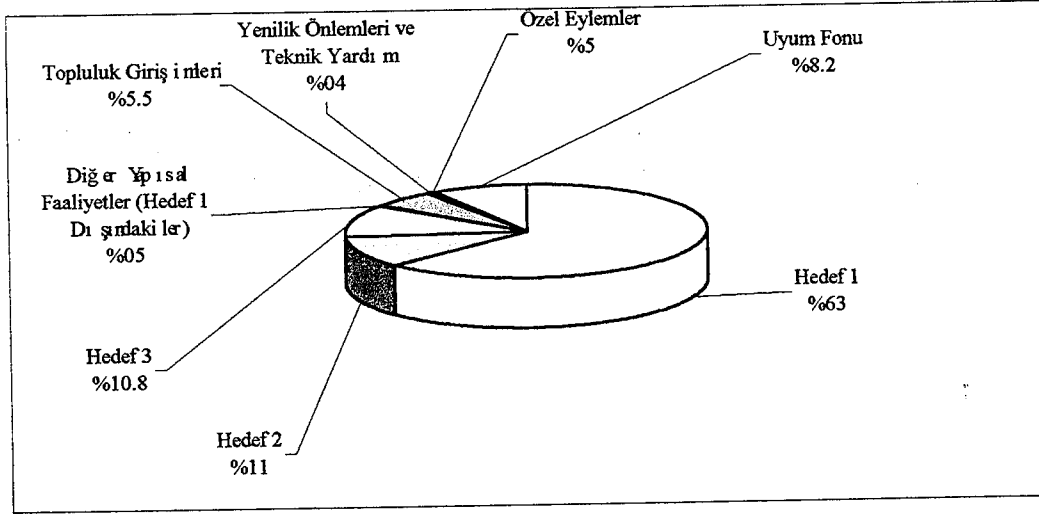
Yeni döneme ait bütçede yeni bir kaleme daha yer verilmiştir. Bu yeni kalemin adı Akdeniz Katılım Öncesi Stratejisi'dir. Avrupa Birliği Akdenizde kıyısı bulunan ülkelere MEDA (Akdeniz Programı) adı altında mali kaynak sağlamaktadır. Bu program 1996 yılında yürürlüğe girmiştir. Akdenizde kıyısı bulunan ülkelerin sayısı 18'dir. Avrupa Birliği'ne Yunanistan, İspanya ve Portekiz'in katılmasıyla Akdenizin kuzey kıyısı Avrupa Birliği sınırları içerisinde kalmıştır. Bütçeden MEDA programı kapsamında hangi ülkelere ne kadar para ayrılacağı belirtilmemiştir. Ancak programdan yararlanacak ülkelerin projeleri, öncelikleri, ihtiyaçları, proje üretme kapasiteleri dikkate alınarak seçilecektir. MEDA kapsamında Avrupa Birliği tarafından sağlanacak mali yardımlar hibe, kredi, risk sermaye, ve faiz sübvansiyonları şeklinde olup Avrupa Yatırım Bankası aracılığıyla verilecektir.¹⁷⁷ Bu kalem için Avrupa Birliği Bütçesinden ayrılan pay 1996 yılında toplam 4.7 Milyar Euro olup harcamalar bölümünde %6'lık bir paya sahiptir. 1996 yılından sonra beş yıldır yürürlükte olan MEDA programının uygulama süresinin 2000 yılında sona ermesiyle program MEDA II adı altında devam etmektedir. 2000-2006 dönemini kapsayan MEDA II programına bütçeden ortalama 20 Milyon Euro ayrılmıştır.¹⁷⁸

Tablo 19 ve 20 karşılaştırıldığında bütçeden Yapısal Fonlar için ayrılan ödeneklerde 1993-1999 yıllarında artış planlanırken, 2000-2006 döneminde önemli oranda artış hedeflenmemektedir.

¹⁷⁷Feza ÜSTÜNKAYA, *Avrupa Birliği'nin Bölgesel Mali Yardım Programı: Akdeniz Programı (MEDA) 1995-1999 (Yapısı, İlkeleri ve İşleyişi)*, (TC Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı Araştırma ve İnceleme Dizisi:6, Ankara, 1996) s.2-7.

¹⁷⁸KARLUK, (2002) a.g.e., s209.

Şekil 3: Avrupa Birliği'nin 2002 Bütçesinde Yapısal Fonların Yüzdelik Dağılımı

Kaynak: <http://europa.eu.int/coom/budget/pdf/budget/syntchif2202/en.edf> (16.01.2003)

Şekil 3'de 2002 bütçesinde Yapısal Fonların yüzdelik dağılımları yer almaktadır. Komisyon 1 Temmuz 1999 tarihinde, 2000-2006 yılları arasında yürürlüğe girmesi öngörülen yeni Yapısal Fonların uygulanmasına ilişkin kararlar almıştır. Berlin Zirvesi'nde Yapısal Fonların öncelikli hedeflerin sayısı üçe indirilmiştir. Fonların %63'ünü Hedef 1, %11'inin Hedef 2, %10.8'inin de Hedef 3 için ayrılması planlanmıştır. 1994 yılında %67.6 olan Hedef 1'in oranı %4.6 oranında azaltılması, Hedef 2 kapsamında aynı oranda kalması hedeflenmiştir. Ayrıca Berlin Zirvesi'nde alınan karar ile sayısı azaltılan, Topluluk Girişimlerine sağlanacak destek miktarı da %5.5 oranında belirlenmiştir.¹⁷⁹

¹⁷⁹KARLUK,(2002) a.g.e., s.411.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE'DE BÖLGESEL POLİTİKAYA YÖNELİK DEVLET YARDIMLARI, TEŞVİKLER VE UYGULAMALARININ AVRUPA BİRLİĞİ UYUM SÜRECİNDEKİ DURUMU

Bu bölümde ülkemizdeki bölgeler arasındaki gelişmişlik farklılıklarının ortaya çıkış nedenlerini coğrafik, tarihsel, ekonomik ve demografik veriler ile açıkladıktan sonra bu sorunun çözümü için uygulanmış olan politika ve proje uygulamaları incelenecektir. Türkiye ile Avrupa Birliği arasında Ankara Antlaşmasıyla başlayan ilişkiler Helsinki Zirvesi'nde adaylık statüsünün verilmesiyle yeni bir aşamaya gelmiştir. Tam üyelik müzakerelerinin başlaması için Türkiye'nin mevzuatının Avrupa Birliği mevzuatı ile uyumlu hale getirmesi gerekmektedir. Bu nedenle bölümün son kısmında Türkiye'nin Avrupa Birliği uyum süreci içerisinde, bölgesel devlet yardımları konusunun nasıl bir gelişme gösterdiği incelenmiştir.

1. TÜRKİYE'DE BÖLGELERARASI SOSYAL VE EKONOMİK GELİŞMİŞLİK FARKLARI

Bölgelerarası farklılıklar sadece Türkiye'nin gündeminde olan sorunlardan birisi değildir. Her ülkede bölgesel problemler farklı ölçütlerde ortaya çıkmaktadır. Bu kısımda ülkemizde bölgesel farklılığın ortaya çıkış nedenleri ve bu konuda uygulanmış olan politikalar ile hazırlanmış kalkınma planları hakkında bilgiler verilmektedir.

1.1. Türkiye'de Bölgelerarası Farklılıkların Ortaya Çıkış Nedenleri

Daha önceki bölümde bahsedildiği gibi bölgelerarası farklılıklar sadece tek bir ülkenin gündeminde olan sorunlardan birisi değildir. 1929 yılında tüm dünyada başlayan ekonomik buhran sonucunda sosyal, siyasal, ekonomik açıdan bir çok alanda sorunlar ortaya çıkmıştır. Ülkelerin gelişmişlik farklarına göre ortaya çıkan problemlerin büyüklüğü de değişiklik göstermiştir. Ülkelerdeki sorunların değişiklik göstermesi ile bu problemlerin çözümlerine yönelik politikalar da farklı olmaktadır. Ülkemizde de var olan bölgelerarası gelişmişlik farklarının ortaya çıkış nedenlerini coğrafik ve tarihsel gelişim açısından açıklamak mümkündür.

Coğrafi koşullar, ekonomik kalkınmada önemli bir etken olmaktadır. Dünya üzerindeki ülkelerin coğrafi koşullarına göre sorunları değişiklik göstermektedir. İklim ile ekonomik kalkınma arasındaki ilişkiyi araştıran B.Higgins'e göre tropik bölgelerdeki ülkelerin topraklarının diğer bölgelere göre verimsiz oluşu bu ülkelerin tarımsal gelişimini yavaşlatmakta ve hayvancılığın gelişimini olumsuz yönde etkilemektedir. Ayrıca çok sıcak iklimin insanları hava koşullarından etkilenecek daha verimsiz çalışmaktadırlar. Ülkemizde bu durumu değerlendirdiğimizde Doğu Anadolu Bölgesi'nin iklim koşulları yönünden diğer bölgelere oranla daha dezavantajlı olduğunu görmekteyiz. Bu bölgenin denizden uzak ve yüksekte olması, karasal iklimin tüm olumsuz özelliklerinin ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Havanın çok soğuk olması ve bölgenin dağlık alanlarının fazla olması sonucu tarımsal faaliyetler bu bölgede yapılamamaktadır. Güneydoğu Anadolu Bölgesinde ise iklim sebebiyle bölgenin özellikle güney kesimi çok az yağış aldığı için su sıkıntısı çekilmektedir. Bu nedenle bu bölgedeki tarım kesimi gelişmemiştir. Ülkenin Batı kısmına baktığımızda iklimin bu bölgede daha ılıman olduğu görülmektedir. Bu özelliğinden dolayı Batı kesimi diğer bölgelere göre avantajlı durumdadır. Sonuçta Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri ekonomik yönden gelişme gösterememişler ve diğer bölgelere göre geri kalmışlardır.

Ülkemizdeki bölgelerarası gelişmişlik farklarını doğuran tarihsel nedenler arasında ise; 18. yüzyılda Batı Avrupa'da başlayan endüstri devrimine Osmanlı İmparatorluğu'nun uyum gösterememesi sonucunda hızla parçalanmaya başlaması, sanayileşme hareketine Osmanlı İmparatorluğu'nun ayak uyduramaması, bu durumun da ülkeyi Avrupa'ya bağımlı, yarı sömürge bir devlet haline getirmiş olması gösterilebilir. Az da olsa Avrupa'yla iletişim kurmaya çalışan kentler, özellikle limanı olan Mersin, İzmir, İstanbul, Trabzon hızlı bir gelişme gösterirken, diğer kentler özellikle Doğu Anadolu'dakiler, bu gelişmeyi gösterememiştir. Sonuç olarak ülkenin bölgeleri arasında dengesizlikler ortaya çıkmıştır.¹⁸⁰

1.2. Bölgelere Ait Ekonomik Ve Demografik Göstergeler

Ekonomik ve demografik veriler bir ülkenin ekonomik ve sosyal yönden gelişmişliğini ortaya koyan önemli göstergelerdendir. Bu nedenle Türkiye'deki bölgelerarası gelişmişlik farklılıklarının ortaya çıkış nedenleri açıklanır iken bölgelerin ekonomik ve demografik göstergelerinden de yararlanılmaktadır. Ülkemizde ekonomik

¹⁸⁰DİNLER (1998), a.g.e., s.169-174.

ve demografik verileri hesaplama görevi 1942 yılında Devlet İstatistik Enstitüsü'ne verilmiştir.

Türkiye'deki coğrafi bölgelerin ekonomik ve demografik verileri aşağıda açıklanmaktadır.

- Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (GSYİH): Sektörlerin katma değerlerinin toplamı ile kamu sektörü hizmetleri üretimi toplamı (piyasa fiyatlarıyla) GSYİH'yı vermektedir.

Tablo 21: Bölgeler İtibariyle GSYİH (Cari Fiyatlarla Milyon TL)

Bölgeler	1987	1989	1991	1993	1995	1996	1999	2000
Akdeniz	8.937.414	27.302.299	73.115.428	241.256.687	964.148.077	1.817.377.378	9.509.364.575	15.024.442.454
Doğu Anadolu	3.054.349	8.781.925	26.671.759	83.064.193	308.826.501	567.574.729	3.346.430.032	5.162.548.029
Ege	12.391.697	36.658.556	97.281.819	303.406.398	1.210.816.211	2.375.479.133	11.722.004.185	19.036.526.989
G.D.Anadolu	3.905.910	11.375.399	35.237.159	107.053.336	411.663.632	789.407.897	3.928.167.988	6.304.264.231
İç Anadolu	12.635.749	36.271.156	106.138.108	339.959.938	1.293.814.820	2.423.833.904	13.075.467.290	21.130.036.113
Karadeniz	7.449.852	22.961.592	60.707.199	193.311.508	713.060.271	1.386.758.863	7.595.282.369	11.780.461.310
Marmara	26.346.958	83.973.085	230.965.493	713.815.037	2.860.126.564	5.411.678.291	28.238.555.867	46.145.179.150
TÜRKİYE	74.721.929	227.324.012	630.116.965	1.981.887.097	7.762.456.076	14.772.110.196	77.415.272.307	124.583.458.276

Kaynak: <http://www.die.gov.tr> (18.07.2003)

Tablo 21'de yıllar itibariyle bölgelerin GSYİH miktarları verilmiştir. Türkiye'de GSYİH miktarı seneler itibariyle artış göstermiştir. Bu artışa en yüksek katkısı, Marmara, Ege ve İç Anadolu bölgeleri, en az katkısı ise Doğu Anadolu bölgesi sağlamıştır. 1987 yılından 2000 yılına kadar olan zamanda bölgelerin GSYİH'ya katkı paylarının değişmediği görülmektedir.

Tablo 22: Bölgeler İtibariyle GSYİH'ya Katkılar (Cari Fiyatlarla %)

Bölgeler	1983 Yılına ait Bölgelerin Payları	1997 Yılına ait Bölgelerin Payları	2000 Yılına ait Bölgelerin Payları *
Marmara Bölgesi	37.1	38.2	37.0
Ege Bölgesi	16.5	16.8	15.3
Akdeniz Bölgesi	11.4	12.1	12.0
İç Anadolu Bölgesi	15.4	15.3	17.0
Karadeniz Bölgesi	11.2	9.0	9.5
Doğu Anadolu Bölgesi	4.5	3.3	4.1
Güneydoğu Anadolu Bölgesi	3.9	5.3	5.1
Türkiye	99.9	99.9	100.0

* TC Başbakanlık DİE, İllere Göre GSYİH 2000, (Ankara: Yayın No:2582, 2002), s.197.

Kaynak: <http://www.die.gov.tr> (18.07.2003)

Tablo 22'de 1983, 1997 ve 2000 yıllarında bölgelerin GSYİH'ya katkı payları verilmektedir. Marmara bölgesi 1983 yılında GSYİH'ya katkısı %37.1 iken bu oran 1997 yılında %38.2'ye yükselmiş, 2000 yılında %37'ye gerilemiştir. 1983 ve 1997 yıllarında

Ege ve Akdeniz bölgelerinin paylarında artış olmuştur. İç Anadolu, Karadeniz ve Doğu Anadolu bölgelerinin katkı paylarında azalmaların olduğu görülmektedir. Güneydoğu Anadolu bölgesinin Türkiye'nin GSYİH'sına katkısı %3.9'dan %5.1'e yükselmiştir. Bunun nedeni bölgeye yönelik hazırlanan Güneydoğu Anadolu Projesi'nin göstermiş olduğu başarılı çalışmalardır.

Tablo 23:Bölgeler İtibariyle Sektörlere Göre Cari Fiyatlarla GSYİH (2000 Yılı)

Sektörler (Değerleri MilyonTL)	Bölgeler			
	Akdeniz	Marmara	Ege	İç Anadolu
1.Tarım	2.877.047.405	2.776.953.978	3.153.700.271	3.013.700.294
2.Sanayi	2.654.863.326	14.344.571.752	4.802.616.551	3.224.131.721
3.İnşaat	737.876.921	1.922.132.632	848.129.752	1.829.897.574
4.Ticaret	3.256.621.563	10.844.289.456	3.617.134.863	3.897.839.977
5.Ulaşım ve hабетleşme	2.298.189.565	6.091.343.951	2.369.914.842	3.494.193.957
6.Mali Kuruluşlar	383.918.172	2.490.231.488	411.706.004	972.548.513
7.Konut Sahipliği	531.828.780	2.369.838.305	874.631.349	1.311.521.220
8.Serbest Meslek ve Hizmetler	469.795.283	2.227.381.709	622.076.004	720.744.389
9.(-) İzafi Banka Hizmetleri	151.997.830	2.327.405.038	237.434.247	1.185.055.584
10.Sektörler Toplamı(1-9)	13.058.143.186	40.739.338.235	16.462.476.257	17.279.522.060
11.Devlet Hizmetleri	1.498.164.387	2.852.040.707	1.585.833.578	2.750.040.823
12.Kar Amacı Olmayan Özel Hiz.Kur.	14.365.792	189.196.010	5.155.219	259.255.503
13.Toplam(10+11+12)	14.570.673.335	43.780.574.951	18.053.465.054	20.288.818.385
14.İthalat vergisi	453.769.119	2.364.604.199	983.061.935	841.217.728
15.GSYİH(Alıcı Fiyatları)	15.024.442.454	46.145.179.150	19.036.526.989	21.130.036.113
Sektörler (Değerleri MilyonTL)	Bölgeler			
	Karadeniz	Doğu Anadolu	Güneydoğu Anadolu	Türkiye
1.Tarım	2.742.922.610	1.439.008.238	1.537.298.475	17.540.631.272
2.Sanayi	2.33.063.528	563.950.182	1.107.584.672	29.027.781.732
3.İnşaat	551.022.971	266.888.120	327.157.995	6.483.105.965
4.Ticaret	1.780.934.809	583.108.498	926.583.714	24.906.512.880
5.Ulaşım ve hабетleşme	1.939.228.002	598.466.320	854.227.591	17.645.564.229
6.Mali Kuruluşlar	272.395.448	75.013.800	92.210.953	4.698.024.379
7.Konut Sahipliği	290.519.757	149.839.998	244.775.637	5.772.955.047
8.Serbest Meslek ve Hizmetler	229.120.253	56.857.945	104.383.861	4.430.360.312
9.(-) İzafi Banka Hizmetleri*	123.324.695	29.768.321	42.707.777	4.097.693.493
10.Sektörler Toplamı(1-9)	10.12.882.683	3.703.364.780	5.151.515.121	106.407.242.322
11.Devlet Hizmetleri	1.490.737.271	1.399.134.694	1.057.698.999	12.633.650.459
12.Kar Amacı Olmayan Özel Hiz.Kur.	5.833.091	1.924.669	1.410.369	477.140.623
13.Toplam(10+11+12)	11.509.453.046	5.104.424.143	6.210.624.490	119.518.033.404
14.İthalat vergisi	271.008.264	58.123.886	93.639.740	5.065.424.871
15.GSYİH(Alıcı Fiyatları)	11.780.461.310	5.162.548.029	6.304.264.231	124.583.458.276

*Banka hizmetlerinin hangi sektörün katma değerinde ne kadar gösterileceğini hesaplamak mümkün olmadığı için bu yöntemle başvurulmaktadır.

Kaynak: TC Başbakanlık DİE.,İlere Göre GSYİH 2000, (Ankara: Yayın No:2582, 2002) s.171-178.

Tablo 23'te bölgelerin sektörlere göre GSYİH'larına yer verilmiştir. 2000 yılı itibariyle Türkiye'nin cari fiyatlarla GSYİH 124.5 ketrilyon olduğu görülmektedir.

Bölgeler itibariyle GSYİH'ya en büyük katkıyı Marmara bölgesi daha sonra da İç Anadolu ve Ege bölgeleri sağlamıştır. Sektörler bazında incelendiğinde GSYİH'da en büyük payı sanayi sektörü almaktadır. Daha sonraki sıralarda ise ticaret, ulaştırma ve tarım sektörleri yer almaktadır. Marmara ve Ege bölgesinin GSYİH paylarının büyük bir oranı sanayi sektöründen elde edilmektedir. Akdeniz, Karadeniz, Doğu Anadolu bölgelerinde ise tarım sektörünün payı yüksektir. İç Anadolu bölgesinde sanayi ve tarım sektörlerinin payları başabaş iken Güneydoğu Anadolu Bölgesinde tarım sektörünün yanında sanayi sektöründe arttığı görülmektedir.

Tablo24: Bölgeler İtibariyle Sektörlerin GSYİH İçindeki Payları ve Gelişme Hızları (2000Yılı %)

Sektörler	Bölgeler							
	Akdeniz		Marmara		Ege		İç Anadolu	
	Sektör payları-Gelişme hızı		Sektör payları-Gelişme hızı		Sektör payları-Gelişme hızı		Sektör payları-Gelişme hızı	
1.Tarım	19.1	47.1	6.0	57.3	16.6	54.1	14.3	41.9
2.Sanayi	17.7	56.5	31.1	62.3	25.2	66.5	15.3	51.7
3.İnşaat	4.9	49.9	4.2	27.1	4.5	31.8	8.7	88.0
4.Ticaret	21.7	71.1	23.5	67.7	19.0	69.8	18.5	69.4
5.Ulaşım ve habelleşme	15.3	64.1	13.2	57.6	12.4	65.7	16.5	59.2
6.Mali Kuruluşlar	2.6	15.6	5.4	9.4	2.2	8.7	4.6	14.5
7.Konut Sahipliği	3.5	58.9	5.1	67.6	4.6	67.3	6.2	69.7
8.Serbest Meslek ve Hizmetler	3.1	56.8	4.8	55.8	3.3	60.8	3.4	53.5
9.(-) İzafi Banka Hizmetleri	1.0	-0.3	5.0	-6.0	1.2	-6.4	5.6	-1.4
10.Sektörler Toplamı(1-9)	86.9	58.0	88.3	62.4	86.5	61.9	81.8	62.9
11.Devlet Hizmetleri	10.0	45.02	6.2	45.1	8.3	43.0	13.0	43.2
12.Kar Amacı Olmayan Özel Hiz.Kur.	0.1	69.7	0.4	72.4	0.0	74.1	1.2	77.5
13.Toplam(10+11+12)	97.0	56.6	94.9	61.1	94.8	60.0	96.0	60.1
14.İthalat vergisi	3.0	119.6	5.1	121.0	5.2	123.6	4.0	110.8
15.GSYİH(Alıcı Fiyatları)	100.0	58.0	100.0	63.4	100.0	62.4	100.0	61.6
Sektörler	Karadeniz		Doğu Anadolu		Güneydoğu Anadolu		Türkiye	
	Sektör payları-Gelişme hızı		Sektör payları-Gelişme hızı		Sektör payları-Gelişme hızı		Sektör payları-Gelişme hızı	
1.Tarım	23.3	32.6	27.9	56.7	24.4	58.1	14.1	48.0
2.Sanayi	19.8	68.6	10.9	44.9	17.6	68.4	23.3	61.5
3.İnşaat	4.7	51.1	5.2	48.2	5.2	66.8	5.2	48.6
4.Ticaret	18.1	68.9	11.3	69.9	14.7	68.7	20.0	68.8
5.Ulaşım ve habelleşme	16.5	73.2	11.6	72.9	13.5	67.0	14.2	62.4
6.Mali Kuruluşlar	2.3	11.4	1.5	11.2	1.5	17.2	3.8	11.1
7.Konut Sahipliği	2.5	66.7	2.9	69.2	3.9	54.4	4.6	66.6
8.Serbest Meslek ve Hizmetler	1.9	56.9	1.1	59.4	1.7	65.6	3.6	56.5
9.(-) İzafi Banka Hizmetler	1.0	-2.2	0.6	-3.5	0.7	0.1	3.3	-4.4
10.Sektörler Toplamı(1-9)	85.0	55.8	71.7	58.4	81.7	63.8	85.4	61.1
11.Devlet Hizmetleri	12.7	43.7	27.1	43.0	16.8	43.2	10.1	43.9
12.Kar Amacı Olmayan Özel Hiz.Kur.	0.0	71.7	0.0	75.0	0.0	77.8	0.4	75.1
13.Toplam(10+11+12)	97.7	54.1	98.9	53.8	98.5	59.9	95.9	59.1
14.İthalat vergisi	2.3	114.8	1.1	103.7	1.5	110.3	4.1	118.8
15.GSYİH(Alıcı Fiyatları)	100.0	55.1	100.0	54.3	100.0	60.5	100.0	60.9

*Banka hizmetlerinin hangi sektörün katma değerinde ne kadar gösterileceğini hesaplamak mümkün olmadığı için bu yöntemle başvurulmaktadır.

Tablo 24’de bölgelerin GSYİH içerisindeki payları ve gelişme hızları görülmektedir. Sanayi sektörünün payı en yüksek %31.1 oranında Marmara bölgesinde gerçekleşmiştir. Bu bölgeden sonra sırayı %25.2 ile Ege, %19.8 ile Karadeniz, %17.7 ile Akdeniz, %17.6 ile Güneydoğu Anadolu bölgeleri almaktadır. Tarım sektöründe ise en yüksek pay Doğu Anadolu, Güneydoğu Anadolu ve Karadeniz bölgelerine aittir. İnşaat sektörünün GSYİH içerisindeki payı ise düşüktür. İnşaat sektörünün payının en yüksek olduğu bölge %8.7 ile İç Anadolu bölgesi, en az payı % 4.2 ile Marmara bölgesi almaktadır. Tüm bölgelerde ticaretin payı artmıştır. Ülkede ithalatta ki artış GSYİH içerisindeki ithalat vergilerin payını arttırmıştır.

- Kişi Başına Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (Kişi Başına GSYİH): GSMH’nın yıl ortası nüfusa bölünmesi ile bulunmaktadır. Bir ülkede kişi başına GSYİH oranının yüksek olması için GSYİH’nın yüksek nüfusun düşük olması gerekmektedir. Türkiye’de GSMH oranındaki artış, nüfus artışından az olmakta ve sonuçta kişi başına GSYİH oranının düşük olmasına neden olmaktadır.

Tablo25: Bölgelere Göre Kişi Başına GSYİH (1987 Yılı Fiyatlarıyla, 1000TL)

Bölgeler	1987	1989	1990	1992	1994	1996	1998	1999	2000
Akdeniz	1.392.593	1.402.577	1.481.551	1.453.896	1.452.261	1.554.081	1.712.882	1.617.706	1.607.672
Doğu Anadolu	579.038	570.861	615.865	626.713	643.754	647.481	673.339	656.732	635.672
Ege	1.763.388	1.723.834	1.822.911	1.856.538	1.918.373	2.103.466	2.280.039	2.117.534	2.234.412
G.Doğu Anadolu	855.824	815.547	890.773	918.768	853.544	888.899	989.641	902.960	925.812
İç Anadolu	1.335.397	1.228.666	1.364.712	1.424.737	1.427.576	1.549.648	1.708.810	1.623.860	1.650.019
Karadeniz	929.497	959.270	1.001.788	1.077.467	1.063.647	1.213.393	1.366.704	1.326.361	1.279.616
Marmara	2.232.730	2.169.730	2.274.373	2.309.062	2.169.458	2.457.502	2.667.003	2.472.951	2.621.463
TÜRKİYE	1.421.616	1.393.577	1.487.082	1.530.808	1.507.540	1.670.657	1.829.755	1.719.559	1.760.856

Kaynak: **DPT Bölgesel Gelişme ve Yapısal Uyum Genel Müdürlüğü, İllere ve Bölgelere Göre Çeşitli Göstergeler, (Ankara: 2002) s.14.**

Tablo 25’te Bölgelere göre kişi başına GSYİH yer almaktadır. Türkiye’de nüfusun hızla artması nedeniyle kişi başına GSYİH oranındaki artış yavaş olmaktadır. 1988 ve 1989 yıllarında kişi başına GSYİH’da azalma görülmektedir. Kişi başına GSYİH 1990 yılında artmış, 1991 yılında tekrar azalmıştır. Bu duruma ekonomik kriz ve nüfus artışı neden olmuştur. 1994 ve 2000 yılları arasında kişi başına GSYİH çok düşük oranda da olsa yükselme eğilimine girmiştir. Bölgelere göre incelendiğinde kişi başına GSYİH en

yüksek payı alan bölgeler Marmara ve Ege bölgeleridir. Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgeleri ise en az paya sahip bölgelerdir.

Tablo 26: Bölgelere Göre Kişi Başına GSYİH (Cari Fiyatlarla 2000Yılı)

	TL	€*	\$
Türkiye	1.846.747.873	2.985	2.941
Marmara Bölgesi	2.681.174.478	4.335	4.270
Ege Bölgesi	2.137.620.702	3.456	3.403
Akdeniz Bölgesi	1.733.766.892	2.803	2.761
İç Anadolu Bölgesi	1.826.586.927	2.953	2.909
Karadeniz Bölgesi	1.396.993.748	2.258	2.225
Doğu Anadolu Bölgesi	843.364.532	1.363	1.343
Güneydoğu Anadolu Bölgesi	961.857.808	1.555	1.532

*25.12.2000 Tarihindeki Merkez Bankasının 1€=618,561TL alış kuru üzerinden hesaplanmıştır. € değerleri yuvarlanarak alınmıştır. (<http://www.tcmb.gov.tr>)

Kaynak: TC Başbakanlık DİE, **İllere Göre GSYİH 2000** (Ankara: Yayın No:2582, 2002) s.190.

Tablo 26'da bölgelere göre kişi başına GSYİH'nın TL, € ve \$ değerleri yer almaktadır. Türkiye'de ortalama kişi başına GSYİH 1.876.747.873 TL, 2.985 € ve 2.941 \$'dır. Marmara ve Ege bölgesi kişi başına GSYİH'sı en yüksek olan bölgelerdir. Bu bölgelerin kişi başına GSYİH payları Türkiye ortalamasının üzerindedir. İç Anadolu bölgesinin kişi başına GSYİH payı Türkiye ortalamasına hemen hemen eşit sayılır. Akdeniz ve Karadeniz bölgeleri Türkiye ortalamasının altında kalmaktadır. Doğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinin kişi başına GSYİH'ları Türkiye ortalamasının yaklaşık yarısı kadardır.

- **Büyüme Hızı:** Sabit fiyatlarla GSMH'daki yıllık artıştır. Diğer bir deyişle reel milli gelirden bir önceki yıla oranla gerçekleşen artış hızıdır.

Tablo 27: Bölgelerin Büyüme Hızları (1987 Fiyatlarıyla %)

Bölgeler	1983-1997 Dönemi	2000 Yılı
Marmara	5.2	8.1
Ege	5.0	8.7
Akdeniz	5.4	3.8
İç Anadolu	4.9	9.6
Karadeniz	3.3	4.8
Doğu Anadolu	2.5	4.3
Güneydoğu Anadolu	7.2	5.5

Kaynak: <http://www.die.gov.tr> (18.17.2003)

Tablo 27’de 1983-1997 dönemi ile 2000 yılında bölgelerin ortalama büyüme hızları yer almaktadır. Bu dönemde Türkiye GSYİH’sı 1987 yılı sabit fiyatlarıyla, yıllık ortalama büyüme hızı %4.9 olmuştur. Türkiye ortalamasının üzerinde büyüme gösteren bölgelerimiz Güneydoğu Anadolu, Marmara, Akdeniz ve Ege bölgeleridir. Karadeniz ve Doğu Anadolu bölgeleri Türkiye ortalamasının altında kalmışlardır. İç Anadolu Bölgesinin büyüme hızı ise %4.9 olup Türkiye ortalamasına eşittir. Bölgeler itibariyle ekonomik büyümesi en yüksek olan bölge Güneydoğu Anadolu bölgesidir. Bu bölgeye yapılan yatırımların ve mali desteklerin sonuçları alınmaya başlanmıştır. 2000 yılı büyüme ortalaması ise %6.4’tür. 2000 yılına göre İç Anadolu, Ege, Marmara bölgeleri Türkiye ortalamasının üzerinde büyüme göstermişlerdir. Diğer bölgeler ortalamanın altında kalmışlardır.

- **Nüfus:** Bir ülkede yaşayan toplam insan sayısıdır. Toplam nüfus, ülkede bulunan tüm yurttaşlar ile yabancı uyrukluları kapsamaktadır.
- **Nüfus Artış Hızı:** Yıllar itibariyle nüfus oranında görülen artıştır.

Tablo 28: Bölgeler İtibariyle Yıl Ortalaması Nüfus Tahminleri*

Bölgeler	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000
Akdeniz	7.026.489	7.158.421	7.336.703	7.515.780	7.695.767	7.875.119	8.054.057	8.233.841	8.414.201	8.594.991	8.774.881
Doğu Anadolu	5.346.208	5.366.009	5.382.798	5.395.821	5.405.194	5.409.886	5.410.144	5.406.882	5.399.955	5.389.314	5.374.189
Ege	7.594.977	7.717.529	7.880.654	8.043.552	8.206.351	8.367.419	8.527.016	8.686.490	8.845.566	9.004.101	9.160.718
G.Doğu Anadolu	5.159.464	5.279.885	5.445.525	5.613.026	5.782.464	5.952.662	6.123.760	6.296.696	6.471.253	6.647.307	6.823.811
İç Anadolu	9.913.306	10.013.129	10.137.345	10.258.001	10.375.288	10.487.183	10.594.083	10.697.716	10.797.768	10.894.096	10.985.086
Karadeniz	8.136.984	8.147.029	8.142.947	8.132.043	8.114.501	8.088.787	8.055.297	8.015.412	7.968.927	7.915.780	7.854.861
Marmara	13.295.607	13.622.998	14.075.026	14.532.776	14.996.435	15.462.944	15.932.645	16.407.964	16.888.330	17.373.410	17.860.454
Türkiye	56.473.035	57.305.000	58.401.000	59.491.000	60.576.000	61.644.000	62.697.000	63.745.000	64.786.000	65.819.000	66.834.000

Not: Nüfus tahminleri, net yenileme hızının 2005 yılında 1 olacağı ve uluslararası net göçe nüfus artışı olacağı alternatifine göre hesaplanmıştır.

*1 Temmuz Tarihindeki Nüfustur. Diğer bir deyişle yıl ortası nüfustur.

Kaynak: <http://www.die.gov.tr> (18.07.2003)

Tablo 28’de bölgeler itibariyle nüfus oranları yer almaktadır. 1990-2000 yılları arasında yedi coğrafi bölgenin nüfuslarında artış olmuştur.

Tablo 29: Bölgelere Göre Şehir ve Köy Nüfusu ve Yıllık Nüfus Artış Hızı

Bölgeler	1990 Genel Nüfus Sayımı Kesin Sonuçları (1)			2000 Genel Nüfus Sayımı Kesin Sonuçları			Yıllık Nüfus Artış Hızı ‰		
	Toplam	Şehir	Köy	Toplam	Şehir	Köy	Toplam	Şehir	Köy
Toplam	56.473.035	33.656.275	22.816.760	67.844.903	44.109.336	23.735.567	18.34	27.04	3.95
Marmara	13.295.878	10.350.307	2.945.571	17.351.417	13.739.470	3.611.947	26.61	28.32	20.39
Ege	7.594.977	4.344.471	3.250.506	8.953.375	5.517.724	3.435.651	16.45	23.90	5.54
Akdeniz	7.026.489	4.051.596	2.974.893	8.723.839	5.239.500	3.484.339	21.63	25.70	15.80
İç Anadolu	9.913.306	6.412.910	3.500.396	11.625.109	8.046.723	3.578.386	15.92	22.69	2.20
Karadeniz	8.136.713	3.337.392	4.799.321	8.439.355	4.143.669	4.295.686	3.65	21.63	-11.0
Doğu Anadolu	5.348.512	2.285.798	3.062.714	6.147.603	3.267.692	2.879.911	13.92	35.73	-6.15
Güneydoğu Anadolu	5.157.160	2.873.801	2.283.359	6.604.205	4.154.558	2.449.647	24.73	36.85	7.03
(1) 1990 genel nüfus sayımının kesin sonuçları, 2000 genel nüfus sayımı günündeki idari bölünüşe göre yeniden düzenlenmiştir.									

Kaynak: <http://www.die.gov.tr/konular/nufussayimi.htm> (30.06.2003)

Tablo 29’da Bölgelere göre şehir ve köy nüfusu ile nüfus artış hızları yer almaktadır. Türkiye Cumhuriyeti kurulduğu zaman nüfusun ortalama dörtte üçü köylerde yaşarken, 1997 yılında bu oran %35’e kadar düşmüştür. 1950’lerden sonra şehir nüfusu hızla artmasına, ekonomik kalkınmaya paralel olarak eğitim ve istihdam olanaklarının şehirlerde toplanması, altyapı gelişmelerinin şehirlerde olması, ulaşım ve haberleşme araçlarındaki gelişmeler neden olmuştur. Nüfusun bölgelere göre dağılımında son 15 yılda Marmara ve Güneydoğu bölgelerinin toplam nüfus içerisindeki paylarının arttığı, Ege Akdeniz bölgelerinde önemli bir değişme olmadığı, İç Anadolu, Karadeniz, ve Doğu Anadolu bölgelerinde ise toplam nüfus içerisindeki paylarının azaldığı görülmektedir.

1990-2000 döneminde Bölgeler arasında en yüksek nüfus artış hızı Marmara bölgesinde, en düşük artış hızı ise Karadeniz bölgesinde gerçekleşmiştir Marmara bölgesinin yıllık nüfus artış hızı %026.61, Karadeniz bölgesinin yıllık nüfus artış hızı %03.65’dir. Ülke genelindeki nüfusun %26’sının bulunduğu Marmara bölgesi en fazla nüfusa sahip iken, nüfusun %9’unun bulunduğu Doğu Anadolu bölgesi en az nüfusa sahiptir. Bölgeler arasında şehir nüfus oranı en fazla olan bölge Marmara bölgesi iken en az olan bölge Karadeniz bölgesidir. Marmara bölgesindeki nüfusun %79’u, Karadeniz bölgesindeki nüfusun ise %49’u şehirlerde bulunmaktadır.

- ***İstihdam***: Bir ülkede çalışmak istek ve yeteneğinde bulunan kişilerin mal ve hizmet üretiminde kullanılması olarak tanımlanmaktadır. İstihdam oranı; istihdamın kurumsal olmayan çalışma çağındaki nüfus içindeki oranıdır.

- İşsiz: Çalışma istek ve yeteneğine sahip olduğu halde cari ücret ve çalışma saatlerinde iş bulamayan kişilere denilmektedir. İşgücü ise istihdam edilenler ile işsizlerin toplamıdır. İşsizlik Oranı, işsizlerin işgücü içerisindeki yüzde oranıdır.
- İşgücüne Katılma Oranı(İKO): Bir ülkedeki nüfusun üretici durumda bulunan kısmına, ekonomik açıdan aktif nüfus denir ve ülkenin işgücünü oluşturur. İKO'da nüfusun işgücü olan bölümünün toplam nüfus içindeki payıdır.¹⁸¹

Tablo 30: Coğrafi Bölgelere Göre Kurumsal Olmayan Sivil Nüfusun * İşgücü Durumu

Bölgeler	İşgücüne Katılma Oranı(%)		İşsizlik Oranı (%)		İstihdam Oranı (%)	
	2001	2002	2001	2002	2000	2002
Marmara	47.7	48.7	10.4	13.4	43.6	43.1
Ege	51.3	48.5	8.8	10.6	46.4	43.4
Akdeniz	44.5	47.8	11.1	12.2	41.3	41.2
İç Anadolu	43.7	42.1	8.4	10.0	41.0	37.9
Karadeniz	60.7	61.0	3.4	4.9	62.0	58.0
Doğu Anadolu	47.8	46.8	7.7	6.9	47.5	43.4
Güneydoğu Anadolu	47.8	45.6	9.0	13.0	46.1	39.7

* Okul, yurt, otel, çocuk yuvası, huzurevi, özel nitelikteki hastane, hapishane, kışla yada ordu evinde ikamet edenler ile yabancı uyruklular dışında kalan nüfustur.

Kaynak: <http://www.die.gov.tr/TURKISH/SONIST/ISGUCU/070303iehtm> (30.06.2003)

Tablo 30'da bölgelerin işgücü durumu yer almaktadır. Türkiye'de 2002 yılında, Türkiye genelinde kurumsal olmayan çalışma çağındaki (15 ve daha yukarı yaştaki) nüfus 46 milyon 650 bin olarak tahmin edilmiştir. Türkiye'de işgücüne katılma oranı en yüksek olan Karadeniz, en düşük olan bölgede İç Anadolu bölgesidir. Türkiye'de 2001 sonuçlarına göre, Türkiye genelinde toplam istihdam 20 milyon 287 bin kişi olarak tahmin edilmiştir. Bölgeler itibarıyla istihdam oranına bakıldığında en yüksek olan bölgenin Karadeniz, en düşük olan bölgenin de İç Anadolu bölgesi olduğu görülmektedir. Türkiye'de 2002 yılı genelinde toplam işsiz sayısı 2 milyon 412 kişi ve işsizlik oranı %10.6 olarak belirlenmiştir. Bölgelere göre işsizlik oranına bakıldığında en yüksek işsizlik oranının Marmara (13.4), Güneydoğu Anadolu (13.0) ve Akdeniz (12.2) bölgelerinde olduğu görülmektedir. Ege bölgesinin işsizlik oranı Türkiye ortalamasına eşittir. Karadeniz, Doğu Anadolu ve İç Anadolu bölgeleri Türkiye ortalamasının altında yer almaktadırlar. 2001 2002 yılına göre tüm bölgelerin işsizlik oranlarında artış olurken, Doğu Anadolu bölgesinde azalma %7.7 oranından, %6.9 oranına bir azalma olmuştur.

¹⁸¹KARLUK, Türkiye Ekonomisi, a.g.e., s.11-24.

Ekonomik ve demografik göstergelere göre bölgeler değerlendirildiğinde gelişmişlik seviyesi en yüksek olan bölgemiz Marmara bölgesidir. Bu bölgede nüfus, nüfus artış hızı ve işsizlik oranı çok yüksektir. Ayrıca bölgede tarım sektörü geri planda kalmıştır. Bölgenin önde gelen sektörleri , sanayi, inşaat ve ticaret sektörleridir. GSYİH içerisindeki tarım sektörü payının en yüksek olduğu bölgemiz Ege bölgesidir. Bölgede sanayi sektörü ikinci planda kalmıştır. Bölgenin GSYİH, kişi başına GYİH ve istihdam oranı yüksektir.

Ülkemizde büyüme hızı en yüksek olan bölge Güneydoğu Anadolu bölgesidir. Son yıllarda gelişme göstermiştir. Bunun nedeni bölgede 1989 yılında başlatılan GAP projesinin olumlu sonuçlarının alınmaya başlanmasıdır. GAP Master Planına göre Güneydoğu Anadolu bölgesinin 2005'e kadar %6.5 oranında büyümesi hedeflenmiştir. 1987-1998 döneminde GAP bölgesi ortalama büyüme oranı %4.4 olarak gerçekleşmiştir. Ayrıca 1987-2005 döneminde kişi başına GSYİH'nın %3.7 oranında büyümesi hedeflenmiş, ancak bu oran 1987-1998 arasında ortalama %1.4 seviyesinde kalmıştır.¹⁸²

Marmara bölgesinden sonra GSYİH'ya en fazla katkı sağlayan bölge İç Anadolu bölgesidir. Bu bölgede tarım, ticaret ve inşaat sektörleri gelişme gösterirken, sanayi sektörü ikinci sıra kalmıştır. İşgücüne katılma oranı en az olan bölgedir. Ayrıca büyüme oranı da çok yavaştır. İstihdam ve işgücüne katılma oranı en yüksek olan bölgemiz ise Karadeniz bölgesidir. Ülkemizde nüfus artış hızı ve işsizlik oranı en az bölgede Karadeniz bölgesidir. Akdeniz bölgesinde ise tarım gelişmiş diğer sektörler geri planda kalmıştır. Büyüme hızı yüksek olan bölgelerdendir. Bu bölgenin ekonomik ve demografik göstergeleri ile Ege bölgesinin göstergeleri birbirlerine çok yakındır. Gelişme seviyesi en düşük olan bölge Doğu Anadolu bölgesidir. Bu bölge sadece istihdam oranı hariç diğer tüm ekonomik ve demografik göstergelerde diğer bölgelerin gerisinde kalmıştır.

1.3 Bölgelerarası Gelişmişlik Farklarının Gelişimi ve Bu Farkları Azaltmaya Yönelik Politikalar

Türkiye'de bölgelerarası gelişmişlik farklılıklarının azaltılmasına yönelik çalışmalar Cumhuriyet'in ilan edildiği yıllarda başlamış olup günümüzde de devam etmektedir. Hazırlanan tüm kalkınma planlarında bölgeler arasındaki gelişmişlik farklılıklarının azaltılmasına yönelik maddelere de yer verilmiştir.

¹⁸² ELMAS, a.g.e., s.118.

1.3.1. 1923-1950 Yılları Arasındaki Dönem (Devletçilik Dönemi)

1923-1929 dönemi, Anadolu'da yeni bir devletin kurulması ve Osmanlı İmparatorluğu'nun tarihe karışmasını simgelemektedir. Siyasi açıdan devrim sayılacak değişimlerin, iktisadi açıdan geçmiş dönemlerden çok da farklı olmadığı görülmektedir.¹⁸³

Bu dönemde ulusal ekonomiyi geliştirme yönünde atılan ilk adım 17 Şubat 1923'te toplanan İzmir İktisat Kongresi'dir. Kongre'nin toplanış amaçlarından ilki tüccar, çiftçi, sanayici ve işçi kesimine yönelik sorunların belirlenerek, bu kesimlerin tek bir siyasi yönetimde bütünleşmesini sağlamaktır. İkincisi de yabancı sermaye çevrelerine, gelecekteki ekonomi şeklinin ne olacağının açıklanmasıdır.

İktisat Kongresi'nde ulusal bütünleşme anlayışı hakim olmuştur. Kongre'de benimsenen ilkeler şunlardır:

- Türk ulusunun bağımsızlığı, egemenliği, meclise ve hükümete olan bağımlılığı vurgulanmıştır.
- Türklerin çok çalıştığı, kendi ürettiğini kullandığı, teknik gelişmeleri yakından izlediği, çalışkan ve üretken nüfus artışından yana olduğu, doğal kaynaklarını kendi amaçları doğrultusunda kullanmak istediği, yabancı sermayeye yasalara uygun olması koşuluyla karşı olmadığı, aracı ve tekellere karşı olduğu, farklı sınıflar arasında uyumsuzluğun olmayacağı vurgulanmıştır. Kongre'ye tüccar, çiftçi, sanayici ve işçi kesiminin temsilcileri katılmıştır.¹⁸⁴

Cumhuriyet'in kuruluş yıllarında Batı ve Doğu Anadolu arasında farklılıklar belirmeye başlamıştır. 1923 yıllarında İstanbul, İzmir ülkenin en kalabalık şehirleriydiler. 13 Ekim 1923 tarihinde Ankara'nın başkent olması ile nüfus bu kente yönelmiştir. Bu karar ülkedeki bölgelerarası gelişmişlik farkını azaltıcı bir rol oynamıştır.¹⁸⁵

Bu dönemde sanayileşmeyi hızlandırıcı bir uygulama da 28 Mart 1927 tarihinde Teşvik-i Sanayi Kanunu'nun çıkarılmasıdır. Bu Kanun'un girişimcilere sağladığı avantajlar üç grupta toplanmıştır. Birinci grup yatırımın ve üretimin maliyetinin

¹⁸³Korkut BORATAV, *Türkiye İktisat Tarihi 1908-1985*, (İstanbul: Gerçek Yayınevi, Yeni Dizi: 1, 3. Baskı, 1990), s.28.

¹⁸⁴Y.KEPENEK, N.YENTÜRK, *Türkiye Ekonomisi*, (İstanbul: Remzi Kitabevi, 6. Basım, 1994), s.32-33.

¹⁸⁵DİNLER (1998), a.g.e., s.184.

düşürülmesi ayrıcalığıdır. Parasız arazi temini, hammadde ve teçhizatın sağlanmasında gümrük muafiyeti, belediye harç ve resimlerine getirilen muafiyetler bu avantajlardandır. İkinci grupta girişimcinin gelirini arttırmaya yönelik ayrıcalıklar yer almaktadır. Bu ayrıcalıklar arasında gelir vergisinden muafiyet, yıllık üretim değerinin % 10'u oranında primler, işletmeleri yurt içindeki hammaddeyi kullanmaya yönelik teşvikler yer alır. Üçüncü grupta ise özel kesime, bölgesel tekel hakları verilerek sanayiye dönmelerini özendirme çalışmaları yer almaktadır.¹⁸⁶

Teşvik-i Sanayi Kanunu onbeş sene uygulamada kaldıktan sonra 1947 yılında yürürlükten kaldırılmıştır.

1923-1931 yılları arasında işletme sayısı çok azdı ve İstanbul gibi batı merkezleri tercih ediliyordu. Bu dönemde hükümet programlarında Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinin sorunlarına yer verilmemiştir. Bunun bir nedeni olarak da demir yollarının doğu illerine henüz ulaşmamış olmasıdır. 1929 yılında başlayan ekonomik kriz, Türkiye'yi de etkilemiştir. Ekonomik buhran ile Dünya'daki tüm ülkelerde hükümetler, ekonomi politikasını düzenlemek için müdahalede bulunmak zorunda kalmışlardır. Türkiye'de devletin ekonomiye müdahale etmesi, devletçilik ilkesi olarak adlandırılmıştır. Devletçilik ilkesi ile devlet, özellikle sanayileşmeye öncülük etmiştir.

Dünya ekonomik buhranı içinde alınan ekonomik tedbirlerin Türkiye ekonomisi üzerindeki etkileri şu şekilde özetlenebilir:

- Türk parasının değeri dış pazara göre sabit tutulmuştur.
- Dış ödemeler dengesi sağlanmıştır.
- Dış ödemeler dengesinin sağlanması için alınan önlemler ithalatı azalmıştır.
- İhracatta artış olmuş fakat fiyatlarda düşmeler devam etmiştir.
- Tarım ürünlerinin fiyatları ülke içi ve dışında düşmüştür.
- Ülke dışında sanayi ürün fiyatları düşerken, ülke içinde sabit kalmıştır.
- Devlet bütçesinde ve harcamalarında, dengeyi sağlayıcı yönde kısıtlamalar yapmıştır.¹⁸⁷

¹⁸⁶İ. TEKELİ, S. İLKİN, 1929 Dünya Buhranında Türkiye'nin İktisadi Politika Arayışları, Türkiye Belgesel İktisat Tarihi Serisi, No: 12, (Ankara: ODTÜ İdari Bilimler Fakültesi Yayın No: 30, 2. Baskı, 1983), s.66.

¹⁸⁷TEKELİ ve İLKİN, a.g.e., s.216-217.

1933-1939 yılları arasında iki tane sanayi planı hazırlanmıştır. 1. Beş Yıllık Sanayi Planı 1934 yılında uygulanmış fakat 2. Dünya Savaşı'nın çıkması ile 2. Beş Yıllık Sanayi Planı uygulanamamıştır. Bu planlarda sadece devlet tarafından kurulması amaçlanan sanayi işletmeleri ile ilgili yatırım projeleri yer alırken, bölgesel kalkınmaya yönelik ilkelere yer verilmemiştir. Ancak yatırımların yurt geneline yayılması planlanmıştır. Buna da Yayılma Politikası adı verilmiştir.¹⁸⁸

1.3.2. 1950-1960 Yılları Arasındaki Dönem (Liberal Dönem)

1950 yıllarında özel sektöre ağırlık veren bir ekonomi politikası uygulanmıştır. Özel sektörün yatırım yapması için uygun ortam yaratılmaya çalışılmıştır. Kredi olanaklarının artırılması, dış yardımların hazine aracılığıyla ekonomiye aktarılması, girişimciyi dış ticaret yapmaya teşvik eden politikaların izlenmesi, altyapı yatırımlarının hızlandırılması, tarım üretimi için özendirici destekleme fiyat politikasının uygulanması, özel sektörü yatırım yapmaya teşvik etmiştir.¹⁸⁹

Bu dönemde yapılan yasal bir düzenleme de 1951 yılında yürürlüğe giren Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu'dur Bu kanun, 1954 yılında değiştirilerek, Petrol Kanunu ile beraber tekrar yürürlüğe girmiştir.¹⁹⁰

Demokrat Parti'nin iktidarda olduğu bu dönemde liberal bir politika izleyen hükümet, Doğu Anadolu'ya eğitim alanında yatırım yapacağını açıklamıştır. 1958 yılında kurulan İmar ve İskan Bakanlığı'na, bölge imar planları hazırlamak ve hazırlanan planların yapımı görevleri verilmiştir. Bu görevin yerine getirilmesi içinde Planlama ve İmar Genel Müdürlüğü kurulması kararlaştırılmıştır. Bölgesel sorunların çözümü için bölgesel planlar hazırlanmaya başlanmıştır.¹⁹¹

1.3.3. 1960'dan Günümüze Kadar Uzanan Planlı Dönemde Bölgelerarası Gelişmişlik Farklarını Azaltmaya Yönelik Politikalar

Türkiye 1960'dan sonra demokratik düzen içerisinde ekonomik gelişmeye yön vermek amacıyla planlı kalkınma dönemine girmiştir. 1961 Anayasası devletin,

¹⁸⁸DİNLER (1998), a.g.e., s.185.

¹⁸⁹S.Mustafa DURAN, Türkiye'de Uygulanan Yatırım Teşvik Politikaları (1968-1998), (Ankara: T.C.Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı Araştırma ve İnceleme Dizini: 19, 1998), s.64.

¹⁹⁰BORATAV, a.g.e., s.79.

¹⁹¹DİNLER (1998), a.g.e., s.188.

ekonomik, sosyal ve kültürel kalkınmayı, hazırlanacak olan kalkınma planlarına göre gerçekleştirilmesini öngörmektedir (Mad.129).¹⁹²

Hükümetler ekonomik gelişmeye Beş Yıllık Kalkınma Planlarıyla yön vermeyi hedeflemişlerdir. Bu amaçla 30 Eylül 1960 tarihinde Devlet Planlama Teşkilatı kurulmuştur. Kalkınma Planı'nın hazırlanmasında Türk toplumunun 15 yıl içerisinde ulaşılması istenen iktisadi ve sosyal amaçları, bunları gerçekleştirmek için başvurulacak araçları ve bu araçların kullanılmasında uyulacak temel ilkeleri gösteren "Plan Hedefleri ve Stratejisi" esas tutulmuştur. Kalkınma Planları, kamu kesimi için emredici, özel kesim için yol gösterici niteliktedir. Bu nitelikten dolayı özel sektörün planlara göre yatırım yapmasını sağlamak için özendirme önlemleri, destekleme fiyat uygulaması, seçmeli kredi sağlanması gibi yollarla yönlendirilmeleri gerekmektedir. Dolayısıyla bu tür planların başarılı olabilmesi için teşvik tedbirlerinin uygulanması zorunlu hale gelmektedir.

Planlı dönemde kalkınma planlarının ortak özellikleri şunlardır:

- Planlar ekonomik ve toplumsal yapıyı veri olarak almalıdır,
- Ekonominin her yıl belirli bir hızla büyümesi hedeflenmelidir,
- Sanayi kesimine öncelik verilmelidir,
- Uzun dönemli planlama gereksinimini karşılamak için uzun süreli gelişme stratejileri hazırlanmalıdır.¹⁹³

1.3.3.1. Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1963-1967)

Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda (1. BYKP) iktisadi ve sosyal yönden yüksek bir hayat seviyesine ulaşılması amaçlanmıştır. Plan, milli tasarrufu arttırmak, yatırımları toplum yararına gereken öncelik verilerek yönetmek ve iktisadi, sosyal, kültürel kalkınmayı demokratik yollarla sağlamak için hazırlanmıştır. 1. BYKP, TBMM Plan Karma Komisyonu tarafından 21 Kasım 1962 tarihinde onaylanarak kabul edilmiş ve Resmi Gazete'de yayımlanarak 1 Ocak 1963 tarihinde yürürlüğe girmiştir.¹⁹⁴

¹⁹²İlhan ERONAT, *Planlı Dönemde Türk Sanayii (Teşvik, Gelişmeler ve Temel Sorunlar)*, (Ankara: Ankara İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Yayınları: 62, Cumhuriyetin 50. Yılı Yayınları Sayı: 3, 1973), s.20.

¹⁹³KEPENEK ve YENTÜRK, a.g.e., s.131-132.

¹⁹⁴T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, *Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1963-1967)*, (Ankara: Başbakanlık Devlet Matbaası, 1963), s.471.

Planın hazırlanmasının ana hatları şöyledir: önce ulaşılması istenen kalkınma hızı tespit edilmiştir. Önceden tespit edilen Sermaye Hasıla Katsayısı ile tespit edilen kalkınma hızına ulaşmak için gerekli yatırım miktarı bulunmuştur. Global olarak bulunan yatırım miktarının sektörlere dağılımı ise; bir kaynağa göre yani gelir artışının sebep olacağı talep artışına ve yatırımların sektörlerdeki marjinal produktivitelere göre yapılacaktır.¹⁹⁵

İlk plan çalışmasının 8. bölümünde "Bölge Planlaması ve Kalkınması" konusu yer almaktadır. Bu plan kalkınmanın, bölgelerarası dengesizlikleri önleyici bir yönde olmasını, aşırı şehirleşme ve nüfus problemlerinin çözülmesini, kamu hizmetlerinin gelir dağılımını düzeltici bir şekilde dağıtılmasını, potansiyel kaynakları olan bölgelerin düzenli bir şekilde gelişmesini sağlayacaktır.

1. BYKP'na göre bölge politikasının hedefleri şunlardır:

- Ülkede nüfusun, kaynakların ve gelir dağılımının dengeli bir şekilde dağıtılması için yatırımların yapılması ve coğrafi dağılımı sırasında bölgelerarası dengeli kalkınma konusunun esas alınması;
- Büyüme kutupları oluşturularak, verimlilik derecesinin yükseltilmesi;
- Bölgelerarası dengesizlikleri gidermek ve geri kalmış bölgelerin daha hızlı kalkınmanın sağlaması.

Planda bölgeler; potansiyel gelişme bölgeleri, geri kalmış bölgeler ve büyük şehir bölgeleri (metropolitan bölge) olarak üç gruba ayrılmıştır. Potansiyel gelişme bölgeleri, çeşitli bölgelerin karşılaştırılmaları sonucu üstünlük gösterenler arasından belirlenmektedir. Plan gereğince geliştirilmesi gereken ve belirli bir üstünlüğe sahip olan bölgelerin kalkınma hareket noktaları olacak ve yapılacak bölgesel planlar bu kesime yönelik olarak hazırlanacaktır. Geri kalmış bölgeler, potansiyel bölgelere uygulanacak esaslar ile belirlenecektir. Kamu hizmetlerinin dağılımında geri kalmış bölgelere öncelik verilecektir. Metropolitan bölgeler ise nüfusun ve ekonomik faaliyetlerin aşırı derecede toplandığı yerlerdir. Nüfusun bu yerlere yönelmesi sonucunda, sosyal ve ekonomik sorunların ortaya çıktığı görülmektedir.

¹⁹⁵F.Vural SAVAS, **Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı**, (İstanbul: İktisadi Araştırmalar Tesisi: 4, 1966), s.7.

Bölge ayırımından sonra Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde çalışmalar başlamıştır. Ayrıca Doğu Anadolu bölgesi Elazığ ilinde başlatılmış olan Keban Barajı Projesine hız verilecektir. Geri kalmış bölgelerdeki programların uygulanmalarını takip etmek için Bakanlıklar arası bir kurul oluşturulacaktır.

Antalya bölgesi, potansiyel gelişme bölgesi olarak belirlenmiştir. Bu bölge Türk hükümeti ile Birleşmiş Milletler Özel Fonu arasında yapılan anlaşmaya göre Akdeniz bölgelerinden biri olarak seçilmiştir. Doğu Marmara bölgesindeki çalışmalar, metropoliten bölge kapsamında yürütülmekte olup, İstanbul şehrinin iktisadi ve sosyal problemlerine çözüm bulmaya yöneliktir. Zonguldak şehri ise büyük bir sanayi planının gerçekleştirildiği bölge olması dolayısıyla ele alınmaktadır. Ereğli'de kurulacak ikinci demir ve çelik sanayinin yaratacağı sorunlar da incelenecektir.¹⁹⁶

1.BYKP'nında bölgeler arasındaki dengeli gelişmeyi sağlayacak çalışmalar üzerinde durulmuştur. Bu plan döneminde özel sektörün, geri kalmış yörelere yatırım yapması için yatırım indirimi uygulamasına başlanmıştır. Ayrıca ulusal kalkınma planı yanında, bölgesel çalışma planları da sürdürülmüştür. Doğu Marmara ve Zonguldak bölgelerinde sanayinin, Antalya bölgesinde tarım ve turizmin, Çukurova bölgesinde tarım ve sanayinin gelişmesine yönelik çalışmalar yapılmıştır.¹⁹⁷

1.3.3.2. İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1968-1972)

İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda (2. BYKP) bölgesel gelişme, şehirleşme ve yerleşme adı altında yer alan dengeli bir bölgelerarası gelişme için belirlenmiş temel ilkeler şunlardır:

- İktisadi faaliyetleri az gelişmiş bölgelere yönlendirmek için gelişme merkezleri oluşturulacak ve bölgeye ait kaynakların geliştirilmesi için özel sektörü bu bölgelere çekecek politikalar izlenecektir.
- Şehirleşme desteklenecektir.
- Sanayileşme ve tarımda modernleşme, şehirleşme konularına yönelik politikalar birlikte ele alınacak, kaynak israfı engellenmeye çalışılacaktır.

¹⁹⁶DPT., 1.BYKP, s.472-476.

¹⁹⁷ DİNLER,(1998) a.g.e., s.191.

- Şehirleşme hareketinin yarattığı müesseseler, şehir çevre ve bölge ilişkileri içinde düşünülecek, şehir sorunlarının çözümünde tek başlarına ele alınmayacaklardır.
- Geleceğe ait sanayi gelişmeleri gözönüne alınarak altyapı projeleri uygulamaya koyulacaktır.
- Göçü önleyici, genel yerleşme politikaları uygulanacaktır.
- Bu dönemde alınacak iktisadi ve sosyal kararlar dengeli gelişme ve şehirleşmeyi gerçekleştirci yönde olacaktır.¹⁹⁸

2. BYKP döneminde bölgelerarası dengeli kalkınmanın gerçekleşmesi için bölge planları bir araç olarak kullanılacaktır. DPT tarafından Antalya ve Çukurova'da, İmar ve İskan Bakanlığı tarafından da Marmara, Zonguldak ve Keban'da bölge planlaması denemelerinin yapılacağından söz edilmektedir.

1.BYKP dönemindeki yatırım indirimi uygulaması, bu plan döneminde de sürdürülmüştür. Yatırım indirimlerinden yararlanan il sayısı 1968 yılında 22 iken 1969-1971 yıllarında 23'e ve 1972 yılında 33'e çıkmıştır. 1972 yılına ait planda, "Bölgesel Gelişme" bölümünün yerine Yurt Düzeyinde Dengeli Gelişme, Bölge Planlaması yerine de Kalkınma da Öncelikli Yöre (KÖY) başlıklı konular yer almıştır. Bu dönemde Kalkınmada Öncelikli Yörelere Dairesi'nin kurulmasıyla teşvik tedbirlerinden yararlanacak olan illerin KÖY kapsamına alınmasıyla uygulamaya geçilmiştir.¹⁹⁹

1.3.3.3. Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1973-1977)

Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (3. BYKP) 1. ve 2. BYKP'na göre daha değişik bakış açısı içerisinde hazırlanmıştır. Özellikle Ankara Antlaşması çerçevesinde AET ile oluşturulacak Gümrük Birliği geçiş dönemini düzenleyen Katma Protokol, kalkınma politikasının yeniden düzenlenmesini zorunlu kılmıştır. "Uzun dönemli kalkınmanın ve 3. BYKP'nın Temel Hedefleri ve Stratejileri", kalkınmanın ve kalkınma planlamasının anayasal temelleri ile ülkenin temel sorunları ve kalkınma potansiyeli gözönünde tutularak hazırlanmıştır.²⁰⁰

¹⁹⁸Kalkınma Planı Yasa Tasarısı, İkinci Beş Yıl (1968-1972), (Ankara: Cumhuriyet Senatosu 5. Sayısı: 949, TBMM. Basımevi, 1967), s.9.

¹⁹⁹DİNLER (1998), a.g.e., s.192-193.

²⁰⁰T.C.Başbakanlık DPT., Yeni Strateji 1973-1995 Uzun Dönemli Kalkınmanın ve 3. BYKP'nın Temel Hedefleri ve Stratejisi, (Ankara: 1972), s.1.

Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planında bölgesel kalkınma ve planlama konularına yüzeysel olarak yer verilmiştir. Bunun nedeni de bölgeler arasındaki gelişmişlik farkını kısa sürede ortadan kaldırmaya çalışmak ve ekonomik yönden etkin olmayan kaynak dağılımıdır. Bu durum kalkınmanın hızını olumsuz yönde etkileyecektir. Planda, ulusal çaptaki yatırımlara ekonomik açıdan incelendikten sonra yer verilmesi işlenmiş ve bölgesel dengesizliğin ancak uzun dönemde ortadan kalkacağı varsayılmıştır. Bu görüş çerçevesinde Planda "Kalkınmada Öncelikli Yörelere" (KÖY) hakkında açıklamalara yer verilmiştir.²⁰¹

3. BYKP'da KÖY'e ilişkin ilkeler ve önlemler şu şekilde belirtilmiştir:

- KÖY'lerin hangi konularda gelişme potansiyeli varsa bu yörelerin ulusal bütünlük anlayışı içerisinde ekonomik ve sosyal yönden gelişimi sağlanacaktır. Bunun için tüm iller gelişmişlik düzeylerine göre sıralandırılacaktır.
- KÖY aşamalı olarak kalkındırılması için programlar hazırlanacaktır ve programa göre sanayileşme bu yörelere çekilecektir.
- Belirli yöreler için özel kalkınma planları hazırlama uygulamasına son verilecektir.
- KÖY'lerin kalkınma çalışmaları için özel ve kamu teşebbüslerinin birlikte hareket etmeleri gerekmektedir. Bunu da DPT sağlayacaktır.

1972 yılında DPT bünyesinde Kalkınmada Öncelikli Yörelere Dairesi'nin (KÖYD) kurulmasıyla bölgesel çalışmalar yerine yöresel çalışmalar yapılmaya başlanmıştır.²⁰²

Bu plan döneminde KÖY'lerin sayısı arttırılmıştır, bölgesel gelişme ile ilgili daha etkin çalışmalar yapılmıştır. 1978 yılında Geri Kalmış Bölgelerin geliştirilmesi için yatırımlar, mahalli yatırımlar şekline dönüştürülmüştür. DPT bütçesinden "Kalkınmada Öncelikli Yörelere İlişkin Dengeleme Transferleri" adı ile KÖY'lere kaynak ayrılmış ve ayrılan kaynağın önemli bir kısmı bu plan dönemi içerisinde kullanılmıştır.²⁰³

²⁰¹DPT. (2000), a.g.e., s.28.

²⁰²DİNLER (1998), a.g.e., s.194.

²⁰³ TC Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, 1978 Yılı İcra Planı Uygulama Raporu (Ankara: Yayın No:DPT:1675, 1979) s.14.

1.3.3.4. Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1979-1983)

Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı'nın (4. BYKP) bir önceki plandan çok farkı yoktur. Bu plan ülkedeki ekonomik ve siyasal bunalım dönemine rastladığından bir yıl gecikmeli olarak uygulamaya konulmuştur.

4.BYKP'nın dördüncü bölümünde "Bölgesel Gelişim ve Yerleşme" konusu yer almaktadır. İçinde bulunulan ekonomik gelişme aşamalarına göre bölgelerin sorunları farklılık göstermektedir. Planda, diğer bölgelere oranla gelişmiş ve gelişmekte olan bölgelerin gelişimlerinin sürekliliğini sağlamak, düzensiz kentleşmeyi ve arazi kullanımını denetim altına almak ve altyapı konusunda yeni düzenlemeler getirilmesi konuları yer almaktadır. Ancak bu dönemde deneme niteliğindeki bir kaç örnek dışında bölgesel gelişme planları hazırlanamamıştır. Bunun sonucu olarak da bölgelerarası dengesizlik artmıştır. İmalat sanayi işyerlerinin bölgesel dağılımı değişmiştir. 1968 yılında imalat sanayinin katma değerinin % 57.9'unu yaratan Ege ve Marmara Bölgesi bu oranı 1974 yılında % 66.5'e yükseltirken, Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesinin toplam payı içerisindeki % 5,5 oran, % 3,5'e gerilemiştir. Yine bu dönemde hizmet yatırımları içinde en büyük payı Ege, Marmara ve İç Anadolu Bölgeleri almıştır.²⁰⁴

Planda Kalkınmada Öncelikli Yörelerle ilgili olarak bu yörelerin kalkındırılmalarına yönelik önlemler de yer almaktadır. Bunlar:

- Özellikle Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri'nin hızla gelişimlerinin sağlanması için projeler hazırlanacak ve uygulanacaktır,
- Bu yörelerde tarım potansiyelinin ve hayvancılığın geliştirilmesi için projeler hazırlanarak, bu amaç için kamu arazilerinin kullanımına ilişkin yasal düzenlemeler yapılacaktır,
- Kuzeydoğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerini birbirine bağlayacak ulaşım ağlarının kurulmasına başlanacaktır,
- Aşağı Fırat Projesi ve Güney Doğu Anadolu Bölgesi için bir gelişme projesi hazırlanacaktır,

²⁰⁴T.C.Başbakanlık DPT., Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı 1979-1983, (Ankara: Yayın No: 1664,1979), s.72.

- Sanayi kesiminin KÖY yönlendirilmesine ilişkin teşvik tedbirleri alınacaktır.²⁰⁵

24 Ocak 1980 tarihinde ekonomik istikrarın sağlanması için sanayileşmede önemli değişiklikler olmuştur. İthal ikamesine dayalı sanayileşmeye son verilerek, dışa dönük sanayileşme stratejisi benimsenmiştir.

Bu plan döneminde iki önemli siyasi iktidar değişikliği olmuştur. Birincisi 12 Eylül 1980'de yapılan askeri darbe sonucu iktidara gelmiştir. İkinci siyasi iktidar değişikliği de 1983 yılında olmuştur. Bu iktidar zamanında KÖY'lerin gelişimi için birçok alanda vergi indirimi uygulamasına gidilmiştir.

4.BYKP döneminde KÖY'lere uygulanan teşvik tedbirleri devam etmiştir. Bu amacın gerçekleştirilmesi için üç tane kanun çıkartılmıştır. 15 Ocak 1984 tarihinde çıkartılan kanun ile KÖY'lerde çalışanların ücretlerinde özel yatırım indirimi uygulanmış ve bu yörelerde yapılacak yatırımlarda vergi indirimi oranı %100'e kadar arttırılmıştır. 1 Mart 1984 tarihinde çıkartılan kanunda KÖY'lere yapılacak inşaat işlemlerinde vergi, resim ve harç muafiyeti uygulanmıştır. 17 Mart 1984 tarihinde çıkartılan yasa ile de Kamu Ortaklığı Fonu'ndaki paranın en az % 10 'unun KÖY için harcanması zorunluluğu getirilmiştir.

Ayrıca bu plan döneminde DPT bünyesinde, Güneydoğu Anadolu Projesi'nin hızlı bir şekilde yürütülmesinin sağlanması için Bakanlıklararası Güneydoğu Anadolu Entegre Gelişme Projeleri Koordinasyon Kurulu ile Bakanlıklararası Güneydoğu Anadolu Entegre Gelişme Projeleri Faaliyetlerini Yürütme Kurulu oluşturulmuştur.²⁰⁶

1.3.3.5. Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1985-1989)

Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda (5.BYKP) "Sosyal Hedef ve Politikalar"ın yer aldığı dördüncü bölümde "Bölge Planlaması" ve "Kalkınmada Öncelikli Yörelere" başlığı altında bölgesel hedef ve politikalar yer almıştır. Bu hedef ve politikalar bakıldığında 4. BYKP ile 5. BYKP arasında büyük benzerlik olduğu, 4.BYKP'da yer alan "Bölgesel Gelişme"ye ait ilkelerin 5.BYKP'da Bölge Planlaması olarak değiştiği görülmektedir. Böylelikle 3.BYKP'da yer alan bölge planlama ilkeleri tekrar bu kalkınma planında yer almıştır.

²⁰⁵DİNLER (1998), a.g.e., 196.

²⁰⁶ DPT., Koordinasyon Başkanlığı, 1983 Yılı Programı İcra Planı Uygulama Raporu , (Ankara: Yayın No:DPT 1958, 1984), s.241.

Bölge Planlamasının İlke ve Politikaları şunlardır:

- İktisadi açıdan gelişmekte olan bölgelerle ilgili olarak, gelişmenin hızlandırılması ve kaynakların daha verimli kullanımının sağlanması amacıyla bölge planları hazırlanacaktır. Hazırlanan planların uygulanması için gerekli tedbirler alınacaktır. Belirtilen bölgelerde yapılacak olan bölge planlama çalışmalarının yürütülmesi, ihtiyaç duyulacak yatırım programlaması DPT tarafından yapılacaktır.
- Bölge planlarının yapılacağı bölgelerin seçiminde, bölgenin ekonomik durumu, sektörel açıdan göstereceği performansı ve büyük ölçekli projelerin hazırlanması gibi faktörler etkili olacaktır. Plan bölge seçilirken idari sınırlara bağlı olmayan bölgeler tespit edilecektir.
- Yerleşme birimlerinin karşılık mal, hizmet ve insan akımları esas alınarak "Fonksiyonel Bölgeler" in oluşturulması öngörülmüştür.
- Fonksiyonel bölgelerde bulunan kaynakların ve bu bölgelerdeki gelişmelerin nasıl bir uyum ve denge içinde sağlanabileceği, belirli sektörler için uygun gelişme alanları, belirlenen üretimin şehir düzenini nasıl etkileyeceğini ve gelişmenin hızlandırılması için üretim sektörlerinin yapması gerekenleri belirlemek amacıyla "Bölge Gelişme Şemaları" hazırlanacaktır.
- Bölgelerin tarım potansiyellerinin artırılması için tarım altyapısının geliştirilmesi, girdi kullanımının iyileştirilmesi ve ürünlerin çeşitlendirilmesi sağlanacaktır.
- Azgelişmiş bölgelerde bulunan imalat sanayi sektörüne işletme kredisi sağlanacak, bu krediye vergi, resim, harç istisnası getirilerek ucuz maliyetli kredi imkanı verilecektir.
- Bölge merkezlerinde Sanayi ve Ticaret Bakanlığı'na bağlı olarak "Proje Ofisi" kurulacak ve bu birim yatırım konusunda girişimcilere yardımcı olacaktır.
- Organize Sanayi Bölgelerinin kurulması teşvik edilecektir.

Planda KÖY başlığı altında, başta Doğu ve Güneydoğu bölgeleri olmak üzere bu yörelerin kalkındırılması için temel ilke ve politikalar belirlenmiştir. Bu bölgelere yapılacak yatırımlar ile bu yatırımları destekleyecek altyapı yatırımları birlikte planlanmalı ve bu planların uygulanması için her yıl bütçeden yeterli ödenek ayrılmalıdır. Bölgelerde büyük ölçekli yatırımların yanısıra küçük ölçekli ve emek yoğun sanayi projelerinin

yapılması da teşvik edilecektir. Ayrıca Doğu ve Güneydoğu bölgelerinde özellikle Ortadoğu pazarına yönelik işletmelerin kurulması sağlanacaktır. Bölgelerde teşvik tedbirlerinden beklenen sonucun alınabilmesi için her türlü yardım faaliyetinde ihtiyaç duyulan enerji ve diğer altyapının devlet tarafından yeterli miktarda ve zamanda geliştirilmesinin sağlanmasına karar verilmiştir.²⁰⁷

Bu planda bölgelerin var olan kaynaklarının değerlendirilmesi amacıyla oluşturulması planlanan, Bölgesel Gelişme Şemaları'na yönelik çalışma yapılmamıştır. GAP projesine yönelik çalışmalar devam etmiştir. KÖY'lerin gelişmesinin sağlanması için gerekli olan sosyal ve fiziksel altyapı çalışmalarına devam edilmiştir.²⁰⁸

1.3.3.6. Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı (1990-1994)

Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı (6.BYKP) döneminde kamu kesimi, yatırım yaparak bölgelerarası gelişmişlik farklılıklarını azaltmayı amaçlamıştır. Bu amaçla Kalkınmada Öncelikli Yörelere yapılacak yatırımların, daha çok ekonomik ve sosyal altyapıya yönelik yatırımlar olacağı belirtilmiştir.

6.BYKP'nda "Bölgesel Gelişme" ve KÖY'e ait ilke ve politikalar yer almaktadır. Bu plan da 5.BYKP'na göre bölgesel kalkınma ve planlamaya daha fazla önem vermiştir. Planda temel ilke bölgelerarasında kalkınmanın dengeli olması, refahı artırıcı ve yaygınlaştırıcı faaliyetlerle bölgesel gelişimin sağlanmasıdır.

Bu plan döneminde bölgesel gelişme faaliyetleri için gerekli bilgilerin uluslararası standartlara uygun olarak toplanması, gerekli altyapı ve kaynak potansiyeli çalışmalarının sürdürülmesi benimsenmiştir. Bunun için de gerekli ölçülerde bir teşvik sisteminin geliştirileceği vurgulanmıştır.

Planda yerleşim yerleri belirli kademelere ayrılmıştır: Metropolen alanlara yönelen nüfus ve sanayi yoğunluğunu azaltmak için metropol altı şehirler, orta büyüklükteki merkezler, azgelişmiş bölgelerin merkezi niteliğindeki şehirleri ve merkezi nitelikteki kırsal yerleşme birimleridir. Planda belirlenen kademeler arasında dengelerin sağlanması gerektiği vurgulanmaktadır. Ayrıca bölgeler arasında sanayi kesimi faaliyetlerinin

²⁰⁷T.C.Başbakanlık DPT., Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 1985-1983, (Ankara: Yayın No: DPT 1974, 1984), s.161-164.

²⁰⁸ DPT., Koordinasyon Başkanlığı, 1989 Yılı Programı İcra Planı Uygulama Raporu (Ankara: Yayın No: DPT 2226, 1990), s.188-193.

başlaması ve devamının sağlanmasını teşvik etmek amacıyla Organize Sanayi Bölgeleri (OSB) yapımının sürdürülmesi benimsenmiştir. OSB'nin yerleri seçilirken "Bölge Gelişme Şemaları"ndan yararlanılacağı ifade edilmiştir.²⁰⁹

Bu plan döneminde, Türkiye'nin 1987 yılında Avrupa Topluluğu'na tam üyelik müracaatı dikkate alınarak, ilk defa bölgesel kalkınma politikalarının tespiti ve uygulaması sırasında Avrupa Topluluğu'nun bölgesel politikalarında belirtilen amaçların ve uygulamaların dikkate alınacağı belirtilmiştir.

Planda, KÖY'in ekonomik, sosyal ve kültürel yönden kalkındırılması ve böylece bölgeler arasındaki gelişmişlik farklarının azaltılması ana hedef olarak geliştirilmiştir. Bu hedefin gerçekleşmesi için KÖY'de bölge ve altbölge ile ilgili planlar yapılması ve bu planlar doğrultusunda, yörelerin sorunlarının çözümlenebilmesi için bölgedeki Elazığ Fırat Üniversitesi bünyesinde bir araştırma enstitüsünün kurulması ve Dicle Üniversitesi bünyesinde de Güney Doğu Anadolu Projesi ve Uygulama Merkezi kurulması öngörülmüştür. Ayrıca KÖY'de eksik olan altyapı çalışmalarının tamamlanması için gerekli yatırımların devlet tarafından desteklenmesi öngörülmüştür.

KÖY'e ait diğer maddelerde, bu yörelerin gelişmesi için devletin yöreye imalat sanayi, madencilik ve bunlara dayalı sanayilerin kurulmasında öncülük edeceği, kamu yatırım ve hizmetlerinden daha fazla yarar sağlaması için kamu personelinin istihdam ve yer değiştirme konularında düzenlemeler yapılacağı, özel sektörü bu bölgelere çekmek için teşvik tedbirlerinin devamı için özel bir fon oluşturulacağı, sınır ticaretinin gelişimine önem verileceği, bu yörelerdeki kaynakların etkin kullanımının sağlanması için DPT bütçesinde yer alan Mali ve İktisadi Dengeleme ve Destekleme ödeneklerinin kullanılması konuları yer almaktadır.²¹⁰

Bu plan döneminde KÖY'ler yeniden tespit edilmiş ve yeni kurulan Ardahan ve Iğdır'ın eklenmesi ile KÖY il sayısı 35'e yükselmiştir. KÖY'de kamu yatırımları artarak devam etmiştir. Birinci Derecede Kalkınmada Öncelikli Yörelerde cari fiyatlarla 1991 yılında 2,5 trilyon TL olan kamu yatırımları 1992 yılında 3,5 trilyon TL'ye yükselmiş ve 1993 yılında yaklaşık 11 trilyon TL civarında olmuştur. İkinci derecede KÖY'de 1991

²⁰⁹T.C.Başbakanlık DPT., *Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı (1990-1994)*, (Ankara: Yayın No: DPT 2174, 1990), s.317-318.

²¹⁰DİNLER (1998), a.g.e., s.200.

yılında 3,7 trilyon TL civarında olan kamu yatırımları 1992'de 4,7 trilyon TL'ye yükselmiş ve 1993 yılında 7,4 trilyon TL olması öngörülmüştür.²¹¹

Tablo 31: Kalkınmada Öncelikli Yörelerdeki Kamu Yatırım Tahsisleri
(Cari Fiyatlarla, Milyar TL)

	1991	Pay Yüzde	1992	Pay Yüzde	1993(2)	Pay Yüzde
Gap Bölgesi	3367	8,5	3770	5,7	7820	7,6
Doğu ve G.Doğu Anadolu Böl.	5002	12,6	5314	8	13098	12,7
Birinci Derecede KÖY	2501	6,3	3459	5,2	10897	10,6
İkinci Derecede KÖY	3748	9,4	4729	7,2	7413	7,2
KÖY Toplamı	6249	15,7	8188	12,4	18310	17,8
Toplam Kamu Yatırımları	39800	100	66133	100	103154	100

Kaynak:DPT., 6.BYKP (1990-1994), s.106.

Tablo 31'de 6.BYKP döneminde Kalkınmada Öncelikli Yörelerin toplam kamu yatırımlarından ne kadar kaynak sağladıkları görülmektedir. Kamu yatırımlarından en çok yararlanan bölge Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgesidir.

6.BYKP döneminde kalkınma politikaları konusunda önemli gelişmeler olmamış 5.BYKP dönemindeki teşvik tedbirleri devam etmiştir. 1994 yılında Türkiye Kalkınma Bankası tarafından, Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde kurulmuş olan kamu ve özel kesime ait işletmelerin verimliliklerinin artırılması amacıyla kredi verilmiştir. Bu bölgelerde bulunan kamu tesislerinin özelleştirilmesine başlanmıştır.²¹²

1.3.3.7. Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1996-2000)

Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (7.BYKP), dünyadaki hızlı yapısal değişimlerin yaşandığı bir dönemi kapsamaktadır. Bu nedenle Türkiye, bu çağa ayak uydurmak için köklü yapısal değişimler yapmak zorundadır. Küreselleşmenin avantajlarından yararlanabilmek ve Türkiye'nin dünya ülkeleri arasında önemli bir yere sahip olabilmesi için gereken tüm tedbirlerin alınması, 7.BYKP'nın temel hedefi olmuştur. Planda 1995 yılında Türkiye ile Avrupa Birliği arasında oluşan Gümrük Birliği çerçevesinde gerekli olan kurumsal ve hukuksal altyapının oluşturulması, yerli ve yabancı yatırımlar artırılarak

²¹¹T.C.Başbakanlık DPT., Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı (1990-1994), (Ankara: 1992), s.106.

²¹² DPT., İktisadi Sektörler ve Koordinasyon Genel Müdürlüğü, 1994 Yılı Programı İcra Planı Uygulama Planı, (Ankara: Yayın No:DPT 2415, 1995), s.62-65.

Türkiye'nin Avrupa Birliği ülkeleri karşısındaki gelir ve verimlilik farklarının kaldırılması da hedefler arasındadır.²¹³

7.BYKP'nın ikinci bölümünde "bölgesel dengelerin sağlanması" ve "metropollerle ilgili düzenlemeler" konularına yer verilmiştir. Bu plan döneminde, bölgesel gelişme amacıyla bölgelerarası gelişmişlik farklarının azaltılması, geri kalmış bölgelerde yaşayan nüfusun refah düzeylerinin yükseltilmesi, göç eğiliminin azaltılması hedeflenmiştir.

7.BYKP döneminde Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinin bazı illerinde görülen terör olayları toplumsal huzursuzluğa yol açmış ve bu yöreye yapılacak yatırımları engelleyerek, mevcut olanın da işletilmesini güçleştirmiştir. Bu bölgelerde coğrafi bir bütünlük gösteren iller için bölge ve alt bölge bazında ayrıntılı çalışmalar yapılmış, Aksiyon Plan hazırlanmış ve bölgelerdeki illeri kapsayacak şekilde bazı ihtiyaçların karşılanması için 1994 yılında Acil Destek Programı uygulanmıştır. Bölgesel gelişme çalışmaları ve yapılan planlar, çevresel etkenleri ve ekolojik dengenin korunmasını da amaçlayan sürdürülebilir kalkınma anlayışı içerisinde hazırlanacaktır.

Planda metropollerle ilgili düzenlemeler bu kentlerin içinde bulundukları sorunlara çözüm bulunabilmesi, ulusal ve uluslararası düzeyde daha çağdaş konuma getirilebilmeleri için temel yapısal değişim projelerinin hazırlanması ile ilgilidir. Yapılacak planlar bu kentlere olan göçü azaltıcı, plansız kentleşme sorununu çözümleyici nitelikte olmalıdır.²¹⁴

17 Ağustos ve 12 Kasım 1999'da meydana gelen depremlerin yarattığı olumsuzlukların giderilmesi, kentsel alanlara olan göçün durdurulması için Marmara Bölgesine ait bölgesel gelişme planının hazırlanması da 7.BYKP içerisinde yer almaktadır.²¹⁵

Bu plan döneminde bölgelerarası farklılıklarının azaltılması, geri kalmış bölgelerde yaşayan nüfusun refah düzeyinin yükseltilmesi, göç eğiliminin azami seviyeye indirilmesine çalışılmıştır. Bu amaçların gerçekleştirilebilmesi için Zonguldak-Bartın-Karabük Bölgesel Gelişme Projesi, Doğu Karadeniz Bölgesel Gelişme Planı (DOKAP),

²¹³S.Rıdvan KARLUK, *Türkiye Ekonomisi, Tarihsel Gelişim Yapısal ve Sosyal Değişim*, (İstanbul: Beta Basım Yayın Dağıtım A.Ş., 5. Baskı, Yayın No: 607, 1997), s.56.

²¹⁴T.C.Başbakanlık DPT., *Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1996-2000)*, (Ankara: 1995), s.170-184.

²¹⁵T.C.Başbakanlık DPT., *"2000 Yılı Programı Destekleme Çalışmaları, Ekonomik ve Sosyal Sektörlerdeki Gelişmeler"*, *Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1996-2000)*, (Ankara: 2000), s.269.

Doğu Anadolu Projesi Ana Planı (DAP) çalışmalarına başlanmış ve son aşamalarına gelinmiştir. Ayrıca depremin yarattığı hasarların giderilmesi için Kocaeli, Sakarya ve Yalova'da bölgesel planlama çalışmalarına başlanmıştır.²¹⁶

1.3.3.8. Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001-2005)

Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (8.BYKP), toplumun yaşam kalitesinin yükseldiği, istikrarlı bir büyümenin yaşandığı, Avrupa Birliği üyeliği sürecindeki uyum koşullarının gerçekleştirildiği bir dönemi kapsamaktadır. Bu plan döneminde Maastricht kriterinin yerine getirilebilmesi için gerekli tedbirler alınacaktır. Ayrıca Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne tam üyelik adaylığının onaylandığı Helsinki Zirvesi'nde alınan kararlar doğrultusunda, üyelik hedefinin gerçekleştirilebilmesine yönelik gerekli çalışmalar yapılacaktır. Plan döneminde Kopenhag kriterlerinin sağlanmasına ve Avrupa Birliği müktesebatının benimsenmesine yönelik tedbirlerin alınmasına hız verilecek ve bu amaçla hazırlanacak Ulusal Program²¹⁷ 8. BYKP'nın genel hedef ve öncelikleri ile uyumlu olacaktır.²¹⁸

8.BYKP'nin yedinci bölümünde bölgesel gelişme hedef ve politikaları yer almaktadır. Planın temel amacı, ulusal kaynakların en yüksek ekonomik ve sosyal faydayı sağlayacak şekilde kullanılması ve bölgelerarası dengesizliklerin en aza indirilmesidir.

Planda, bölgesel gelişme politikalarının uygulanmasında sürdürülebilirlik, bölgelerarası bütünleşme, ekonomik ve sosyal dengelerin sağlanması, yaşam kalitesinin yükseltilmesi, fırsat eşitliği ilkeleri esas alınacaktır. Bu ilkelerin doğrultusunda plan bölgeleri oluşturulacaktır. Belirlenecek plan bölgelerine yapılacak yatırımlarda ve devlet yardımları politikalarının belirlenmesinde, bölgelerin sosyo-ekonomik yapıları ile potansiyelleri dikkate alınacaktır. Ayrıca ülkedeki gelir dağılımı dengesizliğinin en aza indirilmesi, bölgesel gelişiminin hızlandırılması ve kaynakların rasyonel dağılımını sağlayacak bölge planlarıyla uyumlu il düzeyinde il gelişme planları çalışmaları başlatılacaktır.

²¹⁶ T.C.Başbakanlık DPT., *Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Öncesinde Bölgesel Gelişme 1996-2000*, (Ankara: 2000), s.12.

²¹⁷ Türkiye Avrupa Birliği kurallarına uyum sağlanması için yapısal reformlar içeren Ulusal Plan'ı 19 Mart 2001 tarihinde kabul etmiştir.

²¹⁸ T.C.Başbakanlık DPT., "Uzun Vadeli Strateji ve 8. BYKP 2001-2005", *Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001-2005)*, (Ankara: 2000), s.25.

Planda yer alan diğer hedefler şunlardır:

- Yeni sanayi merkezlerinin oluşturulmasında önemli bir yeri olan Organize Sanayi Bölgeleri ve Küçük Sanayi Sitelerinin geliştirilmesi ve orta ölçekli işletmelerin yaygınlaştırılması için Örnek Sanayi Siteleri uygulaması başlatılacaktır.
- Göç, metropoller yerine gelişme potansiyeli yüksek fonksiyonel bölgelere yönlendirilecek ve bu merkezlerdeki altyapı çalışmalarına öncelik verilecektir.
- Başta Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri olmak üzere kadın nüfusun bilgi ve becerilerini arttırmaya yönelik kurslar düzenlenecektir.
- Kırsal alanlarda merkezi nitelik taşıyan yerleşim birimlerinde altyapı sorunları çözümlenecektir.²¹⁹

2. TÜRKİYE'DE YATIRIMLARA SAĞLANAN DEVLET YARDIMLARI

Türkiye'de özel sektörün yatırım yapmak istemediği bölgelere, yatırımlar devlet tarafından yapılmaktadır. Bu kısımda devletin, özellikle geri kalmış bölgelere yatırım yapılmasının teşvik edilmesi amacıyla sağlamış olduğu yardımlara yer verilmiştir.

2.1. Devlet Yardımlarının Amaç ve Kapsamı

Avrupa Birliği ile uyum çerçevesinde Türkiye'nin devlet yardımlarına yönelik mevzuatı 23.02.1998 tarih ve 98/10755 sayılı Yatırımlarda Devlet Yardımları ve Yatırımları Teşvik Fonu Esasları Hakkında Karar, 25.03.1998 tarih ve 22397 sayılı Resmi Gazete'de yayınlanarak, yürürlüğe girmiştir. Bu kararın bazı maddeleri, 05.03.1999, 25.04.1999, 06.05.1999 ve 23.06.1999 tarihlerinde, Resmi Gazete'de yayınlanarak değiştirilmiştir.²²⁰

Bu karar ile Kalkınma Planları ve yıllık planlarda belirlenmiş olan hedeflere ulaşılması için bölgelerarası dengesizlikleri gidermek, sermayeyi tabana yaymak, istihdam yaratmak, katma değeri yüksek illerde uygun teknolojiler kullanılarak uluslararası alanda rekabet gücünün artırılması amaçlanmaktadır. Bu amaçlara ulaşmak için yapılacak

²¹⁹T.C.Başbakanlık DPT., Uzun Vadeli Gelişmenin (2001-2023) ve 8.BYKP'nin (2001-2005) Temel Amaçları ve Stratejisi, (Ankara: 2000), s.18-19.

²²⁰Turan SERDENGEÇTİ, Türkiye'de Yatırım Teşvik Uygulamaları, (Ankara: T.C. Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı, Teşvik ve Uygulama Genel Müdürlüğü, 2000), s.4.

yatırımların, üstlenilmiş olan uluslararası yükümlülüklerle aykırı olmayacak şekilde teşvik edilmesi, yönlendirilmesi ve desteklenmesi esas alınmıştır.²²¹

Türkiye’de Devlet Yardımları iki grupta incelenebilir. Birincisi vergi teşviği (Gümrük vergilerinden muafiyet, yatırım izni, KDV desteği, Pul vergisi, muafiyeti) ikincisi yatırım teşviğidir.²²² Özel girişimcinin bu teşviklerden yararlanabilmesi için 193 sayılı Gelir Vergisi Kanunu’na göre yatırım yapmaları gerekmektedir. Ayrıca büyük tutarlı yatırımlar için yatırım teşvik belgesinin alınması zorunlu tutulmuştur.

Teşvik belgesi; yatırımın karakteristik değerlerini kapsayan, belirlenen şartlara uygun olarak yatırımın gerçekleştirilmesi halinde üzerinde yazılı bulunan desteklerden yararlanma imkanı sağlayan, Kalkınma Planına uygun ve ülke ekonomisi için faydalı olduğu Hazine Müsteşarlığı Teşvik ve Uygulama Genel Müdürlüğü tarafından kabul edilen yatırımlar için yatırımcılara verilen belgedir.²²³

Bölgesel devlet yardımlarının amacına uygun olarak yürütülmesi için bölgeler, desteklenme önceliklerine göre sınıflandırılmışlardır. Bunlar:

- Gelişmiş Bölgeler; İstanbul, Kocaeli ve bu şehirlere bağlı olan ilçeler, Ankara, İzmir, Bursa, Adana ve Antalya illerinin merkezleri.
- Gelişme Önceliği Olan Bölgeler (KÖY); Adıyaman, Ağrı, Aksaray, Amasya, Ardahan, Artvin, Bartın, Batman, Bayburt, Bingöl, Bitlis, Çanakkale (Gökçeada ve Bozcaada dahil) Çankırı, Çorum, Diyarbakır, Elazığ, Erzincan, Erzurum, Giresun, Gümüşhane, Hakkari, Iğdır, Kahramanmaraş, Karabük, Karaman, Kars, Kastamonu, Kırıkkale, Kırşehir, Kilis, Malatya, Mardin, Muş, Nevşehir, Niğde, Ordu, Osmaniye, Rize, Samsun, Siirt Sinop, Sivas, Şanlıurfa, Şırnak Tokat, Trabzon, Koceli, Van, Yozgat ve Zonguldak.
- Bunların Dışındaki Normal Bölgeler.

Yatırım Teşvik Belgesi almak isteyen yatırımcının, sabit yatırım tutarı Kalkınmada Öncelikle Yörelerde 50 Milyar TL, gelişmiş ve normal yörelerde ise 100 Milyar TL’den az olmamalıdır. Leasing şirketleri aracılığıyla yapılacak yatırımlarda başvuru için belirtilen

²²¹AYDOĞUŞ, a.g.e., s.118.

²²²Price Water House Coopers, **Turkey: Investment Incentives**, (İstanbul: 2001), s.6.

²²³S.BENLİKOL, B.SUBAŞI, **Sorularla Vergi Mevzuatı ve Yatırım Teşvikleri Rehberi**, (İstanbul: İstanbul Sanayi Odası, Yayın No: 2000-37, 2000), s.71.

miktarın en az %25'i Leasing şirketi tarafından sağlanmalıdır. Sabit yatırım tutarı şartını yerine getiren yabancı sermaye sahibi ortaklıklar, müracaatlarını Hazine Müsteşarlığı Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü'ne yapmak zorundadırlar.²²⁴

Teşvik Belgesi kapsamındaki yatırımların etkinliğini arttırmak ve olası krizlere karşı korunmalarını sağlamak amacıyla yatırımın finansmanının belirli oranlarda özkaynaklardan karşılanmasına yönelik olarak yatırım türlerine ve bölgelere göre asgari özkaynak oranları belirlenmiştir. Buna göre:

- KÖY'lerde yapılacak yatırımlarda %20,
- Ro-Ro Taşımacılığı ve havayolu kargo taşımacılığında %25,
- Gemi ve yat inşaa ile gemi ve uçak olması halinde %15,
- Finansal kiralama %10, oranda yatırımın asgari olarak firma özkaynaklarından finanse edilmesi gerekmektedir.

Mevcut teşvik sistemi tüm yatırımları kapsamaktadır. Ancak gelişmiş yörelerdeki yatırımların diğer bölgelere yönlendirilmesi için bu yörelerdeki yatırımlara bazı kısıtlamalar getirilmiştir. Buna göre gelişmiş yörelerde Yatırım Teşvik Belgesi düzenlenmek suretiyle destek unsurlarından yararlanabilecek yatırımlar şunlardır:

- Elektrik üretimi yatırımları,
- Alt yapı yatırımları,
- Yap-İşlet veya Yap-İşlet-Devret modeli çerçevesinde yapılacak yatırımlar,
- AR-GE, tasarım, yeni ürün ve model geliştirmeye yönelik yatırımlar,
- Çevre korumaya yönelik yatırımlar,
- Bilim ve Teknoloji Yüksek Kurulu'na belirlenen öncelikli teknoloji yatırımları,
- Elektronik sanayi yatırımları,
- Gemi ve yat inşa yatırımları,
- Tersane yatırımları,
- Mevcut yatırımın KÖY veya Yurtdışına nakli halinde aynı yerde Hazine Müsteşarlığı'na uygun görülecek yatırımlar,

²²⁴Price Water House Coopers, a.g.e., s.7.

- Tevsi, Modernizasyon, yenileme, kalite düzeltme, darboğaz giderme, entegrasyon ve tamamlama yatırımları.
- Yüksek teknoloji gerektiren, katma değeri yüksek, vergi gelirleri ve istihdamı artırıcı özelliklerinden bir veya birden fazlasını içeren ve sabit yatırım tutarı 50 Milyon ABD Doları karşılığı Türk Lirasının üzerindeki komple yeni yatırımlardan Müsteşarlıkça uygun görülecek yatırımlar ,
- Teknopark, bilişim teknolojisi, eğitim sağlık ve turizm yatırımları ile Müsteşarlıkça belirlenecek diğer yatırımlar,
- Hizmet yardımlarıdır.

Normal ve KÖY'deki yatırımlar hiçbir sınırlandırmaya tabi tutulmaksızın tüm desteklerden yararlanabilirler.²²⁵

Yatırımcıların teşvik belgesinden yararlanabilmesi için Müsteşarlık bürokratik işlemleri azaltmaya çalışmaktadır. Bu amaçla, Teşvik ve Uygulama Genel Müdürlüğü bünyesinde "Yatırım Danışma, GAP ve Halkla İlişkiler" birimi kurulmuştur.

Tablo:32: Yatırım Teşvik Belgelerinin Çeşitli Yıllar İtibariyle Bölgesel Dağılımı

	MARMARA	İÇ ANADOLU	AKDENİZ	KARADENİZ	DOĞU ANADOLU	GÜNEY DOĞU ANADOLU	EGE	MUHTELİF	TOPLAM
Belge Sayısı (Adet)									
2000	247	102	57	62	34	34	95	20	651
2001	295	113	71	52	36	46	129	9	751
2002	225	62	41	30	19	55	84	7	523
2003	497	112	126	49	24	60	185	10	1.063
Toplam Yatırım (Milyar TL)									
2000	478.177	122.479	102.766	100.006	33.827	59.068	112.476	472.196	1.480.996
2001	728.349	404.214	140.258	44.542	71.628	122.237	312.185	44.161	1.867.575
2002	924.564	245.544	121.362	54.034	53.712	261.167	201.036	37.464	1.898.883
2003	3.254.351	499.957	1.140.024	97.815	76.610	570.078	711.844	801.436	7.152.116

Kaynak: <http://www.hazine.gov.tr/stat/tesvik/ti108.htm> (10.03.2003)

Tablo 32'de 2000-2003 yılları itibariyle tüm bölgelere verilen yatırım teşvik belgelerinin sayısı ile bu belgeler kapsamında yapılan 2003 yılı için yapılacak olan yatırımların miktarları verilmiştir. 2000 ve 2001 yıllarında verilen teşvik belgelerinin sayısı bölgeler itibariyle artmıştır. Teşvik belgelerindeki artış bölgelere olan yatırım miktarlarını da arttırmıştır. 2002 yılında yaşanan kriz nedeni ile teşvik belgelerinin sayısında ve yatırım

²²⁵Hayrettin AFŞAR, *Türkiye'de Uygulanan Yatırım Teşvik Politikaları ile Mevcut Teşvik Mevzuatının Değerlendirilmesi*, (Ankara: T.C.Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı Teşvik ve Uygulama Genel Müdürlüğü, 1999), s.21.

miktarlarında azalma meydana gelmiştir. 2003 yılında ekonominin düzelmeye başlaması ile yatırımlara yeniden kaynak aktarılmaya başlanmıştır.

2.2. Yatırımlara Sağlanan Devlet Yardımları

Yatırımlar Devlet Yardımları ve Yatırım Teşvik Fonu Esasları hakkında 98/10755 sayılı Karar ve 98/1 no'lu Tebliğ ile yönlendirilmektedir. Ayrıca Tebliğ'de yatırımlara devlet tarafından sağlanan yardımlar ve yardımlardan faydalanabilmenin usul ve esasları da belirlenmiştir.²²⁶

Teşvik belgeli yatırımlara devlet tarafından sağlanabilecek yardımlar şunlardır:

- Gümrük vergisi ve Toplu Konut Fonu İstisnası,
- Yatırım indirimi ,
- Vergi, Resim ve Harç İstisnası,
- Yatırımları Teşvik Fonundan Kredi Tahsisi,
- Enerji desteği ve Arsa Tahsisi.

Teşvikler, yatırımcıya finansman kolaylığı sağlarken, devletin de alacaklarından vazgeçmesi anlamına gelmektedir.

2.2.1. Gümrük Vergisi ve Toplu Konut Fonu Muafiyeti

14.05.1964 tarih ve 474 Sayılı Kanun'un eki olarak yayımlanan 11.11.1988 tarih ve 3502 Sayılı Kanun çerçevesinde Gümrük Vergisi ve Toplu Konut Fonu Muafiyeti uygulanmaktadır. Bu uygulama ile yatırım teşvik belgesi kapsamında alınacak makine ve teçhizat, yürürlükteki İthalat Rejimi Kararı gereğince ödenmesi gereken Gümrük Vergisi ve Toplu Konut Fonu'ndan muaf tutulmuştur.²²⁷ Firmaların bu muafiyetten yararlanabilmeleri için satın alacakları makine ve teçhizatın Hazine Müsteşarlığı'nın belirleyeceği listelerde yer alması gerekmektedir. Ancak ikinci el makine ve teçhizatın ithalatında Toplu Konut Fonu katkı payı alınmaktadır.²²⁸

²²⁶AFŞAR, a.g.e., s.25.

²²⁷SERDENGECİ, a.g.e., s.6.

²²⁸Price Water House Coopers, a.g.e., s.11.

Gümrük muafiyeti uygulamasının amacı, ülkede üretilecek olan sanayi ürünlerinin dış pazarda rekabet gücünün artırılması, yeni imalat teknolojilerinin yurda getirilmesinin kolaylaştırılmasıdır.

Avrupa Birliği ve Türkiye arasında yapılan “Türkiye- Avrupa Topluluğu 36. Ortaklık Konseyi Toplantısı”nda alınan kararda; “Avrupa Topluluğu ile Türkiye arasında ithalat veya ihracattan alınan gümrük vergileri ile eş etkili vergilerin, bu kararın yürürlüğe girdiği tarihten itibaren, tamamen uygulamadan kaldırılacak ve yeni ithalat ve ihracat vergileri ile eş etkili vergiler konmayacaktır.” hükmü esasa bağlanmıştır.

01.01.1995 tarihinde Gümrük Birliği’nin sağlanması ile bu karar uygulamaya başlanmış ve bunun sonucunda; Avrupa Birliği’ne üye ülkelerden yapılacak ithalattan alınan gümrük vergi, resim ve harçlar artık alınmayacaktır. Ancak Avrupa Birliği dışındaki ülkelerden yapılacak proje bazındaki yatırımlar ile eğitim-öğretim ve gemi inşa tesislerine ilişkin alımlarda, gümrük muafiyeti uygulaması devam edecektir.²²⁹

2.2.2. Yatırım İndirimi

Yatırım indirimi; 193 Sayılı Gelir Vergisi Kanunu’na göre uygulanan yatırım indirimi desteği ile, teşvik belgesine bağlanmış yatırım projeleri kapsamında yapılan harcamaların ait oldukları dönemde gelir ve kurumlar vergisi matrahından indirilmesidir.²³⁰

Yatırım indirimi, teşvik tedbirleri içerisinde en önemli olanıdır. Çünkü yatırım indirimi sektörel ve yöresel bazda değişiklik gösterdiğinden bölgesel kalkınmayı destekler ve yatırımları sektörlerin önceliklerine göre yönlendirir.

Yatırım indiriminin konusu, oranları ve şartları her yıl yayınlanan Teşvik Mevzuatı ile belirlenmektedir. Özelliği olan sektörlerle, öncelikli yörelere ve Organize Sanayi Bölgelerinde yapılacak yatırımlar da indirim oranı % 100’dür. Ancak ülkemize uluslararası rekabet gücü kazandıracak, yüksek teknoloji gerektiren katma değeri yüksek, vergi gelirleri ve istihdamı artırıcı özelliklerden en az ikisini içeren 250 Milyon ABD doları karşılığı Türk Lirasını aşan sanayi yatırımlarında yatırım indirimi oranı %200 olarak belirlenmiştir.

²²⁹ÇOTAK, a.g.e., s.51.

²³⁰SERDENGEÇTİ, a.g.e., s.4.

Ticari ve zirai kazancın, yatırım indiriminden yararlanabilmesi için bilanço esasına göre tesbit edilmesi, yatırım teşvik belgesinin olması, yatırım tutarının, ticari ve zirai yatırımlarda en az 50 Milyar, zirai yatırımlarda 10 Milyar TL olması (KÖY'lerde bu tutarların %50'sidir) ve yatırımın belirtilen şartlarda ve sürelerde yapılması gerekmektedir.²³¹ Yatırım indirimi uygulanacak yatırımların DPT tarafından hazırlanan kalkınma planlarına uygun olması gerekmektedir.

2.3.3. Vergi, Resim ve Harç İstisnası

Vergi, Resim ve Harç İstisnası 03.12.1998 tarih ve 3503 sayılı Kanunun geçici 2'nci maddesi gereğince uygulanmaktadır. Teşvik Belgesine bağlanmış yatırımcıların, yatırımın tamamlanmasını takip eden iki yıl için 10.000 ABD Doları tutarında ihracat yapacağı taahhüdünde bulunması kaydıyla bazı işlemler ve bu işlemlere ilişkin düzenlenecek kağıtlar Damga Vergisi ve Harçlardan İstisnadır.

Yörelere göre yıllık ihracat taahhüt miktarları:

- Gelişmiş yörelerde yapılacak yatırımlarda yıllık üretimin asgari % 20'si,
- Normal yörelerde yapılacak yatırımlarda yıllık üretimin asgari % 10'u,
- KÖY'lerde yörelerde yapılacak yatırımlarda yıllık üretimin asgari % 5'idir.²³²

2.3.4. Yatırımları Teşvik Fonundan Kredi Tahsisi

23.02.1998 tarih ve 98/10755 sayılı karar ve buna bağlı dayalı 98/1 sayılı Tebliğ'in ilgili maddesince, Ar-Ge, teknopark, çevre korumaya yönelik Bilim ve Teknoloji Yüksek Kurulu'nca belirlenen öncelikli yatırımlar ile KOBİ yatırımlarına, Yatırımları Teşvik Fonu'ndan kredi tahsisi sağlanmaktadır.

5.03.1999 tarih ve 23630 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan 99/12744 sayılı Değişiklik Kararı ile Batman, Bingöl, Bitlis, Diyarbakır, Hakkari, Hatay, Mardin, Muş, Siirt, Şırnak, Tunceli ve Van illerinde hayvancılık, dokuma-giyim ve ulaştırma sektörleri dışında asgari sabit yatırım tutarı 8 Milyon ABD Doları karşılığı Türk Lirası olan ve en az 75 kişilik istihdam sağlamaya yönelik yeni yatırımların tamamına, fon kaynaklı kredi tahsisi imkanı sağlanmıştır. Böylece, hem ekonomik hem de sosyal problemleri olan bölgelere yatırımların yönlendirilmesine çalışılmaktadır. Söz konusu illerde gerekli şartları

²³¹AFŞAR, a.g.e., s.26-27.

²³²DPT., Devlet Yardımları Alt Komisyonu Raporu Türk-AT Mevzuat Uyumlu Sürekli Özel İhtisas Komisyonu (Ankara:1994),s.47.

taşıyan yatırımları yapan yatırımcılara, faizsiz sabit yatırım tutarının %30'una kadar, Yatırımları Teşvik Fonu'nun imkanları çerçevesinde kredilendirme yapılabilecektir. Gelişmiş ve normal yörelerde 100 Milyar TL., KÖY'lerde ise 50 Milyar TL. üzerindeki yatırımlar teşvik belgesine bağlanmaktadır.²³³

2.3.5. Enerji Desteği ve Arsa Tahsisi

Yatırımlara sağlanan enerji desteğine yönelik uygulama genelde Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgesinde bulunan 26 ili kapsamaktadır. Yatırım Teşvik Belgesi'ne sahip işletmelere uygulanan enerji desteği yatırım dönemi ve işletme dönemi uygulamaları olarak 2 türde uygulanmaktadır. Yatırım dönemi enerji desteği, firmalara yatırım süresince elektrik enerjisinin % 50 oranında indirimli olarak kullanılmasıdır. İşletme dönemi enerji desteği ise işletmelere, yatırımlarını tamamladıktan sonra üç yıl süre ile birinci yıl % 50, ikinci yıl % 40, üçüncü yıl % 25 oranında indirimli enerji verilmesidir.²³⁴

Arsa Tahsisi: KÖY'lerde, Organize Sanayi Bölgelerine öncelik verilmek şartıyla en az 10 kişinin istihdam edileceği, teşvik belgeli yatırımlar için gerçek ve tüzel kişilere, Hazine'ye ait arsa ve arazinin mülkiyeti bedelsiz olarak devredilebilir. Devir işlemi Maliye Bakanlığı tarafından yürütülür. Belirlenecek istihdam koşuluna, yatırımın faaliyete geçmesinden itibaren 5 yıl süre ile uyulması zorunludur.²³⁵

Tablo 33: Devlet Yardımlarının Yöreler İtibariyle Karşılaştırılması

Destek Unsurları	Gelişmiş Yöreler	Normal Yöreler	Kalkınmada Öncelikli Yöreler
Teşvik Belgesi Alt Sınırı(TL)	100 Milyar	100 Milyar	50 Milyar
Başvuru Teminatı(TL)	160 Milyon	160 Milyon	80 Milyon
Gümrük Vergisi ve Toplu Konut Fonu İstisnası	Var	Var	Var
Yatırım İndirimi(%)	100	100	100
Yerli ve İthal Makine ve Teçhizat Alımlarında KDV İstisnası	Var	Var	Var
Yatırım Teşvik Fonundan Kredi Tahsisi (TL)	100 Milyar	100 Milyar	50 Milyar
Vergi, Resim ve Harç İstisnası	Var	Var	Var
Enerji Desteği ve Arsa Tahsisi	-	-	Var

Kaynak:DPT., 8.BYKP Öncesinde Bölgesel Gelişme 1996-2000, (Ankara: 2000), s.89.

²³³Ethem KULHAN, Yatırımlarda Devlet Yardımları ve Kalkınmada Öncelikli Yörelere Sağlanan Diğer Destekler, (Ankara: DPT Bölgesel Gelişme ve Yapısal Uyum Genel Müdürlüğü, 2001), s.35.

²³⁴SERDENGEÇTİ, a.g.e., s.25.

²³⁵KULHAN, a.g.e., s.3.

Türkiye’de yatırımların yapılması için devlet yardımları yörelere göre değişiklik göstermektedir. Tablo 33’de devlet yardımlarının yörelere göre ne şekilde verileceği yer almaktadır. Teşvik belgesi alınması için gelişmiş ve normal yörelerde yatırım tutarı en az 100 Milyar TL olması gerekirken bu tutar KÖY’lerde 50 Milyar TL’dir. Başvuru teminatı olarak gelişmiş ve normal yörelerde 160 Milyon TL alınırken KÖY’lerde 80 Milyon TL alınmaktadır. Tüm yörelerde gümrük vergisi , toplu konut fonu istisnası, vergi resim ve harç istisnası, makine ve teçhizat alımlarında KDV istisnası vardır. Gelişmiş ve normal yörelerde yatırım teşvik fonundan kredi tahsis tutarı 100Milyar TL iken KÖY’lerde 50 Milyar TL’dir. Ayrıca tüm yörelerde yatırım indirimi oranı %100 oranındadır.

3. TÜRKİYE’NİN BÖLGELERARASI GELİŞMİŞLİK FARKLILIKLARINI GİDERMEYE YÖNELİK BÖLGESEL PLAN VE PROJELER

Her ülkede olduğu gibi Türkiye’de de her bölgenin farklı ekonomik ve sosyal imkanları, özellikleri ve sorunları vardır. Bu nedenle her bölgeye yönelik bölgesel kalkınma plan ve projelerin yapılması ve uygulanmasına ihtiyaç duyulmaktadır.²³⁶ Yapılacak olan bölgesel kalkınma plan ve projeler ile bölgelerarası gelişmişlik farkının azaltılması, göç eğiliminin durdurulması ve bu bölgelerde yaşayan nüfusun refah düzeyinin artırılması hedeflenmektedir.

Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP): Güneydoğu Anadolu Bölgesinde Adıyaman, Batman, Diyarbakır, Gaziantep, Mardin, Siirt, Şanlıurfa, Şırnak ve Kilis illerinin kapsadığı alan "GAP Bölgesi" olarak tanımlanmaktadır. 1986 yılında Güneydoğu Anadolu Bölgesi’nin , entegre bölgesel planlama çerçevesinde ele alınması, yürütülmekte olan faaliyetlerin koordinasyonunun sağlanması ve yönlendirilmesi görevi DPT’na verilmiştir. Bu çerçevede GAP Master Planı 1989 yılında hazırlanmış ve bölgenin kalkınma stratejisi ortaya konulmuştur.

1,7 hektarlık alanı kapsayan GAP’ta yer alan illerin hepsi, azgelişmiş yörelerdir. Bu bölgede yapılacak yatırım çalışmalarının çok kapsamlı olması nedeniyle ve bölgesel kalkınmayı hızlandırmak amacıyla GAP Master Plan önerileri doğrultusunda plan, program, proje, koordinasyon ve izleme yapacak bir idare 6 Kasım 1989 tarih ve 20334 sayılı Resmi Gazete’de yayınlanan 388 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile GAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı kurulmuştur.

²³⁶ Ulusal ve bölgesel kalkınma planları 1. Bölümde açıklanmıştır.

GAP Projesinin 7'si Fırat Havzasında ve 6'sı Dicle Havzasında olmak üzere toplam 13 projeden oluşmaktadır. Türkiye için çok önemli olan su ve toprak kaynaklarının geliştirilmesi amacına yönelik olan bu projenin, bölgesel kalkınma planı ile birlikte uygulanması halinde bölgede yapılmakta olan yatırımlardan daha çok verim elde edilmesi mümkün olabilecektir.²³⁷

GAP Bölgesi Türkiye'de sulanabilen alanların, yaklaşık yarısını kapsamaktadır. Bu oran yaklaşık Güneydoğu'da sulanabilen alanın altı katı kadardır. Üretilen elektrik miktarının da 2 katı kadar olacaktır. Bu da yaklaşık yedi tane nükleer enerji gücüne sahip santralin kapasitesine sahiptir. Bu projenin en önemli ögesi Atatürk Barajı'dır. Bu baraj dünyada 5. sırada yer almaktadır. Baraj Türkiye'de toplam üretilen elektrik miktarının 1/3'ünü üretecek ve 900.000 hektar alanı sulayacaktır.

Bu proje, Türkiye'ye enerji ve su fiyatları yönünden çok büyük rekabet avantajı sağlayacaktır. Ayrıca bölgeye ve çevresine de katkısı olacaktır. Tarım geliri artacak, ilgili bölgede sanayi yönünde gelişmesi beklenmektedir.

Her proje de olduğu gibi GAP'inde olumlu ve olumsuz yönleri olacaktır. GAP'ın elektrik santrali yatırımlarından dolayı topraklar sular altında kaldığı için yörede yaşayanlar göç etmek zorunda kalmışlardır. Olumlu etkisi ise sulama projelerinin hızla gerçekleşmesine bağlıdır.

2000 yılı yatırım programında bulunan GAP projelerinin toplam yatırım tutarı 3,1 katrilyon olup, 1999 yılı sonu itibarıyla 815 trilyon lira harcanmıştır. Bu projelere 2000 yılı için 40,7 trilyon lira ödenek tahsis edilmiştir. Güneydoğu Anadolu Bölgesinin 1990-99 arasında Kaynak Kullanımı Destekleme Payı'ndan toplam içinde aldığı pay %14, Kalkınma Bankası kredilerinden aldığı pay da %0,7 olarak gözlenmiştir.²³⁸

Zonguldak-Bartın-Karabük Bölgesel Gelişme Projesi: Türkiye Taşkömürü Kurumu'nun (TTK) küçültülmesi ve Karabük ve Ereğli Demir Çelik İşletmeleri'nin özelleştirilmesi sonucunda, bu bölgenin kalkındırılmasına yönelik projelerin hazırlanması zorunluluğu ortaya çıkmıştır. Projenin amacı:

- Proje bölgede yer alan sanayi ve madencilik kuruluşlarından TTK'nun küçültülmesi ve Karabük Demir Çelik İşletmesinin özelleştirilmesi sonucunda ortaya çıkacak ekonomik ve sosyal sonuçların analizini,

²³⁷DPT., *Bölgesel Gelişme...*, s.12.

²³⁸ELMAS, a.g.e., s.123.

- Özel sektörün yeni faaliyetlerinin geliştirilmesini ve yatırım alternatiflerinin belirlenmesini,
- Kentleşmeyi teşvik etmeyi ve tarım dışı alanlarda istihdam olanakları yaratmayı,
- Orta ve uzun dönemli Bölgesel Gelişme Planı hazırlanmasını,
- Bölgede yapılabilecek yatırım alanlarını tanımlamayı içermektedir.

Hazırlanacak plana göre bu bölgenin yıllık GSYİH'da %5.5'lik büyüme hızı sağlanarak bu oranın 15 yılda 2 katına çıkması hedeflenmektedir.

Hazırlanan gelişme projesine göre 10 yıl sonunda 644.800.000 dolarlık kamu, 714.950.000 dolarlık özel sektör yatırımı ile tarımda 19.248, sanayide 35.697 ve hizmetler sektöründe 58.666 olmak üzere toplam 113.611 kişiye ek istihdam sağlanması öngörülmektedir.²³⁹

Doğu Karadeniz Bölgesel Gelişme Planı (DOKAP): Karadeniz Bölgesi, sosyo ekonomik gelişmişlik düzeyine bakıldığında 7 bölgeyi sıralamada 5. sırayı almaktadır. Bölgenin konumu nedeniyle Türkiye, Japonya'dan bu bölge için çok sektörlü bir gelişme planı hazırlanmasında işbirliği talep etmiştir ve bu teknik işbirliği programını uygulamaktan sorumlu Japonya Uluslararası İşbirliği Ajansı (JICA) bu işbirliğini uygulamakla görevlendirilmiştir. Çalışmanın amaçları şunlardır:

- DOKAP Bölgeleri ile diğer bölgeler arasındaki bölgesel eşitsizlikleri ortadan kaldırmak üzere bölgesel gelişme planının hazırlanması,
- Bu plan çerçevesinde öncelikli sektörleri ve yatırım projelerini belirlemek ve
- Çalışmada Türk personelinde yer almasıyla bu personelin planlama kabiliyetinin geliştirilmesidir.

Doğu Anadolu Projesi Ana Planı (DAP): Doğu Anadolu Bölgesi (DAB) ülkemizin en az gelişmiş bölgesidir. Bölge GSYİH ve büyüme hızı verilerinde hep en alt sıralarda yer almaktadır. Bu proje DAB'deki 14 ili kapsamaktadır.

DAB'nin kalkındırılması amacıyla, bölgedeki tarım, hayvancılık, ekonomik ve sosyal sektörlerle yönelik, bölgeye özel kesimin gelmesi için altyapı yatırımlarının yapılmasını amaçlayan bir ana plan çalışması başlatılmıştır. Plan'ın 2000 yılı sonunda bitirilmesi programlanmıştır. Plan hedeflendiği gibi 2000 yılında tamamlanmıştır.

²³⁹DPT., *Bölgesel Gelişme...*, s.33.

Plan çalışmalarında dikkate alınacak temel hedef ve amaçlar şunlardır:

- Bölgenin diğer bölgelere göre geride olan sosyo-ekonomik gelişmesini hızlandıracak politika ve uygulamalarını ortaya koymak,
- Sektörel gelişmeleri hızlandırmak üzere çeşitli alanlarda sektörel analizler yapmak ve öncelikleri belirlemek,
- Bölgede kırsal ve kentsel gelişmeyi sağlamaya yönelik önemli kamu yatırımlarını belirlemek ve özel kesim yatırımlarını özendirici politika ve uygulamaları ortaya koyarak; bölgesel gelişmeyi kamu, yerel yönetimler, özel kuruluşlar ve sivil toplum örgütleri ile işbirliği içinde geliştirmek,
- Bölgedeki girişimciliği teşvik etmeye, bölgesel iç dinamikleri harekete geçirmeye ve/veya bölge dışındaki girişimcileri (yabancı sermaye dahil) çekmeye yönelik yatırım alanlarının belirlenmesi, yatırım projelerinin hazırlanması, nitelikli iş gücü temini, teknoloji, finansman vb. konularda somut öneriler geliştirmek, bunların eşgüdümünü sağlayacak kurumsal düzenlemeler önermek ve bu çalışmaları "katılımcılık ilkesi" çerçevesinde gerçekleştirmek,
- Seçilmiş yatırım konularında, mevcut potansiyelin değerlendirilmesi ve yatırımlara yön göstermek amacıyla değişik konularda fizibiliteler hazırlamak,
- Bölgesel istihdamın geliştirilmesi açısından önem taşıyan işgücü arz ve talebinin sektörel ve mekansal analizini yapmak, bölgedeki insan kaynaklarının geliştirilmesi konusunda sektörel yeni projeler önermek, biçiminde sıralanabilir.

Yeşilirmak Havza Gelişim Projesi: Yeşilirmak ve kollarının yeraldığı havzada rejimin düzensizleşmesi nedeniyle taşkınlar, erozyon, su ve çevre kirliliği sorunları giderek artmaktadır. Bu proje ile havzada ekolojik dengenin bozulmaması, arazi kullanımı optimum seviyeye çıkarılması ve doğal kaynak kullanımının yönetilmesi amaçlanmaktadır.

Bu proje için ortak bir veri tabanı oluşturulması amacıyla DPT, Türkiye Bilimsel ve Teknik Araştırma Kurumu (TÜBİTAK) ve Marmara Araştırma Merkezi (MAM) tarafından "Coğrafi Bilgi Sistemi Altyapısı Projesi" adlı çalışma hazırlanmıştır. Bu projeye gerekli finansman sağlandıktan sonra çalışmaya başlanacaktır.

Marmara Bölge Planı: 17 Ağustos 1999 tarihinde yaşanan deprem nedeniyle bu plan hazırlanmıştır. Planın amaçları; Kocaeli, Sakarya, Yalova bölgelerinde depremin

yarattığı olumsuzlukların giderilmesi, kentsel alanlara yönelen göçün engellenmesi, kentsel büyümenin denetim altına alınması ve sosyo-ekonomik orta vadeli gelişmenin sağlanmasıdır.²⁴⁰

4. AVRUPA BİRLİĞİ UYUM SÜRECİNDE BÖLGESEL DEVLET YARDIMLARI

Avrupa Birliği ve Türkiye arasındaki ilişki 12 Eylül 1963 tarihinde imzalanan Ankara Antlaşması ile başlamıştır. Türkiye bu tarihten itibaren Avrupa Birliği'ne tam üye olmak için Birliğin istemiş olduğu tüm kriterleri yerine getirmeye çalışmaktadır. Bu kriterlerden bir tanesi de bölgeler arasındaki gelişmişlik farklılıklarının kaldırılmasıdır. Avrupa Birliği ile yapılan tüm müzakereler sonucunda imzalanan belgelerde mutlaka bölgesel farklılıkların giderilmesine ait bir madde bulunmaktadır. Dolayısıyla Türkiye bölgeleri arasındaki farklılık sorununu çözülmeden Avrupa Birliği'ne tam üye olması mümkün görülmemektedir. Bu kısımda Türkiye'nin Avrupa Birliği uyum süreci içerisinde, bölgesel devlet yardımları konusundaki gelişmeler yer almaktadır.

4.1. Ankara Antlaşması ve Ortaklık Konseyi Kararları Çerçevesinde Devlet Yardımları

1958'de yürürlüğe giren Roma Antlaşması ile AET'nin kurulmasından sonra, Türkiye Temmuz 1959 tarihinde Avrupa Topluluğu'na ortak üyelik başvurusunda bulunmuştur. Avrupa Topluluğu ile Türkiye arasındaki görüşmeler 4 yıl sürdükten sonra, Ankara Antlaşması 12 Eylül 1963'de imzalanmış ve 1 Aralık 1964 tarihinde yürürlüğe girmiştir.

Ankara Antlaşması, Türkiye ile Avrupa Topluluğu arasında bir Gümrük Birliği'ne dayanan ve ileride tam üyeliği öngören Ortaklık Antlaşmasıdır. Antlaşmanın ana ilkeleri ve temeli Roma Antlaşması örnek alınarak belirlenmiştir. Ankara Antlaşması'nın 2. maddesinde Antlaşma'nın amacı belirtilmiştir. Bu maddeye göre Antlaşma'nın amacı; Türkiye ekonomisinin hızla kalkındırılmasını ve Türk halkının çalışma seviyesinin ve hayat şartlarının yükseltilmesini sağlama gereğini tümü ile göz önünde bulundurarak taraflar arasındaki ticari ve ekonomik ilişkileri aralıksız ve dengeli olarak güçlendirmeyi teşvik etmektir.²⁴¹

²⁴⁰DPT., *Bölgesel Gelişme...*, s.52-62.

²⁴¹KARLUK, *AB ve Türkiye...*,(2002), s.382.

Ankara Anlaşması, Türkiye ile Avrupa Topluluğu arasında üç aşamada tamamlanacak bir ortaklık ilişkisi kurmaktadır. Bu aşamalar; hazırlık, geçiş ve son dönemdir. Hazırlık döneminde Türkiye ve Avrupa Topluluğu ilişkilerinin geliştirilmesi bakımından Türkiye'ye herhangi bir yükümlülük verilmemiştir. Hazırlık dönemi içinde, Türkiye'nin isteği üzerine geçiş döneminin koşullarını belirlemek üzere Avrupa Topluluğu ile yeniden müzakerelere başlanmış ve 23 Kasım 1970'de Katma Protokol imzalanmıştır. Bu anlaşmanın imzalanmasıyla hazırlık dönemi sona ermiş ve geçiş dönemi başlamıştır. Katma Protokol 1 Ocak 1973 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Geçiş döneminin amacı, karşılıklı ve dengeli yükümlülükleri esas alınarak Gümrük Birliği'nin gelişen bir şekilde yerleşmesini sağlamak ve Türkiye'nin ekonomi politikasını Avrupa Topluluğu'nun ekonomi politikasına yakınlaştırmaktır.

Katma Protokol'de Türkiye'de uygulanacak olan teşvikler konusunda özel hükümlere yer verilmiştir.

Katma Protokolün 43/2. maddesine göre Türkiye, Roma Antlaşması'nın 92/3(a) fıkrasında öngörülen durumda sayılabilir. Bu bakımdan Türkiye'nin ekonomik kalkınmasının kolaylaştırılması için yapılan yardımlar, alış veriş şartlarını, tarafların ortak çıkarlarına ters düşmeyerek, ortaklığın iyi işlemesi ile bağdaşır kabul edilir. Geçiş döneminin sonunda, Ortaklık Konseyi, Türkiye'nin o tarihteki ekonomik durumunu gözönünde bulundurarak, yukarıdaki bendde öngörülen hükmün uygulanma süresinin uzatılmasının gerekip gerekmeyeceğine karar verir.

Madde 43/1'de bu hükmün uygulanması ve yorumlanması, bu protokolün yürürlüğe girmesinden sonra altı yıllık bir süre içinde, Roma Antlaşması'nın 85, 86. 90 ve 92'nci maddelerine belirtilen ilkelere göre, Ortaklık Konseyine bırakılmıştır.²⁴²

Son dönem Türkiye ile AET arasındaki Gümrük Birliği'ne dayanır. Katma Protokol gereğince Avrupa Birliği ile Türkiye arasında gerçekleştirilen Gümrük Birliği'nin, tamamlanmasına ilişkin 1/95 sayılı Ortaklık Konseyi Kararı'nın 32/1 maddesine göre; Avrupa Birliği üyesi ülkelerin veya Türkiye'nin belli kuruluşları kayıracak veya belli ürünlerin üretimini özendirmek suretiyle rekabeti bozan veya bozma tehdidi oluşturan ve devlet kaynaklarından yaptırılan her türlü yardımın, Avrupa Birliği ile

²⁴²Katma Protokol, Resmi Gazete, Karar No: 22863, 30.12.1996.

Türkiye arasındaki ticareti etkilediği derecede, Gümrük Birliği'nin düzgün işleyişi ile uyumlu olmadığı kabul edilmiştir.²⁴³

Ortaklık Konseyi Kararı'nın (OKK) 32/2. maddesinde ise Gümrük Birliği ile uyumlu olan bölgesel amaçlı yardımlara da yer verilmiştir. Bunlar:

- a) Doğal afetler veya istisnai olaylar nedeniyle ortaya çıkan hasarı yok etmek amacıyla verilen yardımlar,
- b) Bu Karar'ın yürürlüğe girmesinden itibaren beş yıllık bir süre boyunca, Türkiye'nin az gelişmiş bölgelerinin ekonomik gelişmesine katkıda bulunmak üzere verilen ve Avrupa Birliği ile Türkiye arasındaki ticaret koşullarını olumsuz yönde etkilememek koşuluyla verilen yardımlar.

OKK'nın 32/3. maddesinde ise Gümrük Birliği'nin işleyişiyle uyumlu kabul edilebilecek bölgesel yardım türlerinede yer verilmiştir:

- a) Katma Protokol'ün 43.2 maddesi uyarınca, yaşam standartlarının anormal ölçülerde düşük olduğu veya işsizliğin ciddi boyutlarda olduğu bölgelerde ekonomik gelişmeyi hızlandırmak amacıyla verilen yardımlar,
- b) Belirli ekonomik etkinliklerin veya belirli ekonomik bölgelerin gelişimini hızlandırmayı amaçlayan, Avrupa Birliği ile Türkiye arasındaki ticari koşulları olumsuz yönde etkilemeyen yardımlar.

Üye ülkeler tarafından verilen ve Komisyonun denetimine tabi olan münferit yardımlar için, Roma Antlaşması'nın 93. Maddesi uyarınca, Türkiye'ye ile üye ülkelere aynı çerçevede bilgi verilecektir. Avrupa Topluluğu, Türkiye tarafından verilen ve bir Üye ülke tarafından verilmesi halinde Avrupa Topluluğu mevzuatına aykırı olacak olan yardımlara itirazda bulunma hakkına sahip olacaktır. Türkiye'nin Avrupa Topluluğu'nun öne sürdüğü görüşe katılmaması ve konunun otuz gün içerisinde çözülmemesi halinde, Avrupa Topluluğu ve Türkiye konuyu hakeme götürme hakkına sahip olacaklardır. Türkiye, bir üye ülke tarafından, Avrupa Topluluğu mevzuatına aykırı olduğunu öne sürdüğü bir yardım hakkında itirazda bulunma ve Ortaklık Konseyi'ni

²⁴³T.C.Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı, "AB Türkiye İlişkileri",Gümrük Birliğinin Tamamlanmasına İlişkin 1/95 Sayılı Türkiye-AB Ortaklık Konseyi Kararı, (Ankara: 1995), s.14-20.

toplantıya çağırma hakkına sahip olacaktır. Sorunun Ortaklık Konseyi tarafından üç ay içinde çözümlenememesi halinde, Ortaklık Konseyi konuyu Adalet Divanı'na götürebilecektir.

Avrupa Topluluğu 1963 Ankara Antlaşması ve diğer Mali Protokollerle, Türkiye'deki ekonomik ve sosyal kalkınmayı ilerletmek için mali desteği de kapsamına dahil etmiştir. 1964'ten 1981'e kadar Türkiye, Avrupa Komisyonunun ve Avrupa Yatırım Bankası'nın düşük faizli kredilerinden oluşan 680 milyon Euro değerindeki, birbirini izleyen üç mali protokolden yararlanmıştır.

Mali Protokoller	Kredi(Milyon Euro)	Bağış(Milyon Euro)
Birinci Protokol (1964-69) :Avrupa Komisyonu Kredileri / düşük faiz oranı	175	-
İkinci Protokol (1973-76): AYB Kredileri	195	-
ÜçüncüProtokol(197981) (AvrupaKomisyonuKredileri:220milyon euro) AYB Kredileri: 90 milyon euro	310	-

Kaynak: **Güncel Haber**, Eylül 2000, sayı: 9.eki.

Temmuz 1980'de dördüncü bir protokol görüşülmüş, ancak Konseyin ortak kararına göre uygulanılmamasına karar verilmiştir.

4.2. Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne Tam Üyeliği Varsayımı Altında Bölgesel Devlet Yardımlarından Yararlanma Olanakları

Türkiye'nin tam olarak Avrupa Birliği içerisinde yerini aldığı varsayımı altında Avrupa Birliği sistemine dahil olacağı ve bütçesine katkıda bulunabileceği gibi Avrupa Birliği'nin bütçe kaynaklarından da yararlanabileceği tahmin edilmektedir. Avrupa Birliği bütçesinin en büyük gider kalenlerini oluşturan Avrupa Tarımsal Yönverme ve Garanti Fonu kaynakları ile Yapısal Fon imkanlarından Türkiye önemli ölçüde yararlanma hakkına sahip olabilecektir.²⁴⁴

²⁴⁴ KARLUK, AB ve Türkiye (2002) a.g.e., s.743.

Tablo 34:Avrupa Birliği'ne Üye Ülkelerde Kişi Başına GSYİH (Cari Fiyatlarla €)

Ülkeler	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000
Belçika	19.400	20.800	20.900	21.100	21.900	22.900	24.000
Danimarka	24.600	26.400	27.400	28.300	29.400	31.100	33.000
Almanya	21.700	23.000	22.900	22.700	23.400	24.100	24.700
Yunanistan	8.100	8.600	9.400	10.200	10.300	11.100	11.500
İspanya	...	11.400	12.200	12.600	13.300	14.300	15.400
Fransa	19.300	20.000	20.600	20.800	21.600	22.400	23.200
İrlanda	12.900	14.100	15.900	19.300	20.800	23.400	27.200
İtalya	15.100	14.600	16.900	17.900	18.600	19.200	20.200
Lüksemburg	...	33.800	34.300	36.400	38.200	41.600	46.400
Hollanda	...	20.500	20.900	21.300	22.400	23.700	25.200
Avusturya	20.900	22.400	22.600	22.500	23.400	24.400	25.400
Portekiz	...	8.300	8.900	9.400	10.000	10.700	11.400
Finlandiya	16.600	19.400	19.600	21.000	22.400	23.500	25.500
İsveç	19.800	20.800	23.300	23.800	24.100	25.600	27.800
İngiltere	15.000	14.700	15.800	19.700	21.300	22.800	25.700

Kaynak: T.C. Başbakanlık DİE., Sayılarla Türkiye ve Avrupa Birliği 1994-2000, (Ankara: 2002).s.56.

Tablo 34 de Avrupa Birliği'ne üye ülkelerin yıllar itibariyle kişi başına GSYİH'ları yer almaktadır. 2000 yılı verilerine göre Avrupa Birliği'nin kişi başına GSYİH ortalaması 24.440€'dur. Aynı yılın Avrupa Birliği kişi başına GSYİH ortalamasının % 75'lik kısmı 18.330€'dur. Avrupa Birliği'ne üye ülkelerin kişi başına GSYİH miktarları 18.330 €'nun altında kalan bölgeleri Hedef 1 kapsamına dahil edilerek, Yapısal Fonlar adı altında bölgesel devlet yardımlarından yararlanmaktadırlar.²⁴⁵ 2000 yılında Türkiye'deki coğrafi bölgelerde kişi başına GSYİH'ları € cinsinden Marmara bölgesi 4.335€, Ege bölgesi 3.456€, Akdeniz bölgesi 2.803€, İç Anadolu bölgesi 2.953€, Karadeniz bölgesi 2.258€, Doğu Anadolu bölgesi 1.363€, Güneydoğu Anadolu bölgesi 1.555€'dur. Ülkemizdeki tüm bölgelerin kişi başına GSYİH'ları, Avrupa Birliği kişi başına GSYİH ortalamasının %75 inden daha düşük olduğu görülmektedir. Dolayısıyla Avrupa Birliği'ne tam üye olmamız varsayımı altında tüm bölgelerimiz Hedef 1 kapsamında değerlendirilecek ve bölgesel devlet yardımlarından faydalanma imkanı bulacaktır.

²⁴⁵ 2. Bölümde Hedef 1 kapsamında yardım almaya hak kazanan bölgeler verilmiştir.

Tablo 35:Avrupa Birliği'ne Üye Ülkelerde İşsizlik Oranı**(%)**

Ülkeler	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2002
Belçika	10.0	9.9	9.7	9.4	9.5	9.1	8.5	7.4
Danimarka	8.2	7.2	6.8	5.6	5.2	5.2	4.9	4.7
Almanya	8.5	8.2	8.9	9.9	9.4	8.8	8.3	8.3
Yunanistan	8.9	9.2	9.6	9.8	10.9	11.7	...	10.5
İspanya	24.2	22.9	22.2	20.8	18.8	15.9	14.2	11.7
Fransa	12.3	11.7	12.4	12.3	11.8	11.2	9.5	8.8
İrlanda	14.3	12.3	11.7	9.9	7.6	5.7	4.5	4.4
İtalya	11.1	11.6	11.7	11.7	11.8	11.3	10.5	8.9
Lüksemburg	3.2	2.9	3.0	2.7	2.7	2.3	...	2.5
Hollanda	7.1	6.9	6.3	5.2	4.0	3.3	...	2.9
Avusturya	3.8	3.9	4.3	4.4	4.5	3.8	3.4	4.1
Portekiz	6.9	7.3	7.3	6.8	5.2	4.5	4.2	5.0
Finlandiya	16.6	15.4	14.6	12.7	11.4	10.2	9.8	9.0
İsveç	9.4	8.8	9.6	9.9	8.3	7.2	5.9	4.9
İngiltere	9.6	8.7	8.7	7.0	6.3	6.1	...	5.0

Kaynak:DİE., Sayılarla Türkiye ve Avrupa Birliği 1994-2000, s.40.

Tablo 35 de Avrupa Birliği'ne üye ülkelerin işsizlik oranları yer almaktadır. 2002 verilerine göre Avrupa Birliği'nde işsizlik oranı en yüksek olan ülkeler İspanya, Yunanistan, Finlandiya, İtalya, Fransa ve Almanya'dır. İşsizlik oranlarının çok yüksek olmasından dolayı bu ülkeler Hedef 1 kapsamına alınarak yapısal fonlardan yardım almaları gerekmektedir. Tablo 30'da görüldüğü gibi; Türkiye'de 2002 yılında işsizlik oranının en yüksek olan bölgeler, Marmara (13.4), Güneydoğu Anadolu (13.0), Akdeniz (12.2), Ege'dir (10.6). Bu bölgeledeki işsizlik oranları Avrupa Birliği ülkelerinkinden fazladır. Dolayısıyla bu bölgelerimiz işsizlik oranlarının çok yüksek olmaları nedeniyle Yapısal Fonlar aracılığıyla yardım almaya hak kazanabileceklerdir.

4.3. Helsinki Zirvesi Sonrasında Yaşanan Gelişmeler

Avrupa Birliği Konseyi, 10-11 Aralık 1999 Helsinki Zirve toplantısında, daha önceki Konsey toplantılarının sonuçlarını da temel alarak, Türkiye için bir *Katılım Ortaklığı Belgesi*'nin hazırlanması kararını almıştır.

Avrupa Birliği Konseyi 1997'de Lüksemburg'daki Zirve Toplantısı'nda, Katılım Ortaklığı'nın aday ülkelere yönelik tüm yardımları tek bir çerçeve altında yürütülen Geliştirilmiş Katılım Öncesi Stratejisi'nin önemli öğelerinden biri olduğunu kararlaştırmıştır. Bu anlayış içerisinde katılım sürecinde, karşılaşılan sorunların çözümlenmesi amacıyla, Avrupa Birliği yardımlarını her adayın özel ihtiyaçlarına göre yönlendirecektir. Bu konuyla ilgili olarak, Avrupa Birliği Komisyonu 26 Temmuz 2000 tarihinde, Katılım Ortaklığı'nın oluşturulmasına yönelik olarak, Türkiye'ye Avrupa Birliği tarafından yapılacak yardımların tüm kaynaklarını koordine etmek için bir yönetmelik

önermiştir. Çerçeve yönetmeliği Türkiye için diğer aday ülkelerin yönetmelikleri örnek alınarak hazırlanmıştır.

Hazırlanmış olan Katılım Ortaklığı'nın amacı; Türkiye'nin Avrupa Birliği üyeliği yolunda yapacağı çalışmalar hakkında bilgi edinilmesidir. Komisyonun 2000 yılı İlerleme Raporu'nda, uyum çalışmalarının öncelikli alanları, bu önceliklerin uygulanmasında Türkiye'ye sağlanacak yardımların ne olacağı konuları yer almaktadır. Türkiye'nin Katılım Ortaklığı temelinde, Avrupa Birliği mevzuatına uyuma ilişkin Ulusal Program'ın benimsenmesi beklenmekte ve Ulusal Program, Katılım Ortaklığı'nın kapsadığı önceliklere uymalıdır.²⁴⁶

Avrupa Birliği müktesebatının üstlenilmesine ilişkin *Türkiye Ulusal Program*'ının uygulanması, koordinasyonu ve izlenmesine ilişkin karar Bakanlar Kurulu'nca 19 Mart 2001 tarihinde kararlaştırılarak, 24 Mart 2001 tarihinde Resmi Gazete'de yayınlanmıştır.

Ulusal Program Türkiye'nin siyasi ve ekonomik kriterler ile üye ülkelerin yükümlülükleri esas alınarak, katılım hazırlıklarının yoğunlaşması gereken öncelikleri içerecek ve Avrupa Birliği müktesebatının benimsenmesi için Katılım Ortaklığı Belgesi'ne eşlik edecektir.

Bakanlar Kurulu Karar'ında genel olarak aşağıdaki ilkeler kabul edilmiştir:

- Avrupa Birliği Müktesebatının üstlenilmesine ilişkin Türkiye Ulusal Programı, Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne tam üyelik süreci içerisinde kısa ve orta vadede gerçekleştirilmesi öngörülen çalışmaları kapsamaktadır.
- Tüm kamu kurum ve kuruluşlarının, Ulusal Program da yer alan çalışmaları zamanında ve öngörülen hedefler doğrultusunda gerçekleştirmeleri esastır.
- Kamu kurum ve kuruluşları, Avrupa Birliği müktesebatının ulusal mevzuata aktarılması ve uygulanması için gerekli idari düzenlemeleri ve personelin hizmet içi eğitimini yapacaklardır. Ulusal Programın uygulanması ile ilgili olarak uyum ve gerekli idari düzenlemeler için, ihtiyaç duyulan finansman ihtiyacı, bütçe ve Avrupa Birliği kaynakları olmak üzere belirleyeceklerdir.

²⁴⁶AB Avrupa Komisyonu Türkiye Temsilciliği, 2000 Yılı Genişleme Stratejisi, (Ankara: 2000), s.5.

- Kamu kurum ve kuruluşları, Ulusal Programın uygulanması nedeniyle duyacakları finansman ihtiyacı için, Ulusal Program öncelikleri açısından Avrupa Birliği Genel Sekreterliği'nin uygun görüşüyle, yatırımlar için DPT'na, cari ve transfer harcamaları için Maliye Bakanlığı'na müracaat edeceklerdir.
- Ulusal programın uygulanmasına ilişkin koordinasyon Avrupa Birliği Genel Sekreterliği (ABGS) tarafından sağlanacaktır. Kamu kurum ve kuruluşlarınca, mevzuat yasalarında değişiklik yapılmasının veya yeni yasa çıkarılmasının öngörülmesi halinde, yasa tasarıları ABGS koordinasyonunda, AB müktesebatına uyum açısından da önceden incelenecektir. Ulusal Programın, Bakanlar Kurulu tarafından kabul edilmesinden sonra, Programda yer alan hukuki, idari ve kurumsal düzenlemelere ait uygulamalar, ilgili kamu kurum ve kuruluşları tarafından yılda dört defa, üçer aylık dönemler itibariyle dönem sonunu izleyen 15 gün içinde ABGS'ne iletilecektir.²⁴⁷

Avrupa Birliği müktesebatının üstlenilmesine ilişkin Türkiye Ulusal Programı'nda devlet yardımları ve bölgesel politika konuları da yer almaktadır. Programda, yer alan devlet yardımlarına ilişkin açıklamalarda öncelikle, mevcut durumun yer aldığı öncelik tanımı ve daha sonra da Avrupa Birliği müktesebatı ile Türk mevzuatı karşılaştırılması ve yapılması gereken değişiklik ve yeniliklerin uygulamaya geçirilmesi için alınması gereken önlemlere yer verilmiştir.

Türkiye'de devlet yardımları alanında birbirinden bağımsız olarak faaliyette bulunan bir çok kamu kurum ve kuruluşu bulunmaktadır. Yatırım yardımları esas olarak Hazine Müsteşarlığı'nca uygulanmaktadır. Yatırımlarda devlet yardımları sistemine dahil mevzuat, Genel Destek Sistemi, Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmeleri (KOBİ) destek sistemi ve sadece gelirli bölgeleri kapsayan sistemlerden oluşmaktadır.

Avrupa Birliği hukukuna göre devlet yardımları, rekabeti ve ticareti olumsuz yönde etkilemediği sürece, üye ülkeler tarafından yapılmalıdır. Türkiye'nin 1/95 sayılı OKK hükümleri gereği olarak en az gelişmişlik düzeyinde olduğu kabul edilmiştir. Dolayısıyla Türkiye Avrupa Birliği hukukunda yer alan devlet yardımlarını azami düzeyde uygulayabilecektir. Bununla birlikte mevcut mevzuat hüküm ve kriterlerinin Türkiye'ye yönelik olabilmesi için önceden belirtilmiş olunan bölgesel yardım mevzuat ve tekniklerinin (NUTS) uyumlaştırılmasına ihtiyaç vardır.

²⁴⁷<http://www.euturkey.org.tr/abprortal/content.asp?...>(15.01.2003)

Avrupa Birliği'nin Rekabet ve Devlet Yardımları ile ilgili tüm yasal düzenlemeleri ve uygulama kuralları ülkemiz açısından bağlayıcı bulunmaktadır. Söz konusu mevzuat, yardımın Komisyona bildirim prosedürleri, Avrupa Birliği'nde rekabeti bozmayan yardım türleri, bölgesel yardım eşikleri, özel kurallara tabi hassas sektörler, yardım yoğunlukları, ihmal edilebilir yardım tutarları gibi konulara ait yasal düzenlemelerden oluşmaktadır.

Uyum çalışmaları için yapılması gereken değişiklik ve yeniliklerin uygulamaya geçirilmesi için alınması gereken önlemlerden olan devlet yardımları, genel ve bölgesel amaçlı uygulamalardan oluşmaktadır.

Genel amaçlı yardım uygulamalarda Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmeler'in (KOBİ), teşvik mevzuatları yer almaktadır. Bölgesel amaçlı uygulamalarda ise geri kalmış illerde tamamlanamamış ya da tamamlanmış olup da işletme sermayesi temin edememiş işletmelerin kısa sürede ekonomiye kazandırılması ve bölgede ekonomik canlılık sağlanması hedef olarak belirlenmiştir. Bölgesel amaçlı uygulama içerisinde; 05.03.1999 tarih ve 23630 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan, enerji desteğine ilişkin 26.02.1999 tarih ve 99/12478 sayılı kararda yatırım teşvik belgeli işletmelere, yatırım tamamlandıktan sonra üç yıl süre ile birinci yıl % 50, ikinci yıl % 40, üçüncü yıl % 25 indirimli enerji verilmesi amaçlanmaktadır. Ayrıca depremde zarar görmüş işletmelerin yeniden faaliyete geçebilmeleri ve bölgede yeniden ekonomik hareketliliğin sağlanması amaçlanmaktadır. Bu uygulamada depremde zarar görmüş tesis ve makina, teçhizatın yarısı kadar bir tutarın kredi olarak tahsisi öngörülmektedir.

Türkiye devlet yardımlarına ilişkin mevzuatta, uyum çalışmaları altında değişiklikler ve yenilikler yapmak zorundadır. Devlet yardımı uygulamasının birden çok bağımsız birim tarafından yürütülmesi konusunda yapılacak değişiklikler, yardım politikalarına ait mevzuatların bir araya getirilmesi ve birbirleriyle uyumlu ve tamamlayıcı nitelikte olması gerekmektedir.

Konuyla ilgili bir diğer husus ise; uygulanan teşvik mevzuatının, uluslararası anlaşmalarda ve Avrupa Birliği mevzuatında yer alan rekabet ve devlet yardımları konularına genel olarak aykırı olmadığı düşünülmektedir. Ancak, bu yönde yapılacak uygulamaların tümünün, Avrupa Birliği'nin NUTS esasına dayalı bölgesel mevzuatı zeminine oturtulması zorunludur.

Devlet yardımları uygulamalarını yürüten birimler açısından da Avrupa Birliği üyesi ülkeler ile Türkiye arasında idari yapıdan kaynaklanan sistem farklılıkları bulunmaktadır. Avrupa Birliği'nde yardım uygulamaları üye devletlerin merkezi ve yerel idarelerince yürütülmekle birlikte Komisyonu her düzeyde bilgilendirecek bir örgüte (Devlet Yardımları İzleme ve Denetleme Kurumuna) ihtiyaç duyulmaktadır. Bu kurumun görevi, devlet yardımı uygulamalarının Avrupa Birliği müktesebatında yer alan kriterlere uygunluğunu denetlemektir. Türkiye'de bu uygulamalar merkezi idare tarafından yapılmaktadır. Dolayısıyla Türkiye'deki devlet yardımlarını uygulama birimlerinin, Avrupa Birliği idari yapısına göre yeniden yapılandırılması gerekmektedir. Oluşturulacak organ ya da kurum, devlet yardımları konusunda Avrupa Birliği ile yürütülecek çalışmalarda mevzuat ve uygulama sonuçlarıyla ilgili gerekli bildirimlerin yapılması ve karşılıklı sorunların yanıtlanmasında aktif olarak görev almalıdır.

Avrupa Birliği mevzuatına uyum için gerekli altyapının oluşturulması amacıyla, ekonomik ve sosyal amaçlı yardımların temel hedef ve politikaları konularında bilgilendirme ve eğitim çalışmalarına ihtiyaç vardır. Bu yöndeki çalışmalarda teknik işbirliği önemlidir. Buna göre görev tanımı belirlenmiş kurumun mevcut personelinin eğitiminin yanında önemli ölçüde nitelikli personelin takviyesi de gerekmektedir.

Devlet yardımları konusunda kısa vadede mevzuatın değiştirilmesi ile ilgili yapılacak çalışmaların yasal prosedürü belirlenmelidir. Buna göre Avrupa Birliği rekabet ve devlet yardımları politikaları ile hedef ve amaçlar ele alınmalı ve bu konuda Avrupa Birliği ile teknik işbirliği sağlanması suretiyle Türkiye'ye yönelik devlet yardımları mevzuatının altyapısı oluşturulmalıdır. Kanun değişikliği gerektiren hallerde bu süre orta vadeye sarkabilecektir.²⁴⁸

Bakanlar Kurulu Kararı ile Ulusal Program'ımızda kısa vadede gerçekleştirilmesi taahhüt edilen yasal düzenlemelerin 24 Mart 2002 tarihine kadar tamamlanması öngörülmüştür. Ancak orta vadeli tedbirlerin tamamlanması için herhangi bir takvim bulunmamaktadır. Ulusal Programın 1 yıllık uygulaması ile ilgili özet değerlendirmede, Rekabet ve Devlet Yardımları konusunda gerçekleşmiş olan tek uyum; İspirto ve ispirotlu içkiler inhisarı kanunundaki değişiklikte olmuştur. Bu tedbirle ilgili olarak yapılan açıklamada; ilgili kanunun 20.01.2001 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Gümrük Birliği'nin son dönemini düzenleyen 1/95 sayılı O.K.K.'na göre, ticari karakterli devlet tekellerinin

²⁴⁸Avrupa Birliği Genel Sekreterliği, **AB Müktesebatının Üstlenilmesine İlişkin Türkiye Ulusal Programı**, (Ankara: 2001), s.151-157.

üye devletler ile Türkiye vatandaşları arasında mevcut malların üretim ve pazarlanmasına yönelik konularda ayrımcılık yaratılmaması gerekmektedir. Bu kanun ile TEKEL'e verilmiş olan yetkilerde bazı düzenlemeler yapılmaktadır.²⁴⁹

Ulusal Program'da Kırsal Kalkınma ve Bölgesel Politika başlıkları altında, Türkiye'nin tüm bölgelerinde sosyal, ekonomik ve kültürel kalkınmanın sağlanması için gerekli olan düzenlemelere yer verilmiştir.

Kırsal Kalkınma Politikaları'na yönelik çalışmalar, GAP ile Tarım ve Köyişleri Bakanlığı bünyesinde yürütülen çeşitli projelerden oluşmaktadır. GAP'taki kırsal kalkınma programı, tarımsal çalışmalar ve araştırmaya yönelik sosyal projeler olarak iki kısımda ele alınmıştır. Fakat uyum çalışmaları arasında bu politikaya yönelik hazırlanmış spesifik bir mevzuat henüz bulunmamaktadır.

Bölgesel Politika içerisinde Beş Yıllık Kalkınma Planlarına yer verilmiş, ayrıca politikanın temel amacı olarak, bölgelerarası gelişmişlik farklarının azaltılması ve çarpık kentleşmenin önlenmesi yoluyla, ülke çapında metropolitan alanların geliştirilmesi esas alınmıştır.

Bölgesel Politika içerisinde ayrıca Türkiye'deki coğrafi bölgeler hakkında bilgiler de yer almaktadır. Ulusal Program'da, Avrupa Birliği müktesebatına uyum konusunda Türk mevzuatının durumu ortaya konmakta ve bu konuda çıkarılmış olan Kanunlar belirtilmektedir. Katılım öncesi dönemde bu mevzuatla ilgili herhangi bir değişiklik yapılmasına gerek duyulmamıştır. Ancak Avrupa Birliği kriterlerine göre hedef bölgeler ve NUTS tanımlamaları yapılacaktır. 2005 yılına kadar ihtiyaç duyulan illerde DPT'nin İdari Bölge Birimleri kurulacaktır. Bunun için de bölgesel politika konusunda çalışan personelin, Avrupa Birliği bölgesel politikası konusunda eğitilmesi gerekecektir.²⁵⁰

Türkiye ile Avrupa Birliği arasında kurulan alt komitelerden olan Bölgesel Kalkınma, İstihdam ve Sosyal Politika Alt Komite Toplantısı 28 Kasım 2000 ve 7-8 Haziran 2001 tarihlerinde yapılmıştır.

28 Kasım 2000 tarihli toplantı sonucunda bölgesel kalkınmaya yönelik alınan kararlar şunlardır:

- a) DPT tarafından bölgesel kalkınma programlarına dair hazırlıkların başlatılmasıyla ilgili olarak bütüncül bir kalkınma stratejisinin izlenmesi yararlı bulunmuştur.

²⁴⁹<http://www.euturkey.org.tr/abportal/uploads/files/gunceltablo.doc> (10.01.2003)

²⁵⁰AB Genel Sekreterliği, AB Müktesebatının..., s.340-349.

- b) Bölgesel İstatistiklerin oluşturulabilmesi için NUTS 2 sınıflandırması (kalkınmada geri kalan bölgelere ilişkin yapısal fonların kullanımı) gerçekleştirilmelidir. Bunu takiben il seviyesindeki diğer verilere ek olarak, bölgesel kişi başına GSMH hesaplanmalıdır.
- c) Geri kalan bölgeler arasındaki başlıca farklılıkları belirten Avrupa Birliği standartları ile uyumlu bir bölgesel politika geliştirilmesi ve buna bağlı olarak bu bölgelerde ortalama kamu harcamasından daha fazla miktarın kullanılması gerekmektedir.

7-8 Haziran 2001 tarihli toplantıda ise bölgesel konulara ilişkin sonuçlar şunlardır:

- a) Avrupa Birliği her aday ülkeden kendi ulusal programlarına ek oluşturacak şekilde bir ulusal kalkınma programı hazırlanmasını istemiş, bunun amacının da Avrupa Birliği'nin hedeflediği ekonomik ve sosyal bütünleşmeye katkı sağlamak olacağı belirtilmiştir. Bu konudaki çalışma da DPT tarafından yapacaktır.
- b) Yapısal Fonları Planlama Hazırlıkları çerçevesinde Türkiye tarafından gerek mevzuat uyumlaştırma, gerekse idari altyapı oluşturma çalışmaları gerçekleştirilecektir.²⁵¹

Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne katılım sürecine ilişkin hazırlanan 2002 yılı *İlerleme Raporu*'nun içeriği daha önceki yıllarda hazırlanan İlerleme Raporları ile büyük ölçüde aynıdır. 2002 İlerleme Raporu'nda, 2001 yılı İlerleme Raporu'ndan bu yana gerçekleşen gelişmeler dikkate alınmıştır.

2002 İlerleme Raporu'nun üyelik kriterlerine ait bölümünde bölgesel amaçlı yapılan politikalara yer verilmiştir. Rapora göre; AB yapısal politikalarıyla uyumlu bir bölgesel politikanın uygulanmasına yönelik hazırlıklar konusunda sınırlı ilerleme kaydedilmiştir. Bölge sınıflandırmasına ilişkin olarak, NUTS sınıflandırması kriterlerine göre bölgesel gelişme amacıyla Türkiye tarafından tanımlanan geçici harita Komisyon ve Türk Hükümeti tarafından onaylanmıştır. Bu gelişme, Türkiye bölgesel istatistiklerinin Avrupa bölgesel istatistikleri ile karşılaştırılabilmesi açısından önemli bir adımdır.

2002 İlerleme Raporu'nun bölgesel politikaya ait genel değerlendirme kısmında, Türkiye'nin yapısal politikaları uygulayabilmek için bölgesel farklılıklarla da mücadele etmesi gerektiği vurgulanmıştır. Bu amaç için uzun vadeli bir strateji oluşturulmalıdır.

²⁵¹<http://www.euturkey.org.tr/abportal/defaultcontent.asp?...> (15.01.2003)

Geçici NUTS haritası, bölgesel gelişme amaçlarına yönelik oluşturulmalıdır. Özellikle NUTS 2 düzeyi, bölgesel istatistikler, iller arası koordinasyon, entegre bölgesel kalkınma planları, kamu yatırımlarının bölgesel dağılımı ve bölgesel yardımların öncelikli alanlarının Avrupa Birliği rekabet kuralları ile uyumlu şekilde tanımlanması amacıyla kullanılmalıdır.

Avrupa Birliği'nin standartlarıyla uyumlu ve kalkınmada öncelikli yörelerdeki temel sorunları ele alan, etkili modern bir bölgesel politikanın oluşturulmasına öncelik verilmelidir. Bu kapsamda 2002 İlerleme Raporu'nda aşağıdaki hususlar yer almaktadır:

- 2003-2005 dönemine ilişkin olarak, entegre bölgesel kalkınma planlarını içeren ve kalkınmada öncelikli yörelere yönelik bir ulusal kalkınma planının NUTS 2 düzeyinde hazırlanması. Kalkınmada öncelikli yöreler, ülke coğrafi alanının yarısından fazlasını ve nüfusun üçte birinden çoğunu oluşturmaktadır,
- Gelecek Beş Yıllık Kalkınma Planının (2006-2010), ilgili müktesebatın gerektirdiği şekilde, Avrupa Birliği standartlarına uygun ve bölgesel içerikli olarak hazırlanmasına yönelik gerekli çalışmalar yapılmalıdır.

Ayrıca, bölgesel politikanın geliştirilmesi için altyapı farklılıklarının giderilmesi, özel sektör yatırımlarının geliştirilmesi ve insan kaynaklarının geliştirilmesi amacıyla, kalkınmada öncelikli yörelerde önemli ölçüde kamu yatırımı yapılmasına ihtiyaç vardır.

Bu amaçla Türkiye, bakanlıklar arası koordinasyonu ve planlamanın her aşamasında katılımcılığı sağlayacak, bölgesel kalkınmayı merkezi ve bölgesel düzeyde (NUTS 2 düzeyinde) yürütecek olan idari yapıları güçlendirmelidir. Türkiye'de bölgesel politika, hala Devlet Planlama Teşkilatı'nın sorumlu olduğu bir merkezi planlama çerçevesinde yürütülmektedir. Güneydoğuda bölgesel bir ofisi bulunan ve Güneydoğu Anadolu Projesi'ni yürütmekle görevli olan bir kurum haricinde, Ankara dışında planlamacı ve uygulamacı bir birim bulunmamaktadır.

Komisyon, 2002 yılı İlerleme Raporu'nda, özellikle bilgi eksikliği nedeniyle Türkiye'nin bu alandaki performansını ve Avrupa Birliği politikasına uyum durumunu değerlendirmenin zor olduğunu belirtmiştir. Ancak Türkiye'nin bu alanda önemli çalışmaları olduğunu ifade etmiştir.

Türkiye ulusal düzeyde bakanlıklar arası koordinasyonu geliştirmek ve NUTS 2 düzeyinde ille arası koordinasyonu sağlamak suretiyle, her NUTS 2 bölge biriminde

kurulacak bir entegre bölgesel planlama sistemi geliştirme yönünde daha fazla çalışmalıdır. Yeni sistemin oluşturulmasında Avrupa Birliği'nin istekleri dikkate alınmalıdır. Türkiye bölgesel gelişme alanında, Katılım Öncesi Fonlar ve Yapısal Fonlar'ın uygulanmasını hazırlanmak için idari kapasitesini geliştirmelidir.²⁵²

2002 yılı *Katılım Öncesi Ekonomik Program*'da bölgesel gelişme ile ilgili olarak şu bilgilere yer verilmiştir: Türkiye, Avrupa Birliği üye ülkelerinde kullanılmakta olan NUTS sınıflandırmasının hazırlanmasını, etkin bir bölgesel gelişim stratejisinin belirlenmesini, Bölgesel Kalkınma Birimleri'nin kurulmasını ve kamu yatırım projelerinin seçiminde bölgesel kriterlerin gözönüne alınmasını hedeflemektedir. Bölgelerarası gelişmişlik farklılıklarını azaltmak ve ekonomik ve sosyal dayanışmayı güçlendirmek için mevcut ulusal politikanın bir bütünlük içerisinde geliştirilmesi amaçlanmaktadır.

Devlet Planlama Teşkilatı ve Devlet İstatistik Enstitüsü tarafından hazırlıkları sürdürülen İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflandırması çalışması tamamlanmış ve Avrupa Birliği'nin onayı alınmıştır. Söz konusu sınıflandırmanın yasallaştırılmasına yönelik çalışmalar sürdürülmektedir. Bölgesel Gelişme ve İl Gelişme Planları hazırlıklarına devam edilmektedir.

Doğu Anadolu Projesi ve Doğu Karadeniz Bölgesel Gelişme Planı tamamlanmıştır. Güneydoğu Anadolu Kalkınma Planı, Ege Bölgesi Bölgesel Gelişme Planı, ve Batı Akdeniz Bölgesel Gelişme Planı çalışmaları ise devam etmektedir.

Bu planlara ilave olarak Yeşilirmak ve Orta Karadeniz Bölgesel Gelişme Planlarının hazırlıklarına başlanmış olup, Orta Anadolu ve Doğu Akdeniz Bölgesel Planlarının yapımı için hazırlıklara başlanacaktır. 2005 yılı sonu itibariyle tüm bölgelerin bölge planlarının tamamlanması hedeflenmektedir.²⁵³

Bölgesel istatistiklerin toplanması, geliştirilmesi, bölgelerin sosyo-ekonomik analizlerinin yapılması, bölgesel politikaların çerçevesinin belirlenmesi ve Avrupa Birliği Bölgesel İstatistik Sistemine uygun karşılaştırılabilir istatistiki veri tabanı oluşturulması amacıyla ülke çapında (NUTS) İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflandırmasının tanımlanmasına ilişkin ekli Karar'ın yürürlüğe konulması, Devlet Bakanlığı'nın 12/8/2002

²⁵² TC Başbakanlık DPT., *Türkiye'nin Avrupa Birliğine Katılım Sürecine İlişkin 2002 Yılı İlerleme Raporu*, (Ankara:2002), s.95-97.

²⁵³ Yüksek Planlama Kurulu, *2002 Yılı Katılım Öncesi Ekonomik Programı*, (Ankara: 2002), s.77-78.

tarıhli ve 1400 sayılı yazısı zerine, Bakanlar Kurulu'nca 28/8/2002 tarihinde kararlaştırılmıştır.²⁵⁴

NUTS sınıflandırmasına göre Türkiye'deki iller  düzeye ayrılmıştır.Düzey 3 kapsamındaki İstatistiki Bölge Birimleri 81 adet olup il düzeyindedir. Düzey 2 İstatistiki Bölge Birimleri, Düzey 3 kapsamındaki komşu illerin gruplandırılması sonucu tanımlanmış olup 26 adettir. Düzey 1 İstatistiki Bölge Birimleri ise Düzey 2 İstatistiki Bölge Birimlerinin gruplandırılması sonucu tanımlanmış olup, 12 adettir.²⁵⁵

Aşağıda 12/08/2002 tarihinde resmi gazete'de yayınlanan NUTS'a göre düzey 1,2,ve 3 kapsamına giren iller yer almaktadır.²⁵⁶

²⁵⁴ TC Resmi Gazete, 22 Eylül 2002 Pazar, Sayı: 24884.

²⁵⁵ 28.08.2002 tarihinde Resmi Gazete de yayınlanan karar ekte sunulmuştur.

²⁵⁶ NUTS 1, 2, ve 3'e ait nüfus ve Gayri Safi Yurtiçi Hasıla tabloları ekler bölümünde yer almaktadır.

I Sayılı Cetvel

KOD	DÜZEY 1	DÜZEY 2	DÜZEY 3
TR	TÜRKİYE		
TR1	İstanbul	İstanbul	İstanbul
TR10			
TR100			
TR2	Batı Marmara	Tekirdağ	Tekirdağ
TR21			
TR211			
TR212		Balıkesir	Edirne
TR213			Kırklareli
TR22			Balıkesir
TR221		Çanakkale	
TR222			
TR3	Ege	İzmir	İzmir
TR31			
TR310		Aydın	Aydın
TR32			
TR321			
TR322		Manisa	Denizli
TR323			Muğla
TR33			Manisa
TR331		Afyon	
TR332		Kütahya	
TR333		Uşak	
TR334			
TR4	Doğu Marmara	Bursa	Bursa
TR41			
TR411			
TR412		Kocaeli	Eskişehir
TR413			Bilecik
TR42			Kocaeli
TR421			
TR422			
TR423			
TR424			
TR425			Yalova
TR5	Batı Anadolu	Ankara	Ankara
TR51			
TR510		Konya	Konya
TR52			
TR521			
TR522			

KOD	DÜZEY 1	DÜZEY 2	DÜZEY 3
TR6	Akdeniz	Antalya	
TR61			Antalya
TR611			Isparta
TR612			Burdur
TR613		Adana	
TR62			Adana
TR621			Mersin
TR622		Hatay	
TR63			Hatay
TR631			Kahramanmaraş
TR632			Osmaniye
TR633			
TR7	Orta Anadolu	Kırıkkale	
TR71			Kırıkkale
TR711			Aksaray
TR712			Niğde
TR713			Nevşehir
TR714			Kırşehir
TR715		Kayseri	
TR72			Kayseri
TR721			Sivas
TR722			Yozgat
TR723			
TR8	Batı Karadeniz	Zonguldak	
TR81			Zonguldak
TR811			Karabük
TR812			Bartın
TR813		Kastamonu	
TR82			Kastamonu
TR821			Çankırı
TR822			Sinop
TR823		Samsun	
TR83			Samsun
TR831			Tokat
TR832			Çorum
TR833			Amasya
TR834			
TR9	Doğu Karadeniz	Trabzon	
TR90			Trabzon
TR901			Ordu
TR902			Giresun
TR903			Rize
TR904			Artvin
TR905			Gümüşhane
TR906			

KOD	DÜZEY 1	DÜZEY 2	DÜZEY 3
TRA	Kuzeydoğu Anadolu	Erzurum	
TRA1			
TRA11			Erzurum
TRA12			Erzincan
TRA13			Bayburt
TRA2		Ağrı	
TRA21			Ağrı
TRA22			Kars
TRA23			İğdır
TRA24			Ardahan
TRB	Ortadoğu Anadolu	Malatya	
TRB1			
TRB11			Malatya
TRB12			Elazığ
TRB13			Bingöl
TRB14			Tunceli
TRB2		Van	
TRB21			Van
TRB22			Muş
TRB23			Bitlis
TRB24			Hakkari
TRC	Güneydoğu Anadolu	Gaziantep	
TRC1			
TRC11			Gaziantep
TRC12			Adıyaman
TRC13			Kilis
TRC2		Şanlıurfa	
TRC21			Şanlıurfa
TRC22			Diyarbakır
TRC3		Mardin	
TRC31			Mardin
TRC32			Batman
TRC33			Şırnak
TRC34			Sırt

58. hükümetin 3 Ocak 2003 tarihinde hazırlamış olduğu *Acil Eylem Planı*'nda bölgesel devlet yardımları konusuna da yer verilmiştir. Planda yapılacak faaliyetler arasında, yatırımlarda devlet yardımları bakımından bölgesel ayrımların yeniden belirlenmesi de yer almaktadır.

Acil Eylem Planı'nda Bölgesel devlet yardımları ile ilgili olarak yapılan açıklama şöyledir: Avrupa Birliği'ne uyum çerçevesinde çalışmaları tamamlanan bölgesel ayrımların, İstatistikî Bölge Düzeyleri'ne (NUTS) göre yeniden ayrımları belirlenecek,

endüstriyel politikalar ile uygulanacak teşvikler alt bölge, il ve gerektiğinde belirli sorunlara sahip ve desteklenmesi gereken özel alanlar için DPT tarafından tekrar gözden geçirilecektir. Ayrıca, bölgelerarası dengesizliklerin giderilmesine yönelik olarak, gelişmişlik düzeyi en düşük illerdeki yatırımlara uzun süreli vergi muafiyetleri, arazi ve arsa tahsisi ile istihdamın getirdiği vergi yükünün azaltılması gibi teşvikler uygulanacaktır.²⁵⁷

14 Nisan 2003 tarihinde Avrupa Birliği Konseyi tarafından kabul edilen *Katılım Ortaklığı Belgesi*'nin kısa vadeli öncelikler kısmında, bölgeler arasındaki farklılıklara da yer verilmiştir. Bu konu ile ilgili yapılan açıklamalar şöyledir:

- Devlet yardımlarına ilişkin müktesebata uyum sağlanması ve Avrupa Birliği kriterlerini esas alan etkin bir devlet yardımları kontrolünün sağlanması amacıyla bir ulusal devlet yardımları izleme otoritesinin kurulması,
- Ulusal Kalkınma Planı ve NUTS 2 düzeyinde bölgesel kalkınma planlarının hazırlanması suretiyle, bölgesel farklılıkları azaltmayı amaçlayan ulusal ekonomi ve sosyal uyum politikalarının geliştirilmesi,
- Bölgelere yönelik kamu yatırımlarına ilişkin öncelik kriterlerini ortaya koyan çok yıllık bütçeleme usullerinin oluşturulması,
- Bölgesel kalkınmayı yürütecek idari yapının güçlendirilmesi ve müktesebatın uygulanmasını kolaylaştıracak yasal çerçevenin kabul edilmesi.

Katılım Ortaklığı Belgesi'nin orta vadeli öncelikler içerisinde ise bölgesel farklılıklar ile ilgili olarak, bölgesel kalkınma planlarının uygulanması için NUTS 2 düzeyinde bölge birimlerinin kurulmasına karar verilmiştir.²⁵⁸

24 Temmuz 2003 tarihinde 25178 sayılı Resmi Gazete'de yayınlanan "Avrupa Birliği müktesebatının üstlenilmesine ilişkin *Türkiye Ulusal Programı*" Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne katılım sürecinde, kısa ve orta vadede gerçekleştirilmesi öngörülen çalışmaları kapsamaktadır.

²⁵⁷ TC 58.Hükümet, *Acil Eylem Planı (AEP)*, (Ankara: 03.01.2003)

²⁵⁸ TC Başbakanlık DPT., *Türkiye İçin Katılım Ortaklığı Belgesi (14 Nisan 2003 Tarihinde AB Konseyi Tarafından Kabul Edilen Nihai Metin)*, (Ankara: AB ile İlişkiler Genel Müdürlüğü, Nisan 2003), s.12-16.

Türkiye Ulusal Programı'nın bölgesel politika ve yapısal araçların koordinasyonu başlığı altında, Avrupa Birliği standartlarına uygun hukuki ve idari çerçeve ile bölgesel politikaların programlanması, yürütülmesi, izlenmesi ve kontrolü için gerekli mekanizmaların oluşturulması gerektiği vurgulanmıştır. Bu konu ile ilgili 2003 yılı Katılım Ortaklığı Belgesi'nde yer alan bilgilere tekrar yer verilmiştir.

Ulusal Plan'da bölgesel politikaya yönelik yapılacak çalışmalara da yer verilmiştir. Plan'da Ön Ulusal Kalkınma Planı²⁵⁹ ile NUTS 2 düzeyinde bölgesel kalkınma planları hazırlanması suretiyle, bölgesel farklılıkları azaltmayı amaçlayan bir ulusal ve sosyal uyum politikasının geliştirilmeside yer almaktadır. Ön Ulusal Kalkınma Planı ve Bölgesel Kalkınma Stratejisi Hazırlanma Çalışmaları DPT Müsteşarlığı bünyesinde sürdürülmektedir. 2004-2006 dönemini kapsamı öngörülen, ekonomik ve sosyal uyum politikasının ana hatlarını çizecek olan Ön Ulusal Kalkınma Planında;

- Ekonomik, sosyal ve bölgesel alanlardaki gelişmeler,
- Ekonomik ve sosyal göstergeler itibarıyla Türkiye – AB karşılaştırması,
- Ulusal Kalkınma Stratejisi ve makroekonomik çerçeve,
- Bölgesel gelişme stratejileri ve bölgesel politikalar,
- Yatırımlar,
- Sektörel reform alanları,
- Bölgesel gelişme planları, projeleri ve çalışmaları,
- Finansal çerçeve,
- Uygulama ve izleme,

²⁵⁹ Ön Ulusal Kalkınma Planı (UKP): AB 1999 yılında Katılım Ortaklığı Belgesi'nde UKP hazırlanması konusuna yer vermiştir. Kasım 2002 tarihinde Avrupa Komisyonu tarafından yayımlanan 2002 yılı İlerleme Raporu'nda ülkemiz için de 2004-2006 yıllarını kapsayan ve bölgesel kalkınma stratejilerini de içeren bir Ön UKP hazırlanmasını talep etmiştir. Bu çerçevede AB standartlarıyla uyumlu, temel sorunları ele alan ve bölgesel politikaların oluşturulmasına öncelik veren bir "Ön Ulusal Kalkınma Planı" hazırlanacaktır. Ön Ulusal Kalkınma Planı ulusal ve bölgesel düzey 2 kapsamında bölgesel hedefler, gelişme stratejileri ve önceliklerin oluşturulmasını gerektirmektedir. Merkezi idare, il ve bölge temsilcileri, sivil toplum örgütleri, kamu kurum ve kuruluşları ve üniversitelerin katkı ve önerileri ile hazırlanacak olan Ön Ulusal Kalkınma Planı, Yüksek Planlama Kurulu'na kabul edildikten sonra, 10 Aralık 2003 tarihinde AB Komisyonu Ortak İzleme Komitesi'ne sunulacaktır.

Kaynak: T.C. Başbakanlık DPT Müsteşarlığı, 2 Temmuz 2003 tarihli Basın Duyurusu.

konularına yer verilecektir.

10 Aralık 2003 tarihinde Avrupa Komisyonuna iletilmesi öngörülen Ön Ulusal Kalkınma Planı'nın hazırlanması sürecinde;

- Ulusal düzeyde Bölgesel Gelişme Stratejisinin, yerli ve yabancı uzmanların katılımıyla düzenlenecek bir atölye çalışmasından elde edilecek temel hususlar çerçevesinde hazırlanması,
- Ön Ulusal Kalkınma Planı çalışmaları kapsamında, 10 İBBS (İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflandırması) Düzey 2 Bölgesi için yapılan SWOT analizi (Strengths, Weaknesses, Opportunities, Threats – Güçlü ve Zayıf Yanlar / Fırsatlar ve Tehditler Çözümlemesi) çalışmaları çerçevesinde bölge stratejileri geliştirilmesi,
- Ön Ulusal Kalkınma Planının ilgili kurum ve kuruluşların katkılarıyla hazırlanması ve Yüksek Planlama Kurulu'na sunulması,

öngörülmektedir.

2003 yılı Katılım Ortaklığı Belgesi'nde dile getirilen İBBS -Düzey 2'lerde bölgesel kalkınma planları hazırlanmasına yönelik olarak, 2003 Mali İşbirliği Programlaması kapsamında, Samsun (Samsun, Tokat, Çorum, Amasya illeri), Kastamonu (Kastamonu, Çankırı, Sinop illeri) ve Erzurum (Erzurum, Erzincan, Bayburt illeri) İBBS Düzey 2 bölgelerinde, bölgesel gelişme projelerine ilişkin çalışmalara başlanmış olup, uygulamanın 2003-2006 dönemini kapsamı öngörülmektedir. Yine MEDA tarafından desteklenen Doğu Anadolu Kalkınma Programı da 2003-2006 döneminde uygulanacaktır. Bu projelerin oluşturulma aşamasında, yerel otoritelerin, özel sektör ve sivil toplum kuruluşlarının değerlendirmelerinin alınması amacıyla bir dizi çalışma toplantısı gerçekleştirilmiştir. Proje fişleri, tarımsal ve kırsal kalkınma, KOBİ'lerin kalkınması için destek, turizm ve pazarlama kalkınması, idari yapılanma, insan kaynakları kalkınması ve çevre bileşenlerini içermektedir. Kayseri (Kayseri, Yozgat, Sivas illeri) ve Konya (Konya, Karaman illeri) İBBS Düzey 2 bölgeleri için hazırlanacak bölgesel gelişme projelerinin ise, 2004 yılında uygulanmaya başlaması planlanmaktadır. Ayrıca, Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP), Doğu Anadolu Projesi (DAP), Doğu Karadeniz Bölgesel Kalkınma Projesi (DOKAP) ve Zonguldak-Bartın-Karabük Bölgesel Kalkınma Projesi için hazırlanmış olan master planların birer bölgesel faaliyet programına dönüştürülmesi öngörülmektedir.

2003 Yılı Mali İşbirliği Programlaması çerçevesinde desteklenen Türkiye Bulgaristan Sınır Ötesi İşbirliği Programı kapsamında, Ortak Küçük Projeler Fonu oluşturulmasına yönelik proje fişi hazırlanmıştır. Ayrıca, 2004-2006 yılları için Ortak Programlama Belgesi hazırlanmasına yönelik çalışmalar sürdürülmektedir.²⁶⁰

²⁶⁰ <http://www.abgs.gov.tr/content.asp?CID=5260&VisitID={D24D4889-C9DE-4792-8C54-0F5C0516D274}> (01.08.2003)

SONUÇ

Bölgeler arasındaki gelişmişlik farklılıklarının en önemli nedenleri yeraltı ve yerüstü kaynaklarının, nüfus ve beşeri sermayenin, tarihsel ve kültürel birikimlerin yöresel dağılımındaki dengesizliklerdir. Bölgesel sorunların var olduğunun kabul edilmesiyle, bölgelerarasındaki farklılıkların giderilmesi için bölgesel politikaların oluşturulmasına ihtiyaç duyulmuştur. Bölgesel kalkınma kavramı ile ülkedeki geri kalmış bir bölgenin ekonomik ve sosyal yönden kalkındırılması amaçlanmıştır. Bölgesel gelişmişlik farklılıklarını azaltıcı politikaların uygulanabilmesi için her bölgeye yönelik özel araçlar belirlenmelidir. Bölgesel amaçlı olarak kullanılan araçlardan birisi de devlet yardımlarıdır. Sosyal devlet anlayışı içerisinde devlet, özel sektörün yer almadığı ve yapmak istemediği sosyal konulardaki yatırımları yapmak zorundadır. Bu nedenle sosyal devlet anlayışına göre devlet ekonomi içerisinde yer almalıdır.

Avrupa Birliği ekonomik ve siyasi entegrasyonun en başarılı örneklerindendir. Dinamik bir yapıya sahip olan Avrupa Birliği, kuruluşundan günümüze kadar önemli ilerlemeler kaydetmiştir. Kurucu Roma Antlaşması imzalandığında altı üyeli olan Avrupa Birliği, bugün onbeş üyeli hale gelmiştir ve ilerleyen yıllarda bu sayı daha da artacaktır. Avrupa Birliği'nin kuruluşunda gündemde olan sorunlardan birisi de bölgesel gelişmişlik farklılıklarıdır. Günümüzde bu sorun devam etmektedir. Avrupa Birliği içerisindeki bölgesel farklılıkların giderilememesinin en önemli nedeni Avrupa Birliği'ne daha sonraki yıllarda yapılan katılmalarıdır. Kuruluş yıllarında sadece İtalya ve Almanya için düşünülen bu sorun, İrlanda, Yunanistan, İspanya ve Portekiz'in Avrupa Birliği'ne katılmasıyla daha da önemli hale gelmiştir.

Avrupa Birliği'ne üye ülkelerin çoğunda sosyal devlet anlayışı benimsendiği için gerek hükümetler düzeyinde gerekse Avrupa Birliği düzeyinde bölgesel sorunlar ile yakından ilgilenilmektedir. Roma Antlaşması'nda "çeşitli bölgeler arasındaki farklılıkların kaldırılması, azgelişmiş bölgelerin geliştirilmesi" konularının yer almasına rağmen ortak bir bölgesel politika izlenmesi konusunda bir hüküm bulunmamaktadır. Fakat rekabet politikası adı altında yer alan devlet yardımları kısmında, bölgesel problemlerin giderilmesine yönelik maddeler yer almaktadır. Daha sonra 15 Ekim 1969 tarihinde Komisyon bölgesel kalkınma konusunda bir paket hazırlayarak geri kalan bölgelerin kalkınmaları için gerekli olan önlemlerin alınacağını açıklamıştır.

Komisyon raporlarına göre Avrupa Birliği nüfusunun % 20 si geri kalmış bölgelerde yaşamaktadır. Bu bölgelerde yaşayan nüfus 60 milyonun üzerindedir. İşsizlik oranı ise %30 dan fazla ve GSMH oranı da çok düşüktür. Bu koşullardaki bölgelere sahip üye devletler bölgesel kalkınma çerçevesinde Avrupa Birliği'nin sunmuş olduğu yardımlardan yararlanabilmektedirler. Yardımlar bölgelerin geliştirilebilecek alanlarına yapılmalıdır. Ayrıca Avrupa Birliği bazı şartların yerine getirilmesi koşuluyla bölgesel kalkınma amaçlı ulusal devlet yardımlarına da izin verebilmektedir.

Avrupa Birliği içerisindeki bölgelerarası farklılıklar incelendiğinde problemli bölgeler iki ana gruba ayrılmıştır. Birinci grup da azgelişmiş kırsal bölgeler, ikinci grupta ise endüstrileşme aşamasını geçmiş ancak teknoloji yönünden geri kalmış hala eski teknolojiyi kullanan sektörlerin olduğu bölgeler yer alır. Komisyon tarafından yapılacak yardımlar bu gruplara göre değişiklik göstermektedir.

Avrupa Birliği içerisindeki bölgesel sorunların çözülmesi için problemler iyi tanımlanmış ölçütlere dayandırılmaktadır. Ekonomik ve sosyal öncelikler tanımlanarak altı gelişme hedefi belirlenmiştir. 1999 yılında yapılan Berlin Konferansı'nda hedef bölgelerin sayısı üçe indirilmiştir. Bölgeler gelişmişlik seviyelerine göre hedeflere ayrıldıktan sonra bu bölgelere sağlanacak yardımlar Yapısal Fonlar aracılığıyla verilmektedir. Yapısal Fonların amacı, Avrupa Birliği'nin çeşitli bölgelerinde uygulanan projelere mali destek sağlamaktır. Devlet yardımları başlıca 3 Yapısal Fondan oluşmaktadır. Bunlar Avrupa Bölgesel Kalkınma Fonu, Avrupa Sosyal Fonu ve Avrupa Tarımsal Yönerme ve Garanti Fonudur. Bu üç aracın dışında Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu Mekanizmaları, Avrupa Yatırım Bankası ve Yeni Topluluk Aracı da Yapısal Fonlar ile aynı amaç için kullanılabilirler.

1987 yılında imzalanan Tek Avrupa Senedi ile Roma Antlaşması revizyona tabi tutulmuştur. Konsey bu yıllarda Yapısal Fonlar ile ilgili önemli kararlar almıştır. Öncelikle 1989-1993 dönemi için Fonların finansman kaynaklarını iki katına çıkarmıştır. Bunun nedeni olarak bu dönemde İspanya, Portekiz ve Yunanistan'ın Avrupa Birliği'ne üye olmaları sonucunda bölgesel dengesizlerin daha da artmasını gösterebiliriz. Avrupa Birliği 1999 Berlin Konferansı sonucunda yapılan reformda, Yapısal Fonlardan yararlanmaya hak kazananların doğru ve güvenilir bir şekilde belirlenebilmesi için gerekli olan kriterleri basitleştirme yoluna gitmiştir. Reform çalışmaları Gündem 2000 adı altında yapılmış ve 2000-2006 dönemi için yeni bütçe oluşturulmuştur. Bu raporda Avrupa Birliği'nin iç

politikalarının reformu, Yapısal Fonların yeniden düzenlenmesi, yardım seviyelerinin düşürülmesi ve doğrudan destek yerine kırsal kesimin geliştirilmesi hedeflenmiştir. Komisyon dönemler itibariyle bölgesel dengesizliklerin giderilmesi için bütçeden ayırdığı kaynak miktarını değiştirebilmektedir. Bunun nedeni Avrupa Birliği'ne daha sonraki katılımlardır. Bölgesel farklılıkların yeni katılan üyelerle artmasıyla beraber bütçeden ayrılan kaynak miktarı da arttırılmaktadır. Çünkü bölgesel sorun Avrupa Birliği'nin ortak sorunudur. Çözümü için gereken kaynakta Avrupa Birliği bütçesinden karşılanmalıdır.

Hedef bölgelerin belirlenmesi ve birbirlerinden ayrılmasının zor olduğundan 1988 yılında NUTS (İstatistiki Hedef Bölgelerinin Coğrafi Sınıflandırılması) sistemi oluşturulmuştur. Avrupa Birliği NUTS'u kullanarak Birlik içerisindeki tüm ekonomik alanı birimlere ayırmıştır. Sınıflandırma nüfusa göre yapılmaktadır. Üye ülkelerdeki idari yapı NUTS 3 seviyeli bir hiyerarşik sınıflandırmadan oluşmaktadır.

1995 yılında Avusturya, İsveç ve Finlandiya'nın Avrupa Birliği'ne tam üye olmasıyla Bütçedeki harcama kalemlerinde değişiklikler yapılmıştır. Yapılan değişiklikle bütçe harcamaları içerisinde yer alan ortak tarım politikasına ayrılan harcamalar azaltılarak, yapısal politikalar için yapılacak harcamaların payı arttırılmıştır. Ayrıca bütçeden henüz Avrupa Birliği'ne üye olmayan Merkezi ve Doğu Avrupa ülkeleri ve Polonya ve Macaristan için yardım programları adı altında yapılan yardımların finansmanı Avrupa Yatırım Bankası ile Avrupa İmar ve Kalkınma Bankası tarafından sağlanmaktadır.

Avrupa Birliği'nin ara konuları arasında yer alan bölgesel sorunlar ülkemizde ilk sıralarda yer almaktadır. Türkiye'de bölgelerarası gelişmişlik farklılıklarının giderilmesi amacı ile yapılan kalkınma politikalarına yönelik çalışmalar 1923 yılında başlamış ve günümüzde de devam etmektedir. Bu sorunun ortadan kaldırılması için yapılan çalışmaların başında 1927 tarihinde çıkarılan Teşvik-i Sanayii Kanunu yer alır. Bu kanun onbeş sene uygulamada kaldıktan sonra yürürlükten kaldırılmıştır. 1950'li yıllarda özel sektör yatırım yapmaya teşvik edilmiş ve Planlama ve İmar Genel Müdürlüğü kurularak, bölgesel sorunların çözümü için bölgesel planlar yapılmaya başlanmıştır. 1961 Anayasası ile hükümetler ekonomik gelişmeyi 5 yıllık kalkınma planları ile yönlendirmeyi amaçlayarak Devlet Planlama Teşkilatı'nı kurmuşlardır. İçinde bulunduğumuz sekizinci 5 yıllık kalkınma planı, Avrupa Birliği üyelik sürecindeki uyum koşullarının

gerçekleştirilmeye çalışıldığı bir dönemi kapsamaktadır. Avrupa Birliği ile uyum çerçevesinde devlet yardımlarına yönelik mevzuat 1998 tarihinde yürürlüğe girmiştir.

Türkiye’de kalkınma planlarının, bölgesel seviyeye indirgenmesi amacıyla bölgesel planlama çalışmalarına başlanmıştır. Planlar yapılırken Avrupa Birliği mevzuatı dikkate alınacaktır. Çünkü 10-12 Aralık 1999 tarihinde Helsinki’de yapılan Zirve Toplantısı’nda Türkiye’nin Avrupa Birliği’ne aday ülke olduğu belirtilmiştir. Avrupa Birliği Komisyonu Türkiye için 26 Temmuz 2000 tarihinde Katılım Ortaklığı’nın oluşturulmasına yönelik bir çerçeve yönetmeliği hazırlamıştır. Yönetmelikte Türkiye için Katılım Ortaklığı 2000 de üyelik hazırlıkları için gerekli öncelikli alanlar belirlenmiştir

2001 yılı İlerleme Raporu’nda, Katılım Ortaklığı 2000’de belirtilen bölgesel sorunlar ile ilgili herhangi bir ilerlemenin olmadığı belirtilmiştir. Türkiye, Birlik kriterleri içerisinde yer alan bölgesel kalkınma amaçlarına yönelik devlet yardımları konusundaki çalışmalarına hız vermek zorundadır.

Avrupa Komisyonu Aralık 2002 tarihinde Türkiye için Yapısal Uyum Fonu kapsamındaki 75 Milyon Euro’luk ikinci ödeneği onaylamıştır. Fonun iki temel amacı bulunmaktadır. Birincisi Türkiye’nin IMF ile kararlaştırdığı ve Dünya Bankası tarafından desteklenen ekonomi programının merkezinde yer alan yapısal reformlara destek olmak ve ikincisi de Avrupa Birliği ve Türkiye arasındaki mevzuat uyumunu güçlendirerek Türkiye’nin Avrupa Birliği katılım öncesi sürecini hızlandırmaktır.

Avrupa Birliği Türkiye’nin reform sürecini enerjik bir biçimde sürdürmesini teşvik etmektedir. Avrupa Konseyi, 2004 yılı Aralık ayında Komisyonun vereceği rapor ve tavsiye üzerine, Türkiye’nin Kopenhag siyasi kriterlerini yerine getirdiğine karar verdiği takdirde katılım müzakerelerini gecikme olmaksızın başlatacağını bildirmiştir. Avrupa Birliği üyeliği yolunda Türkiye’ye yardım sağlanması amacıyla Türkiye için katılım stratejisi güçlendirilmelidir. Buna paralel olarak, Gümrük Birliği genişletilmeli ve derinleştirilmelidir. Böylece Birlik, Türkiye için katılım öncesi mali yardımını önemli ölçüde artıracaktır. Bahsedilen yardım, 2004 yılından başlayarak bütçenin “katılım öncesi harcamalar” kaleminden karşılanacaktır. Katılım öncesi mali yardım 2004 yılında 250 milyon €’ya, 2005 yılında 300 milyon €’ya ve 2006 yılında 500 milyon €’ya çıkarılmasını öngörmektedir. Avrupa Birliği almış olduğu bu önemli karar ile Türkiye’ye olan desteğini açıkça ortaya koymaktadır.

Çalışmada; Avrupa Birliği'nin genişleme süreci devam ettiği sürece bölgesel sorunlarında devam edeceği sonucuna ulaşılmıştır. Bu nedenle Avrupa Birliği 1999 Berlin Zirvesi'nde 2000-2006 yılları için yapısal önlemler çerçevesinde 260 milyar Euro'luk bir meblağın tahsis edilmesini kararlaştırmıştır. Bu meblağın 213 milyar Euro'luk bölümü, Yapısal Fon çerçevesindeki programlar (195 milyar Euro) ve Uyum Fonu (18 milyar Euro) aracılığıyla mevcut 15 Avrupa Birliği üyesi ülkenin kullanımına ayrılmıştır.

Türkiye'de bölgesel sorunların çözümüne yönelik etkin bir uygulamanın olmaması nedeniyle bölgelerarası farklılıklardan kaynaklanan problemler devam etmektedir. Türkiye ile Avrupa Birliği arasında tam üyelik müzakerelerine yönelik yapılan tüm çalışmalarda bölgesel farklılıkların giderilmesi için Avrupa Birliği standartlarıyla uyumlu, etkili, modern bir bölgesel politikanın oluşturulması gereği vurgulanmaktadır. Türkiye'de Avrupa Birliği üye ülkelerinde kullanılmakta olan NUTS sınıflandırması tamamlanarak, Avrupa Birliği'nin onayı alınmıştır. Ayrıca hazırlanan bölgesel kalkınma planlarının uygulanması için NUTS 2 düzeyinde bölgesel birimlerin kurulmasına karar verilmiştir. Bölgesel kalkınma planlarının başarılı bir şekilde uygulanabilmesi için bakanlıklar arası koordinasyonu sağlayacak, bölgesel kalkınmayı merkezi ve NUTS 2 bölgesel düzeyde yürütecek idari yapının güçlendirilmesi gerekmektedir. Bu yönde yapılacak çalışmaların hızla ilerleyebilmesi için bürokratik engellere takılmaları önlenmelidir.

EKLER

TABLO-1: NÜFUS
TABLE-1: POPULATION
(İBBS- Düzey 1 - Bölgeler)
(NUTS- Level 1 - Regions)

BÖLGELER REGIONS	1990 (1)			2000			Yıllık Nüfus Artış Hızı % Annual Growth Rate of Population		
	Toplam Total	Şehir City	Köy Village	Toplam Total	Şehir City	Köy Village	Toplam Total	Şehir City	Köy Village
İstanbul B.	7.195.773	6.779.594	416.179	10.018.735	9.085.599	933.136	33,09	29,27	80,72
Batı Marmara B.	2.589.490	1.255.780	1.333.710	2.895.980	1.608.653	1.287.327	11,18	24,76	-3,54
Ege B.	7.594.977	4.344.471	3.250.506	8.938.781	5.495.575	3.443.206	16,29	23,50	5,76
Doğu Marmara B.	4.688.514	3.005.754	1.682.760	5.741.241	3.867.055	1.874.186	20,25	25,19	10,77
Batı Anadolu B.	5.204.217	3.905.981	1.298.236	6.443.236	4.975.251	1.467.985	21,35	24,19	12,29
Akdeniz B.	7.026.489	4.051.596	2.974.893	8.706.005	5.204.203	3.501.802	21,43	25,03	16,30
Orta Anadolu B.	3.818.444	1.925.361	1.893.083	4.189.268	2.365.571	1.823.697	9,27	20,58	-3,73
Batı Karadeniz B.	4.889.323	2.024.087	2.865.236	4.895.744	2.418.065	2.477.679	0,13	17,78	-14,53
Doğu Karadeniz B.	2.852.806	1.162.757	1.690.049	3.131.546	1.545.914	1.585.632	9,32	28,47	-6,38
Kuzeydoğu Anadolu B.	2.354.030	965.156	1.388.874	2.507.738	1.289.874	1.217.864	6,32	28,99	-13,14
Ortadoğu Anadolu B.	3.101.812	1.361.937	1.739.875	3.727.034	2.007.378	1.719.656	18,36	38,78	-1,17
Güneydoğu Anadolu B.	5.157.160	2.873.801	2.283.359	6.608.619	4.143.136	2.465.483	24,79	36,57	7,67
TÜRKİYE	56.473.035	33.656.275	22.816.760	67.803.927	44.006.274	23.797.653	18,28	26,81	4,21

KAYNAK: DİE

SOURCE: SIS

(1) 1990 Genel Nüfus Sayımı'nın kesin sonuçları, 2000 Genel Nüfus Sayımı günündeki idari bölünüşe göre yeniden düzenlenmiştir.

(1) The results of 1990 population census were adjusted according to the administrative division on the 2000 population census day.

TABLO-2: NÜFUS

TABLE-2: POPULATION

(IBBS- Düzey 2 - Alt bölgeler)

(NUTS- Level 2 -Subregions)

ALT BÖLGELEF SUBREGIONS	1990 (1)			2000			Yıllık Nüfus Artış Hızı % Annual Growth Rate of Population		
	Toplam Total	Şehir City	Köy Village	Toplam Total	Şehir City	Köy Village	Toplam Total	Şehir City	Köy Village
TR10	7.195.773	6.779.594	416.179	10.018.735	9.085.599	933.136	33,09	29,27	80,72
TR21	1.182.953	618.393	564.560	1.354.658	815.487	539.171	13,55	27,66	-4,60
TR22	1.406.537	637.387	769.150	1.541.322	793.166	748.156	9,15	21,86	-2,77
TR31	2.694.770	2.137.721	557.049	3.370.866	2.732.669	638.197	22,38	24,55	13,60
TR32	2.138.507	920.207	1.218.300	2.516.114	1.175.369	1.340.745	16,26	24,47	9,57
TR33	2.761.700	1.286.543	1.475.157	3.051.801	1.587.537	1.464.264	9,99	21,02	-0,74
TR41	2.413.259	1.720.914	692.345	3.025.475	2.312.348	713.127	22,60	29,53	2,96
TR42	2.275.255	1.284.840	990.415	2.715.766	1.554.707	1.161.059	17,69	19,06	15,89
TR51	3.236.378	2.836.802	399.576	4.007.860	3.540.522	467.338	21,37	22,15	15,66
TR52	1.987.839	1.069.179	898.860	2.435.376	1.434.729	1.000.647	21,31	29,40	10,75
TR61	1.821.881	961.102	860.779	2.490.235	1.377.788	1.112.447	31,24	36,01	25,64
TR62	2.816.486	1.913.725	902.761	3.500.878	2.397.073	1.103.805	21,75	22,51	20,10
TR63	2.388.122	1.176.769	1.211.353	2.714.892	1.429.342	1.285.550	12,82	19,44	5,94
TR71	1.528.813	724.581	804.232	1.690.826	896.257	794.569	10,07	21,26	-1,21
TR72	2.289.631	1.200.780	1.088.851	2.498.442	1.469.314	1.029.128	8,73	20,18	-5,64
TR81	1.103.750	431.677	672.073	1.024.879	456.040	568.839	-7,41	5,49	-16,67
TR82	937.703	339.434	598.269	871.405	418.491	454.914	-7,33	20,45	-27,39
TR83	2.847.870	1.252.976	1.594.894	2.999.460	1.545.534	1.453.926	5,18	20,98	-9,25
TR90	2.852.806	1.162.757	1.690.049	3.131.546	1.545.914	1.585.632	9,32	28,47	-6,38
TRA1	1.254.782	586.422	668.360	1.351.588	774.113	577.475	7,43	27,76	-14,61
TRA2	1.099.248	378.734	720.514	1.156.150	515.761	640.389	5,05	30,87	-11,79
TRB1	1.585.242	780.735	804.507	1.770.597	1.041.933	728.664	11,05	28,85	-9,90
TRB2	1.516.570	581.202	935.368	1.956.437	965.445	990.992	25,46	50,74	5,78
TRC1	1.651.421	1.047.566	603.855	2.023.784	1.423.050	600.734	20,33	30,62	-0,52
TRC2	2.097.902	1.147.054	950.848	2.806.130	1.659.821	1.146.309	29,08	36,94	18,69
TRC3	1.407.837	679.181	728.656	1.778.705	1.060.265	718.440	23,38	44,53	-1,41
TÜRKİYE	66.473.035	33.656.275	22.816.760	67.803.927	44.006.274	23.797.653	18,28	26,81	4,21

KAYNAK: Devlet İstatistik Enstitüsü

SOURCE: State Institute of Statistics (SIS)

NOT: (1) 1990 Genel Nüfus Sayımı'nın kesin sonuçları, 2000 Genel Nüfus Sayımı günündeki idari bölünüşe göre yeniden düzenlenmiştir.

NOTE: (1) The results of 1990 population census were adjusted according to the administrative division on the 2000 population census day.

TABLO-3: NÜFUS

TABLE-3: POPULATION

(İBBS- Düzey 3 - İller)

(NUTS- Level 3 - Provinces)

İLLER PROVINCES	1990 (1)			2000			Yıllık Nüfus Artış Hızı % Annual Growth Rate of Population		
	Toplam Total	Şehir City	Köy Village	Toplam Total	Şehir City	Köy Village	Toplam Total	Şehir City	Köy Village
ADANA	1.549.233	1.125.149	424.084	1.849.478	1.397.853	451.625	17,71	21,70	6,29
ADIYAMAN	510.827	222.102	288.725	623.811	338.939	284.872	19,98	42,26	-1,34
AFYON	738.979	306.209	432.770	812.416	371.868	440.548	9,47	19,42	1,78
AĞRI	437.093	158.758	278.335	528.744	252.309	276.435	19,03	46,31	-0,68
AMASYA	359.265	162.343	196.922	365.231	196.621	168.610	1,65	19,15	-15,52
ANKARA	3.236.378	2.836.802	399.576	4.007.860	3.540.522	467.338	21,37	22,15	15,66
ANTALYA	1.132.211	602.194	530.017	1.719.751	936.330	783.421	41,79	44,13	39,07
ARTVİN	212.833	66.097	146.736	191.934	84.198	107.736	-10,33	24,20	-30,89
AYDIN	824.816	384.711	440.105	950.757	493.114	457.643	14,21	24,82	3,91
BALIKESİR	974.274	468.758	505.516	1.076.347	577.595	498.752	9,96	20,87	-1,35
BİLECİK	175.797	90.471	85.326	194.326	124.380	69.946	10,02	31,82	-19,87
BİNGÖL	249.074	86.648	162.426	253.739	123.470	130.269	1,86	35,40	-22,06
BİTLİS	330.115	144.029	186.086	388.678	219.511	169.167	16,33	42,13	-9,53
BOLU	262.919	107.551	155.368	270.654	142.685	127.969	2,90	28,26	-19,40
BURDUR	254.899	129.112	125.787	256.803	139.897	116.906	0,74	8,02	-7,32
BURSA	1.596.161	1.153.007	443.154	2.125.140	1.630.940	494.200	28,62	34,67	10,90
ÇANAKKALE	432.263	168.629	263.634	464.975	215.571	249.404	7,29	24,55	-5,55
ÇANKIRI	249.344	104.132	145.212	270.355	141.186	129.169	8,09	30,43	-11,70
ÇORUM	608.660	254.272	354.388	597.065	311.897	285.168	-1,92	20,42	-21,73
DENİZLİ	750.882	337.416	413.466	850.029	413.914	436.115	12,40	20,43	5,33
DIYARBAKIR	1.096.447	595.440	501.007	1.362.708	817.692	545.016	21,73	31,71	8,42
EDİRNE	404.599	210.421	194.178	402.606	230.908	171.698	-0,49	9,29	-12,30
ELAZIĞ	498.225	274.045	224.180	569.616	364.274	205.342	13,39	28,45	-8,77
ERZİNCAN	299.251	144.144	155.107	318.841	172.206	146.635	5,71	17,78	-8,99
ERZURUM	848.201	400.983	447.218	937.389	560.551	376.838	10,00	33,49	-17,12
ESKİŞEHİR	641.301	477.436	163.865	706.009	557.028	148.981	9,61	15,41	-9,52
GAZİANTEP	1.010.396	738.245	272.151	1.285.249	1.009.126	276.123	24,05	31,25	1,45
GİRESUN	499.617	223.678	275.939	523.819	283.316	240.503	4,73	23,63	-13,74
GÜMÜŞHANE	168.845	59.551	109.294	186.953	77.570	109.383	10,18	26,43	0,08
HAKKARİ	172.479	71.522	100.957	236.581	139.455	97.126	31,59	66,76	-3,87
HATAY	1.109.754	531.707	578.047	1.253.726	581.341	672.385	12,19	8,92	15,11
ISPARTA	434.771	229.796	204.975	513.681	301.561	212.120	16,67	27,17	3,43
MERSİN	1.267.253	788.576	478.677	1.651.400	999.220	652.180	26,47	23,67	30,92
İSTANBUL	7.195.773	6.779.594	416.179	10.018.735	9.085.599	933.136	33,09	29,27	80,72
İZMİR	2.694.770	2.137.721	557.049	3.370.866	2.732.669	638.197	22,38	24,55	13,60
KARS	355.823	130.391	225.432	325.016	142.145	182.871	-9,05	8,63	-20,92
KASTAMONU	423.206	148.861	274.345	375.476	174.020	201.456	-11,96	15,61	-30,87
KAYSERİ	944.091	606.001	338.090	1.060.432	732.354	328.078	11,62	18,93	-3,01
KIRKLARELİ	309.512	149.532	159.980	328.461	189.202	139.259	5,94	23,52	-13,87
KİRŞEHİR	256.684	126.745	129.939	253.239	147.412	105.827	-1,35	15,10	-20,52
KOCAELİ	920.255	579.681	340.574	1.206.085	722.905	483.180	27,04	22,07	34,97
KONYA	1.752.658	963.128	789.530	2.192.166	1.294.817	897.349	22,37	29,59	12,80
KÜTAHYA	577.905	243.151	334.754	656.903	318.869	338.034	12,81	27,10	0,97
MALATYA	704.359	369.243	335.116	853.658	499.713	353.945	19,22	30,25	5,46
MANİSA	1.154.418	590.374	564.044	1.260.169	714.760	545.409	8,76	19,11	-3,36
KAHRAMANMARAŞ	894.264	407.215	487.049	1.002.384	536.007	466.377	11,41	27,47	-4,34
MARDİN	558.275	249.032	309.243	705.098	391.249	313.849	23,34	45,18	1,48
MUĞLA	562.809	198.080	364.729	715.328	268.341	446.987	23,97	30,35	20,33
MUŞ	376.543	103.089	273.454	453.654	159.503	294.151	18,63	43,64	7,29
NEVŞEHİR	289.509	112.955	176.554	309.914	136.523	173.391	6,81	18,95	-1,81
NİĞDE	301.691	97.286	204.405	348.081	126.812	221.269	14,30	26,50	7,93

TABLO-3: NÜFUS

TABLE-3: POPULATION

(IBBS- Düzey 3 - İller)

(NUTS- Level 3 - Provinces)

İLLER PROVINCES	1990 (1)			2000			Yıllık Nüfus Artış Hızı % Annual Growth Rate of Population		
	Toplam Total	Şehir City	Köy Village	Toplam Total	Şehir City	Köy Village	Toplam Total	Şehir City	Köy Village
ORDU	826.886	348.028	478.858	887.765	416.631	471.134	7,10	17,99	-1,63
RİZE	348.776	134.082	214.694	365.938	205.245	160.693	4,80	42,56	-28,96
SAKARYA	683.281	404.742	278.539	756.168	459.824	296.344	10,13	12,76	6,19
SAMSUN	1.161.207	527.362	633.845	1.209.137	635.254	573.883	4,04	18,61	-9,94
SİİRT	243.435	110.221	133.214	263.676	153.522	110.154	7,98	33,13	-19,00
SİNOP	265.153	86.441	178.712	225.574	101.285	124.289	-16,16	15,84	-36,31
SİVAS	766.821	384.832	381.989	755.091	421.804	333.287	-1,54	9,17	-13,64
TEKİRDAĞ	468.842	258.440	210.402	623.591	395.377	228.214	28,52	42,51	8,12
TOKAT	718.738	308.999	409.739	828.027	401.762	426.265	14,15	26,24	3,95
TRABZON	795.849	331.321	464.528	975.137	478.954	496.183	20,31	36,84	6,59
TUNCELİ	133.584	50.799	82.785	93.584	54.476	39.108	-35,58	6,99	-74,97
ŞANLIURFA	1.001.455	551.614	449.841	1.443.422	842.129	601.293	36,55	42,30	29,01
UŞAK	290.398	146.809	143.589	322.313	182.040	140.273	10,42	21,50	-2,34
VAN	637.433	262.562	374.871	877.524	446.976	430.548	31,96	53,19	13,84
YOZGAT	578.719	209.947	368.772	682.919	315.156	367.763	16,55	40,61	-0,27
ZONGULDAK	653.739	235.546	418.193	615.599	250.282	365.317	-6,01	6,07	-13,51
AKSARAY	330.569	144.217	186.352	396.084	200.216	195.868	18,08	32,80	4,98
BAYBURT	107.330	41.295	66.035	97.358	41.356	56.002	-9,75	0,15	-16,48
KARAMAN	215.181	106.051	109.130	243.210	139.912	103.298	12,24	27,70	-5,49
KIRIKKALE	350.360	243.378	106.982	383.508	285.294	98.214	9,04	15,89	-8,55
BATMAN	344.121	194.664	149.457	456.734	304.166	152.568	28,30	44,62	2,06
ŞİRNAK	262.006	125.264	136.742	353.197	211.328	141.869	29,86	52,28	3,68
BARTIN	205.834	43.662	162.172	184.178	48.002	136.176	-11,11	9,47	-17,47
ARDAHAN	163.731	34.038	129.693	133.756	39.725	94.031	-20,22	15,45	-32,15
İĞDIR	142.601	55.547	87.054	168.634	81.582	87.052	16,76	38,43	0,00
YALOVA	135.121	87.032	48.089	168.593	98.661	69.932	22,13	12,54	37,44
KARABÜK	244.177	152.469	91.708	225.102	157.756	67.346	-8,13	3,41	-30,87
KİLİS	130.198	87.219	42.979	114.724	74.985	39.739	-12,65	-15,11	-7,84
OSMANİYE	384.104	237.847	146.257	458.782	311.994	146.788	17,76	27,13	0,36
DÜZCE	273.679	105.834	167.845	314.266	130.632	183.634	13,82	21,05	8,99
TÜRKİYE	56.473.035	33.858.275	22.818.780	67.803.927	44.006.274	23.797.653	18,28	28,81	4,21

KAYNAK: Devlet İstatistik Enstitüsü

SOURCE: State Institute of Statistics (SIS)

NOT: (1) 1990 Genel Nüfus Sayımı'nın kesin sonuçları, 2000 Genel Nüfus Sayımı günündeki idari bölünüşe göre yeniden düzenlenmiştir.

NOTE: (1) The results of 1990 population census were adjusted according to the administrative division on the 2000 population census day.

TABLO-4: GAYRİ SAFİ YURTIÇİ HASILA
TABLE-4: GROSS DOMESTIC PRODUCT
(İBBS- Düzey 1 - Bölgeler)
(NUTS- Level 1 - Regions)

(Cari Fiyatlarla Milyon TL)

(At current prices in Millions of TL.)

BÖLGELER REGIONS	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000
İstanbul B.	81.932.341	134.346.691	227.105.187	407.958.287	774.576.333	1.639.979.177	3.140.021.242	6.583.172.304	11.322.349.473	16.914.599.111	27.548.600.621
Batı Marmara B.	22.567.310	34.140.328	56.906.013	99.479.093	201.210.698	394.697.066	742.675.054	1.397.283.674	2.678.079.717	3.794.338.501	6.054.504.557
Ege B.	62.153.801	97.281.819	171.045.318	303.406.398	614.443.039	1.210.816.211	2.375.479.132	4.408.194.578	8.022.598.022	11.722.004.185	19.036.526.989
Doğu Marmara B.	47.458.676	76.489.812	135.644.447	252.093.525	486.863.633	990.677.429	1.843.576.613	3.555.492.961	6.451.394.780	9.256.980.143	15.319.736.334
Batı Anadolu B.	41.480.218	68.408.242	120.604.131	224.834.037	427.876.711	856.448.319	1.570.660.344	2.791.321.240	5.314.761.727	8.377.695.145	13.897.291.381
Akdeniz B.	47.051.773	73.115.428	128.819.712	241.256.887	484.572.090	964.148.077	1.817.377.377	3.591.591.818	6.471.177.507	9.509.364.575	15.024.442.454
Orta Anadolu B.	17.875.667	27.958.279	47.190.971	85.887.061	164.184.039	329.219.890	641.250.232	1.263.544.714	2.330.537.972	3.575.151.796	5.472.208.553
Batı Karadeniz B.	23.975.741	37.955.915	65.887.656	118.895.429	221.541.998	437.681.591	871.903.222	1.707.001.578	3.084.585.652	4.459.885.489	7.048.908.424
Doğu Karadeniz B.	11.353.318	18.110.058	32.205.687	56.642.226	112.795.620	213.411.334	403.800.791	865.326.001	1.611.448.463	2.477.115.950	3.634.099.094
Kuzeydoğu Anadolu B.	6.071.281	9.826.682	16.518.966	30.648.748	58.584.284	117.212.340	211.598.350	429.667.853	821.269.049	1.304.240.583	1.958.553.095
Ortadoğu Anadolu B.	10.190.761	17.246.552	30.755.073	53.712.270	104.078.289	196.501.010	364.359.942	740.794.612	1.398.361.713	2.095.728.841	3.284.322.544
Güneydoğu Anadolu B.	20.949.289	35.237.159	60.684.887	107.053.336	217.702.456	411.663.632	789.407.897	1.502.491.803	2.718.381.053	3.928.167.988	6.304.264.231
TÜRKİYE	393.060.171	630.116.961	1.093.368.045	1.981.867.096	3.868.429.189	7.762.456.071	14.772.110.196	28.835.883.135	52.224.945.129	77.415.272.308	124.583.458.276

KAYNAK: DİE
 SOURCE : SIS

TABLO-5: GAYRİ SAFİ YURTİÇİ HASILA
TABLE-5: GROSS DOMESTIC PRODUCT

(İBBS- Düzey 2 - Alt bölgeler)

(NUTS- Level 2 -Subregions)

(Cari Fiyatlarla Milyon TL)

(At current prices in Millions of TL)

ALT BÖLGELER SUBREGIONS	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000
TR10	81.932.341	134.346.691	227.105.187	407.958.287	774.576.333	1.639.979.177	3.140.021.242	6.583.172.304	11.322.349.473	16.914.599.111	27.548.600.621
TR21	11.490.908	17.347.207	28.630.145	47.742.580	96.535.720	191.248.144	354.463.331	728.060.530	1.376.661.957	1.993.426.157	3.144.869.197
TR22	11.076.402	16.793.121	28.275.868	51.736.513	104.674.978	203.448.922	386.211.723	669.223.144	1.301.417.760	1.800.912.344	2.909.635.360
TR31	29.293.285	46.027.035	80.375.852	144.441.096	293.482.640	577.546.820	1.085.499.911	2.056.820.055	3.574.660.268	5.456.797.617	9.089.080.861
TR32	15.778.977	24.454.844	42.723.494	75.472.937	181.002.773	318.131.413	643.151.980	1.180.008.961	2.236.678.895	3.154.037.344	5.130.142.876
TR33	17.081.539	26.799.940	47.945.972	83.492.365	159.977.626	315.137.978	636.827.241	1.171.568.432	2.211.258.860	3.111.169.224	4.817.303.152
TR41	22.727.182	35.683.588	62.153.169	117.646.062	218.049.652	441.271.127	798.835.269	1.471.295.474	2.761.894.892	4.069.362.779	6.497.931.612
TR42	24.731.494	40.806.224	73.491.278	134.447.463	288.813.981	549.406.302	1.044.741.344	2.084.197.487	3.689.499.888	5.187.617.364	8.821.804.722
TR51	30.857.075	50.667.080	90.849.216	171.979.525	328.161.845	690.695.573	1.162.494.467	1.971.691.668	3.791.056.264	6.145.083.535	10.371.837.263
TR52	10.623.143	17.741.182	29.754.915	52.854.512	101.714.866	205.752.746	408.165.877	819.629.372	1.523.705.463	2.232.611.610	3.525.454.118
TR61	12.061.862	19.273.913	34.906.120	64.716.015	129.397.710	262.811.698	512.395.263	1.030.327.784	1.930.333.359	2.739.423.573	4.234.140.673
TR62	24.775.951	38.432.859	67.078.106	126.945.459	249.086.543	496.361.302	914.989.025	1.706.187.795	3.046.843.742	4.571.369.047	7.229.788.437
TR63	10.193.960	15.408.656	26.635.486	49.595.213	106.067.837	202.975.077	389.993.089	855.076.239	1.494.000.405	2.198.571.955	3.560.513.144
TR71	8.617.909	12.658.770	21.183.502	39.380.040	75.223.239	150.696.923	306.384.511	623.865.194	1.117.154.629	1.735.778.738	2.593.595.961
TR72	9.257.758	15.299.509	26.007.469	46.507.021	88.980.800	178.522.967	334.865.721	639.679.520	1.213.383.343	1.839.373.059	2.878.613.491
TR81	6.171.645	9.073.103	15.793.381	28.075.789	55.240.954	107.131.913	239.531.945	479.508.634	781.687.240	1.136.553.461	1.938.548.118
TR82	4.004.357	6.505.839	11.368.605	20.075.440	34.991.754	70.159.893	134.155.327	270.278.079	510.164.908	725.226.806	1.111.761.858
TR83	13.799.739	22.376.973	38.725.670	70.744.200	131.309.290	260.389.785	498.215.950	957.214.865	1.792.753.504	2.598.105.221	3.997.578.448
TR90	11.353.318	18.110.058	32.205.687	56.642.226	112.795.620	213.411.334	403.800.791	865.326.901	1.611.448.463	2.477.115.950	3.634.099.094
TRA1	3.970.415	6.578.839	11.297.337	20.284.031	38.483.660	75.895.216	136.910.716	279.730.477	523.181.106	816.987.106	1.239.980.782
TRA2	2.100.866	3.247.843	5.221.629	10.364.717	20.100.624	41.317.124	74.687.634	149.937.378	298.087.943	487.253.477	718.572.313
TRB1	6.840.089	11.524.302	20.373.296	35.524.303	69.271.272	128.548.028	242.954.897	482.994.293	900.478.621	1.339.591.421	2.089.853.775
TRB2	3.350.692	5.722.250	10.381.777	18.187.967	34.807.017	67.952.982	121.405.045	257.800.319	497.882.892	756.137.421	1.194.468.769
TRC1	9.036.283	14.127.637	22.736.850	39.149.175	79.352.426	159.647.845	300.389.074	557.634.809	956.675.084	1.424.500.545	2.348.130.495
TRC2	8.094.095	13.471.636	24.352.247	45.245.880	93.264.492	167.194.403	322.505.530	606.526.482	1.133.182.423	1.848.381.777	2.600.634.553
TRC3	3.818.931	7.637.886	13.595.790	22.658.281	45.065.538	84.821.384	166.513.293	336.130.732	628.343.546	855.305.667	1.354.499.163
TÜRKİYE	393.060.171	630.116.961	1.093.368.045	1.981.867.096	3.868.429.189	7.762.456.071	14.772.110.196	28.835.883.135	52.224.945.129	77.415.272.308	124.583.458.276

KAYNAK: DİE
 SOURCE : DİE

TABLO-6: GAYRİ SAFİ YURTIÇİ HASILA
TABLE-6: GROSS DOMESTIC PRODUCT

(İBBS- Düzey 3 - İller)
 (NUTS- Level 3 - Provinces)

(Cari Fiyatlarla Milyon TL)
 (At current prices in Millions of TL.)

İLLER	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000
PROVINCES	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000
ADANA	13.704.973	21.109.987	37.888.170	68.718.495	137.038.945	278.896.648	516.250.618	908.832.287	1.627.749.338	2.389.947.794	3.805.182.689
ADYAMAN	2.970.642	4.450.106	6.599.218	9.856.589	17.854.320	33.527.487	60.993.644	127.158.517	215.454.454	338.882.267	488.890.930
AFYON	3.191.477	4.924.205	8.131.655	14.479.817	27.685.911	53.858.262	107.957.933	215.249.273	402.339.530	606.444.488	878.484.786
AĞRI	686.954	1.090.064	1.938.909	3.296.442	6.694.072	13.651.657	24.185.558	52.785.151	100.399.853	175.118.488	272.088.039
AMASYA	1.793.546	2.680.872	4.512.182	8.486.448	15.768.400	31.232.770	57.878.058	120.815.088	234.267.931	333.152.768	470.003.417
ANKARA	30.857.075	50.687.080	90.849.210	171.979.525	328.161.845	650.695.573	1.162.494.487	1.971.691.868	3.791.058.284	6.145.083.535	10.371.837.263
ANTALYA	8.683.922	13.797.815	25.208.697	47.588.520	96.500.800	196.016.082	382.113.829	778.787.211	1.418.990.374	2.010.527.625	3.117.095.408
ARTVİN	1.213.854	1.909.284	3.361.631	5.981.472	11.508.000	22.678.428	43.108.367	77.495.322	145.910.200	225.900.054	340.837.874
AYDIN	6.197.147	9.386.518	15.204.078	27.498.854	58.201.163	116.313.107	234.865.055	416.112.657	784.779.496	1.070.065.432	1.747.086.697
BALIKESİR	7.189.491	10.645.947	17.761.920	32.979.158	67.889.400	129.279.335	248.684.587	427.436.050	847.305.279	1.156.084.077	1.899.897.158
BİLEÇİK	1.718.382	2.600.631	4.377.013	8.351.543	17.445.117	33.523.452	60.633.184	119.359.488	200.268.672	293.189.017	428.370.472
BİNGÖL	480.275	807.835	1.510.786	2.630.041	5.137.283	9.931.625	18.810.683	37.163.983	73.878.457	110.798.140	170.816.530
BİTLİS	688.611	1.153.055	2.182.999	3.702.029	6.794.602	12.496.426	22.786.386	52.780.145	94.821.092	137.634.230	214.388.127
BOLU	3.663.005	5.994.551	10.965.957	21.587.189	38.855.245	75.358.774	135.625.524	259.700.244	539.804.732	777.097.240	966.017.058
BURDUR	1.427.637	2.335.618	4.147.286	7.175.161	13.873.410	27.821.740	53.557.640	105.682.483	206.332.109	290.894.143	440.074.357
BURSA	16.180.167	25.068.170	44.593.768	85.165.840	155.469.351	317.877.341	558.232.992	1.017.908.052	1.912.558.122	2.825.909.115	4.579.937.632
ÇANAKKALE	3.886.911	6.147.174	10.513.948	18.757.355	36.785.578	74.189.587	138.527.156	241.787.094	454.112.481	844.828.268	1.009.738.204
ÇANKIRI	1.022.958	1.754.800	2.844.751	5.110.161	8.963.991	18.278.277	32.954.235	60.231.111	122.295.430	172.355.702	270.912.672
CORUM	3.130.893	4.601.523	8.080.778	16.234.655	30.678.319	61.687.248	114.410.110	209.828.768	382.882.121	544.543.499	854.549.711
DENİZLİ	4.653.712	7.438.059	13.262.456	22.766.675	46.503.047	92.947.584	183.808.087	368.785.423	657.949.897	978.546.598	1.481.215.700
DIYARBAKIR	5.461.687	8.987.244	15.788.000	26.900.378	53.120.618	97.907.145	182.820.248	336.804.456	631.418.900	929.767.282	1.438.926.878
EDİRNE	3.142.106	4.772.647	7.403.857	12.894.052	25.935.650	51.084.917	92.344.187	209.368.298	437.991.245	587.002.129	914.217.771
ELAZIĞ	2.730.830	4.536.273	8.089.034	14.553.297	27.136.200	48.486.198	92.773.228	184.070.877	353.269.528	538.009.875	807.198.035
ERZİNCAN	1.187.357	1.839.997	3.061.858	5.519.343	11.147.639	21.597.608	39.709.818	86.938.147	162.033.327	212.187.081	303.041.403
ERZURUM	2.582.131	4.337.387	7.506.689	13.467.883	24.957.149	49.500.759	88.817.337	178.254.378	328.462.457	551.280.633	858.611.786
ESKİŞEHİR	4.828.633	8.016.787	13.182.388	24.128.679	45.135.384	89.870.334	178.969.093	334.027.934	649.068.099	950.264.647	1.489.623.508
GAZİANTEP	6.065.621	9.677.531	16.137.632	29.292.586	61.698.108	126.120.358	206.930.047	390.917.710	672.496.184	993.343.893	1.694.599.523
GİRESUN	1.638.607	2.550.246	4.740.404	7.143.075	15.477.449	31.938.731	47.807.222	166.791.521	331.560.559	458.189.828	615.940.838
GÜMÜŞHANE	515.746	806.059	1.371.218	2.416.870	4.267.429	8.512.286	15.641.013	31.355.811	64.119.487	102.903.018	174.512.760
HAKKARİ	376.692	636.727	1.280.900	2.215.841	4.775.673	9.063.061	15.079.394	34.701.003	68.438.445	100.498.333	164.595.858
HATAY	6.512.521	9.588.942	16.830.404	32.956.386	67.262.231	126.093.270	241.974.956	466.637.127	823.237.289	1.171.967.524	1.892.091.738
ISPARTA	1.990.303	3.140.480	5.551.937	9.952.334	19.023.400	38.973.878	78.723.794	147.858.110	305.010.876	438.001.804	676.971.107
MERSİN	11.070.978	17.322.872	29.209.936	60.226.984	112.047.598	219.484.658	398.738.407	797.355.508	1.419.094.404	2.181.421.253	3.424.605.768
İSTANBUL	81.932.341	134.348.691	227.105.187	407.958.287	774.576.333	1.639.979.177	3.140.021.242	6.583.172.304	11.322.349.473	18.914.599.111	27.548.600.621
İZMİR	29.293.285	48.027.035	80.375.852	144.441.096	283.462.640	577.548.820	1.095.499.911	2.056.620.055	3.574.660.288	5.456.797.617	9.089.080.961
KARS	1.413.912	2.157.779	3.284.720	4.298.558	7.838.641	15.432.298	27.054.583	51.185.359	107.102.900	162.789.359	233.791.446
KASTAMONU	1.876.388	3.027.441	5.520.624	9.648.025	18.885.492	34.651.610	67.988.618	142.496.459	286.914.421	378.085.839	572.772.352
KAYSERİ	4.620.474	7.787.009	13.232.274	23.828.129	45.340.703	92.594.485	170.074.956	341.351.671	629.191.000	958.497.595	1.516.180.219
KIRKLARELİ	3.659.187	5.308.855	9.189.502	14.102.193	29.073.987	57.512.422	109.442.992	213.277.967	379.800.921	554.164.787	899.872.797
KİRSEHİR	1.131.273	1.751.149	2.889.095	5.137.161	9.348.740	18.152.813	38.108.783	78.518.199	139.758.827	208.813.846	306.883.053
KOCAELİ	17.042.101	28.347.499	51.093.117	93.082.415	189.859.485	384.708.051	671.080.076	1.398.385.109	2.333.651.347	3.264.655.314	5.663.425.950
KONYA	9.694.966	15.792.727	28.209.588	46.210.503	87.828.218	177.097.989	343.962.945	696.343.564	1.308.363.334	1.936.735.569	3.099.272.073
KÜTAHYA	3.122.750	5.364.752	9.686.974	16.945.452	34.768.107	67.368.751	139.097.647	227.968.822	400.350.265	577.980.795	928.917.967

TABLO-6: GAYRİ SAFİ YURTİÇİ HASILA
TABLE-6: GROSS DOMESTIC PRODUCT

(İBBS- Düzey 3 - İller)
 (NUTS- Level 3 - Provinces)

(Carli Fiyatlarla Milyon TL)
 (At current prices in Millions of TL.)

İLLER	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000
PROVINCES	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000
MALATYA	3.221.233	5.512.500	9.518.650	16.135.886	32.792.805	62.935.047	117.667.933	235.198.157	421.637.608	608.806.888	992.948.237
MANİSA	9.363.868	14.223.284	26.256.663	45.188.367	83.486.940	165.577.043	335.525.205	625.797.209	1.221.339.727	1.653.687.990	2.588.539.738
K.MARAS	3.681.439	5.821.714	9.905.082	16.638.827	38.825.608	76.881.807	148.018.133	274.648.376	499.121.935	729.172.057	1.217.419.109
MARDİN	2.022.189	2.828.026	5.082.516	9.257.173	18.262.136	35.237.209	69.258.930	131.920.585	258.405.819	317.171.791	505.980.065
MUĞLA	4.928.118	7.630.267	14.256.962	25.207.408	56.298.563	108.670.722	224.477.838	395.108.011	799.949.501	1.105.425.314	1.901.840.479
MUS	685.025	1.111.589	1.983.236	3.215.201	6.552.024	12.467.034	22.170.100	48.896.718	91.514.876	146.723.297	205.436.842
NEVSEHIR	2.149.250	2.914.574	4.584.911	9.122.433	16.959.380	32.363.754	69.290.569	142.502.819	263.078.539	355.209.335	564.855.832
NİĞDE	1.875.403	2.849.794	4.783.392	8.225.330	15.262.338	28.928.441	57.336.374	122.814.560	263.240.210	382.310.393	544.823.385
ORDU	2.382.763	3.505.354	6.411.625	11.904.115	23.875.918	45.928.745	97.205.778	197.673.155	361.005.309	522.470.865	765.004.963
RİZE	1.759.902	3.212.630	5.202.701	8.714.842	16.916.081	29.914.384	63.753.648	114.771.284	207.548.388	358.682.440	580.226.256
SAKARYA	4.026.388	6.464.174	11.432.204	19.777.859	40.289.251	89.343.477	178.156.243	302.789.457	610.201.088	847.241.338	1.379.776.692
SAMSUN	6.047.150	9.299.471	16.747.177	29.530.090	53.493.384	111.151.968	221.581.552	415.170.374	756.127.115	1.190.152.084	1.758.168.727
SİİRT	1.796.742	1.877.845	2.756.628	4.304.104	8.710.965	15.551.941	28.013.721	53.739.161	95.829.085	145.938.222	232.026.342
SINOP	1.105.011	1.723.598	3.003.030	5.317.254	9.162.271	17.232.006	33.202.476	67.550.509	129.955.057	174.785.166	288.066.835
SİVAS	2.746.509	4.727.583	7.906.948	13.928.858	26.112.844	51.286.772	96.728.382	181.636.307	348.634.934	545.731.217	828.896.518
TEKİRDAĞ	4.689.615	7.265.705	12.036.788	20.746.335	41.526.073	82.670.805	152.676.152	305.414.285	558.889.792	872.259.244	1.330.778.630
TOKAT	2.828.150	5.795.307	9.385.523	16.493.007	31.373.177	56.317.799	104.348.230	211.602.635	419.376.337	590.256.871	916.856.593
TRABZON	3.842.446	6.126.505	11.118.108	20.481.852	40.750.733	74.440.780	136.286.783	277.038.908	501.304.540	808.969.745	1.177.576.405
TUNCELİ	407.731	687.694	1.254.828	2.205.079	4.204.984	7.195.158	13.703.053	26.581.276	51.693.230	81.976.717	118.890.973
SANLIURFA	2.632.408	4.484.392	8.584.247	18.345.502	40.163.876	89.287.258	139.685.282	269.722.006	501.743.523	718.594.495	1.161.707.677
UŞAK	1.403.444	2.287.099	3.870.680	6.878.729	14.036.668	28.333.922	54.246.456	102.552.128	187.229.339	273.075.952	413.380.682
VAN	1.620.364	2.820.879	4.954.642	9.054.896	16.684.718	33.928.441	60.369.185	121.422.453	243.108.379	371.281.560	610.047.942
YOZGAT	1.890.775	2.804.917	4.888.247	8.950.034	17.507.253	34.681.710	68.062.373	116.691.542	235.557.408	337.144.247	533.536.754
ZONGULDAK	6.171.645	9.073.103	14.433.685	25.286.854	49.248.355	95.036.041	181.776.496	347.490.991	554.851.077	814.620.491	1.464.850.124
AKSARAY	970.002	1.543.416	2.682.178	5.177.300	9.825.604	20.534.797	39.953.288	96.761.962	184.003.004	231.707.249	358.477.025
BAYBURT	200.927	401.475	728.990	1.296.825	2.376.872	4.886.849	8.383.561	16.537.952	32.685.322	53.539.392	80.327.610
KARAMAN	928.177	1.948.435	3.545.027	6.644.009	13.888.648	28.654.757	64.202.932	123.285.808	215.342.129	295.676.042	428.182.044
KIRIKKALE	2.491.981	3.599.837	6.104.018	11.717.816	23.829.187	49.729.118	100.695.517	183.267.654	287.076.048	557.737.815	820.575.766
BATMAN	-	2.412.326	4.432.950	8.459.874	11.076.617	21.549.971	43.994.856	99.109.997	178.402.214	283.315.256	433.631.588
SİRNAK	-	719.889	1.343.696	2.637.130	7.015.820	12.482.263	25.245.788	53.361.009	95.706.448	128.880.398	182.861.189
BARTIN	-	-	1.359.696	2.788.935	5.982.599	12.095.872	19.833.484	37.217.738	67.351.830	102.638.500	157.449.448
ARDAHAN	-	-	-	1.283.004	2.623.427	5.886.837	10.864.456	20.468.159	39.891.217	62.820.797	89.684.277
İĞDIR	-	-	-	1.486.713	2.944.484	6.346.332	12.583.057	25.498.707	50.593.972	86.524.832	123.008.551
YALOVA	-	-	-	-	-	-	59.879.501	123.322.677	205.842.711	288.623.471	490.563.226
KARABÜK	-	-	-	-	-	-	37.921.965	94.799.905	159.464.333	219.094.470	317.248.545
KİLİS	-	-	-	-	-	-	32.465.383	39.760.382	68.924.437	94.494.385	167.870.042
OSMANIYE	-	-	-	-	-	-	-	113.790.736	177.641.172	300.432.374	451.002.297
DÜZCE	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	322.021.797
TÜRKİYE	393.060.171	630.116.961	1.093.368.045	1.981.867.056	3.858.429.189	7.762.456.071	14.772.110.196	28.835.883.135	52.224.945.129	88.888.888.888	139.888.888.888

KAYNAK: DİE
 SOURCE : SIS

KAYNAKÇA

AB Avrupa Komisyonu Türkiye Temsilciliği, **2000 Yılı Genişleme Stratejisi**, Ankara, 2000.

AB Genel Sekreterliği, **AB Müktesebatının Üstlenilmesine İlişkin Türkiye Ulusal Programı**, Ankara, 2001.

AFŞAR, Hayrettin, **Türkiye'de Uygulanan Yatırım Teşvik Politikaları ile Mevcut Teşvik Mevzuatının Değerlendirilmesi**, T.C. Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı, Teşvik ve Uygulama Genel Müdürlüğü, Ankara, 1999.

Avrupa Komisyonu Türkiye Temsilciliği, **Avrupa Bölgesel Gelişmenin Hizmetinde**, Ankara, 1996.

Avrupa Komisyonu Türkiye Temsilciliği, **AB Bölgesel Politika**, Ankara, 2001.

AYDOĞUŞ, İsmail, **Türkiye'nin AB ile Bütünleşme Sürecinde Devlet Yardımları**, T.C. Afyon Kocatepe Üniversitesi, Yayın No: 28, Afyon, 2000.

AYTÜR, Memduh, **Kalkınma Yarışı ve Türkiye**, 1. Baskı, Bilgi Yayınevi, Özel Dizi: 9, Ankara, 1970.

BATCH, John and TUROK, Ivan, "The Coherence of EU Regional Policy-Contrasting Perspectives on the Structural Funds", **Regional Policy and Development Series:17**, London, 1997.

BEGG, Iain, "Reform Of The Structural Funds After 1999", **European Planning Studies**, Vol.5, Issue 5.Oct.1997.

BENLİKOL, S. ve SUBAŞI, B. **Sorularla Vergi Mevzuatı ve Yatırım Teşvikleri Rehberi**, İstanbul Sanayi Odası, Yayın No: 2000-37, İstanbul, 2000.

BORATAV, Korkut, **Türkiye İktisat Tarihi 1908-1987**, 3. Baskı, Gerçek Yayınevi, Yeni Dizi, 1, İstanbul, 1990.

Commission Of The European Communities, Report From The Commission-Twelfth **Annual Report On The Structural Funds (2000)**, Luxemburg, 2001.

Commission Of The European Communities, Second Edition, **State Aid Score Board**, Brussels, 2001.

ÇAKMAK, Bekir, **AT Bölgesel Politikasının Yapısı ve İşleyişi, Yapısal Fonlar ve Diğer Mali Araçlar**, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir, 1994.

DAĞ, Rıfat, GÖKDERE, Atilla, **GAP Yeniden Yapılanmadır**, Diyarbakır Ticaret ve Sanayi Odası, Diyarbakır, 1996.

DELAND, Gilles, "Regional Policy and Statistics-A Long Story", **Regional Statistics SIGMA**, Luksemburg, 2000.

DİNLER, Zeynel, **Bölgesel İktisat**, 5. Basım, Bursa: Ekin Kitabevi Yayınları, 1998.

DPT., **Bölgesel Gelişme Özel İhtisas Komisyonu Raporu**, Ankara, 2000.

DPT., **GATT Normları ve Uluslararası Bütünleşmeler Açısından Devlet Yardımı**, Ankara, 1995.

DPT., **İllere ve Bölgelere Göre Çeşitli Göstergeler**, Bölgesel Gelişme ve Yapısal Uyum Genel Müdürlüğü, Ankara, 2002.

DPT., **8. 5 Yıllık Kalkınma Planı: Türkiye'nin Dış Ekonomik İlişkileri**, Ankara, 2000.

DPT., **8. 5 Yıllık Kalkınma Planı Öncesinde Bölgesel Gelişme 1996-2000**, Ankara, 2000.

DPT., **Devlet Yardımları Alt Komisyonu Raporu**, Türk-AT Mevzuat Uyumu Sürekli Özel İhtisas Komisyonu, Ankara, 1994.

DPT., **İktisadi Sektörler ve Koordinasyon Genel Müdürlüğü, 1994 Yılı Programı İcra Planı Uygulama Raporu**, Yayın No: DPT 2415, Ankara, 1995.

DPT., **Koordinasyon Başkanlığı, 1983 Yılı Programı İcra Planı Uygulama Raporu**, Yayın No: DPT 1958, Ankara, 1984.

DPT., **Koordinasyon Başkanlığı, 1989 Yılı Programı İcra Planı Uygulama Raporu**, Yayın No: DPT 2226, Ankara, 1990.

DTM., TOBB., **AB ve Türkiye**, Ankara, 2002.

DURAN, Mustafa S., **Türkiye'de Uygulanan Yatırım Teşvik Politikaları (1968-1998)**, T.C. Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı Araştırma ve İnceleme Dizini: 19, Ankara, 1998.

ELMAS, Gülen, **Küreselleşme Sürecinde Bölgesel Dengesizlikler**, Nobel Yayın Dağıtım, Yayın No: 287, Ankara, 2001.

ERAYDIN, Ayda, **Türkiye'de Ulusal Kalkınma Planlarının Belgesel Ayırıştırılmasına Yönelik Bir Yaklaşım**, İstanbul Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Anadolu Üniversitesi Basımevi, Eskişehir, 1983.

ERKAN, Hüsnü, **Sosyo-Ekonomik Bölgesel Gelişme-Teorik ve Uygulamalı Bir Yaklaşım**, Dokuz Eylül Üniversitesi, Doçentlik Tezi, D.E.Ü. Yayınları No: 09.06.87. AR.005.038, İzmir, 1987.

ERONAT, İlhan, **Planlı Dönemde Türk Sanayii (Teşvik, Gelişmeler ve Temel Sorunlar)**, İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Yayınları: 62, Cumhuriyetin 50. Yıl Yayınları, Sayı: 3, Ankara, 1973.

European Commission, **Annual Report Of The Cohesion Fund 2001**, Luksemburg, 2002.

European Commission, "A Guide To Bringing Interreg and Tacis Funding Together", **EU Regional Policy**, 2001.

European Commission, **ECSC Investments**, Lüksemburg, 1997.

European Commission, **European Union Regional Policy**, "The Structural Funds and Their Coordination With The Cohesion Fund, Guidelines for Programmes in the Period 2000-2006", Luxemburg, 1999.

European Union, **European Union Public Finance**, Luxemburg, 2002.

Eurostat, **Euro-Indicators News Release**, January, 2003

EVANS, Andrew, **The EU Structural Funds**, New York, 1999.

FELDMANN, Berthold, "Regional Data-Not Just For Policy Purposes", **Regional Statistics SIGMA**, Luxemburg, 2000.

GÖKDERE, Ahmet, **AT'da Bölgesel Politikalar**, A.Ü. Avrupa Topluluğu Araştırma ve Uygulama Merkezi, Ankara, 1998.

GÜNUĞUR, Haluk, **AET'nu Kuran Antlaşma (Roma Antlaşması)**, 2. Baskı, Barışcan Yayıncılık, Ankara, 1988.

Güncel Haber, Eylül 2000 ,Sayı:9,Eki.

Güncel Haber, Nisan 2003, Sayı: 5

HAN, Ergül, **Az Gelişmişlik ve Kalkınma Ekonomisi**, Birlik Ofset Yayıncılık, Eskişehir, 1994.

HAN, Ergül, KAYA, A. Ayşen, **Kalkınma Ekonomisi Teori ve Politika**, 4. Baskı, Eskişehir, 2002.

İhracat Geliştirme Etüd Merkezi Araştırma ve Geliştirme Başkanlığı, **AB'nde Uygulanan Devlet Yardımları, Teşvikler ve Türkiye İle Mukayeseli İncelenmesi**, 2. Baskı, Ankara, 1995.

İKV., **AT'nun Geri Kalmış Bölgeleri Politikası**, İstanbul, 1974.

İKV., **Ortak Pazar'da Türkiye**, İKV.: 7, İstanbul, 1971.

İKV., **Avrupa Birliği'nde Teşvik Sistemi, İlkeler ve Uygulamalar**, İKV.: 127, İstanbul, 1994.

İKV., **Avrupa Topluluklarının Bölgesel Kalkınma Politikası, 1975-1987**, İKV.: 62, İstanbul, 1988.

İLKİN, Akın, **Kalkınma ve Sanayi Ekonomisi**, İstanbul Üniversitesi Yayın No: 3175, İktisat Fakültesi Yayın No: 498, İstanbul, 1983.

İNECİ, Barbaros, **AT ve Türkiye'de Sübvansiyonlar**, İstanbul Sanayi Odası, İstanbul, 1993.

Kalkınma Planı Yasa Tasarısı, İkinci Beş Yıl (1968-1972), Cumhuriyet Senatosu 5. Sayı: 949, TBMM. Basımevi, Ankara, 1967.

KARLUK, S.Rıdvan, **Dünya Ekonomisinde Uluslararası Ekonomik Kuruluş ve Birleşmeler**, Bilim ve Teknik Yayınevi, Eskişehir, 1990.

_____, **Uluslararası Ekonomi**, Yenilenmiş 4. Baskı, Beta Basım Yayın Dağıtım A.Ş., Yayın No:618 İşletme-Ekonomi Dizisi: 61, İstanbul, 1996.

_____, **AB ve Türkiye**, 6. Baskı, Beta Basın Yayın Dağıtım A.Ş., Yayın No: 1194, İstanbul, 2002.

_____, **AB ve Türkiye**, 5. Baskı, Beta Basın Yayın Dağıtım A.Ş., Yayın No: 720, İstanbul, 1998.

- _____, **Türkiye'nin AET ile Olan Ortaklık İlişkileri ve Türk Dış Ticareti İçinde Topluluğun Yeri**, Eskişehir İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi 12/75, Türkiye Ekonomisi Araştırma Enstitüsü Yayın No: 1, Eskişehir, 1974.
- _____, **Uluslararası Ekonomik Mali ve Siyasal Kuruluşlar**, Turhan Kitabevi Yayınları, Ankara, 1998.
- _____, **Türkiye Ekonomisi, Tarihsel Gelişim Yapısal ve Sosyal Değişim**, 5. Baskı, Beta Basın Yayın Dağıtım A.Ş., Yayın No: 607, İstanbul, 1997.
- Katma Protokol, **Resmi Gazete**, 22863, 30.12.1996.
- KELEŞ, Ruşen, **Kentleşme Politikası**, 5. Baskı, İmge Kitabevi, Ankara, 2000.
- KEPENEK, Y. ve YENTÜRK, N. **Türkiye Ekonomisi**, 6. Baskı, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1994.
- KULHAN, Ethem, **Yatırımlarda Devlet Yardımları ve Kalkınmada Öncelikli Yörelere Sağlanan Diğer Destekler**, DPT. Bölgesel Gelişme ve Yapısal Uyum Genel Müdürlüğü, Ankara, 2001.
- KUTAY, Pars, **AT'da Devlet Yardımları ve Yatırım Teşvikleri**, T.C. Başbakanlık HDTM., Araştırma İnceleme Dizini: 25, Ankara, 1993.
- LEIBFRIED, Stephan, **European Social Policy Between Fragmentation and Integration**, The Brookings Institution, Washington D.C., 1995.
- Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliği, **Türkiye'de Bölgesel Planlama Evreleri**, Ankara, 1993.
- Price Water House Coopers, **Turkey: Investment Incentives**, İstanbul, 2001.
- Result of a Study Carried Out in Different Countries by The International Information Centre For Local Credit, Government Measures For the Promotion of Regional Economic Development**, The Hague, Mortinus Mijhaft, 1964.
- RODOKANAKIS, Stavros, "Assessment of the EU Structural Funds Reforms In 1988, 1993 and 1999: A Critical Approach" **IAER**, 2001.
- Roma Antlaşması Metni**.
- RYNCK, Stefean, ALEAVEY, Paul, "The Cohesion Deficit In Structural Fund Policy", **Journal of European Public Policy**:8, 2001.

- SAVAŞ, F.Vural, **Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı**, İktisadi Araştırmalar Tesisi: 4, İstanbul, 1966.
- SAVAŞ, F.Vural, **Kalkınma ve Planlama**, Özel İktisadi ve Ticari İlimler Yüksekokulu Yayınları No: 20, İstanbul, 1968.
- SAYIN, M. ve FAZLIOĞLU, M.A., **AB'de KOBİ Destekleme Programları ve Diğer Teşvik Araçları**, 2. Baskı, KOSGEB Avrupa Bilgi Merkezi, Ankara, 1997.
- SERDENGECİ, Turan, **Türkiye'de Yatırım Teşvik Uygulamaları**, T.C. Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı, Teşvik ve Uygulama Genel Müdürlüğü, Ankara, 2000.
- SHUTT, John, COLWEL, Adrian, and KOUTSOUKOS, Stratis, "Structural Fund and Their Impact: Signed and Sealed, But Can We Deliver", **European Planning Studies**, 2002.
- STILWELL, J.B.Frank, **Bölgesel İktisat Politikası**, Çeviren Sevgi GÜRAL, İstanbul, 1980.
- SÖĞÜT, M.Atilla, **AB'de Devlet Yardımları ve İmalat Sanayiinde Uygulamaları**, Ankara, 1997.
- ŞAHİN, Hüseyin, **Türkiye Ekonomisi Tarihsel Gelişimi Bugünkü Durumu**, Ezgi Kitapevi, Bursa, 2000.
- ŞAHİN, Mehmet, "Bölgesel Dengesizlikleri Giderici Maliye Politikaları ve Türkiye Uygulamaları", Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir, 1994.
- ŞAHİN, Ragıp, **AB Bütçesi Fonları ve Türkiye'nin Tam Üyeliği**, T.C.Başbakanlık DPT. AB İle İlişkiler Genel Müdürlüğü, Ankara, 1998.
- ŞAHİNÖZ, Ahmet, **Türkiye Ekonomisi Sektörel Analizi**, Türkiye Ekonomi Kurumu, İmaj Yayınevi, Ankara, 2001.
- T.C. Başbakanlık DİE, **İllere Göre GSYİH 2000**, Yayın No: 2582, Ankara, 2002.
- T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, **Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 1963-1967**, Başbakanlık Devlet Matbaası, Ankara, 1963.
- T.C. Başbakanlık DPT., **Yeni Strateji 1973-1995 Uzun Dönemli Kalkınmanın ve 3. BYKP'nın Temel Hedefleri ve Stratejisi**, Ankara, 1972.

- T.C. Başbakanlık DPT., **1978 Yılı İcra Planı Uygulama Raporu**, Yayın No: DPT 1675, Ankara, 1979.
- T.C. Başbakanlık DPT., **Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1979-1983)**, Yayın No: 1664, Ankara, 1979.
- T.C. Başbakanlık DPT., **Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1985-1983)**, Yayın No: DPT 1974, Ankara, 1984.
- T.C. Başbakanlık DPT., **Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı (1990-1994)**, Yayın No: DPT 2174, Ankara, 1990.
- T.C. Başbakanlık DPT., **Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı (1990-1994)**, Ankara, 1992.
- T.C. Başbakanlık DPT., **Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1996-2000)**, Ankara, 1995.
- T.C. Başbakanlık DPT., "2000 Yılı Programı Destekleme Çalışmaları, Ekonomik ve Sosyal Sektördeki Gelişmeler", **Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1996-2000)**, Ankara, 2000.
- T.C. Başbakanlık DPT., "Uzun Vadeli Strateji ve 8. BYKP 2001-2005" **Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001-2005)**, Ankara, 2000.
- T.C. Başbakanlık DPT., **Sekizinci 5 Yıllık Kalkınma Planı Öncesinde Bölgesel Gelişme 1996-2000**, Ankara, 2000.
- T.C. Başbakanlık DPT., **Uzun Vadeli Gelişmenin(2001-2023) ve 8.BYKP'nın Temel amaçları ve Stratejileri**, Ankara, 2000.
- T.C. Başbakanlık DPT., **Türkiye'nin AB'ne Katılım Sürecine İlişkin 2002 Yılı İlerleme Raporu**, Ankara, 2002.
- T.C. Başbakanlık DPT., **Türkiye İçin Katılım Ortaklığı Belgesi (14 Nisan 2003 Tarihinde AB Konseyi Tarafından Kabul Edilen Nihai Metin)**, AB İle İlişkiler Genel Müdürlüğü, Ankara, 2003.
- T.C. Başbakanlık Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı, **AT ve Türkiye**, Ankara, 1993.
- T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı, "AB Türkiye İlişkileri", **Gümrük Birliği'nin Tamamlanmasına İlişkin 1/95 Sayılı Türkiye-AB Ortaklık Konseyi Kararı**, Ankara, 1995.

- T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı, **AB ve Türkiye**, AB Genel Müdürlüğü, Ankara, 1999.
- T.C. Resmi Gazete, 22 Eylül 2002 Pazar, Sayı: 24884.
- T.C: 58. Hükümet **Acil Eylem Planı (AEP)**, Ankara, 2003.
- TEKELİ, İ. ve İLKİN, S., **1929 Dünya Buhranında Türkiye'nin İktisadi Politika Arayışları**, Türkiye Bölgesel İktisat Tarihi Serisi, No: 12, ODTÜ İdari Bilimler Fakültesi Yayın No: 30, Ankara, 1983.
- TEMPLE, Marion, **Regional Economics**, New York: St Martin's Press, London, 1994.
- TEZCAN, Ercüment, "AB Hukukunda Devlet Yardımları: Yeni Düzenlemelere ve İçtihadı İlişkin Değerlendirmeler", **Rekabet Dergisi**, Sayı:3, Cilt 1, Ankara, 2000.
- TOBB., **Kalkınmada Öncelikli Yörelere ve Bölgeler İçin Bir Model**, Ankara, 1989.
- TUTAR, Erdiñ, "**Bölgesel Kalkınma Planı Olarak Güneydoğu Anadolu Projesi'nin Türkiye ve AT Tarımının Uyumlaştırılmasına Etkisi**", Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Eskişehir, 1991.
- UĞURLU, A.Nejla, **AT Bölgesel Politikası, Yapısal Fonlar ve Bu Fonlardan Türkiye'nin Yararlanma Olanakları**, DPT. AT ile İlişkiler Genel Müdürlüğü, DPT.: 2295, Ankara, 1992.
- ÜSTÜNKAYA, Feza, **AB'nin Bölgesel Mali Yardım Programı: Akdeniz Programı (MEDA) 1995-1999 (Yapısı, İlkeleri ve İşleyişi)**, T.C. Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı, Ekonomik Araştırmalar Genel Müdürlüğü, Araştırma ve İnceleme Dizisi: 6, Ankara, 1996.
- YILMAZ, Zeki, "**AT'da Bölgesel Kalkınma Politikaları ve Türkiye Ekonomisi Üzerindeki Etkileri**", Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Eskişehir, 1995.
- Yüksek Planlama Kurulu, **2002 Yılı Katılım Öncesi Ekonomik Programı**, Ankara, 2002.

Web Kaynakları

<http://www.abgs.gov.tr/content.asp?CID=5260&VisitID={D24D4889-C9DE-4792-8C54-0F5C0516D274}> (01.08.2003)

http://www.abhaber.com/belgeler/belgeler_13.htm (01.07.2003)

http://www.belgenet.com/arsiv/ab/ab_rapor01_8.html (12.05.2003)

http://www.deltur.cec.eu.int/guncel/ghaber_8_09.html (01.07.2003)

<http://www.die.gov.tr> (18.07.2003)

<http://www.die.gov.tr/konular/nufussayimi.htm> (30.06.2003)

<http://www.die.gov.tr/TURKISH/SONIST/ISGUCU/070303iehtm> (30.06.2003)

<http://ekutup.dpt.gov.tr/haber/2003/07/ukp1.pdf> (24 .07.2003)

<http://europa.eu.int/comm/Regionalpolicy/intro/regions5en.htm> (16.09.2002)

<http://europa.eu.int/eurostat.htm/regionalpolicy..> (28.10.2002)

<http://europa.eu.int/eurostat.htm/serven/home.htm> (02.11.2002)

<http://europa.eu.int/coom/budget/pdf/budget/syntchif2202/en.edf> (16.01.2003)

http://www.europa.eu.int/coom/budget/pdf/financialfrwk/persfin/tb19399eur15_en.pdf (16.01.2003)

http://ekutup.dpt.gov.tr/abhaber/1999/04_05html (22.05.2003)

<http://www.euturkey.org.tr/abprortal/uploads/files/gunceltablo.doc> (10.01.2003)

<http://www.euturkey.org.tr/abportal/defaultcontent.asp?...> (15.01.2003)

<http://www.euturkey.org.tr/ab/bölgesel> (05.11.2002)

<http://www.deltur.cec.eu.int> (22.08.2002)

<http://www.dtm.gov.tr/ab/AB%20sayfasi/ortkREK.htm> (12.01.2002)

<http://www.hazine.gov.tr/stat/tesvik/ti108.htm> (10.03.2003)